«جۇڭگو سەرخىل ژۇرناللار سېپى» دىكى نەشرىي ئەپكار
«شىنجاڭ ژۇرنال مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن نەشرىي ئەپكار
入选《中国期刊方阵》的刊物
荣获《新疆期刊奖》的刊物

قارا چىراغ ئۇسسۇلى
لياڭ لى فوتوسى

شىنجاڭ مەدەنىيىتى

5
2013
新疆文化
ISSN 1008-6498

•XINJIANG CULTURE •СИНЬЦЗЯНСКАЯ КУЛЬТУРА •シンキョウ ブンカ •مجلة حضارة شنجيانغ•

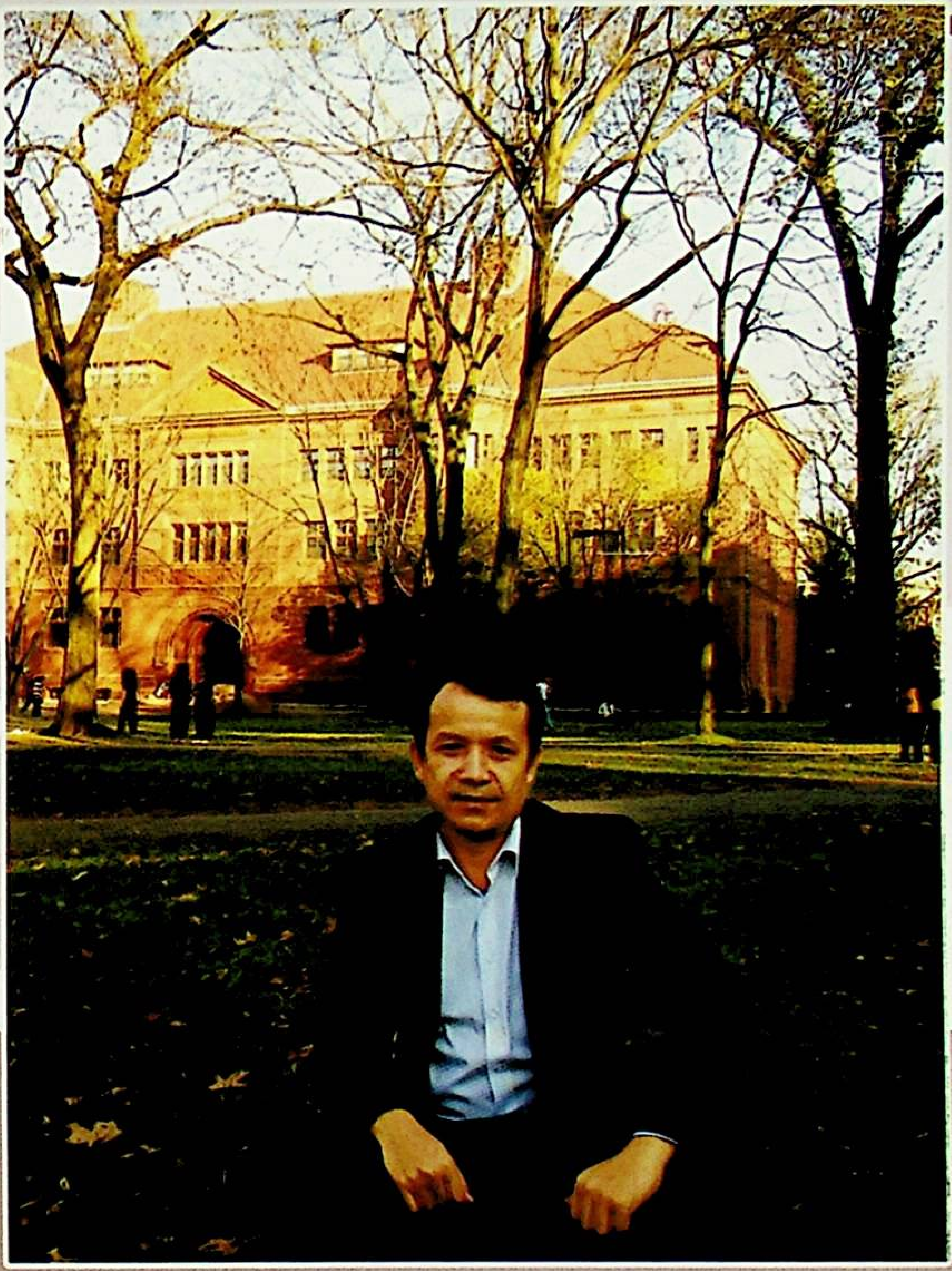

مەدەنىيەت تەتقىقاتچىسى، جەمئىيەتشۇناسلىق پەنلىرى دوكتورى

زۇلپىقار بارات ئۆزباش

● شوئارىمىز: خەلقچىللىق، ئىلمىيلىك، ئاممىباپلىق، ئوقۇشچانلىق ●

بۇ ساندا

ئىلغار مەدەنىيەت ۋە بىز

ئۆزگىرىش، سۆيۈنۈش، ئۆكۈنۈش .... مۇختار مەخسۇت 2

تەرجىمە كۆزنىكى

«تىلماچلار چايخانىسى»دىكى پاراڭلار .... ئىمىن ئەخمىدى قاتارلىقلار 9

«ئۆزۈم ھەر جايدىمەن، كۆڭلۈم سەندىدۇر»

ياشاش ئۆزىمىزگە جەڭ ئېلان قىلىشتۇر ....

.... زۇلپىقار بارات ئۆزباش، ئەسقەرجان ئەنۋەر ئۆلسۆيەر 31

جەننەتنىڭ ئىشىكى .... ئابدۇرېھىم ئابلەتخان 44

مەجلىسلىرىمىزدە مەدەنىيەتنىڭ گېپى

«جۇڭگودا ئىسلام ۋە جۇڭگو مەدەنىيىتى» ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى توغرىسىدا

ئومۇمىي بايان .... ئالىمجان توختى ئۇيغۇر 50

تەپەككۇر كۆزى

تەپەككۇر مېۋىلىرى .... ئابلېتىپ مامۇت قاتارلىقلار 60

ئەدەبىيات گۈلزارى

جان .... (ھېكايە) .... مېھرىگۈل ئابلىز نەزەر 64

بوسۇغا ئاتلاش خاتىرىسى .... (نەسر) .... بەگمەت يۈسۈپ 73

مۇقاۋىدا: قارا چىراق ئۈستىلى ...... لياڭ لى فوتوسى

شىنجاڭ مەدەنىيىتى
(62 - يىل نەشرى)

قوش ئايلىق ئۇنىۋېرسال
ئەدەبىي ژۇرنال
2013 - يىلى 5 - سان
(ئومۇمىي 323 - سان)

تەھرىر ھەيئەت مۇدىرى:
مۇختار مەخسۇت

تەھرىر ھەيئەتلەر
(ئۇيغۇر ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە)

ئابدۇقادىر جالالىدىن
ئارسلان ئابدۇللا
ئازات سۇلتان
ئادىل تۇران
بەگمەت يۈسۈپ
جاڭ خۇڭچاۋ
دىلشات پەرھات
قۇربان مامۇت
ئىمىن ئەخمىدى

ژۇرنال قانۇنىي ۋەكىلى،
دائىمىي مۇئاۋىن
باش مۇھەررىر،
بەگمەت يۈسۈپ
(كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)

بۇ سانىنىڭ ئىجرائىيە
مۇھەررىرى ۋە
تېخرېداكتورى:
ئايگۈل ئەمەت
(كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)

ئۆزگىرىش، سۆيۈنۈش، ئۆكۈنۈش

مۇختار مەخسۇت

يېقىندا خىزمەت مۇناسىۋىتى بىلەن كىندىك قېنىم تۆكۈلگەن، ئون يىللىق بالىلىق ھاياتىم ئۆتكەن ئانا يۇرتۇمغا كېلىپ، 15 كۈن تۇرۇش نېسىپ بولدى. بۇ ئۇزاقتىن بېرى كۆڭلۈمگە پۈكۈپ كەلگەن ئارزۇيۇم ئىدى. ئارىدا بىر نەچچە رەت كەلگەن بولساممۇ، شامالدەكلا كېلىپ كېتىپ قالاتتىم. مانا ئەمدى بالىلىقتىكى ئىزلارنى ئاختۇرۇپ، كەنت - مەھەللىلەرنى بىر - بىرلەپ زىيارەت قىلىشقا، شۇ چاغدىكى دوستلىرىم بىلەن، دېھقانلار بىلەن، يېزا - كەنت كادىرلىرى بىلەن ئېچىلىپ - يېيىلىپ مۇڭدىشىشقا ئازادە ئۈلگۈردۈم. بۇ جايدىكى يېڭىلىقلارنى، ئۆزگىرىشلەرنى كۆرۈپ يۈرىكىم بۆلەكچىلا يايراپ كەتتى. يەنە بەزى ئىشلار كۆڭلۈمنى غەش قىلدى، چوڭقۇر ئويلارغا پاتتىم، بۇلارنى يېزىپ چىقىپ خەلقىمىز بىلەن ئورتاقلىشىشقا ئالدىرىدىم.

قېنى ئۇ توپىلىق يوللار؟

مەن ئون ياشقا كىرگىچە يېزىدىكى بوۋام - موماملارنىڭ قېشىدا تۇرغاندىم. تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان بۇ يېزا ناھىيە بازىرىغا ئون كىلومېتىرچە كېلەتتى. ئېتىز - قىرلار، يول قاسناقلىرى دېھقانلارنىڭ ئىشچان قولى بىلەن يېشىللىققا پۈركەنگەن بولسىمۇ، ئەگرى - توقاي يوللىرى ھوشۇققا كەلگىچە توپىلىق ئىدى. يېڭى كىيىملەرنى كىيىپ بازار ئويناشقا ماڭغانلار ئاياقلىرىنى قولتۇقلىرىغا قىستۇرۇۋالاتتى. مەن يەكشەنبە بولسىلا ناھىيە بازىرىغا بارمىسام زادىلا ئۇنىمايتتىم، بوۋام مېنى ئېشەككە مىندۈرۈپ، يۇلغۇن ياغىچىدىن ياسالغان ئۇچلۇق تاياق بىلەن ئېشەكنى بولۇشىچە ھەيدەپ، قاراڭغۇ چۈشكىچە ئاران دېگەندە ئاپىرىپ ئەكېلەتتى. ناھىيە بىلەن يېزا ئارىلىقىدا بىر قۇملۇق بولۇپ، نەچچە رەت يولدىن ئېزىپ قالغانلىقىمىز ھېلىمۇ يادىمدا.

مانا ئەمدى ھەقىقىي مەنىسىدىكى سوتسىيالىستىك يېڭى يېزىنىڭ قىياپىتى كۆز ئالدىمدا نامايان بولۇپ تۇرۇپتۇ. ناھىيەدىن يېزا - بازارلارغا، يېزا - بازارلاردىن كەنتلەرگە، كەنتلەردىن چەت - يىراق كەنتلەرگىچە تۇتاشقان تۈپتۈز يوللارنىڭ ھەممىسى ئاسفالتلاشتۇرۇلۇپتۇ. پىيادىلەر، ئېشەكلەر، ئېشەك ھارۋىلىرى ۋە تىراكتورلارنىڭ كەينىدىن ئاسمان - پەلەك ئۆرلەيدىغان توپا - چاڭلارنى ئەمدى كۆرگىلى بولمايتتى. سىلىق، پاكىز يوللاردىن ئاپتوبۇسلار، يۈك ماشىنىلىرى، پىكاپلار، تىراكتورلار، موتوسىكلىتلار تىنىماي غۇيۇلۇپ ئۆتۈشۈپ تۇراتتى. ئەينى چاغلاردا چوڭ يوللاردىن بىرەر ماشىنا ئۆتۈپ قالسا، مەھەللىمىزنىڭ باللىرى يىراق - يىراقلاردىن يۈگۈرۈشۈپ چىقىپ، توپا - چاڭ ئىچىدە ماشىنىنىڭ قارىسى يىتكۈچە خۇشال بولۇشۇپ قاراپ قالاتتى... مەن كەنت - مەھەللىلەرنى ئارىلاپ يۈرۈپ، نۇرغۇن دېھقانلارنىڭ يېڭى، ئازادە ھويلىلىرىغا چىرايلىق كىچىك پىكاپلارنىڭ توختىتىپ قويۇلغانلىقىنى كۆردۈم. پىيادە يول يۈرگەنلەرنى ئاساسەن كۆرگىلى بولمايتتى. موتوسىكلىتقا ئايالى ۋە بالىسىنى مىندۈرۈۋالغان بىر دېھقان مەن بىلەن مۇڭدىشىۋېتىپ، مەغرۇرانە قىياپەتتە «ئەمدى ھەممىمىز دېگۈدەك تۆمۈر

ئېشەك مىنىدىغان بولۇپ كەتتۇق» دېدى. «يول ئازابى گۆر ئازابى» دېگەن سۆز راستىنلا كەلمەسكە كېتىپتۇ دەپ ئويلىدىم مەن.

«شەھەرلىكلەرنىڭ كۆزى قىزىرىدىغان بولدى»

بىر ئىشىكتىن ئون نەچچىلەپ، ھەتتا يۈزلەپ ئائىلە كىرىپ چىقىدىغان، پەستە تۇرۇپ قارىسا ئادەمنىڭ بېشى قايىدىغان ئېگىز بىنالاردا ئولتۇرىدىغان شەھەرلىكلەر بىر قەۋەت قىلىپ سېلىنغان، ئايرىم قورۇسى ۋە بېغى بار ئۆيلەرنى داچا دەپ ئاتايدۇ. بۇنداق داچىلاردا كارخانا خوجايىنلىرى، پۇلى بار بايۋەتچىلەر ئولتۇرالايدۇ. مەن ئامېرىكىغا بارغىنىمدا، ۋاشىنگتون، نيۇيورك دېگەندەك كاتتا شەھەرلەردە نامراتلار ۋە نېگىرلارنىڭ ئېگىز بىنادا ئولتۇرىدىغانلىقىنى، ھۆكۈمەت ئەربابلىرى، داڭلىق شەخسلەر ھەم پۇلدارلارنىڭ سەھرادىن داچا ئېلىپ ئولتۇرىدىغانلىقىنى ئاڭلىغان ۋە كۆرگەنىدىم.

ئادەمنىڭ رازىمەنلىكىنى ۋە زوقىنى قوزغايدىغان يۇرتۇمدىكى ئۆزگىرىشلەرنىڭ بىرسى ھۆكۈمەت ياردىمىدە سېلىپ بېرىۋاتقان ئەمىن ئۆيلەر بولسا كېرەك. بىر تۇتاش لايىھەلىنىپ، پىششىق خىشتىن يەر تەۋرەشكە چىداملىق قىلىپ سېلىنغان قاتار - قاتار رەتلىك بۇ ئۆيلەر ئىلگىرىكى سوقما تامدىكى ياكى شاخ - شۇمبىدىن قوشام قىلىپ كاكىل لاي چاپلاپ سېلىنغان پاكار، قىڭغىر ئۆيلەردىن ئاسمان - زېمىن پەرقلىنەتتى. نۇرغۇن ئۆيلەرگە پىروگراممىنى سۈنئىي ھەمراھتىن بىۋاستە قوبۇل قىلىدىغان تېلېۋىزور، يەنە بىر مۇنچىلىرىغا قۇياش ئېنېرگىيەسىدە ئىسسىدىغان مۇنچا ئورنىتىلغانىدى. «20 - 30 مىڭ يۈەننى ھۆكۈمەت بەردى، قالغىنىنى ئۆزىمىز چىقاردۇق، پۇلى يەتمىگەنلەرگە ئۆسۈمسىز قەرز ئېلىپ بەردى. بۇ ئۆيلەردە ئولتۇرساق يەر تەۋرەپ ئۆرۈلۈپ چۈشۈشتىن، يامغۇر ئۆتۈپ كېتىشتىن ئەندىشە قىلمايمىز. توكىمىز، تۇرۇبا سۈيىمىز، گازلىق ئوچىقىمىزمۇ بار. تارىختىكى ھېچقانداق پادىشاھ ياكى ھۆكۈمەت دېھقانغا ياردەم قىلىپ ئۆي سېلىپ بەرگەن ئەمەس، بىز كومپارتىيەدىن مىڭ مەرتىۋە رازى — دېدى مەتباقى قۇۋان ئىسىملىك دېھقان ماڭا چاقچاق قىلىپ، — ئەمدى سىلەردەك شەھەرلىكلەرنىڭ دېھقانلارغا كۆزى قىزىرىدىغان بولدى!»

«بېشىمىزدا غەم قالمىدى»

ئولتۇرىدىغان ئۆي، كىيىدىغان كىيىم، يەيدىغان نان بولسىلا ھەقىقىي بەخت دەپ كەتكىلى بولمىسا كېرەك. ئىنساننىڭ نۇرغۇن ئارزۇ - ئىستەكلىرى، ئىنتىلىشلىرى بولىدۇ، بېشىغا نۇرغۇن ئىشلار كېلىدۇ، قىيىنچىلىقتا يولۇقۇپ بېشىغا ئېغىر كۈن چۈشكەندە، موھتاجلىقتا چىرايى سارغىيىپ قالمىسىلا، بەختنىڭ يەنە بىر پەللىسى ھېسابلىنىدۇ. مەن 3 - سىنىپقىچە بۇ يەردە ئوقۇدۇم. مەن بىلەن تەڭتۇش نۇرغۇن باللار ئائىلىسىدىكى قىيىنچىلىق تۈپەيلىدىن مەكتەپكە بارالمايتتى، ئوتتۇرا مەكتەپكىچە ئوقۇيدىغانلار كەمدىن - كەم تېپىلاتتى. ھەر كۈنى پوپكامنى ئېسىپ مەكتەپكە ماڭغىنىمدا، ئاشۇلارنىڭ ماڭا ھەۋەس بىلەن قاراپ تۇرغان قايغۇلۇق كۆزلىرىنى كۆرۈپ ئىچىم ئېچىشاتتى...

بۇ يېزىدا 50 - يىللاردا تېببىي مەكتەپنى پۈتكۈزۈپ تەقسىم قىلىنىپ كەلگەن غۇلجىلىق ئىبراھىم دېگەن بىرلا دوختۇر بار ئىدى. ئۇ دېھقانلارنىڭ ھەقىقىي غەمگۈزارى ئىدى. لېكىن بۇ يۇرتتا خىلمۇخىل يەرلىك كېسەللىكلەر، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر كۆپ بولۇپ، داۋالىتىش ئىمكانىيىتى بولمىغاچقا، شىپا تاپالماي ئۇ ئالەمگە سەپەر قىلاتتى. ناھىيە ياكى ۋىلايەتكە بېرىپ داۋالىنالايدىغانلار يوق دېيەرلىك ئىدى. بۇ يۇرتتا كۆپ باللىق بولۇش ئادەت بولسىمۇ، باللارنىڭ ئەي بولىدىغانلىرى كۆپ بولمىسا كېرەك، قېرىغاندا ئىگە - چاقىسىز قالىدىغان ئاجىز - يېگانىلەر كۆپ ئىدى. شۇ چاغدىمۇ «بەشتە كاپالەت» دەيدىغان ئائىلىلەر بولۇپ، ئۇلارنىڭ پەقەت ئېرىشىدىغىنى بىر نەچچە جىڭ بۇغداي، قوناقلا ئىدى...

بۇ ناھىيەنىڭ كۆپىنچە يېزا - كەنتلىرىنى ئايلىنىپ چىقتىم. نەگىلا بارسىڭىز كۆزىڭىزگە تاشلىنىدىغىنى مەكتەپ ۋە دوختۇرخانىنىڭ چىرايلىق قۇرۇلۇشى ئىدى. ھەتتا كەنتلەرگىچە سەھىيە پونكىتلىرى سېلىنىپتۇ. باشلانغۇچتىن تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپكىچە بولغان تەلىم - تەربىيە پۈتۈنلەي ھەقسىز بولغاچقا، قىيىنچىلىق تۈپەيلىدىن ئوقۇشسىز قالىدىغان بىرمۇ باللا يوق ئىكەن. چۈشلىرى باللارغا ئوزۇقلۇق تولۇقلاش ئۈچۈن سۈت، بولكا، تۇخۇم بېرىدىكەن، قوش تىللىق يەسلىلەر ھەقسىز ئېچىلىپتۇ. دېھقانلارنىڭ ھەممىسى يېڭىچە ھەمكارلىشىپ داۋالىنىشقا قاتنىشىپتۇ. يىلىغا 60 يۈەن تۆلىسىلا داۋالىنىش پۇلىنىڭ كۆپ قىسمىنى ھۆكۈمەت كۆتۈرىدىكەن. «ئەمدى قورقماي ئاپتونومغىمۇ بېرىپ داۋالىنالايدىغان بولدۇق» دېدى بىر دېھقان. بوستان كەنتى كومىتېتىنىڭ قورۇسىدىكى تال بارىڭى ئاستىدا بولۇۋاتقان سۆھبەت قىزغىن داۋاملىشىۋاتاتتى. «مەن 76 ياشقا كىردىم، — دېدى ساقاللىرى چىراي-

لىق ئاقارغان، ئورۇقراق، ئېگىزرەك كەلگەن بىر بوۋاي، — 60 ياشتىن ئېشىپلا مائاشلىق دېھقان بولۇپ قالدۇق. بەشتە كاپالەت دەمدۇ، كىرىمى تۆۋەنلەر دەمدۇ، ھەممىسى ھۆكۈمەتنىڭ ياردىمىگە ئېرىشىۋاتىدۇ. مانا ماۋۇ ئىماماخۇنۇمنىڭمۇ مائاشى بار.» ئىككى قولنى مەھكەم قوۋۇشتۇرۇپ، بېشىنى سەل تۆۋەن سېلىپ ئولتۇرغان كەكە ساقال كىشى گەپنى داۋاملاشتۇردى: «شۇنداق، بىز دىنىي زاتلارغىمۇ تۇرمۇش ياردەم پۇلى بېرىۋاتىدۇ. نەپكە ئېرىشمىگەن بىرمۇ ئادەم قالمىغاندەك تۇرىدۇ. پارتىيە، ھۆكۈمەتنىڭ دېھقانلارغا قىلغان ياخشىلىقنى ساناپ ئۈلگۈرەلمەيمىز.» 80 گە يېقىنلاپ قالغان پېنسىيەگە چىققان كەنت كادىرى بېشىدىكى ئاق شاپاق دوپپىسىنى ئېلىۋېتىپ ئاۋازىنى قويۇۋەتتى: «ئىلگىرى ئۆتكەن پادىشاھ ۋە ھۆكۈمەت خەلققە سېلىق سېلىشنىلا، خەلقتىن ئېلىشنىلا بىلەتتى. خەلققە بەرگەن ھۆكۈمەتنى ئىلگىرى ئاتا - بوۋىمىزمۇ كۆرۈپ باقمىغانىكەن. پەقەت كومپارتىيە خەلققە بېرىۋاتىدۇ، خەلقنىڭ غېمىنى يەۋاتىدۇ!»

خامان قېنى

مەن يېزىدا تۇرۇۋاتقان مەزگىل بۇ يۇرتنىڭ سورتلۇق داڭلىق ئۈرۈكلىرى مەي باغلاپ پىشقان، بۇغداي ئورمىسى بولغان مەزگىل ئىدى. ھەر كۈنلۈكى مۇشۇ يېزىنىڭ ئۆزىدىنلا 100 توننىغا يېقىن ئۈرۈك يەشىكلەرگە قاچىلىنىپ چوڭ تىپتىكى يۈك ماشىنىلىرى بىلەن سىرتقا يۆتكىلىدىكەن، سېتىشقا ئۈلگۈرمىگەن پىششىق ئۈرۈكلەرنى دېھقانلار كىچىك تىپتىكى گۈلە قۇرۇتۇش زاۋۇتلىرىدا قۇرۇتىدىكەن. بۇ زاۋۇتنىڭ ھەر بىرسىگە ھۆكۈمەت 70 مىڭ يۈەن بېرىدىكەن، دېھقانلار 15 مىڭ يۈەن چىقارسىلا ئۆزىگە تەۋە بولىدىكەن...

ئورما مەزگىلى بولغاچقا خىيالىم يەنىلا خامانىدا ئىدى. كەنتلەرنى ئارىلاپ كېتىۋېتىپ بىرەر خامانىنى ئۇچرىتىشقا ئالدىرىدىم. كىچىك ۋاقتىمدا خامان ماڭا بەك گۈزەل ۋە خۇشال ئەسلىمىلەرنى قالدۇرغان. بۇغداي خامىنى ئالغاندا، مومۇنىغا باغلاپ قاتار چېتىلغان ئېشەك ۋە كالىلارنىڭ ئۈستىگە مىنىۋېلىپ، چوڭلارغا ئەگىشىپ «لاي - لاي» ناخشىسىنى توۋلاپ، تەڭ كېچىگىچە ئايلىناتتۇق. (كېيىن ئۈرۈمچىگە كېلىپ، خەلق باغچىسىدىكى باللار مىنىپ ئوينايدىغان توك بىلەن پىرقىرايدىغان ياغاچ ئاتلارنى كۆرۈپ، ئاشۇ خاماندىن كەلگەن ئوخشايدۇ، دەپ ئويلىغانىدىم.) 10 ـ، 11 ـ ئايلاردىكى قوناق خامىنى تېخىمۇ كۆڭۈللۈك ئىدى. پۈتۈن ئەتىرەتتىكى دېھقانلار مۇشۇ يەرگە يىغىلاتتى. كېچىلىرى قوناق شېخى ۋە مەدەكلەردىن گۈلخان يېقىپ قويۇپ، ئەرلەر ئاي يورۇقىدا توقماق بىلەن قوناق سوقاتتى، ئاياللار بىر چەتتە توپلىشىپ ئولتۇرۇپ، چالا سوقۇلغان قوناقلارنى قولى بىلەن ئۇۋۇغاچ، مۇڭلۇق ناخشىلارنى، ئاجايىپ ھېكمەتلەرگە تولغان چۆچەكلەرنى، رىۋايەتلەرنى ئېيتىشاتتى...

«بۇغدايلار پىشىپ ئورۇلۇپ بوپتۇ، خامان كۆرمەدىمغۇ؟» دېدىم مەن ماڭا ھەمراھ بولۇپ كەنتلەرنى ئارىلاۋاتقان يېزا باشلىقىغا، بىرئازدىن كېيىن ئۇ مېنى ئېتىزلىق ئوتتۇرىسىدىكى «خامانغا» باشلاپ ئېلىپ كەلدى. كىچىك تىپتىكى تىراكتورغا چېتىلغان دان ئايرىش ماشىنىسى توختىماي گۈرۈلدەپ، باغلام - باغلام بۇغدايىنى چاينىپ، داننى بىر ياققا سامانىنى بىر ياققا پۈركۈپ ئايرىپ بېرىۋاتاتتى. «ھازىر ئېشەك، كالا بىلەن خامان تېپىدىغان ئىش قالمىدى، دېھقانلار ھەرقانداق دېھقانچىلىق ماشىنىسى سېتىۋالسا ھۆكۈمەت تولۇقلىما ياردەم پۇلى بېرىدۇ، دېھقانلارمۇ ماشىنىلىشىشقا قاراپ ماڭدى. ئىشلىرى ئاسان بولدى، پەن - تېخنىكىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنى ئازاد قىلغىنى مۇشۇ ئوخشايدۇ» دېدى ئۇ.

كىلياڭدا مەشرەپ

مەن تۇرۇۋاتقان يېزىدىن جەنۇبقا يەنى قارا قۇرۇم تاغلىرىغا قاراپ ئون نەچچە كىلومېتىر ماڭساق كىلياڭ دېگەن بىر يېزا بار، بۇ يەردە كىلياڭ مەشرىپى بار. كىلياڭدىن يەنە ئىچكىرىلەپ ماڭساق كىچىككىنە بىر تاغلىق يېزىغا بارىمىز. بۇ نەۋئابات تاجىك يېزىسى. بۇ يەردە تاجىكلارنىڭ نەي بىلەن داپ تەڭكەش قىلىنغان شوخ، ئويناق ناخشىسى قۇلىقىمىزغا دائىم ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ، تېخى يېزىنىڭ ئۆز يارىشىقىدا كىچىككىنە مەدەنىيەت مۇزېيىمۇ بار.

مەن مەدەنىيەت نازارىتىنىڭ مەمۇرىي ئەمەلدارى بولغاچقا، بۇ ئىككى يېزىدىكىلەر مېنى توختىماي تەكلىپ قىلىشتى، بۇ مېنىڭ ئارزۇيۇمغا تولىمۇ ئۇيغۇن كېلىدىغان تەكلىپ ئىدى. نەۋئابات تاجىك يېزىسىدىكى تۆت كوچىنىڭ قاڭشاسىغا جايلاشقان ئانچە يېڭى بولمىغان مەدەنىيەت پونكىتى (پونكىتنىڭ يان تەرىپىگە دۆلەتنىڭ تۇر مەبلىغى بىلەن يېڭى مەدەنىيەت ئۆيلىرى سېلىنىۋېتىپتۇ.) بۇ يۇرتنىڭ ئەڭ ئاۋات يېرىدەك قىلاتتى. كىچىككىنە قىرائەتخانىسىغا خىلمۇخىل كىتاب - ژۇرناللار، گېزىتلەر لىق

توشقان بولۇپ، خېلى ئىدىتلىق رەتلەپ قويۇلغانىدى،
كىتاب- ژۇرناللارنىڭ سەل ئۇپراپ كىرلەشكەنلىكىدىن بۇ
يەرگە كىرىپ ئوقۇيدىغانلارنىڭ ئاز ئەمەسلىكىنى قىياس
قىلدىم. قىرائەتخانىنىڭ يان تەرىپىدىكى 30 - 40 كىۋاد-
رات كېلىدىغان ئۆي يېزا مەدەنىيەت پونكىتىنىڭ «مۇزې-
يى» ئىكەن. مۇزېيغا بۇ يەردىكى تاجىك ۋە ئۇيغۇرلارنىڭ
مەدەنىيەت ئەنئەنىسىگە ئائىت ئىشلەپچىقىرىش، تۇرمۇش
بۇيۇملىرى، قەدىمىي يادىكارلىقلار، داڭلىق مائارىپچى،
سەنئەتكارلارنىڭ سۈرىتى ۋە تەرجىمھالى، نەچچە يىللار-
دىن بېرى يېزىدا ئۆتكۈزۈلگەن مەدەنىيەت، تەنتەربىيە پا-
ئالىيەتلىرىنىڭ فوتو سۈرەتلىرى، ماي بوياق سىزما
رەسىم، ھۆسنخەت قاتارلىقلار مەزمۇن تۈرى بويىچە
رەتلىك ئېسىپ، تىزىپ قويۇلغانىدى. 30 ياشلار ئەتراپىدى-
كى تاجىك يىگىت دادىسىنىڭ ئىزىنى بېسىپ، بۇ پونكىتنىڭ
مەسئۇللۇقىنى ئۆتەۋېتىپتۇ. ئۇ رەسىم سىزىشقا، ھۆسنخەت-
كە، فوتو سۈرەتچىلىككە ھېرىسمەن ئىكەن. بۇ يىگىتنىڭ
مەدەنىيەت ئىشلىرىغا مۇھەببىتى بولغاچقا، خىزمىتىنى
سۆيۈپ ۋە كۆيۈنۈپ ئىشلەيدىكەن. كىچىككىنە مەدەنى-
يەت پونكىتى بۇ يېزىنىڭ مەنىۋى باغچىسى، روھىي يېتەك-
چىسى بولۇپ قاپتۇ. نەۋئابات تاجىك يېزىسى قىستاڭ جىل-
غىغا جايلاشقان بولسىمۇ، دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ قارنى -
كۆكسى كەڭ، مەنىۋىيتى ئويغاق، دۇنيانى بىلىپ تۇرىدۇ،
ئىلغارلىققا، يېڭى تۇرمۇشقا ئىنتىلىپ تۇرىدۇ، ئۇلار تاغ ئە-
چىدە بولسىمۇ، يېڭى دەۋرنىڭ چېتىدە قالغىنى يوق.

ئاخىر كىلياڭ مەشرىپىنى كۆرۈشمۇ نېسىپ بولدى.
ناھىيەلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مەسئۇلى مۇھەممەد تۇرسۇن
مېنى ئالدىراش خىزمەت ئىچىدىن يۇلۇپ ئېلىپ «گۈرۈگە
ئالغانچە» قىلىپ مەشرەپ سورۇنىغا باشلاپ كەلدى. يېزا
مەدەنىيەت پونكىتىنىڭ ئازادە، يورۇق زالىدا 50 - 60 تەك
دېھقان مەشرەپچىلەر تەييار بولۇپ تۇرغانىكەن. ئۇلارنىڭ
ئارىسىدا 60، 70 ياشلىق بوۋاي، مومايلار، ياش يىگىتلەر،
كۆركەم ئەتلەس كۆڭلەكلەرنى كىيگەن بوستان چاچلىق
قىز - چوكانلارمۇ بار ئىدى. مەشرەپ خۇشاللىق ۋە
كۈلكە ئىچىدە بىر يېرىم سائەتچە داۋاملاشتى. «مەشرەپكە
ئۆزىمىزمۇ قانمىدۇق، ۋاقتىلىرى بولغان بولسا تولۇقى
بىلەن كۆرگەن بولساڭلا بولاتتى» دېدى كۆزەينەك تاقىۋال-
غان پاكارراق كەلگەن مەشرەپ بېشى، ئۇ پېنسىيەگە
چىققان ئوقۇتقۇچى بولۇپ، ھەممەيلەن ئۇنى مەتسىيت
مۇئەللىم دېيىشىدىكەن. كىلياڭ مەشرىپىنى قېزىش،
رەتلەش، قوغداش، تەرەققىي قىلدۇرۇش ۋە ئاممىۋى پائا-
لىيەتكە ئايلاندۇرۇشتا ئۇنىڭ تۆھپىسى چوڭ ئىكەن. ناھى-
يە ۋە يېزىنىڭ كۆڭۈل بۆلۈشى بىلەن كىلياڭ مەشرىپى
سۈرەتكە ئېلىنىپ VCD پلاستىنكىسى ئىشلىنىپتۇ. كىتاب-
مۇ يېزىلىۋېتىپتۇ. بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىنىڭ
غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسلىرى تەركىبىگە كىرگەن
تۈر قاتارىدا ھۆكۈمەتنىڭ كۈچلۈك قوللىشىغا ئېرىشىپتۇ.
ئەڭ مۇھىمى، كىلياڭ خەلقنىڭ ھېيت - بايرام، توي -
تۆكۈن ۋە باشقا خۇشاللىقلىرىغا ھەمراھ بولۇپ كەلگەن بۇ
ئەنئەنىۋى سەنئەت شەكلى، يېڭى دەۋردە يېڭى ھاياتىي
كۈچكە ئىگە بولۇپ، خەلققە خۇشاللىق ئاتا قىلىدىغان، رو-
ھىغا ئىلھام بېرىدىغان، زامانىۋى ھاياتقا ئىنتىلدۈرىدىغان
ئومۇمىي خەلق پائالىيىتىگە ئايلىنىپتۇ. ئاكتىۋال ئېنېرگىيە
ئۈستۈنلۈكىنى ئىگىلىگەن جايدا خەلقنىڭ روھىيىتى ئەركىن
پەرۋاز قىلالايدۇ. مەدەنىيىتى بولمىغان مىللەت روھىيىتى
يوق مىللەت ھېسابلىنىدۇ، سەنئىتى بولمىغان مىللەت
غېرىب مىللەت، مىسكىن مىللەت بولۇپ قالىدۇ. مەدەنىيىتى
ۋە سەنئىتى ئويغاق مىللەت تۇرمۇشنى سۆيەلەيدۇ، ھاياتقا
كۈلۈپ باقالايدۇ، ھاياتنىڭ پەيزىنى سۈرەلەيدۇ. بولۇپمۇ
رېئال ھاياتنىڭ پەيزىنى سۈرەلەيدۇ. كىلياڭ مەشرەپچىلە-
رىنىڭ نۇرانە كۆزلىرى، خۇشال كۈلكىلىرى، ئەرلەرنىڭ
كۆكرەكلىرىنى كېرىپ ئوينىغان مەردانە ئۇسسۇللىرى،
قىزى - چوكانلارنىڭ شوخ جۇلا تاشلاشلىرى ئۇزاققىچە
كۆز ئالدىمدىن كەتمىدى. ئۇلاردىن سۆيۈنگەنسېرى باشقا
يۇرتلاردىكى مىسكىن ھالەت خىيالىمنى ئەزگىلى تۇردى.
ئۇ يەرلەردە قىز - چوكانلارنى ئۇسسۇلغا قول كۆتۈرگۈ-
زۈش ئۇياقتا تۇرسۇن، ئەرلەرمۇ ئەركىن ساما سالالمايدۇ،
ئۇلار يول يۈرگەندىمۇ ئىككى قولىنى كىرىشتۈرۈپ يەڭ-
نىڭ ئىچىگە تىقىۋالغانچە بېشىنى تۆۋەن سېلىپ، خۇددى ھا-
شاردىن چارچاپ كەلگەن ئىشلەمچىلەردەك روھسىز تەۋرى-
نىپ ماڭىدۇ. ئۇلار شۇنداق مېڭىشىدا ئۆزلىرىگە جىمى ئىم-
كانىيەتنى بەخش ئېتىۋاتقان بۇ ئەزىز تۇپراقتىن ئەجدادلىرى
يارىتىپ قالدۇرۇپ كەتكەن، بىراق ئۆزلىرى يوقىتىپ
قويغان، كىلياڭ ۋە نەۋئاباتلىقلار جەۋلان قىلدۇرۇۋاتقان
مەدەنىيەت روھىنى، ئۆزىگە بولغان ئىشەنچىنى، كەلگۈسىگە
بولغان ئۈمىدىنى قايتىدىن تېپىۋالسىكەن دېگۈم كەلدى.

تويدا نەغمە - ناۋا يوق، ئۆلۈمدە ماتەم - يىغا

بىز ئۇيغۇرلار تۇرمۇشنى قىزغىن سۆيىمىز، ھاياتنى
قەدىرلەيمىز، ئىنساننى قەدىرلەيمىز، خۇشال بولىدىغان
چاغلاردا راسا خۇشال بولالايمىز، ماتەم - مۇسىبەت ئىشلە-

رىدىمۇ تەڭ ھەمدەمدە بولىدىغان يوسۇنلىرىمىز بار. قىز ـ
يىگىت تويى ئىنسان ھاياتىدىكى ئەڭ زور خۇشاللىق،
تۇزغا چىلانغان نانىنى تەڭ چىشلىگەن قىز بىلەن يىگىت
يېڭى تۇرمۇش قەسرىگە خۇشاللىق بىلەن قەدەم قويۇپلا
قالماستىن، ئاتا ـ ئانىلىرى، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى، دوست ـ
بۇرادەرلىرى ۋە پۈتۈن ئەل ـ يۇرت ئۇلار ئۈچۈن تەنتە-
نە قىلىدۇ. تويغا بېغىشلاپ بېيىت ـ قوشاقلار، ناخشىلار
ئېيتىلىدۇ، ئۇسسۇللار ئوينىلىدۇ، يۇرۇشلەشكەن توي
مەشرەپلىرى ئوينىلىدۇ. ئەگرى ـ توقايلىقلارنى بېشىدىن
كەچۈرۈپ، مۇراد ـ مەقسەتلىرىگە يەتكەن ئاشىق ـ مە-
شۇقلار ئۈچۈن ئاتا ـ ئانىلىرى ئەل ـ يۇرتقا كاتتا داستە-
خان سېلىپ، نەغمە ـ ناۋا قىلىپ 40 كېچە ـ كۈندۈز توي
قىلىپ بەرگەنلىكىگە ئائىت ئاجايىپ تەسىرلىك چۆچەكلەر،
رىۋايەتلەر نەچچە 1000 يىللاردىن بېرى ئېغىزدىن ـ ئېغىز-
غا كۆچۈپ، ھازىرغىچە ئېيتىلىپ كەلمەكتە. ناخشا ـ
ئۇسسۇل ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ھاياتىغا ھەرقاچان ھەمراھ
بولۇپ كەلگەن، خۇشاللىقىغا خۇشاللىق قوشقان، غېرىبسىن-
غان مىسكىن چاغلاردا روھىغا كۈچ ـ مادار ۋە ئۈمىد بې-
غىشلىغان. ئانا يۇرتىمىز «ناخشا ـ ئۇسسۇل ماكانى»لىقى
بىلەن، خەلقىمىز سەنئەتخۇمار خەلقلىقى بىلەن پەخىرلىنىدۇ،
تىلى چىقسىلا ناخشا ئېيتالايدىغان، ئايىغى چىقسىلا
ئۇسسۇل ئوينىيالايدىغان ئۇيغۇرلار ئەمەسمۇ؟ دۇنيا سەھ-
نىلىرىنى زىلزىلىگە سالغان جۇڭخۇا مەدەنىيەت خەزىنىسى-
دىكى بىباھا گۆھەر «ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى» خەلقى-
مىزنىڭ زامان ـ زامانلاردىن بۇيانقى سەنئەت ھاياتىنىڭ
شانلىق سەمەرىسى ئەمەسمۇ؟ ھالبۇكى، يېقىنقى بىر نەچچە
يىلدىن بۇيان يۇرتۇمىزنىڭ نۇرغۇن يېزا ـ بازارلىرىدا تويلار
تىمتاسلىق ئىچىدە ئۆتىدىغان بولۇپ قاپتۇ. شادىمان، تەن-
تەنە كەيپىياتىنى كۆرگىلى بولمايدىكەن. تويلاردا نەغمە ـ
ناۋا قىلىش، ئۇسسۇل ئويناپ بەزمە قىلىش قانداقتۇر بىر
كۈچنىڭ تەسىرىدىن تەقىپ قىلىنغاندەك قىلاتتى. ئاڭلىسام
تارىختىن بۇيان ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ بۆشۈكى ۋە سەر-
كەردىسى بولۇپ كېلىۋاتقان ئىلىنىڭ بىر قىسىم جايلىرىدى-
مۇ بۇ خىل ئەھۋال كۆپىيىۋېتىپتۇ، ھەتتا تويدا ناخشا ـ
ئۇسسۇل، چاقچاق تەلەپ قىلغۇچىلار سورۇندىن قوغلاپ
چىقىرىلىپتۇ! شۈبھىسىزكى، بۇ ھەرگىزمۇ ئومۇمىي
خەلقنىڭ ئارزۇسى ۋە ئىرادىسى ئەمەس. نېنىمىز پۈتۈن
بولۇپ، چاپىنىمىز تىزىمىزدىن ئاشقاندا، تۇرمۇشىمىزغا
رەڭ قوشۇلۇپ، كۆڭلىمىزنى شاد ئېتىشكە ئىمكانىيەت يا-
رىتىلغاندا، مەنىۋى ئىنتىلىشىمىز ۋە جۈرئىتىمىز نېمىشقا
ئىسكەنجىگە ئېلىنىدۇ؟ خۇشاللىق كەپتىرىنىڭ قانىتى مۇ-
شۇنداق بوغۇچلىنامدۇ؟!

مەن بۇ يېزىدا تۇرۇۋاتقان كۈنلەردە كەينى تام قوش-
نىمىزنىڭ ئۆيىدە مۇسىبەت ئىشى بوپتۇ. ئالەمدىن ئۆتكىنى
ئوتتۇرا مەكتەپكە مۇدىر بولغان 30 نەچچە يىللىق پېشقە-
دەم مائارىپچى ئىكەن. روشەن ماتەم كەيپىياتى بولمىغاچ-
قا، بىر نەچچە كۈن بىلەلمەي قاپتۇق. ئۆتكەن يىلى مۇشۇ
يۇرتتا بىر دوستۇمنىڭ دادىسى ۋە ئانىسى كەينى ـ كەينى-
دىن ئالەمدىن ئۆتتى. ئۇ ئۈرۈمچىدىن ئاتايىن كېلىپ، ئاتا ـ
ئانىسىنىڭ ئاخىرەتلىك مۇسىبەت ئىشلىرىنى تولىمۇ تەڭقىس-
لىقتا ئۆتكۈزدى. ئۇ يولۇققان ئىشلاردىن مەن ھەيران
قالدىم. ئۆلۈم بولغاندا يىغا ـ زار قىلسا بولماسمىش، نەزىر ـ
چىراغ ئۆتكۈزۈشمۇ راۋا بولماسمىش. ئۇ ئالەمگە كەتكەن-
لەرنى ئەسلەپ، روھىغا سېغىنىپ ئەل ـ يۇرتقا نەزىر
بېرىش ئۆيىدە بولغانلارمۇ شۇنداق قىلىشقا پېتىنالمايدى-
كەن، دوستۇم يۇرت ئەھلىگە كۆپ چۈشەندۈرۈپ، جاما-
ئەت ئاقساقاللىرىغا نەچچە كۈنلەپ خىزمەت ئىشلەپ،
ئاران دېگەندە ئاددىيغىنا نەزىر ئۆتكۈزۈش ئىجازىتىنى
ئاپتۇ.

نورمال ئۆرپ ـ ئادىتىمىزگە ئايلانغان، ئەقەللىي
ھېسسىيات دائىرىسىدىكى بۇ ئىشلار غەلىتە پەتىۋالار تەرە-
پىدىن بۇرمىلىنىپ، خەلقىمىزنى بۇرۇقتۇملۇققا، چېكىنىشكە
دەۋەت قىلسا بىز ئىشىنىمىزمۇ؟ ماقۇل دەيمىزمۇ؟! خەلق-
مىز ئەقىل كۆزى بىلەن شۇنى كۆرۈشى كېرەككى، ئايرىم،
مۇتەئەسسىپ جاھىل كۈچلەر بىر قىسىم نادان كىشىلىرى-
مىزنىڭ ساددا دىنىي ھېسسىياتىدىن پايدىلىنىپ، قايمۇقتۇ-
رۇپ، خەلقىمىزنى چېكىنىشكە، قالاقلىققا، نادانلىققا ئۈندە-
ۋاتىدۇ، خەلقنىڭ مەنىۋى ئەركىنلىكىنى بوغماقچى بولۇۋاتى-
دۇ. «ناخشا ئېيتساڭ، ئۇسسۇل ئوينىساڭ يامان بولىدۇ»،
«رەسىم سىزساڭ يامان بولىدۇ»، «تېلېۋىزور كۆرسەڭ
يامان بولىدۇ» دېگەنلەرنىڭ مۇددىئاسى زادى نېمە؟
ئۇلار خەلقىمىزنى نەگە، قايسى دەۋرگە باشلىماقچى؟ مىل-
لەتنى سۆيىدىغان، مىللەتكە كۆيۈنىدىغان، مىللەتنىڭ تەق-
دىرىگە كۆڭۈل بۆلىدىغان، ئۇيغۇرلارنىڭ دۇنيادىكى باشقا
ئىلغار مىللەت قاتارىدا تەرەققىي قىلىشى، قەد كۆتۈرۈپ
تۇرۇشنى ئارزۇ قىلىدىغان ئادەم مىللەتنى بېكىنمىچىلىك-
كە، خۇراپاتلىققا، نادانلىققا باشلامدۇ؟!

بۇ يىل 9 ـ ئايدا ئۆتكۈزۈلگەن جۇڭگو شىنجاڭ ئا-
سىيا ـ ياۋروپا يەرمەنكىسىنىڭ جۇڭگو ۋە چەت ئەل مەدە-
نىيەت كۆرگەزمە ھەپتىلىكىدە بىز ئەرەب ئىسلام دۆلەتلە-

ردىن كەلگەن ئون نەچچە مەشھۇر رەسسامنى كۈتۈۋال-
دۇق. ئۇلار ئىلى، تۇرپان قاتارلىق جايلارغا بېرىپ، نەق
مەيداندا نۇرغۇن ئېسىل رەسىملەرنى سىزدى، ئۇلارنىڭ
كۆرگەزمە قىلىنغان رەسىملىرى نۇرغۇن كىشىلەرنى ھەي-
رەتتە قالدۇردى. سۆھبەت جەريانىدا بىلدۇقكى، ئۇلارنىڭ
دۆلەتلىرىدىمۇ ناخشا - ئۇسسۇل، تېلېۋىزور، ئىلىم - پەن
گۈللەنگەنىكەن، سەنئەتكارلار، ئالىملار ھۆرمەتكە سازا-
ۋەر ئىكەن. ھەقىقىي ئەرەب ئىسلام مەدەنىيىتى زامانىۋى-
لىق بىلەن، دەۋرنىڭ، ئىنسانىيەتنىڭ تەرەققىياتى بىلەن
زىت ئەمەس ئىكەن!

ئايدەك جامالىڭ قېنى؟

گۈزەللىككە ئىنتىلىش، گۈزەللىكنى سۆيۈش ئىنسان-
نىڭ ئەسلىي تەبىئىيتى، گۈزەللىكنى سۆيمەيدىغان بىرمۇ
مىللەت بولمىسا كېرەك. قىز - ئاياللار دۇنيانىڭ كۆركى،
ھاياتنىڭ كۆركى، تەبىئەتنىڭ كۆركى، شۇلار بىلەن ئالەم
گۈزەل، ھايات گۈزەل. مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا، قىز - ئا-
ياللار جەمئىيەتنىڭ گۈزەللىك نىشانىنى بەلگىلەيدۇ.

ئۇيغۇرلار يېڭىلىقنى، ئىلغارلىقنى تېز قوبۇل قىلىد-
غان مىللەت. نەچچە 1000 يىللار بۇرۇنقى قېزىلما يادىكار-
لىقلاردىكى رەڭدار، سىپتا يىپەك يوقۇلمىلار، دەزمال،
دەرەخ يىلتىزلىرىدىن ياسالغان چىش چوتكىسى ۋە ئايال-
لارنىڭ زىننەت بۇيۇملىرى قاتارلىقلار ئۇيغۇرلارنىڭ تۇر-
مۇشى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك. ئۇيغۇر خوتۇن - قىزلىرى-
نىڭ گۈزەللىكى، گۈزەللىككە ئىنتىلىدىغانلىقى تىللاردا
داستان قىلىنىپ، ئالەمگە پۇر كەتكەنلىكى ھەممىگە ئايان.

سەھرا قىز - چوكانلىرى ئەتىياز كەلسە بىر ھويلىغا
يىغىلىپ، كىچىك جاملارغا ئوسمىنى سىقىپ، پەلكۈچ بىلەن
بىر - بىرسىگە ئوسما قويۇشىدۇ، «قارلىغاچنىڭ قانىتىدەك
قاشلار» ئەنە شۇنداق پەرۋىش قىلىنغان. چاچلىرىنى 40
تال قىلىپ ئۆرۈۋالغان سېكىلەك قىزلار چىرايلىق دوپپىلار-
نى، يارىشىملىق ئەتلەس كۆڭلەكلەرنى كىيىپ نازاكەت
بىلەن يولدىن ئۆتكەندە، ھەرقانداق كىشىنىڭ مەسلىكنى
كەلتۈرىدۇ.

مانا ئەمدى يېزىلاردا بۇنداق مەنزىرىنى كۆپ ئۇچ-
رىتالمىدىم. ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆزىگە خاس يارىشىملىق كىيىم-
لىرى يوقاپ كېتىۋاتقاندەك قىلاتتى. يېزىلاردىلا ئەمەس،
ئوتتۇرا - كىچىك شەھەرلەردە، ھەتتا مەركىزىي شەھەرلەر-
دە بارغانسېرى كۆپىيىۋاتقان نىقابلىق قارا پەرەنجىلەر
خۇددى قارا تۇماندەك بىلىندى، ھەتتا شۇ قەدەر سەبىي،
ئوماق چىرايلارمۇ نېمە ئۈچۈندۇر چۈمكەلگەندى...
دۇتار بىلەن ئورۇنلانغان «ھاۋانى تۇمان باستى، ئاينى
كۆرگىلى بولماس، كۆڭلۈمگە گۇمان چۈشتى، يارنى سۆي-
گىلى بولماس» دېگەن ناخشا كىچىككىنە ساتىراشخانىنىڭ
ئۈنئالغۇسىدىن ياڭراپ چىقىۋاتاتتى... «بىز نېمە ئۈچۈن
ئۆز كىيىم - كېچەكلىرىمىزنى، ئۆز مەدەنىيىتىمىزنى يوقى-
تىپ قويىمىز؟ نېمە ئۈچۈن زامانغا خاس يېڭىلىقنى، ئىلغار-
لىقنى قوبۇل قىلمايمىز؟ بۇ بىزگە زادىلا ياراشمىدى،
زادىلا سىڭمىدى، بىز كىمنى دوراۋاتىمىز، نەگە كېتىۋاتى-
مىز» دېيىشمەكتە ئىچى سىقىلغان ئەقىل ئىگىلىرى.

ئۇيغۇرلار پۈتكۈل جۇڭخۇا مىللەتلىرى چوڭ ئائىلە-
سى ئىچىدىكى ئۇزاق تارىخقا، شانلىق مەدەنىيەت ئەنئەنى-
سىگە ئىگە مەدەنىي خەلق. تارىخىي تەرەققىيات جەريانىدا
نۇرغۇن ئۆزگىرىشلەرنى بېشىدىن كەچۈرگەن، شامان دى-
نىغا، مانى دىنىغا، بۇددا دىنىغا ئېتىقاد قىلغان ئىزنالارنى
تارىخىي يادىكارلىقلاردىن ھازىرمۇ ئۇچراتقىلى بولىدۇ.
ئۇيغۇرلار 10 - ئەسىرلەردىن باشلاپ ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد
قىلىشقا باشلىغان. يۇنان مەدەنىيىتىنىڭ، ئەرەب، پارس مە-
دەنىيىتىنىڭ، ھىندى مەدەنىيىتىنىڭ ھەم ياۋروپا مەدەنىيىتى-
نىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان. ئۇلارنىڭ ئىلغار قاراشلىرىنى
قوبۇل قىلغان. مەيلى قايسى دىننى قوبۇل قىلمىسۇن،
قايسى مەدەنىيەتنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىمىسۇن، ئۇيغۇرلار
باشتىن- ئاخىر جەمئىيەت تەرەققىياتىغا ئۇيغۇن بولغان ئىل-
غارلىقنى قوبۇل قىلىشنى يېتەكچى قىلىپ، ئىدېئولوگىيە ۋە
تۇرمۇش شەكلى جەھەتتىن ئۆزىگە خاس مەدەنىيەت مەۋ-
جۇتلۇقىنى ساقلاپ كەلدى. مانا بۇ مەنىۋىيىتى ئويغاق
مىللەتلەرنىڭ مۇۋەپپەقىيىتى. ئەمدىلىكتە بىر قىسىم رادى-
كال كۈچلەر يۇرتنى، دۆلەتنى ئۇنتۇپ كەت دېسە ئىشىنى-
مىزمۇ؟ مىللەتنى ئۇنتۇپ كەت دېسە ئىشىنەمىزمۇ؟ قانۇننى
ئۇنتۇپ كەت دېسە ئىشىنەمىزمۇ؟ ئاسفالت يولدىن ماڭماي،
توپا يولدىن ماڭ دېسە ئىشىنەمىزمۇ؟ ماشىنا ھەيدەپ
قىزىل چىراغقا توغرا كەلگەندە توختىما دېسە ئىشىنەمىز-
مۇ؟ ئىنساننىڭ جېنىغا زامىن بولساڭ جەننەتكە كىرىسەن
دېسە ئىشىنەمىزمۇ؟! بۇ سوئاللار ھەرگىزمۇ توقۇلغان رى-
ۋايەت ئەمەس، بىر قىسىم نادان كىشىلىرىمىزنى ئىشەندۈ-
رۈۋاتقان ئاچچىق رېئاللىق. دۇنيادا 1 مىليارد 250 مىليون-
دىن ئارتۇق ئادەم ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىكەن،
قايسى بىر مىللەت شۇ توپەيلىدىن ئۆزىنىڭ مىللىي خاسلىقى-
نى، مىللىي ئۆرپ - ئادىتىنى يوقىتىپ قويىدى؟ يىراقنى
دېمەي، مۇشۇ شىنجاڭدا ئەتراپىمىزغا قاراپ باقساقلا كۆپ-

يه! جهمئيهت ئىلگرىلهۋاتىدۇ، ئىقتىساد تهرهققىي قىلىۋاتـ
ىدۇ، تۇرمۇش ياخشىلىنىۋاتىدۇ، بىز ھهرگىز كهينىمىزگه ياند
ماسلىقىمىز، نادانلىق، قالاقلىققا خاتىمه بېرىشىمىز، ياخشى
ئهنئهنىلىرىمىزنى ساقلاپ ئهۋج ئالدۇرۇشىمىز، گۈللىنىۋاتـ
قان ئىناق ماكانىمىزدا زامانىۋى تۇرمۇشنىڭ بارلىق ئىمكا-
نىيهتلىرىدىن تولۇق بهھرىلىنىشىمىز لازىم ئىدى.

بىلىمنىڭ ئىشكى قۇلۇپلانمىسۇن!

يېزىلارغا تهكشۈرۈشكه بارساملا مهدهنىيهت ئهسلىههـ
لىرى، مهدهنىيهت پائالىيهتلىرى، كىشىلهرنىڭ مهدهنىيهت
ئېھتىياجى ئۈزگىرىشلهر مهن ئهڭ كۆڭۈل بۆلىدىغان
ئىشلار بولۇپ قالدى. بۇ مهدهنىيهت نازىرىنىڭ كهسپىي
مهسئۇلىيىتى، ھهم ماڭا ئوخشاش مهدهنىيهت ئاشىقىنىڭ
ئىجتىمائىي مهسئۇلىيىتى.

يېقىنقى يىللاردىن بېرى مهدهنىيهت ئىشلىرىمىز ھهقـ
قىي تهرهققىياتقا ئېرىشتى، بولۇپمۇ مهركهزنىڭ شىنجاڭ
خىزمىتى سۆھبهت يىغىنى ئېچىلغاندىن كېيىن، ئاپتونوم را-
يونلۇق پارتكوم زامانىۋى مهدهنىيهت ئارقىلىق يېتهكچه-
لىك قىلىش ئىستراتېگىيهسىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، مهدهنىـ
يهت ئىشلىرىنى گهپ بىلهن ئهمهس، ھهقىقىي نهپ بىلهن
قوللايدىغان بولدى، ھهر مىللهت ئاممىنىڭ مهدهنىيهت ئېھـ
تىياجىنى كاپالهتكه ئىگه قىلىش، ئاساسىي قاتلام مهدهنىـ
يهت بازىلىرىنى مۇستهھكهملهش خىزمهتنىڭ مۇھىم كۆنتهر-
تىپىگه قويۇلدى.

دۆلهتتىن 460 مىليون يۈهن مهبلهغ سېلىنىپ، ئاپتو-
نوم رايونىمىز بويىچه 923 يېزا ـ بازارنىڭ مهدهنىيهت پونـ
كىتى يېڭىدىن سېلىندى، ھهر بىرسىگه 100 مىڭ يۈهنلىك
ئۈسكۈنه، جابدۇق سهپلهپ بېرىلدى. 868 مىليون
يۈهندىن ئارتۇق مهبلهغ سېلىنىپ، قهشقهر، خوتهن، قىزىلـ
سۇدا 4000دىن ئارتۇق مهمۇرىي كهنت ۋه مهھهللىنىڭ مهـ
دهنىيهت ئۆيى يېڭىدىن سېلىندى. ھهر دهرىجىلىك مۇزېي،
خاتىره سارىيى، كۇتۇپخانا، مهدهنىيهت يۇرتى قاتارلىقلار
پۇقرالارغا ھهقسىز ئېچىۋېتىلدى. يېزا ـ بازار مهدهنىيهت
پونكىتلىرىنىڭ پائالىيىتى ئۈچۈن يىلىغا 50 مىڭ يۈهن،
كهنتلهرگه 10 مىڭ يۈهن تولۇقلىما بېرىلدى. ھهر دهرىجهـ
لىك سهنئهت ئۆمهكلىرى ئاساسىي قاتلامغا چۈشۈپ،
ھهقسىز ئويۇن قويسا، 200 مىڭ يۈهندىن 800 مىڭ يۈهنـ
گىچه ياردهمگه ئېرىشىدىغان بولدى. غهيرىي ماددىي مهـ
دهنىيهت مىراسلىرىنى قوغداش ئۈچۈن دۆلهت ۋه ئاپتو-
نوم رايوندىن مهخسۇس مهبلهغ ئاجرىتىلدى، ئۇنىڭ ۋاـ
رىسچىلىرى ئايرىم تولۇقلىمىغا ئېرىشتى... بۇ مهدهنىيهتتهـ
كى ئهمهلىي ئىشلارنىڭ بىر قىسمى تېخى. مۇشۇنداق
ياخشى شارائىت يارىتىلغان يهرده دېھقانلارنىڭ مهدهنىي
تۇرمۇشنى جانلاندۇرۇش، ئۇلارنىڭ ئارزۇ ـ ئىستهكلىرىـ
نى قاندۇرۇش، ئۇلارنى زامانىۋى مهدهنىيهتكه يېتهكلهش
ياخشى ئهمهلگه ئېشىشى كېرهك ئىدى.

ئهپسۇسكى، بۇ مهدهنىيهت ئۆيلىرىنىڭ رولى تولۇق
جارى بولمايۋاتىدۇ. راستىنى ئېيتقاندا، نۇرغۇنلىرىنى توپا
بېسىپ قالدى. نۇرغۇن يېزا ـ كهنتلهرنىڭ مهدهنىيهت ئۆيـ
لىرى دېھقانلار ئۈچۈن ئهمهس، بهلكى يۇقىرىدىن تهكشۈ-
رۈپ كهلگهن باشلىقلار ئۈچۈنلا ئېچىلىدۇ. بۇ يىل ئهتىـ
يازدا بىر نهچچه ناھىيهگه بېرىپ، يېزا ـ كهنتلهرنىڭ مهدهـ
نىيهت ئۆيلىرىنى تهكشۈردۈم. نۇرغۇنلىرىنىڭ يېڭىدىن
تازىلاپ ئېچىلغانلىقى، بارلىق ئىشلارنىڭ ئالدىن ئورۇنلاشـ
تۇرۇلغانلىقى، مانا مهن دهپلا چىقىپ تۇراتتى.

بىر يېزا مهدهنىيهت پونكىتىنىڭ قىرائهتخانىسىدىكى
كىتابلار ئهينهكلىك تۆمۈر ئىشكاپلارغا سېلىنىپ مهھكهم
قۇلۇپلاپ قويۇلغانىدى. «نېمه ئۈچۈن قۇلۇپ سېلىپ قويـ
دۇڭلار؟» دېدىم مهن بىرهر قېتىممۇ ۋاراقلانمىغان يېپيېـ
ڭى كىتابلارغا قاراپ. «دېھقانلار ئېلىپ كېتىدىكهن،
مهينهت قىلىۋېتىدىكهن»، بۇ جاۋابتىن قاتتىق غهزهپلهنـ
دىم: «ئېلىپ كهتسه، مهينهت قىلىۋهتسه دېھقانلارنىڭ ئوـ
قۇغىنى، نهپ ئالغىنى ئهمهسمۇ؟ بىلىمنىڭ ئىشكىگه قۇلۇپ
سېلىنمىسۇن! دېھقانلارنىڭ ئىلىم ئىگىلهش ھوقۇقىنى تارتـ
ۋېلىشقا ھهققىمىز يوق.» مانا بۇ بىر قىسىم كادىرلىرىمىزـ
نىڭ خىزمهت پوزىتسىيهسى ۋه مهدهنىيهت ساپاسى.

* * *

يۇرتۇمدىكى ئۆزگىرىشلهرنى كۆرۈپ، سۆيۈنۈش
بىلهن ئۆكۈنۈش تهڭلا قهلبىمنى لهرزىگه سالدى. سۆيۈـ
نۈشلهردىن مىننهتدارلىق تۇيغۇم قايناپ تاشتى، ئۆكۈنۈشـ
تىن كۆڭلۈم يېرىم بولدى، ئىچىم تىت ـ تىت بولدى. بىر
خىل ئهندىشه، تهخىرسىزلىك ۋه بۇرچ تۇيغۇسى مېنى قىيـ
نىدى. يهنىلا سهۋهب بىز ئۆزىمىزده ئىكهن، ئهلگه باشـ
لامچى بولۇۋاتقانلاردا، مهنىۋى سهركهردىلهرده — زىياـ
لىيلاردا ئىكهن. ئهڭ مۇھىمى، كاللىنى ئوڭشاش كېرهك
ئىكهن. ھىدايهتنى كۆرستىش، ھهقىقهتنى تونۇتۇش تهـ
خىرسىز بۇرچىمىز ئىكهن!

ئاپتور: شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مهدهنىيهت ناـ
زارىتىنىڭ نازىرى

مەدەنىيەت قانداق بىر خىل تەربىيەۋى كۈچ

شۇ بىن

هازىر «مەدەنىيەت» دۆلەت تەرەققىياتىنىڭ بىر تۈرلۈك مۇھىم مەزمۇنىغا ئايلىنىپ، مەدەنىيەت تۈزۈلمىسى ئىسلاھاتى، يەنە مەدەنىيەتنى چوڭقۇرلاشتۇرۇش، يۈكسەلدۈرۈش، گۈللەندۈرۈش نىشانى ئوتتۇرىغا قويۇلدى. بۇ ئەلۋەتتە ياخشى ئىش. بەزىلەر هازىرقى جۇڭگولۇقلار ئەمەلىي مەنپەئەتنى مۇھىم بىلىدۇ، پايدىغا ئەھمىيەت بېرىدۇ، كىتاب سېتىۋالمايدۇ (سەي قورۇش ۋە تەم تەڭشەش، پاي چېكى توغرىسىدىكى كىتابلار ۋە ئىمتىهاندا پايدىلىنىدىغان كىتابلاردىن سىرت). تىياتىر كۆرمەيدۇ (تېلېۋىزىيە تىياتىرلىرىدىن سىرت)، مۇزىكا ئاڭلىمايدۇ (قىزىل ناخشىلاردىن سىرت)، ئۇسسۇللاردىن هۇزۇرلانمايدۇ (ئاممۇۋى مەيدانلاردا بەدەن چېنىقتۇرىدىغان «كوللېكتىپ ئۇسسۇل»لاردىن سىرت). يىغىپ ئېيتقاندا، مەدەنىيەتكە قىزىقمايدۇ دەيدۇ.

مەن بۇ خىل كۆز قاراشقا ئانچە قوشۇلمايمەن. يۇقىرىدا ئېيتىلغان «سىرت»لارنىڭمۇ ھەممىسى مەدەنىيەت، جۇڭگودا مەدەنىيەت يوق ئەمەس، پەقەت كۆرۈنۈپ تۇرغىنىنىڭ ھەممىسى «ئاممۇۋى مەدەنىيەت»تەك بىلىنىدۇ.

چوڭقۇرلاشتۇرۇش ۋە يۈكسەلدۈرۈشكە ھەقىقىي ئېھتىياجلىق بولۇۋاتقىنى مەدەنىيەتنىڭ خەلققە بولغان قەلب تەربىيەسى. بۇ قانداقتۇ يېڭى ئۇسۇل ئەمەس، بەلكى ئىنسانلارنىڭ قەدىمدىن تارتىپ نېمە ئۈچۈن مەدەنىيەتنى مۇھىم بىلىدىغانلىقىنىڭ سەۋەبى. بۇنىڭدىن 2000 نەچچە يىل ئىلگىرى، گرېتسىيەلىكلەرنىڭ تەربىيە نىشانى «مەدەنىيەتلىك»، يەنى مۇكەممەل كىشىلەرنى يېتىشتۈرۈشتىن ئىبارەت بولغان. گرېتسىيە مەدەنىيىتى ئەركىن تەربىيە (ئەتراپلىق ئىنسانىي تەربىيە)نى قەدىرلەيدۇ. گرېكلىشىش دەۋرىدە گرېتسىيە مائارىپى رىمغا تارقىلىپ، رىملىقلار ئەمەلىي تەربىيەگە ئەھمىيەت بەرگەن. گەرچە كېيىن مەكتەپلەردە گىراماتىكا، ئىستىلىستىكا، نۇتۇق سۆزلەش دەرسلىرى تەسىس قىلىنغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ گرېتسىيەلىكلەر مۇھىم دەپ قارىغان ئۇ خىل مەدەنىيەت ئەمەس، بەلكى پەقەت ماھارەتلا بولغان.

گرېتسىيە مەدەنىيىتى كىشىلەرنىڭ قەلبىگە ۋە پۇقرالار روھىغا ئەھمىيەت بېرىدۇ. مەسىلەن: گرېتسىيەلىكلەرنىڭ «گىراماتىكا دەرسى» هازىرقى تىل- ئەدەبىيات دەرسىدە ئۆگىتىدىغان گىراماتىكا، سىنتاكسىس ئەمەس، بەلكى شېئىر، مۇزىكا ۋە گىمناستىكا، ئۇ ئۇچىنىڭ ھېچقايسىسى نوقۇل ماھارەت ياكى بىلىم تەربىيەسى ئەمەس، بەلكى قەلب تەربىيەسى. بۇ خىل تەربىيەنىڭ مەقسىتى پۇل تاپقىلى بولىدىغان بىلىم توپلاش ئەمەس، بەلكى بىر خىل يۈكسەك تۈرمۇش شەكلى ۋە ئىنسانىي ئەخلاق- پەزىلەتنىڭ شەكىللىنىشىگە ياردەم بېرىشتىن ئىبارەت.

تەرجىمە كۆزنىكى

گىرېتسىيەلىكلەر شائىر ئۇلۇغ ئۇقۇتقۇچى دەپ قا-
رايدۇ. گىرېتسىيەلىك تارىخشۇناس، جۇغراپىيەشۇناس،
پەيلاسوپ ستېرابو: «قەدىمكى كىشىلەر شېئىرنىڭ بىر
خىل دەسلەپكى پەلسەپە بولۇپ، بىزنى كىچىكىمىزدىن
باشلاپ تەسىرلەندۈرۈپ، تۇرمۇش ئۆچىگە باشلاپ، پەزى-
لىتىمىزنى، ھېسسىياتىمىزنى، ھەرىكىتىمىزنى يېتىشتۈرگەنلى-
كىگە ھەمدە ئۇنىڭدىن خۇشاللىقنى ئېرىشتۈرگەنلىكىگە ئى-
شەنگەن... مانا بۇ گىرېتسىيەنىڭ نېمە ئۈچۈن ياشلارغا
بولغان تەربىيەنى شېئىر ئارقىلىق باشلاپ، ئۇلارنى تەسىر-
لەندۈرۈپلا قالماي، يەنە مەشغۇلەندۈرگەنلىكىنىڭ سەۋە-
بى» دەيدۇ.

گىرېتسىيەلىكلەر شۇنىڭغا ئىشىنىدۇكى، مۇزىكا كىشى-
لەرنىڭ ئەخلاقى، قەلبى، ھەتتا جىسمانىيىتىگە ياخشى تەر-
بىيەۋى تەسىر بېرىدۇ. شۇڭا، تەربىيە داۋامىدا مۇزىكىغا
ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىشكە توغرا كېلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن
بىللە، گىمناستىكا تەربىيەسىمۇ ئىنتايىن مۇھىم. چۈنكى،
پەقەت ساغلام بەدەن بولغاندىلا، ئاندىن مېڭىنىڭ يېتەك-
چىلىكىنى ۋە قوماندانلىقىنى قوبۇل قىلغىلى بولىدۇ.
سوقرات مۇنداق دېگەن: «بىزدىن ئىلگىرى بايقىغان ئۇ
خىل تەربىيەدىن تېخىمۇ ياخشىسىنى تېپىش ھەققەتەن ناھا-
يىتى قىيىندەك قىلىدۇ. بۇ خىل تەربىيەدە گىمناستىكا ئار-
قىلىق بەدەن چېنىقتۇرۇلىدۇ، مۇزىكا ئارقىلىق قەلب تاۋلى-
نىدۇ»، «مۇرەككەپ مۇزىكا ھۇزۇرلاندۇرىدۇ، مۇرەك-
كەپ يېمەكلىك كېسەللىك پەيدا قىلىدۇ. ساپ، تەبىئىي مۇ-
زىكا، ئەدەبىيات- سەنئەت تەربىيەسى قەلب جەھەتتە ئۆزد-
نى تۇتۇۋالىدىغان قىلىدۇ، ساپ، تەبىئىي تەنتەربىيە چېنىق-
شى بەدەننى ساغلاملاشتۇرىدۇ». مۇزىكا ۋە گىمناستىكا
تەربىيەسى كىشىلەرنىڭ ئالىيجاناب ئىچكى دۇنياسىنى يارد-
تىشنى مەقسەت قىلىدۇ.

مەدەنىيەت تەربىيەسى پۇقرالار روھى ۋە پەزىلىتىنى
يېتىلدۈرۈشتە يەنىلا كەم بولسا بولمايدۇ. شۇڭا، مۇزىكا
ۋە گىمناستىكا تەربىيەسىنى ئۆزئارا ماسلاشتۇرۇپ ئېلىپ
بېرىپ، ئۆگەنگۈچىلەرنى ياخشى پەزىلەتكە ئىگە قىلىپ،
بىر خىللا بولغانلىقتىن ئاخىرقى چەككە قاراپ مېڭىشتىن
ساقلىنىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىش كېرەك. «ئەگەر
بالىلار ھەدېگەندىلا ئويۇن ئويناشقا باشلىسا مۇزىكا ئارقى-
لىق ئۇلارنىڭ قانۇنغا رىئايە قىلىش روھى يېتىلدۈرۈلسە،
يەنە ئۆز نۆۋىتىدە بۇ خىل قانۇنغا رىئايە قىلىش روھى
ئارقىلىق قانۇنسىز ئويۇن- تاماشىغا قارشى تۇرۇلسا، ئۇنى-
داقتا بۇ خىل قانۇنغا رىئايە قىلىش روھى بالىلارنىڭ ھەرد-
كىتىگە ھەممە جايدا يېتەكچىلىك قىلىپ، ئۇلارنى ساغلام
ئۆسۈپ يېتىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىدۇ. مۇبادا، دۆلەت-
تە ھەرقانداق ئۆزگىرىش يۈز بەرسە، ئۇلار دەس تۇرۇپ
ئەسلىدىكى تەرتىپنى ئەسلىگە كەلتۈرىدۇ». گىمناستىكىمۇ
ئوخشاش، تېنى ساغلام پۇقرالارلا «قەلب جەھەتتە مىسلى-
سىز غەيرەت- جاسارەتكە تولۇپ» دۆلەتنى «قوغدىغۇ-
چى»غا ئايلىنىدۇ.

«قىزغىن ھاياجان»غا تولغان «مەدەنىيەت ئىنقىلا-
بى»نىڭ تەجرىبە- ساۋاقلىرىغا ئىگە بولغان، يەنە 1980 ـ
يىللاردىكى «مەدەنىيەت قىزغىنلىقى»نى باشتىن كەچۈرگەن
كىشىلەردە بۈگۈنكى كۈندە مەدەنىيەتكە قارىتا بىر خىل
سىلىق ۋە سوغۇققانلىق بىلەن تەھلىل قىلىپ كۆزىتىش پو-
زىتسىيەسى شەكىللەنگەندەك، ھېچ بولمىغاندا قىزغىنلىقى
ئۆرغۈپ تۇرىدىغان ئالامەتلەر يوقتەك قىلىدۇ، مەدەنىيەت-
نىڭ نېمە ئۈچۈن تەرەققىي قىلدۇرۇلىدىغانلىقى ھەققىدە سو-
غۇققانلىق بىلەن مۇلاھىزە قىلىشنىڭ ئۆزى مەدەنىيەت جە-
ھەتتە بىر قەدەر پىشىپ يېتىلگەنلىكىنىڭ بىر خىل ئىپادىسى.

«فېلىيەتونلار ئايلىق ژۇرنىلى»نىڭ 2012 ـ يىللىق (كېيىن-
كى يېرىم ئايلىق) 1 ـ سانىدىن **مۇسا ئەخمەت** تەرجىمىسى

ئالاھىدە ئىقتىدارغا ئىگە دىكتور

بىر كۈنى تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ خەۋەرلەر دىك-
تورى ئادەتتىكى ۋاقىتلاردىكىگە ئوخشاش، ئارگىنال بويى-
چە خەۋەر ئاڭلىتىۋېتىپ، تۇيۇقسىزلا بېشى قېيىپ، ئاغزىغا
كەلگىنچە پەلىپەتىش سۆزلەپ: «تۆۋەندە بىر پارا
بېرىش، پارا ئېلىش دېلوسىنى ئاڭلىتىمەن، ئۇقۇۋشمىزچە
K كارخانىسى مەسئۇل ئورگاندىكى يۇقىرى دەرىجىلىك
ئەمەلدارلارغا قەرەللىك ھالدا نۇرغۇن پارا بېرىپ تۇرىدد-
كەن» دېگەن سۆزلەرنى قىلىۋېتىپ، بىردىنلا قاتتىق

چۈچۈپ كېتىپتۇ.
بۇ خەۋەر ئاڭلىتىلغاندىن كېيىن، تېلېۋىزىيە ئىستانسىـ
سىنىڭ ئىچكى قىسمىدا چوڭ غوۋغا كۆتۈرۈلۈپتۇ. ئىستانسا
باشلىقى ئۇ دىكتوردىن: «سەن ئېلىشىپ قالدىڭمۇ؟ ئارگـ
ىنالدا نەدە ئۇنداق گەپ بار ئىكەن؟» دەپ سوراپتۇ.
«كەچۈرۈڭ، نېمە بولغانلىقىمنى ئۆزۈممۇ بىلمەيـ
مەن» دەپتۇ دىكتور.
«كاللاڭدىن چاتاق چىقتىمۇ؟ سەن بىزنىڭ تېلېۋىزىيە
ئىستانسىسىنى ۋەيران قىلماقچىمۇ؟ مۇشۇ ئىش سەۋەبىدىن
بىزنىڭ ئىناۋىتىمىز يەر بىلەن يەكسەن بولۇشى مۇمكىن»
دەپتۇ ئىستانسا باشلىقى.
ئىستانسىدىكى ئادەملەرنىڭ ھەممىسى قورقۇپ چىرايلىـ
رى تاتىرىپ كېتىپتۇ، ھېلىقى دىكتورمۇ خىزمەتتىن قالدۇرۇۋېـ
تىشنى كۈتۈپتۇ، لېكىن ئۇنداق ئىشلار يۈز بەرمەپتۇ.
شۇنداق بولۇپلا قالماي، بۇ ئىستانسا تېخى ئىسمى
ئاتالغان ھېلىقى بىر نەچچە يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدارـ
نىڭ خاتالىقىنى ئۈستىگە ئېلىپ خىزمىتىدىن ئىستىپا بەرگەنـ
لىكىنى، ساقچىلارنىڭمۇ K كارخانىسىنى ئاختۇرۇپ، پارا
بەرگەنلىك ئىسپاتىنى ناھايىتى تېزلا تېپىپ، گۇمانلىق ئاـ
دەملەرنى دەرھال قولغا ئالغانلىقىنى ئۇقۇپتۇ.
تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ ئىچى قايناملىق ئاشقىنلىقىدا
چۈمۈپتۇ، ھېلىقى دىكتورمۇ كەڭ ئالقىشقا ئېرىشىپتۇ.
«ھەقىقەتەن ئادەمنى ھەيران قالدۇردۇڭ، سېنىڭ دېـ
گەنلىرىڭنىڭ ھەممىسى راست ئىكەن، سەن قانداق بىلگەنـ
تىڭ؟» دەپ سوراپتۇ ئىستانسا باشلىقى.
«مەنمۇ ئېنىق بىلمەيمەن. پەقەت كاللامدا ئۇ ئويـ
پىكىر شۇنداق پەيدا بولۇشىغىلا ئېغىزىمدىن ئىختىيارسىز
چىقىپ كەتتى» دەپتۇ دىكتور ئىچىدە كۈلۈپ.
«ئالاھىدە ئىقتىدار بولۇشى مۇمكىن، سەن بەلكىم قاـ
نۇنغا خىلاپ قىلمىشلارنى بايقايدىغان ئىقتىدارغا ئىگە بوـ
لۇشۇڭ مۇمكىن. بۇنىڭدىن كېيىن ئىقتىدارىڭنى راسا جارى
قىلدۇرغىن، بىز تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى ساڭا تايىنىمىز،
يېگىت تىرىشقىن» دەپتۇ ئىستانسا باشلىقى دىكتورنىڭ مۈـ
رىسىگە ئۇرۇپ تۇرۇپ.
ئىككىنچى كۈنى خەۋەر ئاڭلاتقان ۋاقتىتا ئۇ دىكتور:
«ئۆتكەن يىلى باج ئوغرىلىغان ئالدىنقى ئون ئادەمنىڭ
ئىسىملىكى، بىرىنچىسى...» دەپ يەنە ئېغىزىغا كەلگەننى
سۆزلەپ، ئارقىدىنلا ئۇ ئادەملەرنىڭ ئوغرىلىغان باج
سوممىسىنى خەۋەر قىلىپلا قالماي، يەنە ئۇلارنىڭ باج
ئوغرىلاش ۋاستىلىرىنىمۇ تەپسىلىي چۈشەندۈرۈپتۇ.
شۇنىڭ بىلەن باج مەھكىمىسىدىكى خادىملار دەرھال ھەـ
رىكەتلىنىپ دەلىل-ئىسپاتقا ئاسانلا ئىگە بوپتۇ. شۇنداق
قىلىپ بۇ دىكتورنىڭ خەۋەرلەر پىروگراممىسى كەڭ ئاممىـ
نىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشىغا ئېرىشىپتۇ. ئامما ئۇنىڭغا:
«سەن قالتىس ئىكەنسەن، ھەقىقىي قەھرىمان ئىكەنسەن!
سەن ئۆزۈڭنىڭ ئالاھىدە ئىقتىدارىڭ ئارقىلىق، جەمئىيەت
ئۈچۈن ئۇ كۆل رەڭ كىشىلەر توپىنى يوقاتقىن، سەن ئەـ
زىمەت ئىكەنسەن!» دەپ توختىماي تېلېفون قىلىپ،
ھەدەپ مەدەت بېرىپتۇ.
بۇ دىكتور تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىدا تۇرۇپ ھەر
كۈنى ئۈچ قېتىم خەۋەر ئاڭلىتىدىغان بوپتۇ. ئۇ ھەر قېتىم
بىر پارتلاش خاراكتېرىدىكى «ئاجايىپ» خەۋەرنى ئاڭلاتـ
قاندا، ساناپ تۈگەتكۈسىز مەدھىيە سۆزلىرىگە ئېرىشىدىـ
غان بوپتۇ.
ئۇ شۇنداق جاپالىق ئىشلىگەچكە تازا بەرداشلىق بېـ
رەلمەي ئۆيىگە قايتىپ بىر مەزگىل ئارام ئالماقچى بوپتۇ.
ئۇ ئۆيىگە قايتىش يولىدا ھەيران قالارلىق بىر
ئىشنى، يەنى ھەممىلا ئادەم ئۆزىنى كۆرسىلا دەرھال قېـ
چىۋاتقانلىقىنى بايقاپتۇ.
ئۇ ئادەملەرنىڭ بەزىلىرى بەلكىم شىركەتنى ئالداپ
كاماندىروپكا پۇلى ئېلىۋالغان، بەزىلىرى يالغاندىن كېسەل
بولۇۋېلىپ خىزمەتكە بارمىغان، بەزىلىرى ئوقۇغۇچىلىق
دەۋرىدە ئىمتىھاندا كۆچۈرمىچىلىك قىلغان، بەزىلىرى ئاـ
ياللارنى ئالدىغان بولۇشى مۇمكىن. ئىشقىلىپ ھەر بىر ئاـ
دەمنىڭ دېگۈدەك باشقىلار بىلمەيدىغان «مەخپىيەتلىك»ى
بولسا كېرەك. ھەممىلا ئادەم تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىدىكى
بۇ ئەڭ نوپۇزلۇق دىكتورغا يېقىنلىشىشنى خالىمايدىغان،
ئۆز «ھېكايە»سىنىڭ كېيىنكى قېتىمدىكى پارتلاش خاراكتېـ
رىدىكى خەۋەرگە ئايلىنىپ قېلىشىدىن قورقىدىغان بولۇپ
قاپتۇ.
بۇ دىكتور يەتكىچە ئۇۋالچىلىقتا ئۇچراپ، دەردىنى
تۆكىدىغان بىر ئوبيېكت تېپىشقا ئىنتىزار بوپتۇ. «ئاخىر
ئۆيىگە قايتىپ كەپتۇ». لېكىن ئۆيىگە كىرىپ قارىسا خوتۇـ
نى يوق، ئۈستەلنىڭ ئۈستىدە: «خەير-خوش سۆيۈملۈـ

كۆم، مېنى ئىزدىمەڭ، مېنىڭچە سىز مېنىڭ قېچىپ كېتە-
شىمنىڭ سەۋەبىنى بىلىپ بولدىڭىز، مېنى كەچۈرۈڭ!»
دېگەن بىر باغاقچە تۇرغىدەك.

«مىكرو ھېكايىلەر ئايلىق ژۇرنىلى»نىڭ 2011 ـ يىللىق 7 ـ
سانىدىن **مۇسا ئەخمەت** تەرجىمىسى

پۇل مەسىلىسى ئىنتايىن نازۇك مەسىلە

«پېشقەدەم رەھبەر مېنى تونۇدىڭىزمۇ؟»

پېشقەدەم رەھبەر پېشانىسىگە ئۇرۇپ قويۇپ، ھەئە،
«سەن داگۇەيلا يېزىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقىغۇ...» دېدى.

مەن ناھايىتى تەبىئىي ھالدا ئېگىلىپ تۇرۇپ، ئەيمەن-
گەن ھالدا بېشىمنى ئارقا- ئارقىدىن لىڭشىتىپ، «داشقال،
بۇ مېنىڭ لەقىمىم، پېشقەدەم رەھبەر بۇمۇ ئېسىڭىزدە بار
ئىكەندە، مەن نېمىدېگەن بەختلىك!» دېدىم.

پېشقەدەم رەھبەر كۈلۈپ تۇرۇپ، ماڭا بىر قاپ
ئېسىل تاماكىنى تاشلاپ بېرىپ: «ھە بىرەر ئىشىڭ بارمۇ؟
قېنى سۆزلە!» دېدى.

پېشقەدەم رەھبەرنىڭ بۇ گېپىنى ئاڭلاپ كۆزۈمگە
ياش كەلدى، مەن بېشىمنى ئېگىپ، قولۇمنى تۆۋەن
سېلىپ دۇدۇقلىغان ھالدا: «يېزا باشلىقى ئەمدىلا يۆتكىلىپ
كەتكەن، مەن دەل ئالغا بېسىشنى تەلەپ قىلىۋاتقان چاغدا
خاتالىق ئۆتكۈزۈپ قويدۇم!» دېدىم.

پېشقەدەم رەھبەر ئورنىدىن تۇرۇپ، كەينىدىكى
ھۆججەت ئىشكاپىدىن بىر قەغەز ئىستاكاننى ئېلىپ قايناق
سۇ قۇيۇپ ماڭا سۇنۇپ: «ھەي سىلەر يېزا- بازار كادىرلى-
رىنى، نېمە دەيتتى، ھە، ھەر كۈنى ھۆجرىغا كىرىدۇ،
ھەممە كەنتتە قېيىنئانىسى بار دەيدۇ. ئىستىل مەسىلىسىغۇ،
بولدى، دېمەيلا قوي!» دېدى.

مەن پېشقەدەم رەھبەر سۇنغان قەغەز ئىستاكاننى
ئىككى قوللاپ ئېلىپ، بىر پەس ئىككىلىنىپ تۇرغاندىن
كېيىن: «مەن پارا ئېلىپ قويدۇم، دېھقانلار ئەرز قىلىپ
ئېغىر بۇلغىنىش دېگەن ھېلىقى يەر ئىگىلەش تۇرىدە...»
دېدىم.

پېشقەدەم رەھبەر بىر قولىنى خىزمەت ئۈستىلىنىڭ
ئۈستىگە قويۇپ، خۇددى پىيانىنو چالغاندەك ئۈستەلنى
چېكىپ، كۈلۈپ تۇرۇپ، «ھە، بۇ ئىشتىن خەۋىرىم بار.
بىرئاز بۇلغىنىش مەسىلىسى بار، لېكىن قانداقتۇ ئۇ دېھقاند-
لار سۇ ئىچەلمەيۋاتىمىز، يەر تېرىيالمايۋاتىمىز دەپ
ئىنكاس قىلغاندەك ئۇنداق ئېغىر ئەمەسقۇ» دېدى. يەنە
ئاستا: «ھازىر سۇنى ئوخشاش ئىچىپ، يەرنى ئوخشاش
تېرىۋاتامدۇ. بۇلغىنىش مەسىلىسىگە كەلسەك، ھاياتلىقنىڭ
ئۆزى بۇلغىنىشتىن ئىبارەت، يېيىش، ئىچىش، كىيىنىش،
يەنە ئوسۇرۇش، ئېيتىپ باقە، بۇنىڭ قايسىبىرى بۇلغىنىش
ئەمەس!» دېدى.

پېشقەدەم رەھبەر مېنىڭ پارا ئالغان ئىشىمغا كۆڭۈل
بۆلمەي، ئەكسىچە بۇلغىنىشنى سۆزلىگىلى تۇردى، مەنمۇ
ئۇلاپلا: «پېشقەدەم رەھبەر سىز ناھايىتى ياخشى ئېيتتى-
ڭىز، لېكىن جېدەل چىقىرىشنى ياخشى كۆرىدىغان بەزى
ئادەملەر تەرەققىيات سودىگەرلىرىنى توسۇۋېلىپ ئىش قىلد-
غىلى قويمايۋاتىدۇ، ئەگەر مۇشۇنداق كېتىۋەرسە، تۆر قۇ-
رۇلۇشنى قاچان باشلىغىلى بولىدۇ؟ يېزىنىڭ ئىقتىسادىنى
قاچان يۈكسەلدۈرگىلى بولىدۇ؟ مەنمۇ ئامال قىلالماي،
ھېلىقى چاتاق چىقارغان ئادەملەرگە، توغرىراقى مۇتىھەم-
لەرگە قارىتا بەزى ئالاھىدە تەدبىرلەرنى قوللانغانىدىم، تە-
رەققىيات سودىگەرلىرى ماڭا رەھمەت ئېيتىش يۈزىسىدىن
500 مىڭ يۈەن بەردى» دېدىم.

پېشقەدەم رەھبەر بېشىنى چايقاپ، ناھايىتى ئەپسۇس-
لانغان قىياپەتتە: «سەن بۇ مەسىلىدە مېنى ئىزدىمەسلىكىڭ
كېرەك، سەن ئۇنى قايتۇرۇۋەتسەڭ ياكى ئىنتىزام تەكشۈ-
رۈش كومىتېتىدىكى يولداشلارغا تاپشۇرساڭمۇ بولىدۇ!
مەن سېنىڭ خىزمەتنى دەپ مۇنداق خاتالىق ئۆتكۈزۈ-
شۈڭنى قوللىمايمەن!» دېدى.

مەن ئورۇندۇقنى سۈرۈپ، پېشقەدەم رەھبەرگە يې-
قىنراق ئولتۇرۇپ، ئىنتايىن قىيىن ئەھۋالدا قالغان قىياپەت-
تە: «پېشقەدەم رەھبەر، سىز مېنى كۆپ يىل تەربىيەلىدى-
ڭىز، مېنىڭ بۇنچىلىك ئېڭىم بار، مەن بىر قانچە قېتىم قايـ-
تۇرغىلى ئاپاردىم، لېكىن تەرەققىيات سودىگەرلىرى ئەگەر

بۇ پۇلنى قوبۇل قىلمىسام، ئۇلار تېز قۇرۇلۇشنى قىلماي دەرھال كېتىدىغانلىقىنى ئېيتىپ تۇرۇۋالدى، مەن يېزىنىڭ ئىقتىسادىنى دەپ، ئامالسىزلىقتىن قوبۇل قىلدىم. ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىغا تاپشۇرىدىغان ئىشقا كەلسەك، كىشىلەر ماڭا قانداق باھا بېرىدۇ، تەرەققىيات سودىگەرلىرىگە قانداق باھا بېرىدۇ، بۇ ئىش قىيىندە!» دېدىم.

پىشقەدەم رەھبەر بېشىنى لىڭشىتىپ، ماڭا ھېسداشلىق قىلغان ھالدا: «توغرا، بىز خىزمەت ئىشلەشتە خەۋپ-خەتەرنى دەپ ئىشلىمىسەك بولامدۇ، يەنىلا ئىشلەش كېرەكتە!» دېدى.

مەن دەرھال قەغەز خالتىنى پىشقەدەم رەھبەرنىڭ خىزمەت ئۈستىلىنىڭ ئاستى تەرىپىگە ئىتتىرىپ قويۇپ: «يەنىلا پىشقەدەم رەھبەر بىزنىڭ ھالىمىزغا يېتىپ كۆڭۈل بۆلىدىكەنسىز، بۇنى، بۇنى مەن سىزگە تاپشۇراي!» دېدىم.

پىشقەدەم رەھبەر خىزمەت ئۈستىلىنىڭ ئاستىغا كۆز يۈگۈرتۈپ قويۇپ، خېلى يېقىملىق ئاۋازدا: «قايتىپ بېرىپ ياخشى ئىشلە، مەن سېنىڭ ئىشىڭنى ئويلىشىمەن، شۇنداقلا ساڭا رازى بولغۇدەك جاۋاب بېرىمەن. بۇنىڭغا كەلسەك...» پىشقەدەم رەھبەر خىزمەت ئۈستىلىنىڭ ئاستىدىكى قەغەز خالتىنى كۆرسىتىپ، «سەنمۇ بىلىسەن، پۇل مەسىلىسى ئىنتايىن نازۇك مەسىلە، بۇ، بۇ، بۇنى مەنمۇ يۇقىرىغا تاپشۇرىمەن! مېنىڭ بۇ يەردە ئىشلەۋاتقىنىمغىمۇ كۆپ يىل بولدى، مېنىڭمۇ يۇقىرىغا يۆتكىلىدىغان ۋاقتىم بولۇپ قالدى!» دېدى.

يۇجې ئىمزالىقىدىكى بۇ يازما «مىكرو ھېكايىلەر ئايلىق ژۇرنىلى»نىڭ 2011-يىللىق 7-سانىدىن **مۇسا ئەخمەت** تەرجىمىسى.

يامان ئادىتى يوق ئەر

بىر ئادەم تاكسى ساقلاۋاتقانىكەن، يولدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان بىر دىۋانە بىردىنلا قولىنى سۇنۇپ ئۇنىڭدىن پۇل تىلەپتۇ. ئۇ ئادەم ئۇنىڭغا پەرۋا قىلماسلىقنى ئويلاپتۇ. لېكىن دىۋانە چىڭ تۇرۇۋېلىپ زادىلا قويۇپ بەرمەپتۇ. ئۇ ئادەم قاتتىق ۋارقىراپ ئۇنى كەتكۈزۈۋەتمەكچى بولغاندا، ئۇ دىۋانە ئادەمنى «ھەققەتەن بېخىل، پىخسىق، خەسىس» دەپتۇ ھەمدە داۋاملىق چىڭ تۇرۇۋېلىپ قويۇپ بەرمەپتۇ.

ئۇ ئادەمنىڭ قاتتىق ئاچچىقى كەپتۇ. ئۇ قانداق قىلسام بولار دەپ ئويلاۋېتىپ، تۇيۇقسىزلا بىر ئامال تېپىپتۇ ۋە دىۋانىگە: «مەن ساڭا پۇل بەرسەم بولىدۇ، لېكىن سەن مەن بەرگەن پۇلنى نېمىگە ئىشلىتىدىغانلىقىڭنى ئېيتىپ بېرىشىڭ لازىم» دەپتۇ.

«مەن بىر ئىستاكان سۈت سېتىۋالماقچى» دەپتۇ، — دىۋانە.

«سۈتنى نېمە قىلىسەن؟ مەن ساڭا تاماكا بېرەي!»، ئۇ ئادەم شۇنداق دەپ بىر قاپ تاماكىنى دىۋانىگە سۇنۇپتۇ.

«ياق، ماڭا تاماكا كېرەك ئەمەس، مەن تاماكا چەكمەيمەن، سەنمۇ تاماكا تاشلىشىڭ كېرەك. تاماكا چېكىشنىڭ سالامەتلىككە زىيانلىق ئىكەنلىكىنى بىلمەمسەن؟ مەن ھازىر ئۇسساپ ۋە دەرمانسىزلىنىپ كەتتىم. مانا بۇ مېنىڭ نېمە ئۈچۈن سۈت ئالماقچى بولغانلىقىمنىڭ سەۋەبى»، دەپتۇ دىۋانە.

«ئۇسساپ كەتتىڭمۇ؟ دەرمانسىزلىنىپ كەتتىڭمۇ؟»، ئۇ ئادەم كۈلۈپ تۇرۇپ يېنىدىن بىر بوتۇلكا ۋىسكى ھارىقىنى چىقىرىپ دىۋانىگە: «مە، بۇ ۋىسكىنى خۇماردىن چىققىچە ئىچىۋال، بۇ ئالىي دەرىجىلىك ۋىسكى، ئۇسسۇزلۇقۇڭنى باسىدۇ، شۇنداقلا پۈتۈن ۋۇجۇدۇڭنى كۈچ-قۇۋۋەتكە تولدۇرىدۇ» دەپتۇ.

دىۋانە ئۇ ئادەم بەرگەن ۋىسكىنى ئېلىپ، «سەن ساراڭ بولدۇڭمۇ؟ ئىسپىرت چوڭ مېڭىنى زەھەرلەيدۇ، جىگەرگە زىيان يەتكۈزىدۇ. ئىسپىرتقا خۇمار بولۇپ قالساڭ، ھاراقكەشكە ئايلىنىپ قالىسەن» دەپتۇ.

ئۇ ئادەم يەنە بىر قېتىم كۈلۈپتۇ ۋە دىۋانىگە: «مەن بەيگە مەيدانىغا بارىمەن، سەنمۇ مېنىڭ بىلەن بىللە بارغىن، مەن ساڭا ئون رۇبلى بېرەي، بىر قىمار بېلىتى سېتىۋالغىن. ئەگەر ئۇتۇۋالساڭ، باي بولۇپ كېتىسەن، ئەل-

ۋەتتە، ئۇ پۇلنى تەڭ بۆلۈشمىز» دەپتۇ.

دىۋانە: «كەچۈرگىن ئەپەندى، مەن سەن بىلەن بارالمايمەن، چۈنكى، قىمار ئويناش يامان ئادەت» دەپتۇ، دىۋانىنىڭ ئەدەپ بىلەن يەنە بىر قېتىم رەت قىلغانلىقىنى ئاڭلىغان ئۇ ئادەم ناھايىتى ھەيران قاپتۇ.

ئۇ ئادەم دىۋانىگە گاڭگىراش ئىچىدە قاراۋېتىپ بىر ئىشنى ئويلاپتۇ ۋە دىۋانىگە: «ئۇنداق بولسا سەن بىر ئىشقا ماقۇل بولغىن، يەنى مېنىڭ بىلەن بىللە ئۆيۈمگە بارغىن» دەپتۇ.

دىۋانە دەسلەپ ھېچ بولمىغاندا ئۇ ئەرنىڭ ئۆيىدىن بىرەر نەرسىگە ئېرىشىشنى ئۈمىد قىلىپ ناھايىتى خۇشال بوپتۇ. لېكىن كېيىن بۇ ئادەم مېنى نېمە ئۈچۈن ئۆيىگە ئېلىپ بارىدىغاندۇ دەپ گۇمانلىنىشقا باشلاپتۇ ۋە ئۇ ئادەمدىن: «مېنى نېمە ئۈچۈن ئۆيۈڭگە ئېلىپ بارىسەن؟» دەپ سوراپتۇ.

ئۇ ئادەم: «مەن ئائىلەمگە ھېچقانداق يامان ئادىتى يوق بىر ئەرنىڭ نېمىگە ئايلىنىپ قالىدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ قوياي دەيمەن» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

بۇ ھېكايىنى شىيا خۇا يازغۇچىلار بىلوگىدىن ئالغان بولۇپ، «مىكرو ھېكايىلەر ئايلىق ژۇرنىلى»نىڭ 2011 - يىللىق 7 - سانىدىن **مۇسا ئەخمەت** تەرجىمىسى

تىلماچ: ئاپتونوم رايونلۇق مائارىپ نازارىتىنىڭ پېنسيونېرى.

كىشىلىك ھايات بىر لەگلەكتۇر

باللىق دەۋرىدە، سەن ۋە مەن ئاتا - ئانىمىزنىڭ قولىدىكى لەگلەك ئىدۇق. ئۇ چاغلاردا بىز كىچىك بولغان بىلەن يۈرىكىمىز چوڭ بولۇپ، ھامان ئۆزىمىزنى ھەممىگە قابىل، ھەممىگە قادىر دەپ قارايتتۇق، ھەمىشە ئاتا - ئانىمىزنىڭ بىزنى چىڭ تۇتۇشىدىن، بىزدىن خاتىرجەم بولالماسلىقىدىن ئاغرىناتتۇق، ئۇلار سېنى ۋە مېنى لەگلەك قىلىپ، ھەم كۆك ئاسماندا پەرۋاز قىلسۇن دەيتتى، ھەم قولىدىكى بىزنى باغلىۋالغان ئاشۇ ئۇزۇن يىپنى مەھكەم تارتىپ تۇراتتى.

چوڭ بولغاندىن كېيىن، ئاشۇ يىپنىڭ بىر خىل مەسئۇلىيەت، شۇنداقلا ئاتا - ئانىلارنىڭ پەرزەنتلىرىگە بولغان ئەڭ خالىسانە مۇھەببىتى ئىكەنلىكىنى چۈشەندۇق.

مەكتەپكە كىرگەندىن كېيىن، سەن ۋە مەن مۇئەللىمنىڭ قولىدىكى لەگلەككە ئايلاندۇق. ئاتا - ئانىمىز بىزگە مەكتەپتە مۇئەللىمنىڭ گېپىنى ئاڭلاش، مەكتەپنىڭ ئىنتىزامىغا رىئايە قىلىشنى تاپىلايتتى، بۇ ئەمەلىيەتتە ئاتا - ئانىلىرىمىزنىڭ بىزنى باغلىۋالغان ھېلىقى ئۇزۇن يىپنى مۇئەللىمگە تاپشۇرۇپ بەرگەنلىكى ئىدى. شۇڭلاشقا مۇئەللىملەر ھەمىشە بىزنى ئۇنى - بۇنى دەپ باشقۇرۇپ تۇراتتى، بىزمۇ ئۇزىمىزگە تەن بەرمىگەن ھالدا مۇئەللىمنىڭ تەربىيەسىنى قوبۇل قىلاتتۇق. يۈز ئۆرۈش بىزنىڭ ئەڭ ئادىل، ئەڭ مۇۋاپىق بولغان باھانىمىزگە ئايلانغانىدى، ھەمىشە تىرىشىپ بىر ئامال قىلىپ مۇئەللىمنىڭ قولىدىكى ھېلىقى يىپتىن قۇتۇلۇشقا ئۇرۇناتتۇق.

كۆپ يىللار ئۆتكەندىن كېيىن، ھېلىقى يىپنىڭ بىر خىل مەسئۇلىيەت، شۇنداقلا مۇئەللىملەرنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىغا بولغان ئەڭ چوڭقۇر مۇھەببىتى ئىكەنلىكىنى چۈشەندۇق.

ئۆيلۈك - ئوچاقلىق بولغاندىن كېيىن، سەن ۋە مەن جورىمىزنىڭ قولىدىكى لەگلەككە ئايلاندۇق. بىز ئۆزىمىزگە تەئەللۇق ئۆيگە ئىگە بولغاندا، ئاتا - ئانىلىرىمىز قولىدىكى ھېلىقى يىپنى جورىلىرىمىزغا تاپشۇرۇپ بەردى، جورىلىرىمىز يىپنىڭ بىر ئۇچىنى قولىدا مەھكەم تۇتۇپ، بىر ئۇچىدا سېنى ۋە مېنى ئۇستىمىزدىن باغلىدى، سەن يىراققا ئۇچقان چېغىڭدا، ئۇ سېنى كۈچەپ تارتاتتى، سەن تۆۋەنلىگەن چاغدا، ئۇ يەنە قولىدىكى يىپنى كۈچەپ تىترىتىپ، ساڭا كۈچ بېرىپ، سېنى قايتىدىن ئۇچۇراتتى. بەزى چاغدا بىز ئائىلىمىزنىڭ باشقۇرۇشىنىڭ بەك كۆپ بولۇپ كەتكەنلىكىدىن ئاغرىناتتۇق.

قېرىغاندا ھېلىقى يىپنىڭ بىر خىل مەسئۇلىيەت، شۇنداقلا ئائىلىنىڭ ئېرىگە بولغان ئەڭ چوڭقۇر مۇھەببىتى ئىكەنلىكىنى چۈشەندۇق.

قېرىغاندىن كېيىن، سەن ۋە مەن يەنە پەرزەنتلەر قولىدىكى لەگلەككە ئايلاندۇق. يېشىمىزنىڭ چوڭىيىشىغا ئەگىشىپ، پەرزەنتلەرنىڭ سېنى باشقۇرۇشى بارغانسېرى كۆپەيدى، ساڭا ئۇنى - بۇنى يېگۈزمەيدىغان، ئۇنى - بۇنى قىل-

دۇرمايدىغان بولدى، شۇنىڭ بىلەن ئۆزىمىزنى بىر لەگلەككە ئوخشاش ھېس قىلىدىغان بولدۇق، پەرزەنتلىرىمىزنىڭ قولىدا چىڭ تۇتۇقلۇق بىر يىپ باردەك، ئۆزىمىز خۇددى چوڭ بولمىغان بىر بالىدەك، ھەممە ئىشتا پەرزەنتلىرىمىزنىڭ گېپىگە ۋە ياردىمىگە قاراشلىق بولۇپ قالدۇق.

ناۋادا راستتىن شۇنداق بىر مەزگىل بولۇپ، پەرزەنتلەرنىڭ تاپىلاشلىرى بولمىسا، بۇنىڭغا كۆنەلمىگەندەك ھېسسىياتتا بولسەن، ئۇ چاغدا سەن ھېلىقى يىپنىڭ بىر خىل مەسئۇلىيەت، شۇنداقلا پەرزەنتلەرنىڭ ئاتا-ئانىلىرىغا بولغان كۆيۈمچانلىقى ئىكەنلىكىنى بايقايسەن.

كىشىلىك ھايات بىر لەگلەك بولۇپ، ھامان بىر يىپ ساڭا چېتىلغان بولىدۇ، بۇ يىپ يا ئۇزۇن، يا قىسقا بولىدۇ، سەن يىپنىڭ بۇ ئۇچىدا، سېنى سۆيگەن كىشى ئۇ ئۇچىدا بولىدۇ.

يۇچاۋ ئىمزالىقىدىكى بۇ يازما «جامائەت خەۋپسىزلىكى گېزىتى»نىڭ 2012-يىلى 2-ئۆكتەبىر سانىدىن **زۇنۇن باقى** تەرجىمىسى

مويەننىڭ «غەلىتە كۆز قاراشلىرى»

مويەن نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەندىن كېيىن، كۆپلىگەن سورۇنلارغا قاتنىشىپ، نۇرغۇن تەسىرلىك نۇتۇقلارنى سۆزلىدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە بىر قىسىم «غەلىتە كۆز قاراشلار»مۇ بار بولۇپ، ئاڭلىسا كىشىنىڭ ئىشەنگۈسى كەلمەي قالىدۇ:

بىرىنچىسى، «مەن بەختلىك ئەمەس». مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ «يۈزمۇيۈز» پروگراممىسىدا، داڭلىق رىياسەتچى دۇڭ چيەن مويەندىن: «سىز بەختلىكمۇ؟» دەپ سورىغاندا، مويەن ناھايىتى كەسكىن ھالدا: «بىلمەيمەن، مەن ئەزەلدىن بۇ مەسىلە ھەققىدە ئويلىشىپ باقماپتىمەن. بەخت دېگەنلىك ھېچنېمىنى ئويلىماسلىق، ھەممىنى بىر چەتكە قايرىپ قويۇش دېگەنلىكتۇر؛ تەن ساغلام بولۇپ، روھىڭىزدا ھېچقانداق بېسىم بولمىسا، ئاندىن بەختلىك بولالايسىز. ھازىر مەندىكى بېسىم ناھايىتى ئېغىر، غەم-ئەندىشەم ئېشىپ-تېشىپ تۇرسا، قانداقمۇ بەختلىك بولالاي؟ ھالبۇكى مەن سىزگە: ‹مەن بەختلىك ئەمەس› دېسەم، سىز ماڭا: ‹يالغان سۆزلىمەڭ، تېخى يېقىندىلا نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشىپ تۇرۇپ، يەنە قانداقسىگە بەختلىك ئەمەسسىز؟› دېيىشىڭىز تۇرغانلا گەپ»، دەپ جاۋاب بېرىدۇ.

مويەننىڭ چۈشەنچىسى بويىچە دۇنيادىكى نۇرغۇن كىشىلەر بەختلىك بولالمايدۇ، چۈنكى «ھېچنېمىنى ئويلىماسلىق» مۇمكىن ئەمەس، «ھەممىنى بىر چەتكە قايرىپ قويۇش» تېخىمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

ئىككىنچىسى، «پەقەت گۈزەللىكنىلا تەسۋىرلەش — مەسئۇلىيەتسىزلىك». ئۆز ئەسەرلىرىدىكى «شەپقەتسىزلىك» ۋە «رەزىللىك» مەسىلىلىرىگە قارىتا مويەن: «بىز ھەممىمىز ئىنسان خاراكتېرىنىڭ گۈزەل بولۇشىنى ئارزۇ قىلىمىز. ھالبۇكى، نۇرغۇن كۆڭۈلسىزلىكلەر، ئېچىنىشلىق قىسمەتلەر تۇرمۇشتا ھامان يۈز بېرىپ تۇرىدۇ. يازغۇچىدا چوقۇم مۇشۇ خىل رېئاللىققا دادىل يۈزلىنەلەيدىغان جاسارەت بولۇش بىلەن بىللە يەنە چوقۇم ئۆز ئەسەرلىرىدە بۇ خىل رېئاللىقنى ئاشكارىلىيالايدىغان جۈرئەت بولۇشى كېرەك. مېنىڭچە، ئەدەبىيات قاراڭغۇلۇقنى نىقابلايدىغان پەردە بولۇپ قالماسلىقى كېرەك. يازغۇچىلاردا خۇنۇكلۈك ۋە رەزىللىكلەرنى ئاشكارىلىيالايدىغان جاسارەت بولۇشى كېرەك. ئەلۋەتتە، بۇ بەزى ئوقۇرمەنلەرنىڭ زىتىغا تېگىپ كېتىشى، بۇنداق ئەسەرلەرنى كۆرگەندىن كېيىن بىئارام بولۇشۇپ: ‹يازغۇچىلار نېمىشقا مۇشۇنداق بىر نېمىلەرنى يازىدۇ، گۈزەل نەرسىلەرنى يازسا بولمامدۇ؟› دېيىشى مۇمكىن. بىراق، مېنىڭچە پەقەت گۈزەللىكنىلا يېزىش — مەسئۇلىيەتسىزلىك. بۇ مېنىڭ ئۇزاق يىللاردىن بۇيان ئۆزۈمنى ئاقلاپ كېلىۋاتقان بىر سەۋەبىم.»

گۈزەللىك — مەدھىيەگە، رەزىللىك — پاش قىلىشقا موھتاج. بۇ ھەقىقەتنى ھەممە ئادەم بىلىدۇ. ھالبۇكى، كۆپىنچە كىشىلەر پەقەت ئۆزىنىڭ ياخشى تەرىپىنىلا سۆزلىنىپ، يامان تەرىپىنىڭ سۆزلەنمەسلىكىنى، يامان تەرەپ بولغاندىمۇ، باشقىلارنىڭ يامان تەرىپىنىڭ سۆزلىنىشىنى

ئۈمىد قىلىدۇ.

ئۈچىنچىسى، «ئەدەبىيات مۇكاپاتى — سىياسىي مۇكاپات ئەمەس». مۇخبىرلار بىلەن ئۈچرىشىش يىغىنلىرىدا، مويەن نەچچە يۈزلىگەن مۇخبىرلارغا يۈزلىنىپ تۇرۇپ: «نوبېل مۇكاپاتى — ئەدەبىيات مۇكاپاتى، سىياسىي مۇكاپات ئەمەس. مەن ئىنسان خاراكتېرى نۇقتىسىدىن چىقىپ يېزىقچىلىق قىلىمەن، مېنىڭ غەلىبەم — ئەدەبىياتنىڭ غەلىبىسى. مېنىڭ ئەسەرلىرىمنى ئوقۇغانلارغا ئايان، مەن تەنقىدىيلىكنى، ئىنسان خاراكتېرىنى چىقىش نۇقتىسى قىلىپ يېزىقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىمەن» دەيدۇ.

شۇنىسى ئېھتىمالغا ناھايىتى يېقىنكى، بىر قىسىم رەھبەرلەر مويەننىڭ مۇكاپاتقا ئېرىشىشىدە ئۆزىنىڭ كۆرسەتكەن تۆھپىلىرىنى، مەسىلەن: «تەربىيەلەش جەھەتتىكى تۆھپىسى»، «قوللاش جەھەتتىكى تۆھپىسى»، «كاپالەتلىك قىلىش جەھەتتىكى تۆھپىسى»، «شارائىت جەھەتتىكى تۆھپىسى»... قاتارلىقلارنى ئويلاپ تېپىپ چىققان بولۇشى مۇمكىن. بىراق مويەن قىلچە مىننەتدار بولماستىن، پەقەت: «بۇ ئەدەبىياتنىڭ غەلىبىسى»لا دەيدۇ.

تۆتىنچىسى، «ئەدەبىيات قانداقتۇر بىرەر تەشكىلات ئۈچۈن خىزمەت قىلمايدۇ». توردىكى نۇرغۇنلىغان بەس - مۇنازىرىلەرگە قارىتا، مويەن: «يازغۇچى ئەسەرلىرىگە تايىنىپ سۆزلەيدۇ، يازغۇچىنىڭ يېزىقچىلىق قىلىشى قانداقتۇر بىرەر پارتىيە - گۇرۇھ ئۈچۈن خىزمەت قىلىش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ئۆز ۋىجدانىنىڭ قوماندانلىقىدا، ئىنسانلارنىڭ تەقدىرى، ھېس - تۇيغۇلىرىغا يۈزلىنىپ، ئاخىردا ھۆكۈم چىقىرىش ئۈچۈندۇر» دەيدۇ.

خاسلىق نىسپىي كېڭىيىۋاتقان ۋە يەككىللىشىۋاتقان بىر دەۋردە، بەزىلەر پۇل تېپىش ئۈچۈن يازسا، بەزىلەر يۈز تېپىش ئۈچۈن يازىدۇ؛ بەزىلەر نام چىقىرىش ئۈچۈن يازسا، يەنە بەزىلەر مويەنگە ئوخشاش ئىنسان خاراكتېرى ئۈچۈن، ئاۋام ئۈچۈن يازىدۇ.

بەشىنچىسى، «ئۈنچىۋالا تېز تەرەققىي قىلىش — ئورۇنسىز». كىشىلەرنىڭ باي - نامراتلىقى ۋە ئارزۇ - ئارمانلىرى ھەققىدە گەپ بولۇنغاندا، مويەن: «بىز ئەدەبىي ئەسەرلىرىمىز ئارقىلىق كىشىلەرگە ئۈنچىۋالا تېز تەرەققىي قىلىشنىڭ، ھايۋاناتلار ۋە ئۆسۈملۈكلەرنى ئۈنچە تېز ئۆستۈرۈشنىڭ ئورۇنسىز ئىكەنلىكىنى، چۈنكى ھايۋاناتلار ۋە ئۆسۈملۈكلەر تېز چوڭىيىپ كەتسە تەمىنىڭ ياخشى بولمايدىغانلىقى، ئوزۇقلۇق قىممىتىنىڭمۇ بولمايدىغانلىقىنى ئېيتىشىمىز؛ ئەدەبىي ئەسەرلىرىمىز ئارقىلىق كىشىلەرگە بايقاپراق ئىش قىلىشنى، قەدەمنى ئاستىراق ئېلىشنى، داناراق بولۇپ، بەش ئۈلۈشنى ھازىر ئىشلەتسەك، بەش ئۈلۈشنى كېيىنكى ئەۋلادلارغا قالدۇرۇشىمىز لازىملىقىنى ئېيتىشىمىز كېرەك» دەيدۇ.

ھاۋا تەڭشىگۈچ يوق چاغدا، ئىسسىققا چىدىيالمايدىغانلار ھازىرقىدەك كۆپ ئەمەس ئىدى؛ ئېلېكتر چىراغ يوق چاغدا، يىراق ۋە يېقىننى كۆرەلمەيدىغانلار ھازىرقىدىن ئاز ئىدى؛ تېلېۋىزور يوق چاغلاردا، كىشىلەرنىڭ ئىشتىن سىرتقى تۇرمۇشى ئوخشاشلا ناھايىتى مول ئىدى. قاتناشنىڭ قولايلىشىشى ئادەملەرنىڭ ساياھەت شادلىقىنى يوق قىلدى؛ تېلېگرافنىڭ ئۈچقۇر قەدىمى ئادەملەرنىڭ خەت - ئالاقىدىن ئالىدىغان ھۇزۇرىنى يوققا چىقاردى؛ يېمەك - ئىچمەكنىڭ ئوشۇقچىلىقى ئادەملەرنىڭ تەم سېزىمىنى يوقىتىپ قويدى.

ئالتىنچىسى، «مويەن قىزغىنلىقى قوزغىلىشىنى خالىماسلىق». ئىككى قېتىملىق ئاخبارات ئېلان قىلىش يىغىنى ئېچىلغاندىن كېيىن، مويەن ئەمدى ھەرقانداق ئادەمنى قوبۇل قىلمايدىغانلىقىنى جاكارلىدى. ئۇ ئىنتايىن سەممىيلىك بىلەن: «مەنمۇ مويەن قىزغىنلىقىنىڭ قوزغىلىشىنى خالىمايمەن، بەختىمگە قارشى قوزغىلىپ كەتسە، مەن بۇ قىزغىنلىقنىڭ دەرھال پەسكويغا چۈشۈشىنى، كۆپ بولغاندا بىر ئاي ئىچىدە كۆپچىلىكنىڭ تېزدىن بۇ ئىشنى ئۇنتۇپ كېتىشىنى ئۈمىد قىلىمەن» دەيدۇ.

ئادەم قانچە ئۇلۇغ بولغانسېرى، ئۆزىنىڭ ئۇلۇغلۇقىنى سۆزلەشنى خالىمايدۇ، ھازىرقى مويەن بەلكىم شۇنداق ئادەملەردىن بولۇشى مۇمكىن.

ۋاڭ جىنيۇ ئىمزالىقىدىكى بۇ يازما «فېلىيەتونلار ئايلىق ژۇرنىلى»نىڭ 2013 - يىللىق 1 - ئاي ئالدىنقى يېرىم ئايلىق سانىدىن **ئەھەت داۋۇت** تەرجىمىسى

تىلماچ: كۇچا ناھىيەلىك «قوش تىل» ئوقۇتقۇچىلىرىنى تەربىيەلەش مەركىزىدىن

ماۋزېدۇڭ ئەزەلدىن تۇغۇلغان كۈننى ئۆتكۈزۈپ باقمىغان

ئىدرىس تەلەپ

ماۋزېدۇڭ ئەزەلدىن تۇغۇلغان كۈننى ئۆتكۈزۈپ باقمىغان، باشقىلارنىڭ ئۇنىڭ ئۈچۈن تۇغۇلغان كۈننى ئۆتكۈزۈپ بېرىشىنىمۇ خالىمىغان. 1953 - يىلى 12 - ئاينىڭ 26 - كۈنى ماۋزېدۇڭنىڭ دەل 60 ياشقا توشقان كۈنى ئىدى. جۇڭگولۇقلارنىڭ ئەنئەنىۋى ئادىتى بويىچە 60 ياش ياشانغانلار دەۋرىگە كىرگەن چاغ، تۇغۇلغان كۈننى ئۆتكۈزۈپ ئۆزىنىڭ ئۇزاق ئۆمۈر كۆرگەنلىكىنى جاكارلايدىغان چاغ، پېشقەدەم ئىنقىلابچى ۋە يۇجياڭ 60 ياشقا كىرگەن تۇغۇلغان كۈننى ئۆتكۈزگەن كۈنى ماۋزېدۇڭ ئاتايىتەن بىر ماقالە يېزىپ ئۇنىڭغا ئۇزاق ئۆمۈر تىلىگەندى، ماقالىدە بۇ پېشقەدەمنىڭ ئەخلاق - پەزىلىتى، ئىلغار ئىدىيەسى يۈكسەك دەرىجىدە مەدھىيەلەنگەن، پۈتۈن پارتىيە ئۇنىڭدىن ئۆگىنىش كېرەك، دەپ چاقىرىق قىلىنغان. لېكىن ماۋزېدۇڭ ئۆزىنىڭ 60 ياشلىقى، 70 ياشلىقى، ھەتتا 80 ياشلىقىنىمۇ ئۆتكۈزمىدى. تۇغۇلغان كۈننى ئۆتكۈزمەسلىك ئۇ ئۆزى، پۈتۈن پارتىيە، پۈتۈن مەملىكەت خەلقى ئۈچۈن تۈزۈپ بەرگەن بىر قائىدە، ئۇ تاكى ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر بۇ قائىدىنى بۇزمىدى، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە يېنىدىكى خىزمەتچىلەر، مۇھاپىزەتچىلەر ئۇنىڭ تۇغۇلغان كۈننى تەبرىكلىگەندە، ئۇلار بىلەن بىر ۋاق تاماقنى بىللە يېسە ئۇ ئۆزى ۋە باشقىلار ئۈچۈن كۆلىمى ناھايىتى زور بولغان تەبرىكلەش پائالىيىتى بولاتتى.

تۇغۇلغان كۈننى ئۆتكۈزمەسلىك، ئۆزىنى گەۋدىلەندۈرمەسلىك، مەغرۇرلۇق - قانائەتچانلىقتىن ساقلىنىش، كەمتەر - ئېھتىياتچان بولۇش — رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ ئىزچىل ئىدىيەسى. 1948 - يىلى 8 - ئاينىڭ 13 - كۈنى شىمالىي جۇڭگو ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مەكتەپ مۇدىرى ۋۇيۇجياڭ جۇ ئېنلەيگە تېلېگرامما ئەۋەتىپ، پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىدىن يوليورۇق سورىغان. ئۇ تېلېگراممىدا: «شىمالىي جۇڭگو ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ قۇرۇلۇش مۇراسىمىنى ئۆتكۈزمەكچى بولۇۋاتىمىز، مەن سۆزۈمدە ئوقۇغۇچىلارنى، ئاساسلىقى ماۋزېدۇڭ ئىزمىنى ئۆگىنىشكە دېمەكچى ئىدىم، شۇنداق دېسەم بولامدۇ - يوق؟ سىز رەئىس ۋە يولداش ليۇ شاۋچى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، يوليورۇق بەرسىڭىز» دەپ يازغان. ماۋزېدۇڭ بۇ تېلېگراممىنى كۆرگەندىن كېيىن، 8 - ئاينىڭ 15 - كۈنى جاۋاب تېلېگراممىنى ئەۋەتكەن. ماۋزېدۇڭ مۇنداق دېگەن:

«بۇنداق دېسەڭ پەقەت مۇۋاپىق بولمايدۇ. ھازىر قانداقتۇر ماۋزېدۇڭ ئىزىم دەيدىغان گەپ يوق. شۇڭا ماۋزېدۇڭ ئىزىم دېيىشكە بولمايدۇ. قانداقتۇر ئاساسلىق، ماۋزېدۇڭ ئىزمىنى ئۆگىنىڭلار دېمەي، ئوقۇغۇچىلارنى ماركس، ئېنگېلس، لېنىن، ستالىننىڭ نەزەرىيەسىنى ۋە جۇڭگو ئىنقىلابىنىڭ تەجرىبىسىنى ئۆگىنىڭلار دەپ چاقىرىق قىلىش كېرەك. بۇ يەردە ئېيتىلغان جۇڭگو ئىنقىلابىنىڭ تەجرىبىسى جۇڭگو كوممۇنىستلىرى (ماۋزېدۇڭمۇ بۇنىڭ ئىچىدە) ماركس، ئېنگېلس، لېنىن، ستالىن نەزەرىيەلىرى ئاساسىدا يېزىپ چىققان بەزى كىتابچىلار ۋە پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى تۈزگەن لۇشيەن، سىياسەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغاز ھۆججەتلەرنى ئۆگىنىش دېگەنلىك. ئۇنىڭدىن باشقا بەزى يولداشلار گېزىت - ژۇرناللاردا مېنىڭ نامىمنى ماركس، ئېنگېلس، لېنىن، ستالىن بىلەن بىر قاتارغا قويۇپ، قانداقتۇر «ماركس، ئېنگېلس، لېنىن، ستالىن، ماۋزېدۇڭ دەپ تىزىۋاپتۇ، بۇمۇ خاتا. سىزنىڭ دېگەنلىرىڭىز ۋە كېيىنكى سۆزلىرىڭىزمۇ ھەممىسى ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن ئەمەس، بۇنداق ئاتاشنىڭ قىلچە پايدىسى يوق، بۇنداق گەپ - سۆزلەرگە قەتئىي قارشى تۇرۇش كېرەك». («ماۋزېدۇڭ خەت - چەكلىرىدىن تاللانما» دېگەن كىتابنىڭ 303 - بېتىدىن تەرجىمە قىلىندى)

1949 - يىلى 9 - ئاينىڭ 30 - كۈنى ماۋزېدۇڭ جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى 1 - نۆۋەتلىك ئومۇمىي يىغىنىنىڭ تاپشۇرۇقىغا بىنائەن يىغىننىڭ خىتابنامىسىنى يازغان. خىتابنامىنىڭ ئاخىرقى ماۋزېدۇڭ مۇنداق دەپ يازغان: «پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ بۇنداق بۈيۈك ئىتتىپاقلىقى جۇڭگو خەلقى ۋە خەلق ئازادلىق ئارمىيەسىنىڭ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ رەھبەرلىكىدە ئۇزاققە-

چە باتۇرلۇق بىلەن كۈرەش قىلىپ، ئامېرىكا جاھانگىرلى ـ
كى ياردەم قىلغان جياڭ جېشى گومىنداڭ ئەكسىيەتچى ھۆ ـ
كۈمىتى ئۈستىدىن غەلىبە قىلغاندىن كېيىن قولغا كەلگەن».
بۇ يەردە مازېدۇڭ ئۆزىنىڭ ئىسمىنى تىلغا ئالمىغان، لېكىن
ئـومۇمىي يـىغىن خـىتابنامىسىنى مـاقۇللىغاندا ۋەكـىللەر
مۇنداق بـىر جۈملە سۆزنـى قـوشۇشنى قـەتئىي تـەلەپ
قىلغان: «خەلقىنىڭ داھىيسى رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ رەھبەر ـ
لىكىدە يىغىنىمىز ھەممە بىر نىيەتتە يېڭى دېموكراتىزم پە ـ
رىنسىپى بويىچە جۇڭگو خەلق سياسىي مەسلىھەت كېڭە ـ
شىنىڭ تەشكىلىي قانۇنىنى، جۇڭخۇا خـەلق جۇمھۇرىيىتى
مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەشكىلىي قانۇنىنى، جۇڭگو
خەلق سياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ ئورتاق پىروگرامما ـ
سىنى تۈزۈپ چىقتى، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ پاي ـ
تەختىنى بېيجىڭ دەپ، جۇڭخۇا خـەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ
دۆلەت بايرىقىنى بەش يۇلتۇزلۇق قىزىل بايراق دەپ بې ـ
كىتتى...» («مـاۋزېدۇڭ تـاللانما ئـەسەرلىرى»نىڭ 5 ـ
تومى، 9 ـ بېتىدىن تەرجىمە قىلىندى).

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ماۋزېدۇڭ تۇغۇل ـ
غان كۈنىنى ئۆتكۈزۈش، ئۆزىگە ئۇزاق ئۆمۈر تىلەشكە
قارشى تۇرۇپلا قالماستىن، يەنە ئۇنىڭ ھەيكىلىنى تىكلەش ـ
كىمۇ قارشى تۇردى. 1950 ـ يىلى 5 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى
شېنياڭ شەھىرىدىكى ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى
جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانلىقىنى خاتىرىلەش يۈ ـ
زىسىدىن شېنياڭ شەھىرىنىڭ مەركىزىي رايونىغا خاتىرە
مۇنارى ياساش، مۇنار ئۈستىگە ماۋزېدۇڭنىڭ مىس ھەي ـ
كىلىنى تىكلەش توغرىسىدا يوليورۇق سوراپ دوكلات
يازغان. ماۋزېدۇڭ: «مىس ھەيكەل ياسىسا تەسىرى
ياخشى بولمايدۇ، ئۇنداق قىلماڭلار» دەپ تەستىق
سالغان. شۇ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى بېيجىڭ شەھىرى ـ
دىكى ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى تيەنئەنمېن مەيدانىغا
ماۋزېدۇڭنىڭ چوڭ مىس ھەيكىلىنى تىكلەش توغرىسىدا
تەكلىپ بەرگەن. بۇنىڭغىمۇ ماۋزېدۇڭ: «ئۇنداق قىلماڭ ـ
لار» دەپ تەستىق سېلىپ، ئىككى چوڭ شەھەردە ماۋزې ـ
دۇڭنىڭ مىس ھەيكىلىنى تىكلەش توغرىسىدىكى ھەرىكەت ـ
نى توسقان. ئۇنداق قىلمىغان بولسا، تيەنئەنمېن مەيدانىدا
رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ چوڭ مىس ھەيكىلى تۇرغۇزۇلغان
بولسا، پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى چوڭ شەھەرلىرى
چوقۇم دورامچىلىق قىلىپ شەھەر مەركىزىگە ماۋزېدۇڭ ـ
نىڭ چوڭ مىس ھەيكىلىنى تۇرغۇزۇپ، نۇرغۇن ئادەم
كۈچى ۋە مىس بايلىقىنى ئىسراپ قىلغان بولاتتى، شۇڭا
بۇنداق ھەرىكەتنى ئىشنىڭ بېشىدىلا چەكلەش زۆرۈر
ئىدى.

ماۋزېدۇڭ ئۆز ۋاقتىدا تۇرغان كونا تۇرالغۇ جايىنى
ياساشقىمۇ قارشى تۇرغان، 1950 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 20 ـ
كۈنى خۇنەن چاڭشيا ۋىلايەتلىك پارتكوم بىلەن شاڭتەن
ناھىيەلىك پارتكوم ماۋزېدۇڭ ئۆز ۋاقتىدا تۇرغان كونا
تۇرالغۇ ئۆيىنى بىر قۇر ياساش ۋە بۇ ئۆيگە تۇتۇشىدىغان
تاشيول ياساش ئىشىنى بېكىتىپ شۇ چاغدىكى خۇنەن ئۆل ـ
كىلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى خۇاڭ كېچىڭ، ئۆلكىلىك
پارتكومىنىڭ 1 ـ مۇئاۋىن شۇجىسى ۋە ئۆلكىلىك خەلق ھۆ ـ
كۈمىتىنىڭ رەئىسى ۋاڭ شۇداۋ، ج ك پ مەركىزىي كومى ـ
تېت ئوتتۇرا جۇڭگو بيۇروسىنىڭ 3 ـ شۇجىسى دېڭ زې ـ
خۇيلارغا دوكلات يازغان. ماۋزېدۇڭ بۇ ئىشتىن خەۋەر
تېپىپ ئۇلارغا مۇنداق خەت يازغان: «ئاڭلىشىمچە،
چاڭشيا ۋىلايەتلىك پارتكوم بىلەن شاڭتەن ناھىيەلىك
پارتكوم ھازىر يۇرتۇمدا مەن ئۆز ۋاقتىدا تۇرغان تۇرالغۇ
جايىنى ـــ ئۆيلەرنى قايتا ياساپ، ئۇ يەرگە تۇتۇشىدىغان
مەخسۇس بىر تاشيول ياسىماقچى بولۇۋېتىپتۇ، ئەگەر بۇ
گەپ راست بولسا، سىلەر ئۇنى دەرھال توختىتىۋېتىڭلار،
ياسىمىسۇن، بۇنىڭ خەلق ئارىسىدا تەسىرى ياخشى بول ـ
مايدۇ، بۇ ئىشنى دەرھال بېجىرىڭلار». («دۆلىتىمىز قۇ ـ
رۇلغاندىن بۇيانقى ماۋزېدۇڭنىڭ خەت ـ چەكلىرى» 1 ـ تو ـ
مىنىڭ 529 ـ بېتىدىن تەرجىمە قىلىندى).

ماۋزېدۇڭ مۇشۇنداق ئىشلارنى چەكلەپ تۇرغاچقا،
دۆلىتىمىز قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە ماۋزېدۇڭ بىلەن
خەلق ئارىسىدىكى ئارىلىق ناھايىتى يېقىن ئىدى، ئۇ ھەر
ۋاقىت خەلقنىڭ پىكىر ـ تەلەپلىرىنى ۋاقتى ـ ۋاقتىدا ئاڭلاپ
تۇراتتى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىگە كەلگەندىمۇ
ماۋزېدۇڭ يەنىلا ئۆزىنىڭ ھەيكىلىنى تىكلەشكە قارشى
تۇرغان، ئۇ چاغدا ھەممە ئورۇن ماۋزېدۇڭنىڭ چوڭ ھەي ـ
كىلىنى تىكلەشكە بېرىلىپ كەتكەنىدى، ماۋزېدۇڭ بۇ
ئىشنى بىلگەندىن كېيىن 1967 ـ يىلى 7 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى
مۇنداق تەستىق يازغان:

«بۇ ئىشنىڭ قىلچە پايدىسى يوق، ھەممىسى قۇرۇق ئاۋارىچىلىك، ۋاقتىدا توسمىساق، جەزمەن مۇبالىغىچىلىك شاملىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ، سىياسىي بيۇرو دائىمىي كومىتېتىنىڭ كېڭەيتىلگەن يىغىنىدا بىر قېتىم مۇزاكىرە قىلىپ، يولىيورۇق چىقىرىپ بۇ ئىشنى توساپ قويۇڭلار».

مەركىزىي كومىتېت 1967 ـ يىلى 7 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى جۇئېنلەينىڭ رىياسەتچىلىكىدە مەخسۇس يىغىن ئېچىپ «ماۋزېدۇڭنىڭ ھەيكىلىنى ياساش مەسىلىسى توغرىسىدا يوليورۇق» چىقىرىپ، بۇ ئىشنى توسقان، لېكىن نۇرغۇن ئورۇنلار «ئۆچكە سادىق بولۇش» ئىدىيەسىنىڭ قوماندانلىقىدا ساراڭلارچە قىزغىنلىق بىلەن ماۋزېدۇڭنىڭ ھەيكىلىنى ياساۋەرگەن.

ئاپتور: «شىنجاڭ گېزىتى» ئىدارىسىنىڭ پېنسىيونېرى

گوگول بىلەن سۆھبەت

لەن يىڭنيەن

ئەسلىي ژۇرنالنىڭ ئىلاۋىسى: بۇ زامان ـ ماكانى كېسىپ ئۆتكەن، ئىجادكارلىق بىلەن تويغۇنغان پەۋقۇلئاددە سۆھبەت. ئىككەيلەننىڭ قىياسەن سۆھبىتى ئارقىلىق گوگولنى ۋە رۇسىيە بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئوخشاش بولمىغان مەزگىلدىكى ئەدەبىياتى، ئىجتىمائىي سىياسىي مۇھىتىنى ئومۇميۈزلۈك چۈشىنەلەيمىز. ماقالىدە ئۇچۇر كۆپ، ئوقۇشچانلىقى كۈچلۈك، خاسلىقا ئىگە «ئىشەنچ»لىك ھۆججەت دېيىشكە بولىدۇ.

لەن يىڭنيەن: گوگول ئەپەندىم، سىز جەننەتتە، مەن پانىي ئالەمدە. يېشىڭىز بىر يەرگە بېرىپ قالدى، بۇ يىل 202 ياشقا كىردىڭىز. سۆزۈمنى ئاڭلاۋاتامسىز؟

گوگول: 202 ياشقا كىرگەن بولساممۇ، كۆزۈم روشەن، قۇلىقىم سەگەك، ئوچۇق كۆرەلەيمەن، ئېنىق ئاڭلىيالايمەن. سۆزلەۋېرىڭە، قۇلىقىم سىزدە.

لەن يىڭنيەن: ئالدى بىلەن سىزگە مىننەتدارلىقىمنى بىلدۈرىمەن. كىچىكىمدىن تارتىپ چوڭ بولغانغا قەدەر، سىز سۆزلىگەن ھېكايىلەرنى ئاڭلاپلا كەلدىم. تازا ئىچىم پۇشقان ياكى نەس باسقان چاغلاردا، سىزنىڭ ئەسەرلىرىڭىز ماڭا روھىي تۈۋرۈك بولۇپ تۇردى. مەن ھەتتا سىزگە باھا بېرىپ يازغان ئەسەرلەرنىمۇ ئوقۇشقا مۇيەسسەر بولدۇم. شۇڭلاشقىمۇ سىزگە بولغان چۈشەنچەم يەنىلا ئىنتايىن ئاز. سىزدىن بىر نەچچە مەسىلىنى سوراپ باقسام بولامدۇ؟

گوگول: سوراۋېرىڭ. لېكىن ئالدى بىلەن ماڭا باھا بەرگەنلەردىن كىمنىڭ ئەسىرىنى ئوقۇغانلىقىڭىزنى دەپ بەرسىڭىز قانداق؟

لەن يىڭنيەن: يەتتە ـ سەككىز ئادەمنىڭكىنى ئوقۇدۇمغۇ دەيمەن. ئاساسلىقلىرىدىن يېرمىلوف، گرافچېنكوف، ماشىنسكى قاتارلىقلار.

گوگول: قانداقلارچە ئۇلارنىڭ كىتابلىرىنى ئوقۇپ قالدىڭىز؟ يېرمىلوف دېگەن بىر چوماقچى تۇرسا! ئۇ ئۆزى بىلەن ئوخشاش بولمىغان نۇقتىئىنەزەردىكى ئادەملەرنىڭ ھەممىسنى كالتەكلىدى. چوماقچى دېگەندە قانداق نۇقتىئىنەزەر بولماقچىتى؟ ئەدەبىياتقا نىسبەتەن ئېلىپنى تاياق دېيەلمەيدىغان بۇ ئادەمنىڭ بىلىدىغىنى ستالىننى، ئۇلار قۇرۇپ چىققان تۈزۈلمىنى نومۇسسىزلارچە ماختاشتىنلا ئىبارەت بولدى. ئۇ مېنىڭ ھەققىمدە بىر نەرسە يازمىدى، بەلكى لېنىن بىلەن ستالىن مېنىڭ سۆزلىرىمدىن نەقىل ئالغان گەپلەرنى شەرھلەپ، داھىيلارنى پۈۋلەپ كۆككە كۆتۈرۈش ئارقىلىق ئۆزىگە ئىناۋەت تاپماقچى بولدى. گرافچېنكوف ھەممىلا نەرسىنى سىنىپىي كۆرەش بىلەن باغلاپ باقتى. مەن «ئۆلۈك جانلار»دا يازغان بىر نەچچە پومېشچىكتىكى ئىللەت، ئەمەلىيەتتە رۇسىيەلىكلەرنىڭ ئىللىتى. بۇ ئىللەت بۇرۇن بولغان، ھازىرمۇ بار، كەلگۈسىدىمۇ بولىدۇ. ئۇنى پومېشچىكلار ۋە كرېپوستنويلار بىلەن باغلاشنىڭ نېمە ھاجىتى؟ رۇسىيەنىڭ پومېشچىكلىرى بولشېۋىكلار تەرىپىدىن تەلتۆكۈس يوقىتىلدى، مەن ياراتقان پېرسوناژلارنىڭ تۇخۇمى قۇرۇپ بولدىمۇ؟ ماشىنسكىغا كەلسەك، ئۇ گرافچېنكوف دېگەنلەرنىڭ ئەسەرلىرىنى بىر يەرگە يىغىنچاقلاپ باققان، خالاس!

لەن يىڭنيەن: سىز بۇ ئۇچەيلەننى نېمانچە بىلىسىز؟ ئۇلار سىزدىن يۈز نەچچە يىل كېيىن تۇغۇلغان تۇرسا؟

گوگول: بۇنى ماڭا پاسترناك دەپ بەرگەن. ئۇ يېرمىلوفلارنىڭ دەردىنى يەتكۈچە تارتتى ئەمەسمۇ؟ 20-ئەسىرنىڭ 30-يىللىرىدا ئۇلار پاسترناكنى ئەدەپلەپ، كۈن ئالغىلى قويمىدى. كىتابلىرىنى نەشر قىلدۇرمىدى. ھەتتا شېكىسپىرنىڭ تەرجىمە قىلىنغان دراممىلىرىنىمۇ نەشردىن چىقىرالمىدى. ئۇ ئۆلۈمەسلىكنىڭ چارىسىنى قىلىش ئۈچۈن، ستالىننى ماختايدىغان بىر پارچە شېئىرنى يېزىشقا مەجبۇر بولدى، زورمۇزور ھالدا يېڭى ھاكىمىيەتكە ساداقەتنى ئىپادىلىدى.

لەن يىڭنيەن: مەنمۇ ئۇنى داھىيلارنى مەدھىيەلەپ شېئىر يازغان تۇنجى ئادەم دەپ ئاڭلىۋىدىم.

گوگول: تۇنجىمۇ ئەمەسمۇ، چورتلا بىر نەرسە دېيەلمەيمەن. بۇنى ماڭا ئاخماتوۋا تولىمۇ خىجىللىق ئىچىدە دەپ بەرگەنىدى. ئەمەلىيەتتە، مەنمۇ چار پادىشاھقا ۋە ئاقسۆڭەكلەرگە خۇشامەت قىلىدىغان خەتلەرنى يازغان. ئۇلارغا خۇشامەت قىلمىسام، ماڭا پۇل بېرەمتى؟ پۇلۇم بولمىسا قانداق تۇرمۇش كەچۈرىمەن، يېزىقچىلىق بىلەن قانداق شۇغۇللىنىمەن؟ مەن ئۇلارنىڭ پۇلىنى ئېلىپ تۇرۇپ، ئۆزۈمنىڭ يازماقچى بولغانلىرىمنى يازغىنىمنى ئېتىراپ قىلىمەن. شۇ چاغدىكى ئابرۇيۇم بويىچە، نېمە يازسام شۇنى نەشر قىلغۇزالايتتىم. قەلەم ھەققىگە تايىنىپمۇ جېنىمنى باقالايتتىم. لېكىن زېھنىم چېچىلىپ كېتەتتى. شۇڭا بۇرچۇمنى ئادا قىلىش ئۈچۈن، چار پادىشاھنىڭ، ئاقسۆڭەكلەرنىڭ پۇلىنى ئېلىشتىن يانمىدىم، مېنىڭ مۇنداق قىلغىنىمنى خېلى كۆپ ئادەملەر كاللىسىدىن ئۆتكۈزەلمەيدۇ.

لەن يىڭنيەن: مەن سورىماقچى بولغان بىرىنچى مەسىلە مۇنداق، سىزنىڭ شۇ چاغدىكى يېزىقچىلىق شارائىتىڭىزنىڭ رۇسىيە سوۋېت ئىتتىپاقى بولۇپ ئۆزگەرگەندىن كېيىنكى شارائىت بىلەن ئوخشىمايدىغان يېرى بارمۇ؟

گوگول: مېنىڭ ياشىغان ۋاقتىم نىكولاي I نىڭ ۋاقتىغا، رېئاكسىيون بىر دەۋرگە توغرا كەلدى. مەملىكەت بويىچە كىتاب- گېزىتلەرنى تەكشۈرۈش تۈزۈمى يولغا قويۇلغان بولۇپ، يازغان نەرسىلەرنى ئالدى بىلەن تەكشۈرۈش ئورگانلىرىنىڭ تەكشۈرۈشىگە سۇنۇش لازىم ئىدى. ئۇلارنىڭمۇ بۇ يېزىلغان نەرسىلەردە چار پادىشاھقا قارشى سۆزلەرنىڭ بار- يوقلۇقىغا قاراپ بېقىشى كېرەك ئىدى. مەن يازغان «ئۆلۈك جانلار»نى تەكشۈرگەن تەكشۈرۈش ئەمەلدارى نىكچېنكوف مەدەنىيەت جەھەتتە ناھايىتى يۇقىرى تەربىيەلەنگەن ئادەم بولۇپ، بىلىنسكىمۇ قول يازمىلىرىنى شۇ كىشىگە بېرەتتى، ئۇ كۆرۈپ بولۇپلا نەشر قىلىش توغرىسىدا دەرھال تەستىق چۈشۈرەتتى. رۇسىيەنىڭ شۇ چاغدىكى تەكشۈرۈش ئەمەلدارلىرى مەدەنىيەت سەۋىيەسى ناھايىتى يۇقىرى ئادەملەردىن ئىدى. بەزىلىرى ھەتتا يازغۇچى ئىدى. گونچاروۋنى بىلىسىزغۇ دەيمەن، «ئوبلوموف»، «ئادەتتىكى ھېكايە» ۋە «قىيا» قاتارلىقلارنى يازغان كىشى، ئۇمۇ تەكشۈرۈش ئەمەلدارى ئىدى. ھالبۇكى، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تەكشۈرۈش ئەمەلدارلىرىنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك چېكا ئۇنسۇرلىرىدىن تەركىب تاپتى. تۈزۈكرەكمۇ خەت تونۇمايدىغان بۇ ئادەملەر، باشقىلارنىڭ كىتابىنى قانداق تەكشۈرىدۇ؟ ئۇلارنىڭ بىلىدىغىنى زىيالىيلارغا بېشەملەرچە زىيانكەشلىك قىلىشلا بولدى.

مەن «دۇنزور»دا ئەمەلدارلارنى بولۇشىغا مەسخىرە قىلغان بولساممۇ، بۇ سەھنە ئەسىرى نەشر قىلىنىپلا قالماي، سەھنىلەردىمۇ ئوينالدى. تۇنجى ئوينالغان كۈنى، چار پادىشاھ ۋەزىر- ۋۇزرالىرىنى باشلاپ تىياتىرخانىغا كەلدى. ئۇلار كۆڭلىنى خۇش قىلىش كويىدا كەلگەنىدى. كومېدىيە دېگەن ئادەمنى خۇش قىلسىلا بولىدۇ- دە! خىلىستاكوفنىڭ رولىنى ئويناپ چىققان دىيول ئەپەندىم داڭلىق دراما ئارتىسى، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۆتتۈپ كەتكەن قىزىقچى ئادەم بولغاچقا، كىنەزلەر- تۆرىلەر، شاھزادە- بەگلەر ئۇنىڭ ئويۇنىنى كۆرۈشكە بەك ئامراق ئىدى. لېكىن، چار پادىشاھ ۋە ئۇنىڭ ۋەزىر- ۋۇزرالىرى كۆرگەنسېرى قاپىقى ساڭگىلاپ ئولتۇرالماي قالغان، نىكولاي I مۇ كۆرۈپ بولۇپ: ھەممىڭلار داۋاڭلارنى ئىشتىڭلار، مېنىڭ نېسۋەم ھەممىڭلارنىڭكىدىن جىق بولدى! — دېگەنىدى.

لەن يىڭنيەن: سىزنى نەس بېسىپتىكەندە!

گوگول: مەن ئىتالىيەگە كەتتىم.

لەن يىڭنيەن: چېگرادىن قوغلاپ چىقىرىلدىڭىز؟

گوگول: قانداقمۇ چېگرادىن قوغلاپ چىقىرىلاي! ئۆز ئەركىم بويىچە كەتتىم، ئىتالىيەگە بېرىپ «ئۆلۈك جانلار»نى يازدىم. ھۆكۈمەت تەرەپمۇ چاتاق چىقىرىپ يۈرمىدى. چار پادىشاھ دەۋرى بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى

دەۋرىنىڭ ئوخشىمايدىغان يېرى، يازغۇچىلار ئۆز ئىختى-
يارلىقى بىلەن چەت ئەللەرگە بارالايتتى. مەندىن كىچىك
كەسپداشلىرىم تۇرگېنېۋ يىل بويى چەت ئەلدە تۇراتتى. فە-
رانسىيەدە تۇرۇپ زېرىكسە گېرمانىيەگە باراتتى، دۆلىتىگە
قايتقۇسى كەلسە، خالىغان ۋاقىتتا قايتالايتتى. چېگرادىن
قوغلاپ چىقىرىش، ۋەتەندىن يۈز ئۆرۈپ ئاسىيلىق قىلىش
دېيىلگەن ئۇقۇم مۇتلەق مەۋجۇت ئەمەس ئىدى.

لەن يىڭنيەن: رۇسىيە بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تەك-
شۈرۈش تۈزۈمىدە يەنىلا پەرق بار دەڭگا! مەن تېخى
سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تەكشۈرۈش تۈزۈمى چاررۇسىيەنىڭ تەك-
شۈرۈش تۈزۈمىگە ۋارىسلىق قىلغان دەپ يۈرۈپتىكەنمەن.

گوگول: مۇشۇنداقمۇ ئالجىغان بارمۇ! سوۋېت ئىتتى-
پاقى رۇسىيە ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتىنى ئاغدۇرۇۋېتىپ قۇرۇل-
غان، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت نىكولاي II نى ئاغدۇرۇۋېتىپ قۇ-
رۇلغان، بۇنى قانداقمۇ ۋارىسلىق دېگىلى بولىدۇ؟ سىز
ئۇلارنىڭ ئوخشاپ كېتىدىغان يەرلىرىگە قاراپلا، كېيىنكى-
سى ئالدىنقىسىغا ۋارىسلىق قىلغان دېسىڭىز بولمايدۇ. بۇ
ئىككى تەكشۈرۈش تۈزۈمىنىڭ ئۆزئارا ئوخشاشمايدىغان
جايلىرى ناھايىتى كۆپ. چاررۇسىيەدىكى گېزىت-ژۇرنال-
لارنىڭ كۆپچىلىكىنى شەخسلەر بېجىرگەن، سوۋېت ئىتتىپا-
قىدىكى گېزىت-ژۇرناللارنىڭ بىرسىمۇ قالماي دۆلەت ئى-
گىدارچىلىقىدا. مەيلى «يېڭى دۇنيا» بولسۇن، مەيلى
«ئۆكتەبىر» بولسۇن، ھەممىسىلا سوۋېت ئىتتىپاقى يازغۇ-
چىلار جەمئىيىتىگە تەئەللۇق، ھالبۇكى، سوۋېت ئىتتىپاقى
يازغۇچىلار جەمئىيىتى دۆلەت ياملى. يازغۇچىلار تەشكى-
لاتىنىڭ ھۆكۈمەت ئورگىنىغا ئايلىنىپ قېلىشى دۇنيادا ئاز
ئۇچرايدىغان ئەھۋال. چار پادىشاھى دەۋرىدە ماقالىنىڭ
ئېلان قىلىنىش-قىلىنماسلىقىنى تەھرىرلەر بەلگىلەيتتى.
سوۋېت ئىتتىپاقى دەۋرىدە تەھرىرلەرنىڭ مۇنداق ھوقۇقى
يوق، سوۋېت ئىتتىپاقى كومپارتىيەسىنىڭ تەشۋىقات بۆلۈ-
مىدىن ئۆتكۈزۈش كېرەك. تۋاردىيۇۋسكى ماڭا: ئۆزى-
نىڭ «يېڭى دۇنيا»غا رىياسەتچىلىك قىلىۋاتقان مەزگىلدە
چەكمىگەن جاپاسى قالمىغانلىقىنى، بىر پارچە ماقالىنى
ئېلان قىلىش ئۈچۈن تەشۋىقات بۆلۈمىگە نەچچە قېتىملاپ
قاترايدىغانلىقىنى، ئەمەلدارلار بىلەن تاكاللىشىدىغانلىقىنى،
چۈشەندۈرىمەن دەپ كاپشىيدىغانلىقىنى، سەممىيلىك
بىلەن ئىلتىماس قىلىدىغانلىقىنى، ھەتتا ئۇلارغا يېلىنىدىغان-
لىقىنى دەپ بەرگەنىدى.

لەن يىڭنيەن: تۋاردىيۇۋسكى بىلەنمۇ كۆرۈشكەن
دەڭ؟ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يەنە قايسى يازغۇچىلىرى
بىلەن كۆرۈشكەنىدىڭىز؟ فادىيېف، ماياكوۋسكى ياكى
پانفىلوف، كوچېتوفلار بىلەنمۇ كۆرۈشكەنمۇ؟

گوگول: فادىيېف بىلەن ماياكوۋسكى مېنىڭ قېشىمغا
كېلەلمەيتتى، چۈنكى، ئۇلار ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغان. پانفى-
لوف بىلەن كوچېتوفمۇ مېنىڭ قېشىمغا كەلمىگەن، ئۇلار
باشقا يەرگە كەتكەنلەر.

لەن يىڭنيەن: كېيىنكى ئىككەيلەننىڭ جۇڭگودا ئوب-
دانلا داڭقى بار. پانفىلوفنىڭ «بىلەي كولخوزى» 20-ئە-
سىرنىڭ 50-يىللىرى خەنزۇ تىلىغا تەرجىمە قىلىنغان،
لېكىن، ئوقۇرمەنلىرى كۆپ ئەمەس. كوچېتوف يازغان
«ژوربىننىڭ ئائىلىسى»، «ئاكا-ئۇكا يېرشوفلار»،
«ئۆبكوم سېكرېتارى»، «بۇرجەك»، «ساڭا زادى نېمە
لازىم» دېگەن ئەسەرلىرى خەنزۇچىغا ئارقا-ئارقىدىن
تەرجىمە قىلىنغان، ئوقۇرمەنلىرى پانفىلوفنىڭكىدىن كۆپ
بۇ ئىككى يازغۇچىغا قانداق قارايسىز؟

گوگول: بالىلار ئەدەبىياتى يازغۇچىسى چوكوۋس-
كى ئۇ ئىككىسى توغرىسىدا ماڭا گەپ قىلىپ بەرگەن،
شۇڭا، ئۇلاردىن ئاز-پاز خەۋىرىم بار. پانفىلوف ھاكىم-
مۇتلەق تۈزۈمنى جاھىللىق بىلەن قوغدىغان، يېزا ئىگىلى-
كىدىكى كوللېكتىپلىشىشنى كانىيى يىرتىلغىچە مەدھىيىلىگەن
ئادەم. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئەدەبىيات ئىستېداتى كەمچىل، مە-
دەنىيەت سەۋىيەسىمۇ تۆۋەن، جۈملىنىمۇ قاملاشتۇرۇپ
تۈزەلمەيدىغان بولغاچقا، گوركىي تەرىپىدىن تەنقىد
يېگەن. ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنى ئوقۇش ۋاقىتنى بىھۇدە
ئىسراپ قىلغانلىق. كوچېتوفمۇ ئۇنىڭ بىلەن بىر جاڭگال-
نىڭ ئادەملىرى. ھە دېسىلا ھۆكۈمەت دائىرىلىرىنىڭ سىيا-
سىتىنى ماختاپ يۈردى. لېكىن، مەدەنىيەت سەۋىيەسى
سەل-پەل ئۆرە بولغاچقا، پۈرسەتپەرەسلىككە بەكرەك
ئۇستا. ئۇلارنىڭ كېرىلىپ تۇرۇپ تىلغا ئالىدىغان شاگىرتى
بابايېۋسكىغا كەلسەك، ئۇ ھېلىقى «ئالتۇن يۇلتۇز كاۋال-
ېرى» بىلەن «يەر ئۈستىدە نۇر»نى يازغان ئەبلەخ، مەدە-
نىيەت سەۋىيەسى يۇقىرىدىكى ئىككىسىدىنمۇ تۆۋەن،
يىرىم ساۋاتسىز دېسەك بولار. ئاڭلىسام بابايېۋسكىنىڭ
ئەسەرلىرىمۇ خەنزۇ تىلىغا تەرجىمە قىلىنىدى، دەيدۇ.

جۇڭگو سوۋېت ئىتتىپاقىغا بەك چوقۇندى بولغاي، ستالىن
مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن ئەسەرلا بولسا، ھەممىنى تەرجىمە قە-
لىپتۇدەك. پانفىلوف «ئۆكتەبىر» ژۇرنىلىغا كۆپ يىل رىيا-
سەتچىلىك قىلغان، كوچېتوف «ئەدەبىيات ـ سەنئەت گېزد-
تى»گە رىياسەتچىلىك قىلغان. ئۇلارنىڭ ياخشى ئەسەرلەر-
نى ئېلان قىلغۇدەك نېمىسى بار؟ ئۇلارنىڭ كۆزى چۈشە-
دىغىنى بىتەھقىق ناچار نەرسىلەر، مۇنەۋۋەر ئەسەرلەرنى
ئېلان قىلىشقا قەتئىي يول قويمىغان.

سولژېنىتسىن ماڭا كوچېتوفنى سوسلوفنىڭ ساغرىسىنى
سىلاپ يۈرۈپ يۇقىرىغا ياماشقان دەپ سۆزلەپ بەردى.
ئۇنىڭ مۇنداق بىر قىزىق ئىشنى دەپ بەرگىنى ئېسىمدە.
كوچېتوف سوسلوفتىن كەلگەن تېلېفوننى ئالغاندا:
«يولداش سوسلوف، مەن سىزنىڭ تېلېفونىڭىزنى ئۆرە
تۇرۇپ ئېلىۋاتىمەن» دەيدىكەن. سوسلوف بىرېژنېفنىڭ
ئارقىسىدىلا تۇرىدىغان چوڭ شەخس، سوۋېت ئىتتىپاقىدد-
كى ئاڭ فورماتسىيەسىنىڭ باش غوجدارى، ئادەملەر كۆل
رەڭ كېيىملىك كاردىنال دەپ ئاتايدىغان مۇنداق
شەخسنىڭ ساغرىسىنى سىلىغانلار تېز سۈرئەتتە ئۆسمەي
قالامدىغان! سىز كوچېتوفنىڭ ئوقۇرمەنلىرى پانفىلوفنىڭكە-
دىن كۆپ دېدىڭىز، بۇنىڭ نېمە سەۋەبتىن ئىكەنلىكىنى
ئوبدان بىلمەن، بۇنى سىلەرنىڭ باجىن ماڭا دەپ
بەرگەن. كوچېتوفنىڭ كېيىنكى ئەسەرلىرى سىلەردىكى
«مەدەنىيەت ئىنقىلابى»نىڭ ئاخىرىدا نەشر قىلىنغان. ئۇ
چاغدا سىلەر ياشلارنى كىتاب ئوقۇغىلى قويماي، يېزا-
قىشلاقلارغا ھەيدىۋەتتىڭلار. ئۇلار كىتاب ئوقۇمىسا نېمە
ئىش قىلىدۇ؟ نەتىجىدە ئۇلار ئۆزىنىڭ پەم ـ پاراستىنى
ئىشقا سېلىپ كىتاب ئىزدىگەن. بىرەر كىتابنى قولغا چۈ-
شۈرگەن ھامان، ئۆزئارا ئالماشتۇرۇپ ئوقۇغان؛ ئۇلار
كوچېتوفنىڭ كىتابلىرىنى شۇ چاغدا كۆرگەن. كوچېتوفنىڭ
كىتابلىرىدا بەزى ۋەقەلەر يېزىلغاندىن سىرت، مۇھەببەت
ھېكايىلىرىمۇ سۆزلەنگەن، ياشلار زەھەر ئىچىپ تەشنالىقە-
نى قاندۇرماقچى بولغاندەك، بۇ كىتابلارغا دۈملا
چۈشكەن. كۆرىدىغان باشقا كىتاب بولمىغان ئەھۋالدا، مۇ-
شۇنداق قىلماقتىن باشقا نېمە ئامال بار. جۇڭگو ياشلىرى
رۇسىيە ئەدەبىياتى بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى ئەدەبىياتىدىكى
مۇنەۋۋەر ئەسەرلەر بىلەن دەرقەم بولالمىغاچقا، كوچېتوف-
نى رۇسىيەنىڭ ۋە سوۋېت ئىتتىپاقى ئەدەبىياتىنىڭ ۋەكىلى
چاغلاپ قالدى. بۇ تولىمۇ ئەخمىقانە ئىش بولدى. پانفە-
لوفنىڭ «بىلەي كولخوزى» خېلى بالدۇرلار تەرجىمە قە-
لىنغان. «مەدەنىيەت ئىنقىلابى»دىن ئىلگىرىلا سوۋېت شە-
يۇجېڭجۇيىچى ئەدەبىياتىدىكى ئوقۇش چەكلەنگەن كىتاب-
لار دائىرىسىگە كىرگۈزۈلگەن بولغاچقا، ياشلار ئوقۇپ بو-
لالمىغان.

ياشلارنىڭ كىتاب ئوقۇشىغا نېمىشقا يول قويمىغانلى-
قىڭلارنى بىلەلمەيلا قالدىم. جۇڭگو سوۋېت ئىتتىپاقىدىن
ئۆگىنەتتى ئەمەسمۇ؟ سوۋېت ئىتتىپاقى ئۇنداق قىلمىغان
ئەلۋەتتە، ئۇلاردىمۇ تەشۋىقاتنى يېتەكلەش بولغان، ياش-
لارنى ئۆزلىرىنىڭ سىياسىتى تەشۋىق قىلىنغان كىتابلارنى
ئوقۇشقا چاقىرغان. باشقا كىتابلارنىمۇ ئوقۇشقا يول
قويغان، ئالايلۇق، مېنىڭ كىتابلىرىمنى، تۇرگېنېۋنىڭ، تو-
لستوينىڭ كىتابلىرىنى چەكلىمىگەنىدى.

لەن يىڭنيەن: كېيىنكى كۈنلەرگە كەلگەندە، جۇڭگو-
دا خېلى كۆپ كىتابلارنى ئوقۇسا بولىدىغان بولدى.
لېكىن، «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» مەزگىلىدە چەت ئەل ئە-
دەبىياتى (جۈملىدىن سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن غەربنىڭ)
شۇنداقلا، جۇڭگونىڭ كلاسسىك ئەدەبىياتى فېئودالىزم،
كاپىتالىزم، شيۇجېڭجۇيى ئەدەبىياتى دەپ بېكىتىلدى. بۇ
ئىش يالغۇز ئەدەبىيات بىلەنلا توختاپ قالمىدى. ئىلىم-
پەننىڭ باشقا ساھەلىرىمۇ قۇرۇق قالمىدى. كۆپ ئەزۋەيلە-
گۈم يوق. بۇنىڭ تېگى ـ تەكتىنى سىز ئوچۇق بىلمىگەن
بىلەن، جۇڭگولۇقلارمۇ ئوچۇق بىلمەيدۇ دېگىلى بولماي-
دۇ. بۇ دېگەن جۇڭگوچە ئالاھىدىلىك. مەن سىزدىن بىلە-
ۋالماقچى بولغان ئىككىنچى مەسىلە. سىزنىڭ بىۋاستە ۋا-
رىسلىرىڭىز كىملەر؟ بۇ رۇسىيە بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىدد-
كى يازغۇچىلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

گوگول: بىۋاستە ۋارىسلىق قىلغانلاردىن بىرسىمۇ
يوق. ئىجادىيىتىمنىڭ تەسىرىنى قوبۇل قىلغانلارغا
كەلسەك، ئۇلار تولا گەپ. رۇسىيە يازغۇچىلىرىدىن مەش-
ھۇرلىرى دوستىيوۋىسكى، سالتىكوف ـ شىدرىن، چېخوف قا-
تارلىقلار. سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى يازغۇچىلاردىن تەيفى،
بۇلگاكوف، زوچېنكو، ئەلۋەتتە، يالغۇز مۇشۇ ئالتەيلەنلا
ئەمەس. مۇشۇنچىلىكلا مىسالغا ئالدىم، خالاس. لېكىن، بۇ
ئۇلارنىڭ ئىجادىيەت ئۇسۇلى مېنىڭكىگە قويۇپ قويغاند
دەك ئوخشايدۇ دېگەنلىكمۇ ئەمەس، ھەرگىز ئۇنداق

ئەمەس. ناۋادا ئوخشاپ قالسا دورامچىلىق بولىدۇ. ھالبۇ-
كى، ئۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ ئۆزىگە خاس پەۋقۇلئاددە ئى-
جادىيەت ئۇسلۇبى بار. ھەتتا، تۇرگىنېۋمۇ مېنىڭ تەسىرىم-
گە يولۇققان. بىراق ئۇنىڭ ئۇسلۇبى مېنىڭكىگە مۇتلەق
يېقىن كەلمەيدۇ. دوستىيوۋىسكى بىز ھەممەيلەن گوگولنىڭ
«شىنىل» ناملىق ھېكايىسى ئارقىلىق تەۋەللۇت بولغان
دەپتۇ. بۇلگاكوف ماڭا ئورنىتىلغان قەبرە تېشىدىن بىرنى
ئېلىپ، ئۆزىگە قەبرە تېشى قىلماقچى بوپتۇ. ئاڭلىسام
ئۇنىڭ ئايالى تەپتارتمايلا بىر تال تاشنى ئېلىپ كېتىپتۇ-
دەك. ئۇمۇ مەن بىلەن بىللە موسكۋادىكى يېڭى مەبۇدە
قەبرىستانلىقىغا قويۇلغان. مەن تىلغا ئالغان سوۋېت ئىتتىپا-
قى يازغۇچىلىرى ئىچىدىن ئىككەيلەننى سىلەر جۇڭگولۇق-
لار تازا ئوبدان بىلمەيدىغان بولۇشۇڭلار مۇمكىن. بىر
نەچچە ئېغىز گەپنى ئارتۇق قىلمىسام بولمايدىغاندەك تۇ-
رىدۇ. بۇلگاكوف ئىزچىل يوسۇندا لاپۇ (پورولېتارىيات
يازغۇچىلار جەمئىيىتى)نىڭ ھۇجۇمىدىن خالىي بولالماي يا-
شىدى. كۆپتىن-كۆپ درامىلىرى نەشر قىلىنمىدى، ئوينال-
مىدى. ئۇ مەن يازغان «ئۆلۈك جانلار»نى سەھنە ئەسە-
رى قىلىپ ئۆزگەرتكەندىن كېيىن، موسكۋا بەدىئىي تىياتى-
رىدا ئوينالدى. ئۇ بىر مەھەل شۇ «ئۆلۈك جانلار»دىن
كەلگەن باج بىلەن جان باقتى. تەيفىگە كەلسەك، ئۇ
سوۋېت ئىتتىپاقى مەزگىلىدىكى يازغۇچى، لېكىن، سوۋېت
ئىتتىپاقىنىڭ يازغۇچىسى ئەمەس. ئۇ ئۆزىمۇ مەن رۇسىيە-
نى سۆيىمەن، لېكىن، بولشېۋىكلاردىن نەپرەتلىنىمەن
دېگەن. ئەھۋال ھەقىقەتەن شۇنداق. ئۆكتەبىر ئىنقىلابى
ھازىرقى ئوتتۇرا مەكتەپلەر دەرسلىكىدە ئۆكتەبىر سىياسىي
ئۆزگىرىشى دەپ ئۆزگەرتىلدى. ئىنقىلاب بولامدۇ، سىيا-
سىي ئۆزگىرىش بولامدۇ، ئۇنىڭ بىلەن كارىمىز يوق.
نېمىلا بولمىسۇن، تەيفى 1917 ـ يىلىدىن كېيىن فىرانسىيەگە
قېچىپ كەتتى، مانا بۇنى سەرگەردانلىق دېسە بولىدۇ،
مېنىڭ ئىتالىيەگە كەتكىنىم بىلەن تۈپتىن پەرق قىلىدۇ.
تەيفى ئەقىللىق ئايال يازغۇچى بولىدىغان، ئۇ ئادەم تەبى-
ئىتىدىكى كۈلكىلىك نەرسىلەرنى تۇتۇۋېلىشقا بەك ماھىر
ئىدى. 1917 ـ يىلىدىن بۇرۇن، رۇسىيەدە ئۇنى بىلمەيدى-
غان ئادەم يوق ئىدى. كىنەزلەر، تۆرىلەر، ۋەزىر-ۋۇزرا-
لاردىن تارتىپ پوچتالىيون، يايمىچىلارغا قەدەر ھەممەي-
لەن ئۇنىڭ كىتابلىرىنى كۆرەتتى، ھەتتا، چار پادىشاھ
نىكولاي II مۇ ئۇنىڭ ھېكايىلىرىنى ئوقۇشقا ئامراق ئىدى.

1946 ـ يىلى يازدا سىمنوف بىلەن ئېرىنبورگ پارىژغا
زىيارەتكە بارغاندا، ستالىن سىمنوفقا رۇسىيە يازغۇچىلى-
رىدىن بونىننى ياكى تەيفىنى دۆلەتكە قايتىپ كېلىشكە
تەكلىپ قىلىدىغان بىر ۋەزىپىنى تاپشۇرغان، ھەر ئىككەي-
لەننى قايتۇرۇپ كەلسەڭلار تېخى ياخشى، بىرسى قايتىپ
كەلسىمۇ بولىدۇ دېگەن. تەيفى ماڭا بونىننىڭ بولشېۋىك-
لارغا بولغان نەپرىتى مېنىڭكىدىن كەم ئەمەس دېگەنى-
دى. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ ئىككەيلەن سوۋېت ئىتتىپاقىغا
ھەرگىز قايتمايتتى. شۇ چاغدا تەيفى سىمنوف بىلەن ئېرىن-
بورگنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ فىرانسىيەدىكى ئەلچىخانىسى-
دا كۈتۈۋېلىش يىغىنى ئۆتكۈزىدىغانلىقىدىن، رۇسىيەنىڭ
مۇھاجىر يازغۇچىلىرىنىمۇ تەكلىپ قىلىدىغانلىقىدىن خەۋەر
تاپقان ھەمدە 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە فىرانسىيەدە
ئۆتكەن جاپالىق كۈنلەرنى، كۈنلەپ-كۈنلەپ ئاچ قالغان-
نىڭ ئۈستىگە، بىر ئاي ئۆتكىچىمۇ گۆش دىدارىنى كۆرمە-
گەنلىكىنى ئويلاپ، تەييار زىياپەتتە پۇخادىن چىققۇدەك
تويۇۋالايمىزمۇ دېگەن يەرگە كەلگەن. كىيىملىرى ئۆتمە-
تۆشۈك بولۇپ كەتكەن رۇسىيەلىك مۇھاجىر يازغۇچىلار
ئوخشاش مۇددىئادا فىرانسىيەدىكى ئەلچىخانىغا جەم
بولغان. ئۇلار شىرە ئۈستىدىكى قىممەت باھالىق، مەززى-
لىك تائاملارنىڭ ئېشىپ-تېشىپ تۇرغانلىقىنى، موسكۋانىڭ
قېزىلىرىدىن تارتىپ كامچاتكىنىڭ بېلىقىغا قەدەر نەرسىلەر-
نىڭ تىزىلغانلىقىنى، قارىغان ھامان ئاغزىغا سېرىق سۇ كې-
لىدىغان رۇسىيە بېلىق تۇخۇمى كونسېرۋالىرىنى كۆرۈپ،
مۇنداقلا ئۆتكۈزۈۋەتسە بولمايدىغانلىقىنى، قوۋۇزى تول-
غۇدەك يېيىش كېرەكلىكىنى جەزملەشتۈرگەن. سىمنوف
ئالدى بىلەن سۆزلەپ، ئۇلۇغ ۋەتەن ئۇرۇشىنىڭ غەلىبى-
سىنى، سوۋېت خەلقىنىڭ بۇ غەلىبە ئۈچۈن غايەت زور
قۇربانلارنى بەرگەنلىكىنى، ستالىننىڭ دانا رەھبەرلىكى
مۇشۇ غەلىبىنىڭ كاپالىتى ئىكەنلىكىنى تونۇشتۇرغان. سىمە-
نوف سۆزلەۋاتقاندا، تەيفى بونىنغا ئىشارەت قىلغان، ئىككە-
سى ۋىلكا-پىچاقلارنى ئىشقا سېلىپ، بېلىق كونسېرۋاسىغا
تېگىش قىلغان. سىمنوف ستالىننىڭ سالامەتلىكى ئۈچۈن
قەدەھ كۆتۈرگەندە، ھەممەيلەن ئورنىدىن تۇرۇپ قەدەھ
لىرىنى سوقۇشتۇرغان، پەقەت تەيفى بىلەن بونىنلا ئورنى-
دىن تۇرمىغان. ئۇلار مەززىلىك تائاملارنىڭ ئىچىگە غەرق

بولغان. سىمنوف قېرىنداشلارنى ۋەتەننىڭ مەززىلىك تائاملىرىغا ئېغىز تېگىشكە تەكلىپ قىلغاندا، كامچاتكا بېلىقىنىڭ بېشى بىلەن قۇيرۇقىلا قالغان، بېلىق تۇخۇمى كونسېرۋاسى تۈگەپ كەتكىلى تاس قالغان.

ستالىن تەيفى بىلەن بۇنىننى نېمىشقا مۇشۇنداق بىر چاغدا دۆلەتكە قايتىشقا تەكلىپ قىلدۇ؟ داھىيلارنىڭ ئوي-پىكرى چوڭقۇر، ئالدىراپ بىر نەرسە دېمەك تەس. ئارىدىن ئىككى-ئۈچ ئاي ئۆتۈپ ئاخماتوۋا بىلەن زوچېنكونىڭ بېشىغا تەنقىد ئوقلىرى يامغۇردەك شىددەت بىلەن يېغىشقا باشلىدى. سوۋېت پارتىيەسىنىڭ كاتىپىشى ژدانوف ئۇلارنى تىللاپ ئەمەسلا قىلىۋەتتى. لېكىن، ئۇلار سوۋېت ھاكىمىيىتىنى قوغدىغان، ئاشكارا سورۇنلاردا سوۋېت ھاكىمىيىتىگە قارشى ھېچقانداق گەپ قىلمىغانىدى. زوچېنكو ماڭا بۇ ئىش قارىماققا ئۇلارنى تەنقىد قىلغاندەك تۇرغىنى بىلەن، ئەمەلىيەتتە، ئۇنىڭ ژدانوف ئېقىمدىكىلەر بىلەن مالىنكوف گۇرۇھى ئارىسىدىكى كۆرەش ئىكەنلىكىنى دەپ بەرگەنىدى. زوچېنكونى تەنقىد قىلىشقا ئۇنىڭ لېنىنگرادتىكى ژۇرنال «يۇلتۇز»دا «مايمۇننىڭ سەرگۈزەشتىلىرى» ناملىق ھېكايىسىنىڭ ئېلان قىلىنغانلىقى سەۋەب بولغانىدى. بىراق، بۇ ھېكايىنى ئۇ ئۆزى بۇ ژۇرنالغا ئەۋەتمىگەن. بەلكى، مالىنكوفنىڭ ئادەملىرى چاتاق تېرىپ، ئۇ باللار ژۇرنىلى «مەينەت بالا»دا ئېلان قىلدۇرغان بۇ ھېكايىنى چوڭ ھەجىملىك ژۇرنال «يۇلتۇز»غا يۆتكەپ باستۇرغان ۋە بۇ بالا-قازانى ژدانوفنىڭ شىللىسىغا ئارتىپ قويغان. لېنىنگراد ژدانوفنىڭ باشقۇرۇشىدىكى يەر بولغاچقا، ئۇنىڭ ئىلكىدىكى يەردە قاراپ تۇرۇپ مۇشۇنداق بىر ئىشنىڭ سادىر بولغانلىقى، ژدانوفنىڭ ھوشيارلىقىنى قولدىن بېرىپ قويغانلىقىنى ئىسپاتلاپ بېرەتتى. مالىنكوف گۇرۇھىدىكىلەر ستالىننىڭ لېنىنگرادتىكى ژۇرناللارنى كۆرىدىغانلىقىنى بىلگەچكە، مۇشۇنداق بىر مۇنتىزىم ژۇرنالدا تۇيۇقسىزلا بىر پارچە باللار ئوقۇشلۇقىنىڭ پەيدا بولۇپ قېلىشى ئۇنىڭ دىققىتىنى تارتماي قالمايتتى. بۇ ئەھۋال زوچېنكونىڭ ئەڭ ئېغىر جىنايىتى ھېسابلاندى. ئاخماتوۋا ئۆزىنىڭ ئۆتمۈشتىكى كەچۈرمىشلىرى، 1917-يىلىنىڭ ئالدىدىلا يازغان شېئىرلىرى ئۈچۈن تەنقىد قىلىندى. ئۇلار كونا خاماننى سورۇپ باقماقچى بولغانىدى. بۇنىن بىلەن تەيفى ئۇنىڭغا ئوخشىمايتتى. بۇ ئىككەيلەن بولشېۋىكلارنى، سوۋېت ھاكىمىيىتىنى، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ رەھبەرلىكىنى ئوچۇق-ئاشكارا قاغىغانىدى. بۇنىن «قارغىش تەگكەن كۈنلەردە» ناملىق ئەسىرىدە ئۇلارنى تېخىمۇ رەسۋا قىلغانىدى. ئۇلارنى تەنقىدنى قوبۇل قىلىشقا تەكلىپ قىلغان بولارمىدى؟ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قانۇنى بويىچە ئۇلار ھەر ئىككىيلەنگە ئۆلۈم جازاسى بەرگەن بولاتتى.

لەن يىڭنيەن: زوچېنكونى يازغۇچىلار جەمئىيىتىدىن قوغلاپ چىقىرىلغاندىن كېيىن، تۇرمۇشنى قامداشقا ئامالسىز قېلىپ، ياماقچىلىق بىلەن جېنىنى باقتى دەپ ئاڭلىۋىدىم. ئۇ ئەسەر ئېلان قىلىپ بېقىش كويىدا «مەدھىيە تەرىقىسىدىكى ھەجۋىي ھېكايە»لەرنى يېزىپ باققان بولسىمۇ، ئاخىرىغا كېلىپ مەغلۇپ بولغانىكەن.

گوگول: يالغان سەپسەتە، قارىمۇقارشى ئۇقۇمنى قانداقمۇ بىر-بىرىگە چاتقىلى بولسۇن؟ زوچېنكونى ھەمەيلەن مېنىڭ ۋارىسىم دەيدۇ، ئەمەلىيەتتە، ئۇنداق ئەمەس. مېنىڭ يازغانلىرىم رۇسىيەلىكلەرنىڭ ئىللىتى، ئۇنىڭ تەنقىد قىلغانلىرى ئېكسپلاتاتورلار سىنىپىدىكى چىرىك ئىدىيەنىڭ سوۋېت ئادەملىرىگە كۆرسەتكەن تەسىرى.

لەن يىڭنيەن: ئۈچىنچى سوئالنى سورىغۇم بار. سىز قانداق يازاتتىڭىز؟

گوگول: سوۋېت ئىتتىپاقى يازغۇچىسى ۋېرساكوف «گوگول قانداق يازاتتى» ناملىق بىر كىتابنى ئېلان قىلغان، ئوقۇپ باققانمۇ؟

لەن يىڭنيەن: ئوقۇپ باققان، ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ كىتابنى خەنزۇچىغا تەرجىمىمۇ قىلغان. ئۇنى جۇڭگولۇق ئوقۇرمەنلەر بەك ياخشى كۆرگەن بولغاچقا، بەش-ئالتە قېتىم نەشر قىلدۇرغان.

لۇشۈن بۇ كىتابنى ناھايىتى ئەتىۋارلاپ، مېنىڭ شەخۇەننى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىشقا ئورۇنلاشتۇرغان. سىز ۋېرساكوفنىڭ قاراشلىرىغا قوشۇلامسىز؟

گوگول: سىز بۇ كىتابنى لۇشۈن تەۋسىيە قىلغان دەۋاتامسىز؟ مەن لۇشۈن بىلەن كۆرۈشكەن. ئۇ مېنىڭ ئەسەرلىرىمنى ياخشى كۆرگەن بولغاچقا، «ئۆلۈك جانلار»نى ئۆز قولى بىلەن تەرجىمە قىلغاندىن باشقا، ياش بۇرادىرى ۋېي سۇيۈەننى «شىنىل» ناملىق ھېكايەمنى تەرجىمە قىلىشقا تەكلىپ قىلغان. ئەھۋالدىن قارىغاندا لۇشۈن مېنىڭ

ئەسىرىمنى رۇسچىدىن بىۋاسىتە تەرجىمە قىلمىغاندەك تۇرىدۇ. شۇڭا، ئۆلگەن كىرىپوستنويىلارنى ئۆلۈك جانلار دەپ تەرجىمە قىلىپ، ئوقۇشماسلىق پەيدا قىلىپ قويغان. مەن يازغان ۋەقەنى چىچىكوفنىڭ ئاللىقاچان ئۆلۈپ كەتكەن، لېكىن دەپتەردىن ئۆچۈرۈۋېتىلمىگەن كىرىپوستنويلاردىن پايدىلىنىپ مال-دۇنيا يىغىۋالغانلىقىغا يىغىنچاقلاشقا بولاتتى. «ئەرۋاھ» دەپ تەرجىمە قىلغاندا چۈشىنىكسىز بولۇپ قالاتتى. بۇ سۆزنىڭ رۇس تىلىدا ئىككى مەنىسى بار: بىرى كىرىپوستنوي، بىرى روھ. «روھ» دېسەك چۈشىنەمەك ئوڭاي، «ئەرۋاھ» دېسەك ئۆلۈپ كەتكەنگە باراۋەر، نېمە دېمەكچى بولغانلىقنى بىلمەك تەس.

لەن يىگنيەن: لۇشۈن بۇ ئەسەرنى ياپون تىلىدىكى نۇسخىغا ئاساسەن، نېمىسچىدىن پايدىلىنىپ تەرجىمە قىلغان. ئەسەرنىڭ ئىسمىنىڭ تەرجىمىسىدە ھەقىقەتەن مەسىلە بار. كۆرمىگەن ئادەم ئۇنىڭ زادى قانداق كىتاب ئىكەنلىكىنى بىلەلمەيدۇ. كىتابنىڭ سىز قويغان رۇسچە ئىسمى پۈتۈن كىتابنىڭ مەزمۇنىنى ئىخچاملىغان، بىر قاراپلا بىلگىلى بولىدۇ.

گوگول: ۋېرساكوف مېنىڭ ئىجادىيىتىمنى ماتېرىيال توپلاش، يېزىقچىلىق جەريانى، ئارگىنالنى ئۆزگەرتىش ۋە باشقىلارنىڭ پىكرىنى ئېلىش قاتارلىق بىر نەچچە جەھەتتىن بايان قىلغان، ئاساسەن توغرا يازغان، ئۇنىڭ كۆز قاراشلىرىغا ئاساسەن قوشۇلىمەن. ئۇ مېنى تۇرمۇشقا چوڭقۇر چۆكمىگەن دەپتۇ، مەن ئۆزۈم تۇرمۇش ئىچىدە ياشىغان تۇرسام، تۇرمۇش دېگەن ھەممىلا جايدا مانا مەن دەپ تۇرسا يەنە قانداق چۆكسەم بولاتتى؟ مېنىڭ ئادەملەر بىلەن ئۇچرىشىشىمنىڭ ئۆزىلا ئۇلارنى كۆزىتىش بولىدۇ. مەن ئۇلارنىڭ ئەركىن-ئازادە سۆزلىگەن گەپلىرىگە شۇنچىكى ئامراق، بىر تالاي ئىجادىيەت ماتېرىيالىنى شۇنىڭدىنلا تاپىمەن. «شىنىل»دىكى ۋەقەنىمۇ شۇنداق سورۇندىن تاپقان، پەقەت بەزى سۆزلەرنى ئازراقلا ئۆزگەرتكەن، خالاس!

لەن يىگنيەن: سىز بىلەن مۇڭدىشىپ كۆپ نەپ ئالدىم. ۋاقتىمۇ بىر يەرگە بېرىپتۇ، دەم ئېلىڭ، پۇرسەت تاپسام، يەنە ساۋاق ئالغىلى كېلىمەن.

(«كىتابلاردىن تەرمىلەر» ژۇرنىلىنىڭ 2012-يىللىق 11-سانىدىن **ئىمىن ئەخمىدى** تەرجىمىسى)

ئەرەب تىلىنىڭ ئىستىقبالى

جىبران خېلىل جىبران (لىۋان)

1

ئەرەب تىلىنىڭ ئىستىقبالى قانداق بولىدۇ؟

تىل پۈتكۈل مىللەتنىڭ ياكى شۇ مىللەتنىڭ ئومۇمىي مىللىي ئىجادىيەت ھادىسىسىنىڭ بىر خىلى. مۇبادا ئىجادىيەت ئىقتىدارى توختىسا، تىلمۇ ئىلگىرىلەشتىن توختايدۇ. بۇنداق توختاش چېكىنىشنى، چېكىنىش ھالاكەت بىلەن يوقىلىشنى ئۆزىگە مۇجەسسەملەشتۈرگەن بولىدۇ.

ئۇنداقتا، ئەرەب تىلىنىڭ ئىستىقبالى ئەرەب تىلىدا سۆزلىشىدىغان بارلىق دۆلەتلەردە مەۋجۇت بولۇۋاتقان ياكى مەۋجۇت بولمىغان — ئىجادىيەت ئىدىيەسىنىڭ ئىستىقبالىغا باغلىق بولىدۇ. مۇبادا، شۇنداق ئىدىيە مەۋجۇت بولسا، ئۇ ھالدا ئەرەب تىلىنىڭ ئىستىقبالى ئۆتمۈشتىكىگە ئوخشاش پارلاق ھەم ئۇلۇغ بولىدۇ؛ مۇبادا، ئۇنداق ئىدىيە مەۋجۇت بولمىسا، ئۇ ھالدا ئەرەب تىلىنىڭ ئىستىقبالى ئۇنىڭ ھەمشىرىسى بولغان سۇرىيە تىلى، ئىبراي تىلىنىڭ بۈگۈنى بولۇپ قالىدۇ.

بىز دەۋاتقان ئىجادىيەت ئىقتىدارى قانداق بولىدۇ؟

بىر مىللەتنىڭ ئىجادىيەت ئىقتىدارى ئىلگىرىلەشنىڭ ئەسلىي ھەرىكەتلەندۈرگۈچ ئىرادىسى بولىدۇ. ئىجادىيەت ئىقتىدارى مىللىي مەركەزدىكى ئاچلىق ۋە تەشنالىق ھەمدە بىلىنمىگەن جىمى تەلپۈنۈش روھتىكى كېچە-كۈندۈز ئىشقا ئاشىسكەن دەپ تەشنا بولۇۋاتقان خىيال بولۇپ قالىدۇ. ئەمما، بىر تەرەپتىكى ھالقىنى ئىشقا ئاشۇرغىلى بولمىسا، يەنە بىر تەرەپتە تۇرمۇشنىڭ يېڭى بىر ھالقىسى كۆپىيىدۇ. ئىجادىيەت ئىقتىدارى شەخستە بولغاندا ئۇ ئەقىل-پاراسەت بولىدۇ. كوللېكتىپتا بولغاندا قىزغىن ھەم يالقۇنلۇق قۇدرەت بولىدۇ. شەخسنىڭ ئەقىل-پاراسىتى كوللېكتىپنىڭ شەكىلسىز خاھىشىنى تۇتقىلى بولىدىغان نەرسىنىڭ ئىقتىدارىغا ئايلاندۇ-

رىدۇ. جاھالەت دەۋرىدە شائىرلار ئۆسۈپ يېتىلگەن. چۈنكى، ئۇ چاغدىكى ئەرەبلەر ئۆسۈپ يېتىلىش باسقۇچىدا تۇرۇۋاتاتتى، كلاسسىك ئەدەبىيات دەۋرىدە شائىرلار بۆلۈنۈشكە باشلىدى، چۈنكى، ئۇ چاغدا ئىسلام دۆلەتلىرى بۆلۈنۈش ھالىتىدە تۇرۇۋاتاتتى. شائىرلار قەدەم تاشلىدى، يۈكسەلدى، ئۆرلىدى. بىرلىرىدە پەيلاسوپ، بىرلىرىدە دوختۇر، يەنە بىرلىرىدە ئاسترونوم بولدى. تاكى، ئۇيقۇ ئىلاھى ئەرەب تىلىدىكى ئىجادىيەت قۇدرىتىنى پاراكەندە قىلغانغا قەدەر شۇنداق بولدى، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار چۈش دۇنياسىغا غەرق بولدى، ئېغىر ئۇيقۇغا پاتتى، شائىرلار شېئىر يازىدىغان ئادەمگە، پەيلاسوپ ناتىققا، دوختۇر پالچىغا، ئاسترونوم مۇنەججىمگە ئايلاندى.

مۇبادا، يۇقىرىدا دېگەن گەپلەر راست بولسا، ئەرەب تىلىنىڭ ئىستىقبالى مەسىلىسىدە ئەرەب تىلىدا سۆزلىشىدىغان بارلىق دۆلەتلەرنىڭ ئىجادىيەت ئىقتىدارىغا قاراش كېرەك. ئەگەر ئۇ دۆلەتلەر مىللىيلىقتا ئىگە بولسا ياكى روھىي جەھەتتە بىردەك ئىتتىپاقلاشسا، ئۇ خىلدىكى مىللىيلىق مۇجەسسەملەشكەن ئىجادىيەت ئىقتىدارى ئۇزاق ئۇيقۇدىن ئويغانسا، ئۇ ھالدا ئەرەب تىلىنىڭ ئىستىقبالى بۇرۇنقىغا ئوخشاش پارلاق ھەم ئۇلۇغ بولىدۇ؛ ئۇنداق بولمايدىكەن، ئەھۋال دەل ئۇنىڭ ئەكسىچە بولىدۇ.

2

ياۋروپا مەدەنىيىتى بىلەن غەرب روھى ئەرەب تىلىغا قانداق تەسىر كۆرسەتتى؟

تەسىر بىر خىل شەكلەن ئوزۇق، تىل ئۇنى سىرتتىن قوبۇل قىلىش ئارقىلىق ھەزىم قىلىدۇ. پايدىلىق نەرسىلەر تىلىنىڭ جانلىق تەركىبىگە ئايلىنىدۇ، خۇددى بىر تۈپ دەرەخكە ئوخشاش كۈن نۇرى، ھاۋا ۋە تۇپراقنىڭ تەركىبى دەرەخنىڭ شاخ - ياپراقلىرىغا ۋە مېۋىلىرىگە ئايلانغاندەك. ئەمما تىل ياخشى تەتقىق قىلىنىپ، ياخشى ئىستېمال قىلىنمىسا، ئۇ ھالدا بىھۇدە ئىسراپ بولۇپ كېتىدۇ. ئەكسىچە، يەنە جانىنى ئالىدىغان ئوغىغا ئايلىنىدۇ. نۇرغۇن دەرەخلەر تەسكەي يەردە ئۆسۈشكە ئۇرۇنغاچقا كۈنگەي يەرگە يۆتكەلمىشى بىلەنلا سولىشىپ قۇرۇپ، ئۆلىدۇ. مۇنداق بىر ھېكمەت ناھايىتى ياخشى ئېيتىلغان: تەلەيلىكلەر ئىنئام قوبۇل قىلغاچقا بېيىيدۇ، تەلەيسىزلەر چىقىم قىلغاچقا تېخىمۇ گادايلىشىدۇ.

غەربنىڭ روھى ئىنسانلارنىڭ بىر رولچىسى ھەم ئىنسانلار تۇرمۇشىدىكى بىر سەھىپە. ئىنسانلار تۇرمۇشى غايەت زور بىر قوشۇن بولۇپ، ئۇ ھەمىشە ئالغا ئىلگىرىلەيدۇ. تىل، ھۆكۈمەت ۋە ئېتىقادنىڭ ھەممىسى يولنىڭ ئىككى قاسنىقىدا ئۇچقان ئالتۇندەك توپا - چاڭلاردىن تەركىب تاپقان. بۇ قوشۇننىڭ ئالدىدا ماڭغان مىللەت ئىجادىيەتچىدۇر؛ ئىجادىيەتچى تەسىر كۆرسەتكۈچىدۇر، بۇ قوشۇننىڭ ئارقىسىدا ماڭغان مىللەت دورامچىدۇر؛ دورامچى تەسىرگە ئۇچرىغۇچىدۇر. شەرقلىقلەر ئالدىدا ماڭغان، غەربلىكلەر ئۇلارغا ئەگىشىپ ماڭغان چاغلاردا بىزنىڭ مەدەنىيىتىمىز ئۇلارنىڭ تىلىغا غايەت زور تەسىر كۆرسەتكەن. ئەمما ھازىرچۇ؟ ئۇلار ئالدىدا مېڭىۋاتىدۇ، بىز ئەگەشكۈچىگە ئايلىنىپ قېلىپ، ئۇلارغا ئەگىشىپ كېتىۋاتىمىز. تەبىئىيكى ئۇلارنىڭ مەدەنىيىتى بىزنىڭ تىلىمىزغا، ئىدىيەمىزگە ۋە ئەخلاقىمىزغا غايەت زور تەسىر كۆرسەتمەكتە.

ئەمما، ئۆتمۈشتە غەربلىكلەر بىز تەييارلىغان غىزا - تائاملارنى يەيتتى، پايدىلىق نەرسىلەر غەربنىڭ مەۋجۇد بولۇپ تۇرۇشتىكى جانلىق تەركىبكە ئايلىناتتى. ئەمما، ھازىر شەرقلىكلەر غەربلىكلەر تەييارلىغان ئاش - تائاملارنى يەيدۇ، چايناپلا يۇتىدۇ. ئەمما، بۇ ئۇلارنىڭ بەدىنىدىكى جانلىق تەركىبكە ئايلانمايدۇ، پەقەت يېرىم غەربلەشكەن نەرسىگە ئايلىنىدۇ. بۇ مەن قورقىدىغان ۋە ھېس قىلىدىغان پەرىشانلىقتۇر. چۈنكى، بۇ ماڭا شۇنى نامايان قىلىدۇكى، غەرب بەزىدە چىشلىرى چۈشۈپ كەتكەن بوۋايغا، بەزىدە چىشى چىقمىغان بوۋاققا ئوخشاپ قالىدۇ!

غەربلىكلەرنىڭ ئىدىيەسى بىزنىڭ دوستىمىز، شۇنداقلا بىزنىڭ دۈشمىنىمىز، مۇبادا بىز ئۇنى قايىل قىلالىساق ئۇ بىزنىڭ دوستىمىز بولىدۇ، مۇبادا ئۇ بىزنى قايىل قىلسا، بىزنىڭ دۈشمىنىمىز بولىدۇ. بىز ئۇنىڭغا قەلب قەسرىمىزنى ئاچساق، ئۇ بىزنىڭ دوستىمىز بولىدۇ، مۇبادا بىز يۈرىكىمىزنى ئۇنىڭغا تاپشۇرساق، ئۇ بىزنىڭ دۈشمىنىمىزگە ئايلىنىدۇ. بىز ئۇنىڭدىن ئۆزىمىزگە پايدىلىق نەرسىگە ئېرىشسەك، ئۇ بىزنىڭ دوستىمىز بولىدۇ؛ مۇبادا بىز روھىمىزنى ئۇنىڭ ئورنىغا قويساق، ئۇ بىزنىڭ دۈشمىنىمىز بولىدۇ.

3

ئەرەب دۆلەتلىرىنىڭ نۆۋەتتىكى سىياسىي تەرەققىياتى قانداق تەسىر پەيدا قىلدى؟

غەرب بىلەن شەرق يازغۇچىلىرى، مۇتەپەككۇرلىرى بىردەك: ئەرەب دۆلەتلىرى سىياسىي، مەمۇرىي ۋە پسىخىك جەھەتتە قالايمىقان ھالەتتە تۇرۇۋاتىدۇ دەپ قاراشتى. كۆپ ساندىكى كىشىلەر بۇنداق قالايمىقانچىلىق بۇزغۇنچىلىق

ئېلىپ كېلىدۇ، ھالاكەت پەيدا قىلىدۇ دەپ قاراشتى. مەن ئۆزۈمدىن: «بۇ قالايمىقانچىلىقمۇ ياكى روھىي چۈشكۈنلۈكمۇ؟» دەپ سورايمەن.

ئەگەر روھىي چۈشكۈنلۈك بولسا، ئۇ ھالدا بۇنداق چۈشكۈنلۈك ھەر بىر مىللەتنىڭ ئاخىرقى نۇقتىسى، ھەر بىر دۆلەت خەلقىنىڭ ئاقىۋىتى بولىدۇ — چۈشكۈنلۈك ھارغىنلىق ھالەتتىكى ئاخىرقى ئايرىلىش، ئۈيقۇ ھالىتىدىكى ئۆلۈمدۇر.

ئەگەر راستىنلا قالايمىقانچىلىق بولسا، ئۇ ھالدا قالايمىقانچىلىق قانۇنلۇق بولىدۇ، ھەمىشە پايدىلىق بولىدۇ. چۈنكى، ئۇنىڭ ئىپادىلەيدىغىنى مىللىي روھتىكى يوشۇرۇن نەرسە بولغاچقا ئويغاقلىقنى مەستلىك، ھوشسىزلىق ئورنىغا قويىدۇ. خۇددى بوران دەرەخلەرنى ئىرغىتىپ، ھەتتا دەرەخنى يىلتىزى بىلەن قوشۇپ يۇلۇۋېتەلمىسىمۇ، ئەمما دەرەخنىڭ شاخلىرىنى سۇندۇرۇپ، سارغايغان ياپراقلىرىنى سۈپۈرۈپ تاشلايدۇ. ئەگەر ھېلىھەم ئىپتىدائىي ھالەتتە تۇرۇۋاتقان مىللەت ئارىسىدا قالايمىقانچىلىق پەيدا بولسا، ئۇ ھالدا بۇ مىللەت شەخسلەرنىڭ ۋۇجۇدىدا ئىجادىي قۇدرەتنىڭ مەۋجۇت بولۇۋاتقانلىقىنى، پۈتكۈل مىللەتنىڭ تەييارلىق قىلىۋاتقانلىقىنى ئېنىق ئىپادىلەيدۇ. تۇمان تۇرمۇش دەرسلىكىدىكى بىرىنچى سۆز بولسىمۇ، ئەمما ئۇ ئاخىرقى سۆز بولالمايدۇ؛ تۇمان دەل قالايمىقان تۇرمۇشتۇر.

خوش، سىياسىي تەرەققىياتنىڭ تەسىرى ئەرەب دۆلەتلىرىدىكى قالايمىقانچىلىقنى تۈگىتىشكە بۇيرۇدى، ئۇنىڭ ئىچىدىكى تۇتۇق، مۇرەككەپ مەسىلىنى ئېنىق ماددىلارغا ئايلاندۇردى ۋە مۇۋاپىق ماسلاشتۇردى. ئەمما، ئەمەلىي گەۋدىنى مەڭگۈ چۈشكۈنلۈك ئورنىغا، قىزغىنلىقنى پەرىشانلىق ئورنىغا قويۇشقا بولمايدۇ. كۇلالچى لايدىن شاراب خۇمىسى ياسايدۇ، ئەمما، ئۇ قۇم بىلەن شېغىلدىن ھېچنېمە ياسىيالمايدۇ.

4

ئەرەب تىلى ئالىي مەكتەپلەردە ۋە غەيرىي ئالىي مەكتەپلەردە ئومۇملاشتۇرۇلدىمۇ ياكى جىمى دەرسلەر ئەرەب تىلىدا ئۆتۈلدىمۇ؟

ئالىي مەكتەپلەر ۋە غەيرىي ئالىي مەكتەپلەرنى ساپ مىللىي خاراكتېرگە ئىگە مەكتەپ قىلىپ قۇرۇپ چىقمىغۇچە ئەرەب تىلى ئۇ مەكتەپلەردە ئومۇملاشتۇرۇلمايدۇ؛ مەكتەپلەر خەير-ساخاۋەت ئورنى، ئىجتىمائىي تەشكىلاتلار، دىنىي گۇرۇھلارنىڭ قولىدىن يەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ قولىغا ئۆتمىگۈچە ئەرەب تىلىدىكى بارلىق دەرسلەرنى ئەرەب تىلىدا ئۆتۈش مۇمكىن بولمايدۇ. مەسىلەن: سۈرىيەدە ئوقۇ-ئوقۇتۇش خەير-ئېھسان شەكلى ئارقىلىق غەربتىن كەلگەن. بىز ھېلىھەم خەير-ئېھسان بولكىسىنى يەۋاتىمىز. چۈنكى، بىز ئاچلىقتىن ھالىمىز قالمىغان ئادەملەر بولغاچقا، ئۇ بولكا بىزنى ئاچلىقتىن قۇتۇلدۇرۇۋالدى؛ بىزنى قۇتقۇزۇۋالغان تۇرۇپ يەنە بىزنى ئۆلۈم گىردابىغا تاشلاپ قويدى. ئۇ بولكا بىزنى قۇتۇلدۇرۇۋالدى. چۈنكى، ئۇ بىزنىڭ جىمى سەزگۈ ئەزالىرىمىزنى ئويغاتتى، مېڭىمىزنى سەل-پەل سەگىتتى؛ ئەمما يەنە بىزنى ئۆلۈمگە مەھكۇم قىلدى. چۈنكى، ئۇ تىلىمىزنى بۆلۈپ، ئىتتىپاقلىقىمىزنى ئاجىزلاشتۇردى. مۇناسىۋەتىمىزنى ئۈزۈۋەتتى، بىزنىڭ ئۆزئارا مۇناسىۋىتىمىزنى يىراقلاشتۇرۇۋەتتى. شۇنىڭ بىلەن دۆلىتىمىز ھەۋسى، قىزىقىشى، گۈزەللىك قارىشى قاتارلىقلار ئوخشىمايدىغان بىر قانچە كىچىك مۇستەملىكىگە ئايلىنىپ كەتتى. بىر قىسىملىرى غەرب دۆلەتلىرىنىڭ ئارقانلىرى بىلەن باغلىنىپ، ئۇلارنىڭ توغ-ئەلەملىرىنى كۆتۈردى. ئۇلارنىڭ ئارتۇقچىلىقلىرىنى ماختاپ تەرىپلىدى. ئامېرىكا مەكتەپلىرىدە ئىلىم نېنىنى يەۋاتقان ياشلار ئامېرىكىنىڭ ۋاكالەتچىسىگە، دىنىي جەمئىيەتتە بىلىم شەربىتىنى سۈمۈرۈۋاتقان ياشلار فىرانسىيەنىڭ ئەلچىسىگە؛ رۇسىيە مەكتەپلىرىنىڭ كىيىملىرىنى كىيگەن يىگىتلەر رۇسىيەنىڭ ۋەكىلىگە ئايلاندى... ئۇ يەرلەردىكى مەكتەپلەر ھەر يىلى مۇشۇنداق بىر تۈركۈم ۋاكالەتچى، ۋەكىل ۋە ئەلچىلەرنى تەربىيەلەيدۇ. نۆۋەتتە، سۈرىيەنىڭ ئىستىقبالى توغرىسىدىكى پىكىردە ۋە ئىختىلاپلىرىدا ئوخشاش بولمىغان خاھىشلار ساقلانماقتا. يۇقىرىدىكى بايان ۋە ھۆكۈم بۇنىڭ ئەڭ كۈچلۈك دەلىلىدۇر؛ ئىنگلىز تىلى ئارقىلىق بىلىم ئۆگەنگەن بىر قىسىم كىشىلەر ئۆز دۆلەتلىرىنى ئامېرىكا ياكى ئەنگلىيەنىڭ ئۆز ھىمايىسىگە ئېلىشىنى ئۈمىد قىلىدۇ؛ فىرانسۇزچە ئۆگەنگەن كىشىلەر ئۆز ئېلىنىڭ فىرانسىيەنىڭ باشقۇرۇشىنى ئۈمىد قىلىدۇ؛ بۇ خىل ياكى ئۇ خىل تىلنى ئۆگەنمىگەن كىشىلەر بۇ دۆلەتنىڭ ياكى ئۇ دۆلەتنىڭ ئۆزلىرىنىڭ بىلىمى بىلەن ئېڭىغا ئەڭ يېقىن سىياسەتنى ئىجرا قىلىشىنى تەلەپ قىلمايدۇ.

بىز قايسى دۆلەتنىڭ خىراجىتى بىلەن ئوقۇغان شۇ دۆلەتنىڭ سىياسىي خاھىشىغا مايىل بولىمىز، بەلكى بۇ شەرقلىكلەرنىڭ شەپقەت قايتۇرۇش ئىدىيەۋى ھېسسىياتىنىڭ ئىسپاتى بولسا كېرەك. ئەمما، ئۇلار بىر تەرەپتىن تام قوپۇرۇپ يەنە بىر تەرەپتىن تامنى ئۆرۈۋەتسە، بۇ قانداق ئىدىيەۋى

ھېسسىيات بولىدۇ؟ بىر تال گۈل تىكىش بىلەن بىللە بىر تالاي ئورماننى ۋەيران قىلىۋەتسە، بۇ قانداق ئىدىيەۋى ھېسسىيات بولىدۇ؟ بىز بىر كۈن ياشاش ئۈچۈن بىر ئۆمۈر ئۆلسەك بۇ يەنە قانداق ئىدىيەۋى ھېسسىيات بولىدۇ؟

غەربنىڭ ھەقىقىي ساخاۋەتچىلىرى ۋە مەردلىرى بىزگە ئارىسىغا يىڭنە بىلەن تىكەن ئارىلاشتۇرۇلغان بولكىنى ئەكەلمەپ بەرمەيدۇ. ئۇلار بىزدىن پايدىلىنىشنى ئويلايدۇ، زىيان سالمايدۇ. ئەمما، ئۇ يىڭنە قەيەردىن پەيدا بولىدۇ. ئۇ تىكەن يەنە قەيەردىن ئۈنىدۇ؟ مەن بۇ تېما توغرىسىدا يەنە بىر پۇرسەت بولغاندا ئايرىم توختىلىمەن.

شۇنداق، ئەرەب تىلى ئالىي مەكتەپلەر بىلەن غەيرىي ئالىي مەكتەپلەردە ئومۇملاشتۇرۇلسا، جىمى دەرسلەر ئەرەب تىلى بىلەن ئۆتۈلسە، بىزنىڭ سىياسىي خاھىشىمىز، مىللىي ئىرادىمىز بىرلىككە كېلىدۇ. چۈنكى، مەكتەپلەردە خاھىش بىلەن ئىرادىنى بىرلىككە كەلتۈرگىلى بولىدۇ، ئەمما بۇنى پەقەت دۆلەتنىڭ خىراجىتى بىلەن تەربىيەلەنگەن يېڭى ئەۋلاد كىشىلەرلا ئىشقا ئاشۇرالايدۇ؛ پەقەت بىز ھەر بىرىمىز ۋەتەن ئۈچۈن بەدەل تۆلەيدىغان ئىككى تەن بىلەن روھ ئۆزئارا زىت بولغان ۋەتەن ئوغلانلىرى بولغاندىلا، ئاندىن بۇ ۋەزىپىنى ئورۇندىغىلى بولىدۇ. پەقەت ئۆزىمىزنىڭ بولكىسىنى ئىشلىتىپ ئېھسان قىلغۇچىنىڭ ئورنىنى ئالغاندىلا، بۇ ۋەزىپىنى ئورۇندىغىلى بولىدۇ. پەقەت ئاچ قالغان ئادەم ئېھسان قىلغۇچىنىڭ بولكىسىنى قوبۇل قىلىدۇ. كىم ئۆزىنى سوۋغا قوبۇل قىلغۇچىنىڭ ئورنىغا قويسا شۇ ئادەم سوۋغا تەقدىم قىلغۇچىغا قارشى تۇرمايدۇ؛ سوۋغا قوبۇل قىلغۇچى ھامان پاسسىپ ئورۇندا تۇرىدۇ، سوۋغا تەقدىم قىلغۇچى ھامان تەشەببۇسكار ئورۇندا تۇرىدۇ.

5

ئۆلچەملىك ئەرەب تىلى ھەر خىل دىيالېكتىكىدىن ئۈستۈن تۇرامدۇ ياكى دىيالېكتىكىنى بىرلىككە كەلتۈرەلەمدۇ؟

دىيالېكت ئۆزلۈكسىز ئۆزگىرىپ تىلنىڭ قوپال يەرلىرىنى سىلىقلاشتۇرىدۇ، ئەمما ئۇ يوقالمايدۇ ھەم يوقۇتىلمايدۇ. ئەسلىدىمۇ يوقالمايدۇ. چۈنكى، بىز ئۇنى تىلنىڭ ئاساسى، ئىستىلىستىكىنىڭ مەنبەسى دەپ ئاتايمىز.

تىل باشقا شەيئىلەرگە ئوخشاش پۈتۈنلەي رېئايە قىلىشقا تېگىشلىك ئەڭ مۇۋاپىق، ئەڭ مەۋجۇت بولۇپ كېلىۋاتقان قانۇنىيەتتۇر. دىيالېكتتا مەۋجۇت بولۇپ كېلىۋاتقان ئەقىلگە ئەڭ سىغىدىغان نۇرغۇن تەلەپلەر بار. چۈنكى، ئۇ مىللەتنىڭ مەپكۇرە ـ ئىدىيەسىگە، ئومۇمىي مىللىيلىقىنىڭ نە

شانىغا ئەڭ يېقىن كېلىدۇ. مەن ئۇنى مەۋجۇت بولسا دەيمەن. مېنىڭ دېمەكچى بولغىنىم، ئۇ تىلنىڭ ئەسلىي گەۋدىسى بىلەن بىرلىشىپ، پۈتكۈل تىلنىڭ بىر قىسمىغا ئايلانسا. ھەرقانداق بىر غەرب تىلىدا دىيالېكت بار. ئاشۇ دىيالېكتلاردا ئەدەبىيات، سەنئەت ھادىسىسى بار. ئاجايىپ گۈزەل، يېڭى تەرەپلىرى بولغاچقا ناھايىتى ياخشى قارشى ئېلىنىدۇ. يەنە كېلىپ ياۋروپا ۋە ئامېرىكىدا بىر تۈركۈم تالانتلىق شائىرلار بار، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ داستان ۋە تەگكەش قاپىيەلىك شېئىر ـ نەزملىرىدە دىيالېكت بىلەن ئۆلچەملىك تىلنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ھالدا كارامەت چىرايلىق بىرلەشتۈردى، شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ شېئىرلىرى ھېسسىيات بىلەن تولۇپ، كىشىلەرنىڭ يۈرەك تارىلىرىنى چەكتى. مەن ئايلانما كۈي رىتىمى، غەزەل، «ساتىرىك شېئىر» ۋە «ساتىرا»لاردا نۇرغۇن يېڭى ۋاستىلىك ئوخشىتىش، گۈزەل كىنايە ۋە يېڭىلىق يارىتىش مۇجەسسەملەشكەن يېنىك ئىپادىلەش ئۇسۇلى بار دەپ قارايمەن. مۇبادا بىز بۇ نەرسىلەرنى ئۆلچەملىك تىل بىلەن يېزىلغان، گېزىت ـ ژۇرناللىرىمىزنى تولدۇرۇۋەتكەن شېئىرلارنىڭ يېنىغا قويساق خۇددى بىر دەستە قىزىلگۈلنى بىر دۆۋە ئوتۇننىڭ يېنىغا قويۇپ قويغاندەك ياكى بىر توپ ناخشا ئېيتىپ، ئۇسسۇل ئويناشقا ماھىر بولغان غەزەلخان، رەققاسلار بىر قانچە مومىياغا قاراپ تۇرغاندەك بولىدۇ.

يېڭى ئىتالىيە تىلى ئەسلىدە ئوتتۇرا ئەسىردىكى بىر خىل دىيالېكت ئىدى. يۇقىرى تەبىقىدىكىلەر ئۇنى «پەسلەر»نىڭ تىلى دەپ ئاتاشقانىدى. ئەمما دانتې، پېتراك، كارمۇس ۋە فىرانىس، داشچىلار ئاشۇ تىل بىلەن داستانلىرىنى ۋە ئۆلمەس قاپىيەلىك شېئىرلىرىنى يازغاندا ئاشۇ دىيالېكت ئۆلچەملىك ئىتالىيە تىلىغا ئايلانغانىدى. شۇنىڭدىن كېيىن لاتىن تىلى ئالەمنى كېزىپ يۈردى. ئەمما ئەكسىيەتچىل ئۈنسۇرلارنىڭ مۇرىسىدىكى جىنازىدا... مىسىر، سۈرىيە ۋە ئىراقنىڭ دىيالېكت بىلەن مەيئالى، مۇتەنەببىرنىڭ تىلى ئوتتۇرىسىدىكى ئارىلىق ھەرگىزمۇ ئىتالىيەدىكى «پەسلەر» تىلى بىلەن ئوفېلد فورجىلنىڭ تىلى ئوتتۇرىسىدىكى ئارىلىقتىن يىراق ئەمەس. مۇبادا يېقىن شەرقتىن چىققان بىر ئۇلۇغ ئادەم ئۆزىنىڭ دىيالېكتىدا بىر پارچە ئۇلۇغ ئەسەر يازسا، ئۇ ھالدا بۇ خىل دىيالېكت ئۆلچەملىك تىلغا ئايلىنىشى مۇمكىن. ئەمما مەن ئەرەب دۆلەتلىرىدە بۇنداق ئىش چىقماسلىقى مۇمكىن دەپ قارايمەن. چۈنكى، شەرقلىقلەر ئۆتمۈش ھازىردىن ۋە كەلگۈسىدىن ئۈستۈن تۇرىدۇ دەپ

قارىغاچقا ئۇلار كونىلىقا، مۇتەئەسسىپلىككە ئېسىلىۋېلىشقا ئادەتلەنگەن. مۇبادا ئۇلار ئارىسىدىن بىر ئۇلۇغ ئەرباب چىقسا ئەجدادلار ماڭغان ئىستىلىستىكلىق يولدا مېڭىپ، ئۆزىنىڭ ئەقىل - پاراسىتىنى نامايان قىلىشى مۇمكىن؛ ئەجدادلارنىڭ يولى ئىدىيە بۆشۈكى بىلەن ئىدىيە بۆشۈكىنىڭ قەبرىسى ئوتتۇرىسىدىكى ئەڭ يېقىن يولدۇر.

6

ئەرەب تىلىنى گۈللەندۈرۈشنىڭ ئەڭ ياخشى ئۇسۇلى نېمە؟

ئەرەب تىلىنى گۈللەندۈرۈشنىڭ ئەڭ ياخشى ئۇسۇلى ھەممىدە بىردىنبىر چارىسى شائىرلارنىڭ قەلبىدە، ئېغىزىدا ۋە بارماقلىرى ئارىسىدا، ئۇلار ئىجادىي قۇدرەت ۋە كىشىلەر ئارىسىدىكى بېدىكتۇر. ئۇلار يول بولۇپ، قەلب دۇنياسى ياراتقان نەرسىلەرنى تەتقىقات دۇنياسىغا توشۇشقا، ئىدىيە دۇنياسى قارار قىلغان نەرسىنى خاتىرە دۇنياسىغا يەتكۈزۈشكە مەسئۇل بولىدۇ.

شائىرلار تىلنىڭ ئاتا - ئانىسى. تىل شائىر بارغان يەرگە بارىدۇ، تىل شائىر تۇرغان يەردە تۇرىدۇ. مۇبادا شائىر يىقىلسا تىلمۇ ئۇنىڭ قەبرىسىدە قان يىغلايدۇ، باشقا بىر شائىر ئۇنىڭ قەبرىسى يېنىدىن ئۆتۈپ ئۇنىڭ تىلىنى يېتىلەپ كەتكەنگە قەدەر ئاھ ئۇرۇپ ھەسرەت چېكىدۇ.

شائىر تىلنىڭ ئاتا - ئانىسى بولغانىكەن، دورامچىلار تىلنىڭ ئاخىرەتلىكىنى تىككۈچىلەر ۋە قەبرىسىنى قازغۇچىلاردۇر.

مەن دەيمەن، ھەر بىر شائىر مەيلى ئۇ چوڭ ياكى كىچىك شائىر بولسۇن ئۇ ئىختىراچىدۇر؛ مەيلى ئۇ كۈچلۈك ياكى ئاجىز بولسۇن ئۇ ئىزدەنگۈچىدۇر؛ مەيلى ئالىيجاناب ياكى پەس بولسۇن ئۇ ئىجادكاردۇر؛ مەيلى شەيخ ياكى ئاۋام بولسۇن ئۇ پاك تۇرمۇشنى سۆيگۈچىدۇر. مەيلى پەيلاسوپ ياكى باغۋەن بولسۇن ئۇ سۇرلۇك ھەم ئەستايىدىل ھالدا كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ ئالدىدا ئۆرە تۇرغۇچىدۇر.

دورامچىغا كەلسەك، ئۇ ھېچنېمە ئىختىرا قىلالمايدىغان، ھېچنېمە يارىتالمايدىغان ئادەم بولۇپ، ئۇ پەقەت دەۋرداشلىرىنىڭ روھىي ھاياتىنى ئۇزارتىدۇ، ئالدىنقىلارنىڭ كىيىمىدىن كېسىۋالغان لاتا بىلەن ئۆزىنىڭ روھى تونىنى يامايدۇ.

مەن دەيمەن، شائىر دېھقان بولسا، ئۇ ئاتىسىدىن قالغان سەل ئۆزگىچىرەك قوش بىلەن ئۆزىنىڭ يېرىنى تېرىيدۇ؛ كېيىن كەلگەنلەر يېڭى ئىسىم بىلەن ئۇنى يېڭى قوش دەپ ئاتايدۇ. شائىر باغۋەن بولسا، ئۇ رەيھان گۈلى بىلەن قىزىلگۈل ئوتتۇرىسىغا ئۈچىنچى خىل رەڭدىكى بىر گۈلنى تىكىدۇ؛ كېيىن كەلگەنلەر ئۇنى يېڭى ئىسىم بىلەن ئاتايدۇ؛ شائىر بابكار بولسا، ئۇ ئۆزىنىڭ دەستىگاھىدا توقۇغان گۈللۈك رەخت قوشنىسى توقۇغان رەختكە ئوخشىمايدۇ؛ كېيىن كەلگۈچىلەر يېڭى ئىسىم بىلەن ئۇنى رەخت دەيدۇ. شائىر دېڭىزچى بولسا ئىككى يەلكەنلىك كېمە ئۈچۈن ئۈچىنچى يەلكەننى چىقىرىدۇ. مەن دەيمەن شائىر قۇرۇلۇش ئۇستىسى بولسا، ئۇ تاق ئىشىكلىك، تاق دېرىزىلىك ئۆي ئوتتۇرىسىدا قوش ئىشىكلىك، قوش دېرىزىلىك ئۆي سالىدۇ. شائىر بوياقچى بولسا، ئۇ ئالدىنقىلار ئاددىيلاشتۇرۇپ بولالمىغان رەڭلەرنى ئارىلاشتۇرۇپ، بىر خىل يېڭى رەڭنى ھاسىل قىلىدۇ، دېڭىزچى، قۇرۇلۇش ئۇستىسى، بوياقچىدىن كېيىن كەلگەنلەر ئۇلارنىڭ نەتىجىلىرىنى يېڭى ئىسىم بىلەن ئاتايدۇ. شۇ ئىسىم ئارقىلىق تىل كېمىسىدە يەلكەن چىقىرىدۇ، تىل دېرىزىسىگە دېرىزە قوشىدۇ، تىل تونىنىڭ رەڭلىرىنى كۆپەيتىدۇ.

دورامچى كارۋانلار ماڭىدىغان يولنى بويلاپ ماڭىدۇ، ئۇ بىر يەردىن يەنە بىر يەرگە بارىدۇ، ئادىشىپ قالارمىزمىكىن دەپ كونا يولدىن بىر قەدەممۇ چەتنەپ مېڭىشقا جۈرئەت قىلالمايدۇ. مىڭبىر ئەۋلاد كىشىلەر ماڭغان يولنى بويلاپ مېڭىپ كۈننى ئالىدۇ، جېنىنى جان ئېتىدۇ. بۇنىڭغا تايىنىپ يەپ - ئىچىدىغان، كىيىم كىيىدىغان ئادەملەرنىڭ ھاياتى باشتىن - ئاخىر ئەكس سادىغا ئوخشايدۇ. ئۇلارنىڭ مەۋجۇتلۇقى يىراقتىكى ھەقىقەتنىڭ ئاجىز كۆلەڭگىسىگە ئوخشايدۇ، ئۇلار بۇنى ئازراقمۇ چۈشەنمەيدۇ، چۈشىنىشنىمۇ خالىمايدۇ.

مەن دەيمەن، شائىر تەقۋادار مۇرىت بولسا، ئۇ مەسچىتكە كىرىپ، ياش تۆككىنىچە يۈكۈنۈپ ئولتۇرىدۇ، ئۇ ھەم خۇش بولىدۇ ھەم زارلىنىدۇ ھەم ئاللاھنى مەدھىيەلەيدۇ ھەم قۇلاق سېلىپ تىڭشايدۇ ھەم ئۆز - ئۆزىگە دەيدۇ. كېيىن مەسچىتتىن چىقىدۇ، ئېغىزىدىن ئىسىم، پېئىل، قوشۇمچە سۆزلەر، يېڭىدىن ھاسىل بولغان سۆزلەر چۈشمەيدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ تىلاۋىتىگە مۇناسىۋەتلىك شەكىلدۇر. يەنە كېلىپ مۇنداق شەكىل ھەر كۈنى يېڭىلىنىپ تۇرىدۇ. ئۇنى مەپتۇن قىلىۋاتقان تۇرلەر ھەر كېچىسى ئۆزگىرىدۇ، ئۇ ئۆزىنىڭ بۇنداق خىزمىتى ئارقىلىق تىل سازىنىڭ كۈمۈش تارىسىنى كۆپەيتىدۇ، تىل ئوچىقىغا ياخشى ئوتۇن تەييارلايدۇ.

دورامچى ئىرادىسىز، ھېسسىياتسىز ھالدا تىلاۋەتچىلەرنىڭ دۇئا - دۇرۇتلىرىنى ۋە نامازخانلارنىڭ بەخت تىلەش كەلىمە سۆزلىرىنى تەكرارلايدۇ. ئەمما ئۇ تىلنى

ئۆزى بايقىغان يەرگە تاشلاپ قويىدۇ، خاراكتېر ئاخباراتىنى ئاخباراتمۇ، خاسلىقمۇ يوق يەرگە تاشلىۋېتىدۇ.

مەن دەيمەن، شائىر شۇنداق ئادەملەردۇركى، ئۇ بىر ئايالغا ئاشىق بولۇپ قالسا، ئۇنىڭ روھى تەنھالىقتا قالىدۇ. ئادەملىك يولىدىن چەتنەيدۇ، روھنىڭ چۈشنى كۈندۈزى شادلىنىش، كېچىلىرى قاباھەت قاپلاش، بوران ھۇشقۇرتۇش، تاغ جىرالىرىنى جىمجىتلىق بېسىشىدىن تەركىب تاپقان تەنگە بېقىندۇرۇپ، ئاندىن يەنە ئۆزىنىڭ تەجرىبىلىرىدىن گۈلچەمبىرەكنى تىلنىڭ بېشىغا كىيدۈرىدۇ، ئېتىقادتىن ياسىغان مارجاننى تىلنىڭ بويىنىغا ئېسىپ قويىدۇ.

دورامچى ھەتتا مۇھەببەتنى تەسۋىرلىگەندىمۇ، ئىشق غەزەللىرىنى يازغاندىمۇ ۋە نازىنىن قىزلارنى تەرىپلىگەندىمۇ كونا گەپ- سۆزلەرنى ئىشلىتىدۇ. ئۇ مەشۇقىنىڭ چىرايى بىلەن بويۇنلىرىنى تىلغا ئالغاندىمۇ پەقەت: «مەشۇقۇمنىڭ چىرايى ماھتاباندەك، بويىنى كېيىكنىڭ بويىندەك» دەيدۇ. ئاشىقنىڭ چېچىنى، قامىتىنى ۋە كۆزىنى ئويلىغان دەملىرىدە پەقەت: «چاچلىرى قاراڭغۇ تۈنگە، بەللىرى مەجنۇنتالغا، قاشلىرى ئوققا ئوخشايدۇ» دەيدۇ. ئۇ زارلارنىغان دەملەردە: «مەشۇقۇم لەۋلىرىدىكى ئەتىرگۈلنى سۇغىرىشقا ئاسان بولۇشى ئۈچۈن كۆزلىرىدىكى نەرگىس گۈلىگە يامغۇر ياغدۇرىدۇ. بارماقلىرىنى چىشلەيدۇ» دەيدۇ. بىزنىڭ بۇ شاتۇت دوستىمىز كونا گەپلەرنى تەكرارلاۋەرگەچكە ئەخمەقلىقنى تىلنىڭ سېمىز گۆشلىرىنى زەھەرلەيدىغانلىقىنى بىلمەيدۇ، ئۆزىنىڭ ئەقىلسىزلىقى ۋە شالاقلىقى بىلەن تىلنىڭ ئىززەت- ھۆرمىتىگە سەل قارىغانلىقىنى ئۇقمايدۇ.

مەن يېڭىلىق يارىتىش ۋە ئۇنىڭ پايدىلىقلىقى توغرىسىدا توختالدىم، يېتىلدۈرمەسلىك ۋە ئۇنىڭ زىيانلىقى توغرىسىدىمۇ توختالدىم. ئۆزىنىڭ ئۆمرىنى لۇغەت تۈزۈش، داستان يېزىش، سۆزلۈكلەرنى توپلاش بىلەن ئىسراپ قىلىۋەتكەن كىشىلەرنى تىلغا ئالمىدىم، مەن ئۇلار توغرىسىدا بىر ئېغىزمۇ توختالمىدىم، چۈنكى، مەن ئۇلارنىڭ خۇددى تىل دولقۇنلىرى ئۆركەشلىگەن ۋە تىل دولقۇنلىرى يانغان ئارىلىقتىكى دېڭىز قىرغاقلىرىغا ئوخشايدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن. ئۇلارنىڭ فۇنكسىيەسى ئەلگەكتۇر. ئەلگەكنىڭ نۇرغۇن فۇنكسىيەسى بار، ئەمما بىر مىللەتنىڭ ئىجادىي ئىقتىدارى پەقەت زەھەرلىك بۇغداي تېرىش بولسا، ئۇ مىللەت پەقەت قۇرۇق ئوتنىلا ئالالايدۇ، ئۇلارنىڭ خامانلىرىغا خوخا بىلەن مايقۇڭغۇزى دۆۋىلەپ قويۇلغان تۇرسا، ھەرقانچە ئۇستا غەلۋىرچى بولسىمۇ نېمىنى تاسقىيالايدۇ؟

مەن يەنە بىر قېتىم دەپ ئۆتەي، تىلنىڭ ھاياتى، بىرلىكى، ئومۇملاشتۇرۇلۇشى ۋە تىلنىڭ بۇرۇن بار بولغان ۋە كەلگۈسىدە بولىدىغان جىمى مۇناسىۋەتلىرى دېگۈدەكلا شائىرنىڭ تەسەۋۋۇر ئىقتىدارىغا باغلىق بولىدۇ. بىزدە شائىر بارمۇ؟

شۇنداق، بىزدە شائىر بار. ھەر بىر شەرقلىق تامامەن ئۆز دىيارىدا، ئۆز گۈللۈكلىرىدە، ئۆز دەستىگاھى ئالدىدا، ئۆز ئىبادەتخانىسىدا، ئۆز مۇنبىرىدە، ئۆز پۈتۈك ئۈستىلى يېنىدا شائىر بولالايدۇ. ھەر بىر شەرقلىق تامامەن ئۆزىنى دورامچىلىقنىڭ، ئەنئەنىنىڭ ھەپسىلىسىدىن ئازاد قىلىپ، چاقناپ تۇرغان قۇياش نۇرى ئاستىدا يۈرەلەيدۇ، تۇرمۇش قوشۇنى ئىچىدە ئىلگىرىلەيدۇ. ھەر بىر شەرقلىق ئۆزىنىڭ روھىي دۇنياسىغا يوشۇرۇنغان ئىجادىيەت ئىقتىدارىنىڭ قويىنىغا ئۆزىنى ئاتالايدۇ؛ ئۇ مەڭگۈلۈك قۇدرەت قورغىنىنى تەڭرىقۇت تاش بىلەن قوپۇرىدۇ.

مەن ئۆز تالانتىنى ئورۇنلاشتۇرغان ۋە ئاتا قىلغان ئادەملەرگە مۇنداق دەيمەن:

— سىلەر شەخسىي مۇددىئايىڭلارنى ئالدىنقىلارنىڭ ئىزىنى قوغلىشىشنىڭ تۇسالغۇسىغا ئايلاندۇرۇڭلار! سىلەر بىلەن ئەرەب تىلىغا نىسبەتەن سىلەر ئۆزۈڭلارنىڭ خاسلىقىڭلار بىلەن بىر ئاددىي كەپە سېلىڭلار، سىلەر ئارىيەت ئالغان خاسلىقىڭلار بىلەن بىنا قىلغان بىنادىنمۇ ئېگىز بىنانى بىنا قىلىڭلار. سىلەر ئىززەت- ھۆرمىتىڭلارنى قەسىدىگە، مەرسىيەگە ۋە مەدھىيە شېئىرلىرىنىڭ تۇسالغۇسىغا ئايلاندۇرۇڭلار! سىلەر بىلەن ئەرەب تىلىغا نىسبەتەن ئەھمىيەتسىز، يەڭگىلتەكلىك بىلەن ئۆلۈپ كېتىش يۈرىكىڭلارنى بۇت، ھەيكەل ئالدىدا كۆيدۈرۈلىدىغان كۆجە- ئىسرىق قىلغىنىڭلاردىن ياخشى. مىللىي قىزغىنلىقىڭلارنى شەرقنىڭ تۇرمۇشىدىكى ئاجايىپ قايغۇ- ھەسرەت، شاد- خۇراملىقنى تەسۋىرلەشنىڭ ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچىگە ئايلاندۇرۇڭلار! سىلەر بىلەن ئەرەب تىلىغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، سىلەر ئەتراپىڭلاردىكى ئەڭ ئاددىي ئىشنى تۇتۇپ، ئۇلارغا تەسەۋۋۇر ئىقتىدارىڭلار بىلەن تىككەن تون- لىباسلارنى كىيدۈرۈڭلار، بۇ غەربلىكلەرنى دوراپ يازغان ئەڭ ھەيۋەتلىك، ئەڭ گۈزەل ئەسەرلەردىن كۆپ ياخشى.

خەنزۇچە «جىبران كىلاسسىك نەسرلىرى» ناملىق كىتابتىن **ئوسمانجان مۇھەممەت** تەرجىمىسى

تىلماچ: «شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر مۇنبىرى» ئۇيغۇر تەھرىر بۆلۈمىدە

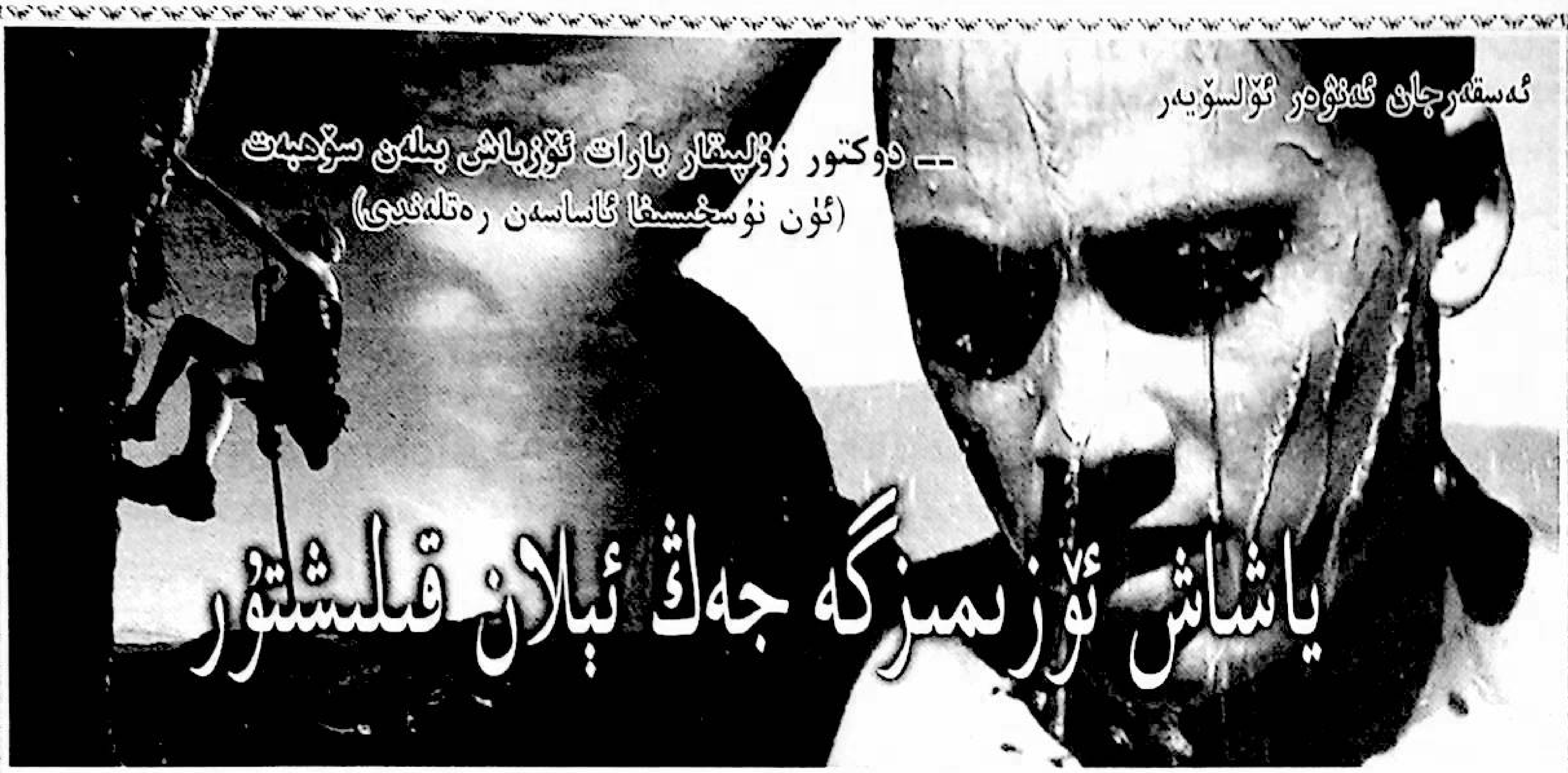

ئەسقەرجان ئەنۋەر ئەلسۆيەر

ياشاش ئۆزىمىزگە جەڭ ئېلان قىلىشتۇر

ـــ دوكتور زۇلپىقار بارات ئۆزباش بىلەن سۆھبەت

(ئۇن نۇسخىسىغا ئاساسەن رەتلەندى)

تەھرىر ئىلاۋىسى: بىزگە مەلۇم، ئامېرىكا دۇنيادىكى ئەڭ تەرەققىي قىلغان دۆلەتلەرنىڭ بىرى. نۇرغۇن كىشىلەر ئامېرىكىغا بېرىپ ئوقۇشنى، ساياھەت قىلىشنى ياكى شۇ دۆلەت گىراژدانلىقىغا ئۆتۈشنى ئارزۇ قىلىشىدۇ. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان دىيارىمىزدىكى خېلى كۆپ قېرىنداشلىرىمىز ئامېرىكىغا بېرىپ ئىلىم تەھسىل قىلىش ئارقىلىق ئۆزىنى تاكامۇللاشتۇرۇشقا تىرىشتى. بۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىر قىسمىلىرى ئامېرىكىدا ئۆگەنگەنلىرىنى خەلقىمىزنىڭ پەن-مەدەنىيەت ساپاسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشكە ئىشلىتىپ، ئاز بولمىغان ئۇتۇقلارنى قولغا كەلتۈردى. جەمئىيەتشۇناسلىق پەنلىرى دوكتورى، ئامېرىكا جەمئىيەتشۇناسلار بىرلەشمىسى ۋە ئامېرىكا ئاسىيا تەتقىقات مەركىزىنىڭ ئەزاسى زۇلپىقار بارات ئۆزباش خەلقىمىزنى ئەنە شۇنداق يېڭى ئىدىيە ۋە كۆز قاراشلار بىلەن تەمىن ئېتىپ، ئۇلارنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ۋە ھۆرمىتىگە ئېرىشىۋاتقان زىيالىيلارنىڭ بىرى.

دوكتور زۇلپىقار بارات ئۆزباش 1975-يىلى ئۈچتۇرپان ناھىيەسىدە تۇغۇلغان. 1996-يىلى شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ جۇڭگو تىللىرى فاكۇلتېتىنى پۈتكۈزۈپ، تاكى 2007-يىلىغىچە ئاپتونوم رايونلۇق دۆلەت باج ئىدارىسىدە ئىشلىگەن. 2007-يىلى «فورد خەلقئارالىق ئوقۇش مۇكاپاتى»غا ئېرىشىپ، ئامېرىكىغا ئوقۇشقا چىققان. ئۇ ئەدەبىي ئىجادىيەت، ئەدەبىي تەرجىمە، ئۇيغۇر خەتتاتلىقى، نۇتۇقشۇناسلىق، ئىنگلىز تىلى ئوقۇتۇشى ۋە تەتقىقاتى، جەمئىيەتشۇناسلىق قاتارلىق ساھەلەردە كۆپ قىرلىق ئىقتىدار يېتىلدۈرگەن بولۇپ، ھازىرغىچە بۇ ساھەلەردە نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرگەن. ئۇ 2007-يىلدىن بۇيان ژۇرنىلىمىز ۋە باشقا مەتبۇئاتلاردا «ياغلىق قاپاق ۋە بۇلغانغان كىملىك»، «بەدەن، مودا ۋە كىملىك»، «شەھەرلىشىش ۋە كىملىك كرىزىسى»، «مۇجمەل ئادەم ۋە زىددىيەتلىك كىملىك»، «ئۇيغۇرلاردا ئىجتىمائىيەت، ئادىمىيەت پەنلىرى مەسىلىلىرى»، «بىز قانداق چاكىنىلىشىمىز» قاتارلىق بىر قاتار ماقالىلەرنى ئېلان قىلىپ ئوقۇرمەنلەر ئارىسىدا قىزىق نۇقتىغا ئايلانغان. «ئۆزلۈك گىرۋەكلىرىدە»، «جەمئىيەتشۇناسلار نېمە دەيدۇ» ناملىق ئىككى كىتابى نەشردىن چىقىپ ئوقۇرمەنلەر ئارىسىدا ياخشى ئىنكاس قوزغىغان.

دوكتور زۇلپىقار بارات ئۆزباش يېقىندا ئامېرىكا ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىدا جەمئىيەتشۇناسلىق پەنلىرى بويىچە دوكتورلۇق ئۇنۋانىنى ئېلىپ، ۋەتەنگە قايتىپ كەلدى. ئوقۇرمەنلەرنى بۇ ياش دوكتورنىڭ ئامېرىكىدا ئوقۇش جەريانى ۋە ۋەتەنگە قايتىپ كەلگەندىكى تەسىراتلىرى بىلەن ئورتاقلاشتۇرۇش مەقسىتىدە، ئۇنىڭ «سەرخۇش ئىنگلىز تىلى تەربىيەلەش مەركىزى»دىكى ئوقۇغۇچىسى، شىنجاڭ قانۇنچىلىق گېزىتىنىڭ مۇخبىرى ئەسقەرجان ئەنۋەر ئەلسۆيەر بىلەن ئېلىپ بارغان سۆھبىتىنى ئوقۇرمەنلەر دىققىتىگە سۇنىدۇق، ئوقۇرمەنلەرنىڭ بۇ سۆھبەت ئارقىلىق يېڭى كۆز قاراشلارغا ئىگە بولالىشىغا، كاللىسىدىكى بىر قىسىم سوئاللىرىغا لايىقىدا جاۋاب تاپالىشىغا ئىشىنىمىز.

ـــ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى تەھرىراتى

«ئۆزۈم ھەر جايدىمەن، كۆڭلۈم سەندىدۇر»

ئەلسۆيەر: ئەسسالامۇئەلەيكۇم زۇلپىقار مۇئەللىم،
ئالدى بىلەن مەن ھاياتنى ئۆزگىچە مەنىلەر بىلەن بېيىتىش
يولىدا روھنى چېنىقتۇرۇۋاتقان، تەپەككۇرنى يېڭى پىكىر-
لەر بىلەن زەرەتلەپ، مەنە ئىزدەش سەپىرىگە ئاتلانغانلار
نامىدىن سۆھبەت داستىخىنىمغا مەرھەمەت قىلغىنىڭىزغا سە-
مىمىي تەشەككۇرۇمنى بىلدۈرىمەن. سۆھبىتىمىزگە كەلسەك،
سىز 2007 ـ يىلى «خەلقئارالىق فورد ئوقۇش مۇكاپاتى»غا
ئېرىشىپ ئامېرىكا ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىدا جەمئىيەتشۇناس-
لىق پەنلىرى بويىچە ماگىستىرلىق ئۇنۋانىغا ئېرىشتىڭىز،
2009 ـ يىلى ئامېرىكا شەرق ـ غەرب تەتقىقات مەركىزىنىڭ
ئاسپىرانتلار ئوقۇش مۇكاپاتىغا نائىل بولۇپ، دوكتورلۇق
پىروگراممىسىغا قوبۇل قىلىندىڭىز ھەم بۇ يىل (2013 ـ يىلى)
5 ـ ئايدا ئوقۇشنى غەلبىلىك تاماملاپ ۋەتەنگە قايتىپ كەل-
دىڭىز. دېمەك، سىز دىيارىمىزدىن چىققان جەمئىيەتشۇناس-
لىق پەنلىرى بويىچە ئامېرىكىدا دوكتورلۇق ئۇنۋانىغا ئې-
رىشكەن تۇنجى ئۇيغۇر بولۇپ قالدىڭىز. خوش، ئۇنداقتا
سىز ئوقۇش پۈتكۈزگەندىن كېيىن نېمە ئۈچۈن ۋەتەنگە
قايتىپ كېلىشنى تاللاپ قالدىڭىز؟ ۋەتەنگە قايتقاندىن كېيىن
نېمىلەرنى ھېس قىلدىڭىز؟

ئۆزباش: ئۇشبۇ سۆھبەتنى ئۇيۇشتۇرغىنىڭىز ئۈچۈن
سىزگە سەمىمىي رەھمىتىمنى بىلدۈرىمەن. سوئالىڭىزغا
كەلسەم، مەن ۋەتەنگە قايتىپ كېتىشنى 2010 ـ يىلى قارار
قىلغانىدىم، چۈنكى، قەلبىمدە ئانا يۇرتۇمغا نىسبەتەن
چەكسىز مۇھەببەت ئوتى لاۋۇلدايتتى، يۇرتۇمنى تولىمۇ
ياخشى كۆرەتتىم. يەنە كېلىپ بۇرۇن ماڭا قالتىس بىلىنگەن
ئىشلار ئىچىگە چوڭقۇرلاپ كىرگەنسېرى ئۇنچە قالتىس بە-
لىنمەس بولۇپ قالدى. ئوقۇغانسېرى، ئىزدەنگەنسېرى
گۇڭگا غايىلەرگە ئالدانماس بولۇپ قالدىم. ئامېرىكىدا
ياشاش جەريانى مەن ئۈچۈن ھەم ئۆزۈمگە جەڭ ئېلان
قىلىش جەريانى ھەم كىملىك، كوللېكتىپ رىشتە، ۋەتەن، نە-
جادلىق ئۇقۇملىرى ھەققىدە چوڭقۇر ئويلىنىش جەريانى
بولدى.

يېقىندا «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىن-
غان «نيۇيورۇكتىكى قەشقەر توپىسى» ناملىق ھېس باياننى-
دا ئېيتىپ ئۆتكىنىمدەك، بىر ئادەمنىڭ كىملىك ئېھتىياجى
ئۆز توپىدىن ئايرىلغاندىن كېيىن باشلىنىدىكەن. بىز ئۆز
يۇرتىمىزدا ياشاپ، ۋەتەن، ئانا يۇرت ئۇقۇملىرىنىڭ
چوڭقۇر قاتلىرىغا يوشۇرۇنغان قىممەتلىك ئېلېمېنتلارنى باي-
قىيالماي قالىدىكەنمىز ياكى نەزەردىن ساقىت قىلىدىكەنمىز.
ئەمەلىيەتتە، قېرىنداشلىرىمىز بىلەن بولغان ھەر قېتىملىق
ئۇچرىشىشلاردا بىز ئادەتلىنىپ كەتكەن ھەم سەل قارايدى-
غان قىممەتلىك تەرەپلەر بولىدىكەن. ۋەتەن، يۇرت ئۇقۇ-
لىرىنىڭ ئەسلىي ۋەزنى كونكرېت نەرسىلەردە ۋە كونكرېت
ئادەملەردە ئىكەن. مەن ئامېرىكىغا بارغاندىن كېيىن ئىنگلىز
تىلىدا ياكى كەسپىي دەرسلەردە قىينالمىدىم، بىراق مېنى بىر
خىل چەكسىز تەنھالىق قىينىدى، غېرىبلىق ئوتىنىڭ ئىچى ۋە
تېشى تەڭ كۆيدۈردى. «مەن مۇشۇ پېتى تەنھا ئۆتەمدىم؟
مۇشۇ ئوتتا داۋاملىق كۆيەمدىم؟ كۆيگىنىم نېمىگە ھېساب؟
كۆيسەممۇ مەيلى، لېكىن مېڭىۋاتقىنىم بارسا كەلمەس
يولمۇ؟» دېگەن ئويلار كاللامدا قايتا ـ قايتىلاپ زاھىر
بولدى. تەتقىق قىلىدىكەنمەن، ئىزدىنىدىكەنمەن، بىراق بۇ
ئۇرۇنۇشلىرىمنىڭ نەتىجىسى ئاخىرىدا ئۆزۈمگىلا ھېساب
بولىدىكەن. كەسىپتە ئۇتۇق قازىنىمەن دەپ بارغانسېرى
ئۇيغۇر رېئاللىقىدىن چەتنەيدىكەنمەن. مانا شۇنداق قىلىپ
بۇ ئىزدىنىش سەپىرىدە مەن ئىككى خىل ئازابلىق تاللاشقا
دۇچ كەلدىم. بۇنىڭ بىرى، ئامېرىكا جەمئىيەتشۇناسلىق سا-
ھەسىگە چوڭقۇرلاپ كىرىش. بۇ جەريان مەندىن ئۇيغۇرچە
تەپەككۇردىن ياتلىشىشنى، يازمىلىرىمنى پۈتۈنلەي ئىنگلىز-
چە يېزىشىمنى، ئامېرىكىلىقلارغا خاس تەپەككۇر قىلىشنى
تەلەپ قىلاتتى. بۇ ماڭا نىسبەتەن ئۇيغۇرغا خاس ئۆزلۈكۈمە-
نى قىسىش، بېسىش كېرەكلىكىدىن دېرەك بېرەتتى. ئۆزۈمە-
نى ئۇزاق مۇددەت دەڭسەپ بېقىپ شۇنى ھېس قىلدىمكى،
مەن ئۇنداق قىلالمايدىكەنمەن. بۇ مەن ئۈچۈن ئىنتايىن ئا-
زابلىق بىر ئويلىنىش جەريانى بولدى. بىرىنچى خىل
تاللاش مېنى ھېس ـ تۇيغۇسى ماشىنىلاشقان ئادەمگە ئايلان-
دۇرۇپ قويۇشى مۇمكىن ئىدى.

ئاخىر ئانا ۋەتەنگە قايتىپ كېلىپ قايغۇ ۋە خۇشاللىقتا
يۇرتداشلىرىم بىلەن بىللە جور بولۇش ئىستىكىدە بولدۇم.
ئەسلىدىمۇ مەن ئامېرىكىغا گىراجدان بولۇش ئۈچۈن
ئەمەس، ئوقۇپ كېلىپ ئۆگەنگەنلىرىمنى ئۆز قوۋمىنىڭ
مەنپەئىتى ئۈچۈن ئىشلىتىش، كاللامدىكى گادىرماچ سوئال-
لىرىمغا چوڭقۇرلاپ جاۋاب ئىزدەش ئارزۇسىدا چىققانىدىم.
ئالتە يىلدا نۇرغۇن سوئاللىرىمغا جاۋاب تاپتىم، ئىزدەندىم.
ئادالەتسىزلىك ئادالەتنىڭ ياقىسىغا ئېسىلغان بۇ زاماننىڭ تې-

پىشماقلىرىغا جاۋاب تاپتىميۇ ھېرىپ كەتتىم. تەۋراتتا «بىلگەنسېرى ئازابلىق كۆپىيىدۇ» دېيىلگىنى بىكار ئەمەسكەن. ئۆگەنگەنلىرىمنىڭ بېشىمۇ ـ ئاخىرىمۇ ئازابقا تۇتۇشىدۇ. ئاخىر ئامېرىكىدا ياشاش ئۈستىكىدىن ۋاز كەچتىم. بۇ بوشاڭلىقىمدىن ئەمەس، ئايىغى چىقمايدىغان نىشانلارغا ھاياتىمنى ئىسراپ قىلىشنى خالىمىدىم. بەلكىم بۇنداق تونۇشقا كېلىشىم جەمئىيەتشۇناسلىق پېنىنىڭ ماڭا تەنقىدىي كۆزىتىش نۇقتىسىنى تەمىن ئەتكەنلىكىدىن بولسا كېرەك.

ئالتە يىللىق ئوقۇش جەريانىدا پۈتۈن ۋۇجۇدۇمنى ئىلىم ئۆگىنىشكە ئاتىدىم، بىراق ئۆزۈمنىڭ ئۇيغۇر ئىكەنلىكىمنى ئۇنتۇپ قالمىدىم. چۈنكى، تەكلىماكان دىيارى ناھايىتى مېھرىلىك بىر زېمىن. چەت ئەلدە ياشاۋاتقان قېرىنداشلىرىمىز ئۆزلۈك تۇيغۇسى ئۇنتۇلمىغانلا بولسا، يۇرتىدىن توختاۋسىز بىر سادا ئۆزىنى چاقىرىۋاتقاندەك تۇيغۇنىڭ ئىسكەنجىسىدىن قۇتۇلالمايدۇ. مەنمۇ بۇ تۇيغۇنىڭ چاقىرىشىدىن ۋە ئازابلىشىدىن خالىي بولالمىدىم. ئېھتىمال مۇساپىرچىلىقتا ۋەتەننىڭ قەدرى تېخىمۇ ئۆتۈلىدىغانلىقىدىن شۇنداق بولسا كېرەك. بىز ۋەتەن، يۇرت ھەققىدىكى چۈشەنچىمىز ھەققىدە قايتا ئويلىنىپ باقساق بولىدىكەن.

ئامېرىكىدىن ئۈرۈمچىگە قايتىپ كەلگەن ئىككى ئاي جەريانىدا مەن بىر مەسىلىدىن قاتتىق چۆچۈدۈم، يەنى، كۆپىنچە كىشىلەر جان ـ جەھلى بىلەن تىرىشىۋېتىپتۇ، ئەمما قىسمەن كىشىلەردە شەخسىيەتچىلىك كۆپىيىپ كېتىپتۇ. شۇ سەۋەبتىن ئومۇمىيلىقنى ئويلايدىغانلار ئازىيىۋېتىپتۇ. بۇ بىر خىل بىنورمال ھادىسە. پۈتۈن ۋۇجۇدىمىز بىلەن ئۆي، ماشىنا، خىزمەت ئۈچۈن تىرىشىدىكەنمىز، بىراق مۇشۇ جەرياندا نۇرغۇن قىممەتلىك نەرسىلىرىمىزدىن ئايرىلىپ قالىدىكەنمىز، ئىمكان بار بىر ـ بىرىمىزگە مېھرىلىك بولساق، بىر ـ بىرىمىزگە تەبەسسۇم قىلساق.

مەدەنىيلىشىشنىڭ ئۆتكۈنچى، شاكال نەرسىلىرىگە ئەل بولۇپ كەتسەك بولمايدۇ. بىز ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قوغداپ قېلىشقا تېگىشلىك نۇرغۇن ئەنئەنىۋى بايلىقلىرىمىز بار. ئۇلار ياشاش خىرىسى داۋامىدا يوقاپ كەتمەسلىكى كېرەك. ئۆزىمىزگە قايتىپ، يىلتىزىمىزنى تاپالىساق، ئاندىن باشقا مىللەتلەر بىزنى كۆزگە ئىلىدۇ. ئۆزىمىزنىڭ قىممەتلىك ئەنئەنىسىنى تاشلىۋېتىپ، يات مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيىتىنى قارىغۇلارچە قوبۇل قىلساق، باشقىلار بىزنى كۆزگە ئىلمايدۇ.

ھازىر بىزدە تۈركىيە خۇراپاتلىقى ۋە ئىمپورت خۇراپاتلىقى مەۋجۇت ئىكەن. قىسمەن سودىگەرلەر ئىمپورت قىلىنمىغان مەھسۇلاتلارغىمۇ ئىمپورت مەھسۇلاتلىرى دەپ يېزىۋالىدىكەن، بۇ بىر خىل كاززاپلىق، ئۆتكەندە بۇرادەرلەر بىلەن كوچاغا بارغاندا بىر ئاشخانىدا غىزالاندۇق، يەۋاتقان بېلىقىمىز تۈركىيە بېلىقى ئەمەس بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئىسمىنى «تۈركىيە بېلىقى» دەپ يېزىۋاپتۇ، چايلىرىنىڭ قېپىغا «تۈركىيە چېيى» دەپ يېزىۋاپتۇ، ئىنگلىزچە چۈشەندۈرۈشكە قارىسام، ئۇ چايلار تۈركىيە چېيى ئەمەسكەن. بۇنىڭدىن قايتىما مەدەنىيەت ئەندىكىشى ھېس قىلدىم. ئەمەلىيەتتە، ئىمپورت قىزغىنلىقى ۋە تۈركىيە مەستانىلىقى كەمسىنىشنىڭ ئەكس مەندە ئىپادىلىنىشىدىن باشقا نەرسە ئەمەس.

ھېس قىلىشىمچە، شەھەردىكى كىشىلەرنىڭ ئۆزىگە قويۇۋالغان ئىستېمال تەلىپى يۇقىرىلاپ كەتكەچكە، ئۇلاردا بەخت تۇيغۇسى كەملەپ كېتىۋېتىپتۇ. بىزدە «تېز قايىنىغان گۆش قاتتىق پىشىدۇ» دېگەن گەپ بار. بىز مەدەنىيلىشىش قەدىمىمىزنى سەل ئاستىلاتساق، مەدەنىيىتىمىزدىكى پۇچەك تەركىبلەرنى سىقىپ چىقارساق.

مۇقەددەس دەستۇرلىرىمىزدا «سەن بىر ئىشنىڭ خاتالىقىنى بىلسەڭ، ئۇنىڭغا ھەرىكىتىڭ بىلەن قارشىلىق كۆرسەتكىن، ئەگەر ئۇنىڭغا قۇربىڭ يەتمىسە سۆزۈڭ بىلەن قارشىلىق كۆرسەتكىن، ئۇنىڭغىمۇ قۇربىڭ يەتمىسە دىلىڭدا قارشىلىق كۆرسەتكىن» دېگەن ھېكمەت بار. بۇ ھېكمەت جەڭگىۋارلىق تەلەپ قىلىۋاتقان مۇشۇ دەۋردە ھەممىمىزنىڭ تۈپكى ھەرىكەت قىبلىنەمامىز بولۇشى كېرەك. ئارىمىزدىكى زامانىۋى خۇراپاتلىقلارغا ۋە جەمئىيەتلىشىۋاتقان بىنورماللىقلارغا مۇۋاپىق يوسۇندا ئىنكاس قايتۇرۇشىمىز لازىم. مەن ئۆز ئائىلىسى، ئۆز جەمئىيىتى، ئۆز پۇشتىغا، ئۆز قىزلىرىغا ئىگە بولالمايدىغان، بىر ئىشلارغا ئاكتىپ ئىنكاس قايتۇرىدىغان قېرىنداشلىرىمنى چوڭقۇر ھۆرمەتلەيدىغانلىقىمنى يوشۇرمايمەن.

ئەلسۆيەر: ئامېرىكىدىكى ئۇيغۇرلارغا ۋە ئۇيغۇرلۇققا مۇناسىۋەتلىك كەچمىشلىرىڭىزنى ئەسلەپ باقسىڭىز قانداق؟

ئۆزباش: ھازىر «ئامېرىكىدا ئۇيغۇر تىنىقى» ناملىق ئىككى توملۇق كىتابىمغا تەييارلىق قىلىۋاتىمەن، ئۇيغۇر تىنىقى ھازىر دۇنيانىڭ ھەممە يېرىدە بار. ئۇيغۇر ساداسى

دۇنيانىڭ ھەممە يېرىدە ئاڭلىنىۋاتىدۇ. ھازىر ئۇيغۇرلار ئالـ
لىبۇرۇن خەلقئارالىق مىللەتكە ئايلىنىپ بولدى. ھەممە
يەردە قېرىنداشلىرىمىز بار، ئۇلار ۋەتەننى سېغىنىدۇ،
ۋەتەن ئىشتىياقى، ۋەتەن ئوتى ئۇلارنى قىينايدۇ. مەن ئامېـ
رىكىدا قەشقەر توپىسىنى 30 نەچچە يىلدىن بۇيان تۇتۇپ
بىلىپ ساقلاپ كېلىۋاتقان بىر بوۋاينى ئۇچراتتىم، ۋەتەننى
سېغىنىپ يىغلاۋاتقانلارنى ئۇچراتتىم. نۇرغۇن ئۇيغۇر پەر-
زەنتى چەت ئەللەردە ھامان بىر كۈنى ۋەتەنگە قايتىپ
كېتىش ئىستىكىدە ئوقۇۋاتىدۇ. ئۇلارنىڭ نۇرغۇنلىرى چەت
ئەلدە ئوقۇش جەريانىدا ئۆزگىلەر ئارقىلىق ۋەتەنىنىڭ قىمـ
مىتىنى قايتىدىن تونۇيدۇ. ئامېرىكىدا ئوقۇۋاتقان مەزگىلىمـ
دە يۇرتۇم ھەققىدىكى كۆزىتىشلىرىم بىر كۈنمۇ توختاپ باقـ
مىدى. ئۆزبېك شائىرى مۇقىمى: «ئۆزۈم ھەر جايدىمەن،
كۆڭلۈم سەندىدۇر» دېگەنىكەن. سىرتلاردا ۋەتەن ھەققـ
دىكى گەپ - سۆزلەر دىققىتىمىزنى ئالاھىدە تارتىدۇ،
توردىن ۋەتەندە بولۇۋاتقان ئىشلارنى كۆرۈپ تۇرىمىز.

بىزنىڭ مەملىكەت ئىچى ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا، ياۋروپا،
ئامېرىكا قىتئەسى، قىسقىسى، ھەممە يەردە يۇرتداشلىرىمىز،
تەقدىرداشلىرىمىز، قىسمەتداشلىرىمىز بار. خۇددى ۋەتەنـ
دىكى ئۇيغۇرلار ئوتتۇرا ئاسىيادىكى قېرىنداشلىرىنى ئەسلەـ
گىنىدەك ۋەتەن سىرتىدىكى قېرىنداشلارمۇ ۋەتەن ئىچىدـ
كى قېرىنداشلىرىنى ئەسلەيدۇ. مەن جەمئىيەتشۇناسلىق پەنـ
لىرى دوكتورى بولۇش سۈپىتىم بىلەن، نۇرغۇن ئىلمىي مۇـ
ھاكىمە يىغىنلىرىدا ئىلمىي ماقالىلەرنى ئوقۇدۇم. شۇ جەريانـ
دا «سىز قايسى مىللەت؟ نەدىن كەلدىڭىز؟» دېگەنىدەك
سوئاللار پەيدا بولدى. ئۇيغۇر دېسەم دەسلەپتە ئۇقمايتتى.
كېيىن بارا - بارا ئۇقىدىغان بولدى. ھازىر چەت ئەللەردە
ئۇيغۇرلارنى باشقىلار بىلىدۇ. بۇنىڭغا ئۇيغۇر ئالىم - مۇتەـ
خەسسىسلىرىمىزنىڭ ئۆز ساداسىنى دۇنياغا ئاڭلىتىپ تۇرغانـ
لىقىمۇ بىر سەۋەب بولدى. يەنە بىر تەرەپتىن، ئۇيغۇرلار ناـ
ھايىتى تىرىشچان مىللەت. مەن ئۆزۈمنىڭ ئۇيغۇر بولغانلىـ
قىمدىن پەخىرلىنىمەن. ئادىل تۇنىياز «ئۇيغۇر بولۇش
بەخت دېمەكتۇر» دېگەنىدى. زامانىۋىلىشىش، شەھەرلەـ
شىش مۇساپىسىدە نۇرغۇن ياخشى ئەنئەنىلىرىمىزنى يوقـ
تىپ قويۇۋاتىمىز، لېكىن يەنىلا بىزنىڭ يوشۇرۇن ئېنېرگىيەـ
يىمىز زور. نۇرغۇن ياخشى تەرەپلىرىمىز بار، «چۈشكۈنـ
لۈك شەيتاننىڭ ئىشى»، مەن قېرىنداشلىرىمنىڭ چۈشكۈنـ
لەشمەي، مەدەنىيەت تەندەنسىيەمىزدىكى ئېسىل تەرەپلەرنى
ساقلاپ قېلىشنى، زامانىۋىلىشىش خۇمارىدا خۇدنى يوقـ
تىپ شاكال مەدەنىيەتلەرگە ئەل بولۇپ كەتمەسلىكنى
ئۈمىد قىلىمەن.

گەپ بۇ يەرگە كەلگەندە، بوستۇندىكى ساففولىك ئۇنـ
نىۋېرسىتېتىدا تەتقىقات بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان قەيسەر
مەجىت ئاكىنىڭ ئۆيىدە لەغمەن يېگەندىكى تەسىراتىمنى
ئەسلەپ ئۆتۈش ئۇشۇقچە ئىش بولمىسا كېرەك. قەيسەر ئاـ
كىنىڭ ھامىسى مايىنسا ھەدىمىز ئوخشىتىپ لەغمەن ئەتتى،
شۇ لەغمەنلەرنى چاكىلدىتىپ يېدۇق. ئۇ كۈنى قەيسەر مەـ
جىتنىڭ ئۆيىگە يۇرتىمىزدىن تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى تاماـ
لاپ، تىل ئۆگىنىش ئۈچۈن ئامېرىكىغا كەلگەن ئۇيغۇر ئوـ
قۇغۇچىلارمۇ بارغانىكەن. ئۇلار ئالدىغا كەلگەن لەغمەننى
كۆرۈپ «ئاھ لەغمەن» دەپ يىغلىشىپ كەتتى. چەت ئەلگە
چىقسىڭىز ئۇيغۇرغا خاس بەلگىلەرنى، ئىماگلارنى ۋە تاماقـ
لارنى سېغىنىدىكەنسىز، مەنمۇ شۇنداق بولدۇم. شىنجاڭ
ئۇنىۋېرسىتېتىدىن كونسۇل كوچىسىغىچە بولغان ئارىلىقتىكى
يولنى بەكلا سېغىندىم. مەرھۇم ناخشىچى مىرزات ئالىمنىڭ
«تار كوچا» ناملىق ناخشىسىدا ئىپادىلەنگەن ۋەتەن ئوتىدا
پۇچىلىنىش ھېسسىياتى مېنىڭ ۋەتەنگە بولغان تەلپۈنۈش
ھېسسىياتىم بىلەن بىرلىشىپ كەتكەنىدى.

بىز ۋەتەندە تۇرۇپ چەت ئەلگە ئىنتىلىدىكەنمىز،
چەت ئەلدىكى ئۇيغۇرلار ۋەتەنگە ئىنتىلىدىكەن. چەت
ئەلگە بېرىپ، ئىككى - ئۈچ يىلدىن كېيىن چەت ئەلگە
بولغان ھېسسىياتلىرىمىز قانىدىكەن. ئاندىن ھەر بىر سۆزلەـ
شىشىمىزدىن تارتىپ تاماقىچە ھەممە مەسىلىدە يېڭى -
يېڭى تاسقاشلارغا دۇچ كېلىمىز، شۇ چاغدىلا بىز جامائەتچىـ
لىك ۋە يۇرتداشلىرىمىزنىڭ قىممىتىنى قايتىدىن ھېس قىلىدىـ
كەنمىز. چەت ئەل زېمىنىدىن ئۈرۈمچىگە چۈشكەن چېغىـ
مىزدا ئۈرۈمچى كۆزىمىزگە دۇنيادىكى ئەڭ گۈزەل شەھەر
كۆرۈنىدىكەن.

ئەلسۆيەر: سىز نېمە ئۈچۈن جەمئىيەتشۇناسلىق كەسـ
پىدە ئۆرلەپ ئوقۇشنى ئويلاپ قالغانىدىڭىز؟ ئۇيغۇر جەمـ
ئىيىتى ئۈچۈن جەمئىيەتشۇناسلىق پەنلىرىنى ئۆگىنىش ۋە
تەتقىق قىلىشنىڭ قانداق ئەھمىيىتى بار دەپ قارايسىز؟

ئۆزباش: بىرىنچىدىن، جەمئىيەتشۇناسلىق دېگەن
ئىسمىدىنلا چىقىپ تۇرۇپتۇكى، جەمئىيەتشۇناسلىق جەمئىـ

يەتنى تەتقىق قىلىدىغان پەن. ئۇ يەنە ئۆز رېئاللىقىنى خاتا
تونۇۋالغانلارنىڭ ئۆزىنى ۋە جەمئىيەتنى چوڭقۇر تونۇشىغا
ياردەم بېرىدىغان پەن. ياشاش جەريانىدا بىزنىڭ جەمئىيەت-
تىن قوبۇل قىلىۋالغان نۇرغۇن خاتا قاراشلىرىمىز بار. جەمئى-
يەتشۇناسلىق بىزنىڭ ئاشۇ دوگما قاراشلىرىمىزغا جەڭ
ئېلان قىلىدۇ؛ ئىككىنچىدىن، جەمئىيەتشۇناسلىق يەنە بىزگە
چوڭقۇر تەنقىدىي تەپەككۇر ئاتا قىلىدۇ. تەنقىدىي تەپەككۇر
جەمئىيەتشۇناسلىق ماھارىتىدىكى مۇھىم ئوقۇتۇش مەزمۇنى-
نىڭ بىرى. ئامېرىكىنىڭ باكلاۋۇرلۇق ۋە ئاسپىرانتلىق مائا-
رىپىدا ئوقۇغۇچىلارنىڭ تەنقىدىي تەپەككۇر ئىقتىدارىنى
ئۆستۈرۈش كېرەكلىكى ھەققىدە ئېنىق تەلەپ بار. پىكىرنى
سۇبيېكتىپ نۇقتىسىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، تەپەككۇر ئادەتتە
ئىككى خىل بولىدۇ. بىرى، سۈمۈرۈشچان تەپەككۇر. بۇ
خىل تەپەككۇر شەكلىگە كۆنگەن كىشى نېمە ئاڭلىسا ياكى
كۆرسە شۇنىڭغا ئىشىنىپ قالىدۇ. بۇ خىل تەپەككۇر شەكلى
بىزنى پىكىر ئاغمىچىلىقىغا، ھېسسىياتچانلىققا، دوگما تونۇش-
لارغا باشلايدۇ ۋە ئوڭۇشسىزلىقلارغا ئۇچرىتىدۇ. يەنە
بىرى، تەنقىدىي تەپەككۇر شەكلى. تەنقىدىي تەپەككۇرغا
كۆنگەن كىشى ئۆزى يولۇققان پىكىرلەرگە تەنقىدىي يوسۇن-
دا مۇئامىلە قىلىشنى ئۆگىنىدۇ، پىكىرنىڭ قۇلى بولۇپ قې-
لىشتىن ھەزەر ئەيلەيدۇ. لېكىن تەنقىدىي تەپەككۇرغا
كۆنۈش دېگەنلىك باشقىلارنىڭكىنى پۈتۈنلەي ئىنكار قىلىش
دېگەنلىك ئەمەس؛ ئۈچىنچىدىن، جەمئىيەتشۇناسلىق بىزنى
نەزەرىيەۋى تەپەككۇر يۈكسەكلىكىگە كۆتۈرىدۇ. ئانالىتىك
تەپەككۇرنى قانداق قىلىشنى ئۆگىتىدۇ. ھالبۇكى، ئانالىتىك
تەپەككۇر قىلىشنىڭ قىيىنلىق دەرىجىسى ئوبرازلىق تەپەك-
كۇر قىلىشتىن نەچچە ھەسسە زور بولىدۇ.

فېرىدرىخ ئېنگېلس «ھەرقانداق بىر مىللەت دەۋرنىڭ
ئالدىدا ماڭىمەن دەيدىكەن، ئۇ چوقۇم نەزەرىيەۋى تەپەك-
كۇردىن بىر مىنۇتمۇ ئايرىلماسلىقى كېرەك» دېگەنىدى.
مەرھۇم ئالىمىمىز ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەدئىمىن بولسا
«ئۇيغۇر پەلسەپە تارىخى» ناملىق كىتابىدا نەزەرىيەۋى تە-
پەككۇرنىڭ بىر مىللەت تەرەققىياتىغا تەسىر كۆرسىتىدىغانلى-
قىنى قەيت قىلغانىدى. ئۇيغۇر ئەدىبىيە تارىخىغا نەزەر سالىدى-
غان بولساق، ئۇلۇغ بوۋىمىز ئەبۇ ناسىر ئەل فارابى «پەزى-
لەتلىك شەھەر ئاھالىسى»، «سىياسىي پەلسەپە» قاتارلىق
ئەسەرلىرىدە نەزەرىيەۋى تەپەككۇرنىڭ يېگانە ئۈلگىسىنى
ياراتقان. يۈسۈپ خاس ھاجىپ فارابىنىڭ چوڭقۇر تەسىرىگە
ئۇچرىغان. ئەمما يۈسۈپ خاس ھاجىپ دەۋرىدىن باشلاپ
ئۇيغۇر ئەدىبىيە تارىخىدا دىداكتىكىچىلىق ئەۋج ئېلىپ، فارا-
بى ئۇلىنى سالغان ئانالىتىك تەپەككۇر ئەنئەنىسى ئۈزۈلۈپ
قالدى.

ئانالىتىك تەپەككۇر چوڭقۇر نەزەرىيە مۇھاكىمىنى
ئاساس قىلىدىغان سوغۇققان تەپەككۇر شەكلى. ئۇ ئوبراز-
لىق تەپەككۇرغا ئوخشىمايدۇ. ئالايلۇق، يۈسۈپ خاس
ھاجىپ، نەۋايى، مەشرەپ قاتارلىقلارنىڭ ئەدەبىي ئەسەرلى-
رى ئوبرازلىق تەپەككۇرنىڭ مەھسۇلى. ئۇيغۇرلاردا قاراخا-
نىلار سۇلالىسىدىن كېيىنكى ئون ئەسىر جەريانىدا ئوبراز-
لىق تەپەككۇر شەكلى ئىنتايىن تەرەققىي قىلغان. نۇرغۇن
ياخشى ئەدەبىي ئەسەرلەر بارلىققا كەلگەن، لېكىن ئەپسۇس-
لىنارلىقى شۇكى، 10 ـ ئەسىردىن بۇرۇن ئەرەبلەرگە ۋە
غەرب پەلسەپىسىگە تەسىر كۆرسەتكۈدەك چوڭقۇر پەلسەپە
سىستېمىسى ياراتقان فارابىدەك بۈيۈك مۇتەپەككۇرى بار
ئۇيغۇرلاردا ئانالىتىك تەپەككۇر شەكلى كەينىدە قالدى.

مەن ئامېرىكىدا جەمئىيەتشۇناسلىق كەسپىدە ئوقۇش
جەريانىدا شۇنداق بىر تەسىراتقا كەلدىمكى، بىر مىللەتنىڭ
نەزەرىيەۋى تەپەككۇرىنى چوڭقۇرلاشتۇرۇش ئۈچۈن،
باشقا زامانىۋى ئىجتىمائىي پەنلەر بىلەن بىر قاتاردا جەمئى-
يەتشۇناسلىققىمۇ مۇراجىئەت قىلىش كېرەك ئىكەن. مەن
ئىجتىمائىي پەندىكى ھەر بىر خىل نەزەرىيەۋى مودېلنى بىر
قورالغا ئوخشىتىمەن. بۇنى مۇنداق مىسال بىلەن ئىپادىلى-
سەم تېخىمۇ ياخشى بولىدۇ. بىز دوختۇرخانىغا بارساق مېڭى-
مىزنى تەكشۈرتۈش ئۈچۈن «مېڭە تەكشۈرۈش ئەسۋابى»-
غا چۈشىمىز، يۈرىكىمىزنى تەكشۈرتۈش ئۈچۈن «يۈرەك
تەكشۈرۈش ئەسۋابى»غا، قورسىقىمىزنى تەكشۈرتۈش
ئۈچۈن «ئىچكى ئەزانى تەكشۈرۈش ئەسۋابى» غا چۈشى-
مىز. لېكىن يۈرەكنى «ئىچكى ئەزانى تەكشۈرۈش ئەسۋا-
بى»غا سالمايمىز. مېڭىنى باشقا ئەسۋابلارغا سالساق تېخىمۇ
بولمايدۇ. بىر خىل نەزەرىيەمۇ ئەنە شۇنداق بىر خىل ئۈس-
كۈنىگە ئوخشايدۇ. بىز نەزەرىيەدىن ئىبارەت قورالدىن
توغرا پايدىلىنالىساق، جەمئىيەتتىكى تۈرلۈك مەسىلىلەرگە
توغرا دىياگنوز قويالايمىز. ئوخشىمىغان نەزەرىيەلەرنى ئۆ-
گىنىش جەريانىدا نەزەرىيەۋى تەپەككۇرىمىز ئاشىدۇ. نەزە-
رىيەۋى تەپەككۇر مەسىلىلەرنى دەل، ئەينەن ئانالىز قىلىش-

مىزغا چوڭقۇر ياردەم بېرىدۇ، بۇنى جەمئىيەتشۇناسلىق بىزگە ئۆگىتىدۇ، بۇ ئەدەبىياتنىڭ قولىدىن كەلمەيدۇ.

جەمئىيەتشۇناسلىق پەلسەپىدىن شاخ ئايرىپ چىققان پەن. بىراق ۋاقتى كەلگەندە پەلسەپىمۇ زامانىۋىلىشىش مۇساپىسى پەيدا قىلغان جەمئىيەت مەسىلىلىرىنى چوڭقۇر ئانالىز قىلىشىمىزغا ياردەم بېرەلمەيدۇ. مەسىلەن: زامانىۋىلىق بىلەن ئەنئەنە ئوتتۇرىسىدىكى سۈركىلىشلەر، ئىجتىمائىي ئۆزگىرىش ۋە تەرەققىيات، شەھەرلىشىش كەلتۈرۈپ چىقارغان روھىيەت كرىزىسلىرى قاتارلىق مەسىلىلەرگە جەمئىيەتشۇناسلىق جاۋاب بېرىدۇ. بۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، جەمئىيەتشۇناسلىق زامانىۋىلىق ۋە ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشنى تەتقىق قىلىدىغان پەن دېيىشكىمۇ بولىدۇ. ئەپسۇسكى، جەمئىيەتشۇناسلىق پۈتكۈل شەرقتە نىسبەتەن يېڭى بىر ساھە. جۇڭگودا 1989 - يىلى بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدا رەسمىي جەمئىيەتشۇناسلىق فاكۇلتېتى قۇرۇلغان. جەمئىيەتشۇناسلىق پسىخولوگىيە، ئىقتىسادشۇناسلىق، ئىنسانشۇناسلىققا ئوخشاشلا زامانىۋى پەن قاتارىغا كىرىدۇ. سەگەك ئوقۇرمەنلەر كۆڭۈل بۆلىدىغان سوئاللاردىن «شاكال مەدەنىيەت قانداق پەيدا بولىدۇ ۋە قانداق ئومۇملىشىدۇ؟ مەدەنىيلىشىش دېگەن نېمە؟ غەربتىن نېمىنى ئۆگىنىمىز؟ نېمىنى ئۆگەنمەيمىز؟ ئەنئەنە بىلەن زامانىۋىلىقنىڭ مۇناسىۋىتىنى قانداق بىر تەرەپ قىلىمىز؟ يەر شارىلىشىش دېگەن نېمە؟ يەر شارىلىشىش تۇرمۇشىمىزغا قانداق تەسىر كۆرسىتىدۇ؟ قاتارلىقلارغا جەمئىيەتشۇناسلىق پىنى جاۋاب بېرىدۇ.

ئەلسۆيەر: 2011 - يىلى ئۆكتەبىردە سىزنىڭ «جەمئىيەتشۇناسلار نېمە دەيدۇ» ناملىق كىتابىڭىز نەشر قىلىندى. بۇ كىتابىڭىزنى سىزنىڭ «ئۆزلۈك گىرۋەكلىرىدە» ناملىق كىتابىڭىزدىن كېيىن خەلقىمىزگە سۇنغان يەنە بىر كاتتا سوۋغىڭىز دېيىشكە بولىدۇ. قىسقىسى، بۇ كىتابىڭىز جەمئىيەتشۇناسلىققا ئائىت ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بولماسلىقىدەك بوشلۇقنى تولدۇردى. سىزچە جەمئىيەتشۇناسلىق پەنلىرى مىللىتىمىزنىڭ تەرەققىياتىغا قانداق ياردەملەرنى بېرىدۇ؟

ئۆزباش: ئۇيغۇرلار تارىختا ئېسىل ئەنئەنىلەرنى ياراتقان، ئەقىل - پاراسەتلىك مىللەت. كوللېكتىپ ئەقىل - پاراستىمىزنىڭ مەھسۇلى بولغان نۇرغۇن تۆھپە - نەتىجىلىرىمىز بار. ئەمما بىر مىللەتنىڭ كوللېكتىپ ئەقىل - پاراستىدىن پەيدا بولغان ياخشى نەرسىلىرى بولۇش بىلەن بىللە، يەنە شۇنىڭدىن پەيدا بولىدىغان كوللېكتىپ ئاڭسىزلىقمۇ ۋە ئەخلەتلىرىمۇ بولىدۇ. بۇنى كوللېكتىپ ئەخلەت دەيمىز. بۇلارنى تازىلاش ئەدەبىيات، پەلسەپە ياكى فىزىكا - خىمىيەنىڭ قولىدىن كەلمەيدۇ. بۇ جەمئىيەتشۇناسلىق پېنىنىڭ ۋەزىپىسى. بىز بىر ئۆيىنى پاكىزلاپ، زىننەتلەش ئۈچۈن ئۇ ئۆيدىكى ئەخلەتلەرنى يۆتكىۋېتىشىمىز كېرەك. ئۆيىمىزدە ئەخلەت پەيدا بولغىنىدەك تەپەككۇرىمىزدىمۇ ئەخلەت پەيدا بولىدۇ، بۇ ئەخلەتلەرگە دىياگنوز قويىدىغان قورال سوتسىولوگىيەلىك مېتوتلاردۇر، جەمئىيەتشۇناسلىقنىڭ بىزگە ئاتا قىلىدىغانلىرى ئىنتايىن كۆپ.

مەرھۇم تىلشۇناس خەمىت تۆمۈر ئاكا 1994 - يىلى شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئېچىلغان بىر قېتىملىق تىلشۇناسلىق ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنىدا «تىلشۇناسلىق ساھەسىدە قۇربان بېرىشنى خالايدىغان ياشلىرىمىز بولۇشى كېرەك» دېگەنىدى. جەمئىيەتشۇناسلىق ساھەسىمۇ مۇشۇ خىل قۇربان بېرىش روھىغا ئىگە ياشلارنىڭ بولۇشىنى جىددىي تەلەپ قىلىدۇ. بىزدە ئەدەبىياتچىلار بەك كۆپ بولۇپ كەتتى. مەن ئوشۇقچە ئادەملەرنىڭ ئەدەبىيات كوچىسىغا كىرىۋېلىشىنى خالىمايمەن. ھەر يىللىق ئاسپىرانتلىق ئىمتىھانىنى ئېلىنغاندا، ئەدەبىيات كەسپىدىن ئىمتىھانغا تىزىملىتىدىغانلار باشقا پەنلەرگە قارىغاندا ھەسسىلەپ كۆپ بولۇۋاتىدۇ. نۇرغۇن ئوقۇغۇچىلار ئەدەبىياتتا تالانتى بولسۇن - بولمىسۇن، قىزىقسۇن - قىزىقمىسۇن مۇشۇ ساھەگە سىغدىلىپ كىرىۋاتىدۇ، بۇ توغرا ئەھۋال ئەمەس. بىزدە ھەرقايسى پەنلەردە ئاسپىرانتلىقتا ئوقۇيدىغان ياشلار كۆپرەك چىقىشى كېرەك.

ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدىكى بىلىم ئىگىلىرى ئۆزىگە خاس قاراش تىكلەش ئۈچۈن غەربنىڭ بىلىش تارىخىنى قېتىرقىنىپ ئۆگىنىشى زۆرۈر. ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدە بىزدە تۇرغۇنلۇق نىسبەتەن كۆپ. ئېچىلمىغان بوز ساھەلەرمۇ بەك كۆپ. بىزدە مۇنەۋۋەر ئەسەرلەر تەرجىمە قىلىنىشى كېرەك، بىزدە «مەدەنىيەتلەر توقۇنۇشى ۋە دۇنياۋى تەرتىپنىڭ قايتا ئورنىتىلىشى»، «زورو ئاستېر شۇنداق دەيدۇ»، «قەبىلولوگىيە» قاتارلىق كىتابلار تەرجىمە قىلىندى، بىراق، تەرجىمە قىلىشتا تېگىشلىك نۇرغۇن ئېسىل چەت ئەل ئەسەرلىرى تەرجىمە قىلىنمىدى، ھەتتا بىزدە غەرب پەلسەپىسىنىڭ ئۇلىنى سالغان ئەپلاتوننىڭ «غايىۋى

دۆلەت»ى، ئارستوتىلنىڭ «ئەخلاق پەلسەپىسى»، كانتنىڭ «نوقۇل ئەقىلگە تەنقىد»ى قاتارلىق كىتابلار ئۇيغۇرچىغا تېخى تەرجىمە قىلىنمىدى، ھەتتا بوۋىمىز فارابىنىڭ ئەسەرلىرىمۇ تېخى تولۇق نەشر قىلىنىپ بولۇنمىدى.

شەھەر ئۇيغۇرلىرى ھازىر زامانىۋىلىشىش مۇساپىسىدە تۇرۇۋاتىدۇ. بۇ جەرياندا نۇرغۇنلىغان تېپىشماقلارغا دۇچ كېلىشىمىز تەبىئىي، بۇنىڭغا ئەدەبىيات ياكى باشقا ئىلىملەر جاۋاب بېرەلمەيدۇ. مەن «جەمئىيەتشۇناسلار نېمە دەيدۇ» ناملىق كىتابىمدا جەمئىيەتشۇناسلىقنىڭ 200 يىللىق ئىلمىي تارىخىنى ئاممىباب يېزىشقا تىرىشتىم. ئوقۇرمەنلەر بۇ كىتابتىن «زامانىۋىلىشىش دېگەن نېمە؟ مەدەنىيلىشىش دېگەن نېمە؟ تونۇش بىلەن رېئاللىقنىڭ مۇناسىۋىتى قانداق؟ شەھەرلىشىش قانداق روھىي كىرىزىسلارنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ؟ كاپىتال دېگەن نېمە؟ ئىجتىمائىيلىشىش دېگەن نېمە؟» قاتارلىق سوئاللارغا جاۋاب تاپالايدۇ.

ئەلسۆيەر: ئاڭلىسام، ھازىر سىز ئامېرىكا جەمئىيەتشۇناسلار بىرلەشمىسىنىڭ ئىلمىي ئەزاسى، ئامېرىكا ئاسىيا تەتقىقات مەركىزىنىڭ ئەزاسى ئىكەنسىز. ھەر يىلى دېگۈدەك ئامېرىكىدا خەلقئارالىق ئىلمىي يىغىنلارغا قاتنىشىدىكەنسىز. ئەلۋەتتە، ھازىرقىدەك ئورۇنغا چىقىشىڭىز ئاسانغا توختىمىغان دەپ ئويلايمەن. خوش، ئۇنداقتا سىز ئامېرىكىغا چىقىشنىڭ ئالدىدا قانداق قىيىنچىلىقلارغا ئۇچرىغان ئىدىڭىز، بۇ قىيىنچىلىقلارنى قانداق يەڭدىڭىز؟ ئامېرىكىدا ئوقۇش جەريانىدا يەنە قانداق قىيىنچىلىقلارغا ئۇچرىدىڭىز؟ بۇ قىيىنچىلىقلارنى يېڭىش جەريانىدا نېمىلەرنى ھېس قىلدىڭىز؟ ئامېرىكىدا ئوقۇش جەريانىدا ئۇيغۇرلۇقتىن ئىبارەت مىللىي كىملىكىڭىز بىلەن جەمئىيەتشۇناستىن ئىبارەت ئىجتىمائىي كىملىكىڭىز ئوتتۇرىسىدا ئىختىلاپ ۋە توقۇنۇش كۆرۈلدىمۇ؟ ئەگەر كۆرۈلگەن بولسا بۇنى قانداق ھەل قىلدىڭىز؟

ئۆزباش: ئارزۇ ئادەمنى ھەرىكەتكە ئۈندەيدۇ. تەبىئىي ئىنتىلىشتىن پەيدا بولغان ھەرىكەت ئادەمنى يېڭى ئارزۇغا يېتەكلەيدۇ، بۇ بىر بالانىسلىق جەريان. بۇ جەرياندا بىزنى يېڭى قىيىنچىلىقلار ۋە يېڭىچە مەنزىللەر كۈتۈپ تۇرىدۇ. مەن ئىنگلىز تىلىنى چەت ئەلگە چىقىمەن دەپ ئۆگەنگەن ئەمەس، جەمئىيەتشۇناسلىق پېنىنى ئۆگىنىمەن دەپمۇ ئۆگەنگەن ئەمەس. ئىنگلىز تىلى دەرسى ئۆتۈش جەريانىدا ئوقۇغۇچىلار مەندىن نۇرغۇن سوئاللارنى سورىدى. مەن ئۇ سوئاللارغا جاۋاب بەردىمۇ، لېكىن ئۆزۈمنىڭ بەزى جاۋابلىرىدىن قانائەت تاپالمىدىم. شۇنىڭ بىلەن ئىزدەندىم، كېيىن بۇنىڭ جاۋابلىرى جەمئىيەتشۇناسلىقتىن تېپىلدى. جەمئىيەتشۇناسلىق دېگەن پەننىڭ بارلىقىنى 2005 - يىلى ئاڭلىدىم. ئۇنىڭدىن بۇرۇن بۇنداق پەننىڭ بارلىقىنى بىلمەيتتىم. مەن ئۇ جەرياندا چەت ئەلگە چىقىشنى خىيالىمغىمۇ كەلتۈرمىگەن. ئۇ چاغلاردا دەرس ئۆتۈشۈمنى كۈتۈۋاتقان نۇرغۇن ئوقۇغۇچىلىرىم بار ئىدى. ئۇلارنى تەربىيەلەشمۇ مەن ئۈچۈن شەرەپلىك خىزمەت ئىدى. ئۆزۈم ياخشى كۆرگەن كەسپىنى تاشلاشنىمۇ خالىمايتتىم. 2006 - يىلى مەندە چەت ئەل ئۇنىۋېرسىتېتلىرىغا ئىلتىماس قىلىپ بېقىش ئارزۇسى تۇغۇلدى. شۇنىڭ بىلەن ئىنگلىز تىلىدىن ئايېلتىس ئىمتىھانىنى بەردىم. ئەڭ ئاۋۋال ئەنگلىيەگە ئۆز پۇلۇم بىلەن ئوقۇش توغرىلىق ئىلتىماس ئەۋەتتىم. 2006 - يىلىنىڭ ئاخىرى ئەنگلىيەنىڭ داڭلىق ئۇنىۋېرسىتېتلىرىدىن نوتتىڭھام ئۇنىۋېرسىتېتى ۋەكىل ئۇنىۋېرسىتېتىدىن چاقىرىق كەلدى. لېكىن ئۇ ئۇنىۋېرسىتېتلاردا ئۆز خىراجىتىم بىلەن ئوقۇشۇمغا توغرا كېلەتتى. بۇ ئوقۇشنىڭ تەييارلىقىنىمۇ پۈتتۈردۈم. شۇ ئارىلىقتا مەن خەلقئارالىق فورت ئوقۇش ماكاپاتى ھەققىدە ئۇچۇرغا ئىگە بولدۇم. فورت مۇكاپاتى خەلقئارالىق ئوقۇش مۇكاپاتى بولۇپ، ھىندىستان، جۇڭگو، مىسىر قاتارلىق تەرەققىي قىلىۋاتقان دۆلەتلەرنىڭ چەت ئەلدە ئۆرلەپ ئوقۇش پۇرستى ئاز ئوقۇغۇچىلىرىغا بېرىلىدىكەن. بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ، فورت مۇكاپاتىغا ئىلتىماس قىلدىم ۋە بۇ مۇكاپاتقا ئېرىشتىم. 2007 - يىلى 6 - ئاينىڭ 22 - كۈنى ئامېرىكىغا قاراپ ماڭدىم، بۇنىڭ بىلەن ئۆز كەسپىمدىن، خىزمىتىمدىن ۋاقىتلىق ئايرىلىشقا مەجبۇر بولدۇم. 2009 - يىلى 12 - ئايدا جەمئىيەتشۇناسلىقتا ئاسپىرانتلىقنى تاماملىدىم. 2009 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئامېرىكا شەرق - غەرب تەتقىقات مەركىزى (ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىدا تارمىقى بار) ماڭا تولۇق سوممىلىق ئوقۇش مۇكاپات پۇلى بەردى.

پۇرسەت — ئىزدىنىش ۋە يارىتىشنىڭ بىرلىكى، پۇرسەت ۋە ئىمكانىيەت يارىتىشىمىز، ئىزدىنىشىمىز ھەم ئىزدىنىشىمىزنى كۈتىدۇ.

«ئۆزلۈك گىرۋەكلىرى» ناملىق كىتابىمدا تىلغا ئالغىنىمدەك ئامېرىكىغا بارغان دەسلەپكى مەزگىللەردە مەندە مەدەنىيەت ئەندىكىشى بولدى، مۇرەككەپ ۋە غەلىتە ھېس-

سىياتاللاردا بولدۇم، نۇرغۇن نەرسىلەرگە ھەيران قالدىم. مەسىلەن: چىرايلىق قىزلارنىڭ ئاپتوموبىللاردا ئولتۇرۇۋېتىپ ئىتلارنى قۇچاقلاپ سۆيۈشلىرىنى كۆرۈپ قوبۇل قىلالمىدىم. ئۇ يەردە كوللېكتىپ ئاشخانىدا ئۆزىمىز تاماق ئېتىپ يەيدىكەنمىز، بۇ تاماقلاردا ھەر خىل خۇرۇچ ۋە پۇراقلار بولىدىكەن. دەسلەپتە بۇنى كۆرۈپ چۆچۈپ كەتتىم. ئۈچ - تۆت ئاي نۇرغۇن نەرسىلەرگە كۆنەلمىدىم. تاماق ئېتىش، كىر يۇيۇش قاتارلىق ئىشلارنىڭ ھەممىسى ئۆزۈمگە قالدى. ھاۋايىدا ئۆزلۈكۈم قايتىدىن لايىھەلەندى، يېڭى تەرەققىياتلار ۋە چۈشەنچىلەرگە ئېرىشتىم، لېكىن بۇرۇنقى ئۆزۈمگە ئاسىلىق قىلمىدىم.

ئامېرىكىدا ئانا تىلى ئىنگلىز تىلى بولغان ئامېرىكىلىقلار بىلەن بەسلىشىپ ئوقۇش ئاسان ئەمەس. ئۆزىمىز ئوقۇغان ساھەدە يېڭى بىر ئۇقۇمنى ئوتتۇرىغا قويمىساق مەكتەپتىن بىزگە دوكتورلۇق ئۇنۋانىنى بەرمەيدۇ. ئادەتتە 100 ئادەم دوكتورلۇقتا ئوقۇسا، 30 ى ئوقۇش پۈتكۈزەلمەي قايتىپ كېلىدۇ. جەمئىيەتشۇناسلىق پەنلىرى بويىچە دوكتورلۇقتا ئوقۇش مېنى جىق قىينىدى، چۈنكى، جەمئىيەتشۇناسلىق ئىجتىمائىي پەندىكى ئەڭ تەس كەسىپلەرنىڭ بىرى. ماڭا تەس كەلگىنى ئۆزۈمنىڭ كەسپى بولغان جەمئىيەتشۇناسلىقنىڭ خاس ئالاھىدىلىكى، خاس نەزەرىيەۋى سىستېمىلىرى ۋە خاس مېتودولوگىيەسىنى چۈشىنىش بولدى. مېتودولوگىيەسىنى ئۇقمسام، نەزەرىيەۋى سىستېمىسىنى چوڭقۇرلاپ ئۆگىنەلمەيتتىم. شۇڭا 2008 - يىلدىن 2010 - يىلغىچە بولغان ۋاقىتىم چوڭقۇر ئازاب، قىيىنچىلىق ۋە تۇسالغۇ ئىچىدە ئۆتتى. لېكىن مەن ئەڭ ئاخىرىدا قىيىنچىلىقلار ئۈستىدىن غالىب كەلدىم. ئامېرىكىدىكى كۆپ قىسىم ۋاقتىمنى ئۆگىنىش ۋە ئىجادىيەت بىلەن ئۆتكۈزدۇم، ھارماي ئۆگىنىش نەتىجىسىدە ماگىستىرلىق دىسسېرتاتسىيە ماقالەمنى سۈپەتلىك پۈتكۈزەلىدىم.

بىر ئاسپىرانت ئامېرىكىدا دوكتورلۇقتا ئوقۇش ئۈچۈن بىر قانچە باسقۇچنى باشتىن ئۆتكۈزۈش كېرەك. دوكتورلۇق ئوقۇشىغا كىرىپ، بىر يېرىم يىلدىن كېيىن مەكتەپ بىزدىن سالاھىيەت ئىمتىھانى ئالىدۇ. بۇنىڭدا بىز ئۆزىمىز ئوقۇغان كەسىپتىن ئىككى پارچە ئىنگلىزچە ماقالە يېزىشىمىز لازىم. ئۇنى بەش پروفېسسور بىر ھەپتىدە كۆرۈپ چىقىپ باھا يازىدۇ، ئۆتەلمەي قالساق يەنە بىر قېتىم پۇرسەت بېرىدۇ. ئىككىنچى قېتىم ئۆتەلمىسەك دوكتورلۇق پروگراممىسىدىن چېكىنىمىز. مەن ئۇنىڭدىن 2010 - يىلىنىڭ ئاخىرى ئۆتتۈم، ئۇنىۋېرسال سەۋىيە سىناش ئىمتىھانى باسقۇچىدا، دوكتورلۇق پروگراممىسى دائىرىسىدە ئۆزىمىز قىزىققان كەسىپتىن ئىككىنى تاللايمىز. مەسىلەن: جەمئىيەتشۇناسلىقتا 30 دىن 40 قىچە تارماق پەنلەر بار. مەسىلەن: ئىقتىساد جەمئىيەتشۇناسلىقى، مەدەنىيەت جەمئىيەتشۇناسلىقى، تارىخ جەمئىيەتشۇناسلىقى دېگەندەك، مەكتەپ بىزدىن يۇقىرىقى كەسىپلەر ئارىسىدىن ئىككىسىنى تاللاپ شۇ كەسىپنىڭ ئەھلى بولۇشىمىزنى تەلەپ قىلىدۇ. مەن شەھەر جەمئىيەتشۇناسلىقى بىلەن مەدەنىيەت جەمئىيەتشۇناسلىقىنى تاللاپ، بۇلارنى چوڭقۇرلاپ ئۆگەندىم. بۇ كەسىپلەرنى ئۆگىنىشنىڭ تەلىپى شۇكى، ئاۋۋال مەزكۇر ساھەدىكى ئاتاقلىق مۇتەپەككۇرلار بىلەن تونۇشىمىز، ئاندىن شۇ ساھەگە دائىر نوپۇزلۇق ئەسەرلەرنى ئوقۇيمىز. كېيىن شۇ ساھەگە دائىر 60 تىن 100 گىچە بولغان ئەڭ داڭلىق ئەسەرنىڭ تىزىملىكىنى تۈرگۈزۈپ پروفېسسورلىرىمىزغا ئەۋەتىمىز، ئۇلار تەستىقلىغاندىن كېيىن ئاشۇ ئەسەرلەرنى ئالتە ئايدىن بىر يىلغىچە بولغان ۋاقىت ئىچىدە ئوقۇپ بولىمىز. بىر يىلدىن كېيىن شۇ كىتابلارنىڭ مەزمۇنى دائىرىسىدىن ئىمتىھان ئېلىنىدۇ، ئىمتىھاننىڭ سالمىقى خېلىلا ئېغىر بولىدۇ، يەنى دۈشەنبە كۈنى مەكتەپكە بېرىپ ئالتە سوئالنى قولىمىزغا ئالىمىز - دە، بۇنىڭ ئىچىدىن تۆتنى تاللايمىز، كېلەر ھەپتە دۈشەنبە كۈنىگىچە يەتتە كۈن ئىچىدە، شۇ سوئال دائىرىسىدە تۆت پارچە ئىنگلىزچە ئىلمىي ماقالىنى يېزىپ كېلىمىز، ئۇنىۋېرسال ئىمتىھان باسقۇچىدىن 2011 - يىلى ئۆتتۈم.

دوكتورلۇق دىسسېرتاتسىيەنىڭ تەتقىقات پىلانىنى تۈزۈش باسقۇچىدا، مەن «كوللېكتىپ رىشتە ۋە جامائەتچىلىك» دېگەن تېما ئۈستىدە ئىزدەندىم. بۇ جەرياندا «بەدەن، مودا ۋە كىملىك»، «بۇلغانغان كىملىك»، «بىز قانداق چاكىنىلىشىمىز» قاتارلىق بىر تۈركۈم ماقالىلەرنى يازدىم، بۇلارنىڭ ھەممىسى كىملىك ۋە كوللېكتىپ جامائەتچىلىككە دائىر ماقالىلەردۇر، شۇنداق قىلىپ 2013 - يىلى 11 - مايدا ئوقۇشنى تاماملاپ، جەمئىيەتشۇناسلىق پەنلىرى ئۇنۋانىغا ئېرىشتىم.

ئەلسۆيەر: 2011 - يىلى ئاپرېلدا سىزنىڭ «ئۆزلۈك

گىرۋەكلىرىدە» ناملىق كىتابىڭىز نەشىردىن چىقىپ ئوقۇرمەنلەر ئارىسىدا ياخشى ئىنكاس قوزغىدى، بولۇپمۇ ئىلىم-خۇمار، ئىزدىنىشچان ياشلار ئارىسىدا قايتىدىن كىتاب ئوقۇش قىزغىنلىقىنى يۇقىرى كۆتۈردى. سىزنىڭ بۇ كىتابنى يېزىشىڭىزغا نېمە تۈرتكە بولغان، بۇ كىتاب بازارغا سېلىنغاندىن كېيىن ئوقۇرمەنلەرنىڭ باھاسى قانداق بولدى؟

ئۆزباش: بۇ كىتاب 2007-يىلدىن 2009-يىلغىچە بولغان ئىككى يىللىق ماگىستىرلىق ئوقۇش جەريانىمدىكى ھېس-تۇيغۇلىرىمنىڭ مەھسۇلى. بۇ ئىككى يىل جەرياندا قەلبىمدە تالاي قېتىملاپ غەليانلار كۆتۈرۈلدى، مەن ئۇلارنى يېزىشىم كېرەك ئىدى. چۈنكى، يېزىقچىلىق ھۆرلۈكنى ئىپادىلەشنىڭ بىر خىل شەكلى بولۇپ، بىز يېزىقچىلىق قىلىۋاتقاندا ئۆزىمىزنى بايقايمىز، ئۆزىمىزنىڭ ئەركىن، ھۆر ئادەم ئىكەنلىكىمىزنى چوڭقۇر تونۇپ يېتىمىز. يېزىقچىلىق بىزگە ئۆزىمىزنىڭ ئەركىن ئادەملىكىمىزنى تونۇتىدۇ، يەنە كېلىپ يېزىقچىلىق سالماقلىق بىلەن ئويلىنىش جەريانى، مەن بۇ كىتاب ئارقىلىق قەلبىمدىكى ھۆرلۈكۈمنى ئىپادىلىدىم.

بۇ كىتابنى يېزىشىمغا تۈرتكە بولغان يەنە بىر سەۋەب شۇكى، مەن بۇرۇندىن ئۆزۈمنى ئوقۇغۇچىلىرىمغا قەرزداردەك ھېس قىلىپ كەلدىم. 2001-يىلدىن باشلاپ ھازىرغىچە بولغان ئىزدىنىش سەپىرىمدە ئوقۇغۇچىلىرىمنىڭ سوئاللىرى، مەدەتلىرى ۋە ئۈمىد-ئىشەنچلىرى ۋۇجۇدۇمدا تالاي قېتىملاپ قايناق ئىلھاملارنى ھەم يېڭى ئىستەكلەرنى پەيدا قىلغانىدى، ئەسلىي بىلسەم، ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەندىن كۈتكەن ئۈمىدى يېڭى ئۆزلۈكۈمنىڭ بىر تەركىبىي قىسمى ئىكەن.

ئۇنىڭ ئۈستىگە ئامېرىكىدا مېنى غېرىبلىق خېلىلا ئەزدى. غېرىبلىق ۋە تەنھالىقتىن قۇتۇلۇشنىڭ ئەڭ ياخشى ئۇسۇلى مەن ئۈچۈن يېزىقچىلىق ۋە كىتاب ئوقۇش ئىدى. يېزىقچىلىق مېنى غېرىبلىقتىن قۇتۇلدۇرۇپلا قالماستىن، بەلكى يەنە چىن ئۆزلۈكۈمنى چوڭقۇرلاپ تونۇشۇمغا ياردەم بەردى، مېنى يېڭى ئىلھاملارغا ئىگە قىلدى. ئىنگلىز تىلى ئۆگىنىش ۋە دەرس ئۆتۈش داۋامىدا ئويلىغان نۇرغۇن تېمىلىرىم ۋە سوئاللىرىم بار ئىدى. ئىككى يىللىق ئاسپىرانتلىق ئوقۇشۇم جەريانىدا ئاشۇ نۇقتىلارنى قايتىدىن رەتلەپ كىتابىمغا كىرگۈزدۈم. بۇ مەزمۇنلار «ياشلىرىمىز بىلەن سۆزلىشىش»، «قىيىنچىلىق ۋە ئۇيغۇر ياشلىرى» قاتارلىق بابلاردا ئۆز ئىپادىسىنى تاپتى. ۋەھالەنكى، بۇ كىتاب پەقەت مېنىڭ ئىككى يىللىق ھېس-تۇيغۇلىرىمنىڭ مەھسۇلى. بۇ كىتابقا 2009-يىلدىن 2013-يىلغىچە بولغان تۆت يىللىق دوكتورلۇق ئوقۇشۇم جەريانىدا ھېس قىلغانلىرىم كىرگۈزۈلمىگەن، كېيىن پۇرسەت بولسا ئۇلارنىمۇ يېزىپ چىقىمەن.

ئەلسۆيەر: ئوقۇرمەنلەر ئارىسىدا سىزنىڭ كىتاب ئوقۇش ئۇسۇلىڭىز، ۋاقىت ئورۇنلاشتۇرۇش ماھارىتىڭىز، يېزىقچىلىق ئۇسلۇبىڭىز ۋە تەپەككۇر ئادىتىڭىز توغرىسىدىكى مەسىلىلەرگە قىزىقىدىغانلارمۇ بولۇشى مۇمكىن، مۇشۇ ھەقتە توختىلىپ ئۆتسىڭىز قانداق؟

ئۆزباش: كىتاب ئوقۇش ئۇسۇلۇم ھەققىدە «ئۆزلۈك گىرۋەكلىرىدە» ناملىق كىتابىمنىڭ بىر بابىدا مەخسۇس توختالغانىدىم. بۇ ھەقتە تەپسىلىيرەك جاۋاب ئېلىشنى ئويلايدىغان ئوقۇرمەنلەرنىڭ شۇ كىتابقا مۇراجىئەت قىلىشىنى تەۋسىيە قىلىمەن. ئۇشبۇ سۆھبىتىمىزدە كىتاب ئوقۇش ئۇسۇلۇم ھەققىدە قىسقىچە ئۇچۇر بېرىپ ئۆتەي. مەن كىتاب تاللىغاندا بۈيۈك ئادەملەرنىڭ، پىشقان ئالىم، نادىر يازغۇچى ۋە سىستېمىلىق مۇتەپەككۇرلارنىڭ كىتابلىرىنى تاللاشنى ئاساس قىلىمەن. ئامېرىكا يازغۇچىسى مارك تىۋېن. «بۈيۈك ئادەملەر بىزدىمۇ بىر بۈيۈك روھنىڭ يوشۇرۇنۇپ ياتىدىغانلىقىنى ئېسىمىزگە سالىدۇ ۋە بىزنى بۈيۈك ئادەملەردىن بولۇشقا رىغبەتلەندۈرىدۇ» دەپ يازغانىدى. گەرچە بۈيۈك ئادەملەردىن بولۇشقا قىزىقمىسامۇ، ئەمما مەندە ۋۇجۇدۇمدىكى قېزىشقا تېگىشلىك تەرەپلەرنى ھەقادىغا يەتكۈزۈپ قېزىشتىن ئىبارەت بىر سادا ئىستەك لاۋۇلدايدۇ، بۇ ئىستەك مېنى دەۋرداشلىرىم ۋە قۇرداشلىرىم يازغان كىتابلارنىلا ئەمەس، كلاسسىك نادىر كىتابلارنىمۇ ئوقۇشقا رىغبەتلەندۈرىدۇ.

ئاندىن مەن ھەرقانداق بىر كىتابنى ئوقۇغاندا ئاۋۋال بۇ كىتابقا نېمە ئۈچۈن قىزىقىپ قالغانلىقىمنى ئايدىڭلاشتۇرىمەن. ئاندىن شۇ سوئال ئاساسىدا كىتابنى تولۇق ئوقۇماي تۇرۇپ باشتىن-ئاخىر ۋاراقلاپ چىقىمەن، ئاندىن مۇندەرىجىسى، مۇقەددىمىسى، خۇلاسە قىسمىنى باشتا ئوقۇۋالىمەن. ئارقىدىن ئۆزۈم قىزىقىۋاتقان نۇقتىلارغا يانداشىدىغان بابلىرىنى چوڭقۇرلاپ ئوقۇيمەن. مېنىڭچە، ئىلمىي ئەسەر-

لەرنى يېڭىدىن ئوقۇشقا كۆنگەنلەر باشتىن - ئاخىر ئوقۇپ چىقىش ئىستىكىدە بولسا ئاسان ھېرىپ قالىدۇ، كىتاب ئوقۇشتا قوللانغان يەنە بىر خىل ئۇسۇلۇم بولسا كىتاب خاتىرىسى تۇتۇش. بۇ خاتىرىگە كىتاب ئوقۇش داۋامىدا ھېس قىلغان مەسىلىلىرىم ۋە ئىلھاملىرىمنى خاتىرىلەيمەن، بۇنداق بولغاندا ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن كىتابنىڭ ئەسلىي مەزمۇنى ئېڭىمدا خىرەلەشسىمۇ، ئالغان ئىلھاملىرىم ئەسلىمەمدە ساقلىنىپ قالىدۇ. ئىلمىي، سىستېمىلىق كىتابلارنى ئوقۇغاندا چوقۇم ئاستىغا سىزىپ، كىتابقا سوئال قويۇپ ئوقۇيمەن، بۇنداق ئوقۇغاندا كېيىنچە مۇشۇ كىتابلاردىن پايدىلىنىش زۆرۈرىيىتى تۇغۇلغاندا ۋاقىتنى تېجىۋالالايمەن.

ۋاقىت باشقۇرۇش مەسىلىسىگە كەلسەك، مەن ئىزدىنىشچان ياشلىرىمىزنىڭ ھازىردىن باشلاپ ئۆزىدە كۈچلۈك ۋاقىت ئېڭى يېتىلدۈرۈشىنى ۋە ۋاقىت باشقۇرۇش سەۋىيەسىنى ئۆستۈرۈپ مېڭىشىنى تەلەپ قىلىمەن. چۈنكى، ئۆمۈر ئەسلىدىلا مەۋھۇم بىر ئۇقۇم. ئۇ كونكرېت يىللار، ئايلار ۋە كۈنلەردىن تەركىب تاپىدۇ. شۇڭا، ۋاقىت باشقۇرۇش ھەققىدە ئويلىنىش ھەرگىز ئوششۇقچە ئىش ئەمەس. چەت ئەللەردە ئۈنۈم قوغلىشىدىغان كىشىلەر ۋاقىت باشقۇرۇش كۇرسىغا قاتنىشىدۇ. مەن ئىنگلىز تىلى ئۆگىنىش ۋە چەت ئەللەردە ئوقۇش داۋامىدا بەش مىنۇتلۇق ئىشلار، 15 مىنۇتلۇق ئىشلار، يېرىم سائەتلىك ئىشلار، 90 مىنۇتلۇق ئىشلار تۈرى بويىچە ۋاقىت تەقسىملىدىم. ئىشلىرىمنى سائەتكە قاراپ تۈرۈپ قىلدىم. ئاندىن قىلماقچى بولغان ئىشلىرىمنى مۇھىملىق تەرتىپى بويىچە رەتكە تىزىۋالدىم. بىر كۈندە قىسقا ۋە ئۇزۇن ۋاقىت ئىچىدە تاماملىنىش مۇمكىنچىلىكى بولغان ئىشلارنى ئوخشىمىغان ۋاقىت بۆلىكىگە كىرگۈزدۈم، شۇ ۋاقىتتا قىلىپ بولالمىغان ئىشلارنى جايىدا قويۇپ، يەنە بىر يېڭى ئىشنى بەلگىلەنگەن ۋاقىت ئىچىدە قىلىشقا تىرىشتىم.

يېزىقچىلىق ئۇسۇلى مەسىلىسىگە كەلسەك، ئۆزۈم قىزىققان تېمىلاردا يېزىقچىلىق قىلغاندا بىرلا قېتىمدا ئولتۇرۇپ تۈگىتىۋېتىشنى ياكى سىجىل ئولتۇرۇپ ئاخىرىغا چىقىرىۋېتىشنى ئويلايمەن، يېزىپ بولغانلىرىمنى قايتا - قايتا تۈزىتىمەن. يېزىقچىلىق قىلىۋاتقان ۋاقىتىمدا ئوقۇرمەن نېمىنى ئويلايدۇ، ئوقۇرمەننى زېرىكتۈرۈپ قويۇۋاتامدىم - يوق، دېگەنلەرنى ئويلايمەن. ھېس بايانلىرىمدا ئوقۇرمەنلىرىم بىلەن خىيالەن دىيالوگ مۇھىتى يارىتىشقا تىرىشىمەن. ئىلمىيلىكى كۈچلۈكرەك يازمىلىرىمدا ئوقۇرمەننىڭ ھېسسىياتىنى ئانچە ئويلىشىپ كەتمەيمەن. سەۋەبى ئىلمىي يازمىلاردا ئاپتور ئۆز نۇقتىئىنەزەرىنى ئوچۇق، لوگىكىلىق يوسۇندا ئوتتۇرىغا قويۇشنى تەلەپ قىلىدۇ، بۇ جەرياندا ئوقۇرمەن بىلەن مۇرەسسە قىلىشنى كۆتۈرمەيدۇ. چۈنكى ئىلمىي يازمىدا بىزنىڭ ئوقۇرمەن بىلەن تۇرۇۋاتقان نۇقتىمىز ئوخشىمايدۇ. شۇڭا ساپلا ئەدەبىي ئەسەر ئوقۇشقا كۆنگەن ئوقۇرمەن مېنىڭ ئىلمىي يازمىلىرىمدىن ھوزۇرلىنالماسلىقى مۇمكىن. يېزىقچىلىق قىلىدىغان مۇھىتىمنى ئېلىپ ئېيتسام، تۇرۇۋاتقان ئورنۇمنى يۆتكەپ يېزىقچىلىق قىلىشنى ياخشى كۆرىمەن. ئامېرىكىدا ئوقۇۋاتقان ۋاقىتلىرىمدا قەھۋەخانا، كىتابخانا، كۇتۇپخانا، ئىشخانا ۋە باغچە ئارىلىقىدا يۆتكىلىپ يۈرۈپ خېلى كۆپ يازمىلارنى يازدىم، بۇنداق قىلىشىمدا بەدەن چېنىقتۇرۇش بىلەن يېزىقچىلىقنى بىرلەشتۈرۈش مۇددىئايىممۇ بار.

تەپەككۇر ئۇسۇلۇمغا كەلسەك، ئۆزۈمنى قىزىقتۇرىدىغان مەسىلىلەر ھەققىدە تەپەككۇر قىلغىنىمدا، ئۆزۈم ياشاۋاتقان ئىجتىمائىي كونتېكستتىن خىيالەن ھالقىغان ھالدا پىكىر يۈرگۈزىمەن. چۈنكى، ئىجتىمائىي مۇھىتنىڭ، تۈزۈلمىنىڭ، ھوقۇق سايىسىنىڭ ئىسكەنجىسىدىن قۇتۇلالمىغاندا ۋە ھالقىيالمىغاندا روھ بوغۇلىدۇ؛ پىكىر بەرباتلىقى يۈز بېرىدۇ. بىزدە پىكىر قىلغاندا، ئۆزىمىزدىن ھالقىشقا جۈرئەت قىلالايدىغان جاسارەت بولۇشى كېرەك. بۇ دېگەنلىك ئۆزۈمنى چوڭقۇر پىكىر قىلىمەن دېگىنىم ئەمەس، چوڭقۇر پىكىر ئادەمدىن مول بىلىم زاپىسىلا ئەمەس، يۈكسەك جاسارەت ۋە ھالقىما ئۆزلۈك تەلەپ قىلىدۇ.

ئىككىنچىدىن، يازغانلىرىم ئىلمىي ماقالە بولمىسىلا ئوبرازلىق تەپەككۇر بىلەن ئانالىتىك تەپەككۇرنى بىرلەشتۈرۈشكە تىرىشىمەن. بۇنداق بولۇشتىكى سەۋەب شۇكى، ئامېرىكا مائارىپىدا تەربىيەلەنگەن ئەندىزە بويىچە پۈتۈنلەي نەزەرىيەۋى تەپەككۇر بويىچە ئەسەر يازسام ئوقۇرمەنلەرگە قۇرغاق تۇيۇلۇشى تۇرغانلا گەپ. پۈتۈنلەي ھېسسىي تەپەككۇر بويىچە ئەسەر يېزىشنىمۇ خالاپ كەتمەيمەن ھەم پەقەتلا ھېسسىي تەپەككۇر بىلەن يېزىلغان ئەسەرلەرنى ئوقۇمايمەن.

ئۈچىنچىدىن، مەن تەپەككۇر قىلغاندا چاتما تەسەۋۋۇر

قىلىشقا بەكرەك كۆچەيمەن. ئېھتىمال بۇ مېنىڭ ئىلگىرى ئەدەبىياتقا كۈچلۈك ئىشتىياق باغلىغانلىقىمدىن بولسا كېرەك. بۇ ئارقىلىق شۇنى دېمەكچىمەنكى، تەپەككۇرىمىزنى چوڭقۇرلاشتۇرۇش ئۈچۈن بىز يەنە تەسەۋۋۇر قابىلىيىتىمىزنىمۇ ئاشۇرۇشىمىز لازىم، تەسەۋۋۇر بىلەن تەپەككۇر بىر-بىرىنى تولۇقلايدۇ.

تۇرمۇشقا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر ھەققىدە ئويلانغىنىمدا بىر ئىشلارنى ئالدىن قىياس قىلىشقا، يۈز بەرمەكچى بولغان ئىشلارنى ئالدىن خىيالىمدىن ئۆتكۈزۈشكە تىرىشىپ باقىمەن. گەرچە كەلگۈسىدە يۈز بېرىدىغان ئىشلارنى بەلىشكە بەندىنىڭ قۇربى يەتمىسىمۇ، قىيىن مەسىلىلەر توغرۇلۇق پىكىر قىلغىنىمدا ئاۋۋال يۈرىكىمنى بويسۇندۇرۇشقا ۋە قايىل قىلىشقا تىرىشىمەن، چۈنكى، بەزىدە قىيىن ئۆتكەللەردىن ئۆتۈشتە ئادەمگە مېڭە ئەمەس يۈرەك، ئەقىل ئەمەس قىزغىنلىق ياردەم بېرىدۇ.

ئەلسۆيەر: جەمئىيەتشۇناس بولۇش سۈپىتىڭىز بىلەن ھازىرقى ئۇيغۇر جەمئىيىتىگە ئومۇمىي جەھەتتىن قانداق قارايسىز؟ سىزچە شەھەرلىشىشنىڭ ئۇيغۇر جەمئىيىتىگە كۆرسىتىدىغان تەسىرلىرى قايسىلاردىن ئىبارەت؟ ئارىمىزدا شىددەت بىلەن يامراۋاتقان چەت ئەل قىزغىنلىقىغا بولغان قارىشىڭىز قانداق؟

ئۆزباش: مەن چەت ئەلگە چىقىپ ئوقۇشنىڭ قىممىتىنى يوققا چىقارمايمەن، چەت ئەلگە چىقىپ ئوقۇساق نەزەر دائىرىمىز كېڭىيىدۇ، ۋەتەندە تۇرۇپ بايقىمىغان، ھېس قىلمىغان نۇرغۇن نەرسىلەرنى بايقاپ ئۆگىنىۋالىمىز. بۇ بىزنىڭ يېڭىچە تونۇشلارغا كېلىشىمىزگە پايدىلىق. ئەپسۇس، چەت ئەلگە چىقىپ ئوقۇش باشقىلار بىلەن بەسلىشىش ئۈچۈن ياكى مودا قوغلىشىش ئۈچۈن بولسا توغرا بولمايدۇ. مەن ئامېرىكىدىكى چېغىمدا ئامېرىكىنىڭ بوستون ۋە باشقا شەھەرلىرىدە، 14-15 ياشلىق ئۇيغۇر بالىلىرىنى ئۇچرىتىپ ھەيران قالدىم. ئۇ بالىلارنى ئاتا-ئانىلىرى پۇتۇنلەي پۇلغا زورلاپلا ئوقۇتۇۋېتىپتۇ. ئاتا-ئانىلىرى ئۇلارغا يىغلىسىمۇ، خۇشال بولسىمۇ پۇل ئەۋەتىپ بېرىدىكەن. شۇنداق دېيىشكە بولىدۇكى، ئاشۇ بالىلار تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى تاماملىغاندىن كېيىن تولۇق كۇرستا ئوقۇشقا توغرا كېلىدۇ، ئامېرىكىدا رىقابەت ئىنتايىن كەسكىن، ۋەتەندە تۇرۇپ ھېچ ئىش قىلالمىغانلار، چەت ئەلگە چىقىپ تېخىمۇ بىر ئىشنى قاملاشتۇرالمايدۇ. ئەمەلىيەتتە، بۇ بىر خىل ئىسراپچىلىق، بالىلارنىڭ تەقدىرىنى دوغا تىككەنلىكتۇر. مەن بۇنداق دېيىش ئارقىلىق چەت ئەلدە ئوقۇماقچى بولغانلارنىڭ قىزغىنلىقىغا سوغۇق سۇ سەپمەكچى ئەمەس. چەت ئەلنىڭ ئەڭ ياخشى مائارىپى ئاسپىرانتلىق مائارىپىدۇر. ئاسپىرانتلىق مائارىپىدا شۇ دۆلەتلەرنىڭ پۇلنى خەجلەپ تۇرۇپ ئوقۇغىلى بولىدۇ. مەسىلەن: مەن دوكتورلۇقنى تاماملىغىچە يېنىمدىن بىر پۇڭ پۇل خەجلەپ ئوقۇپ باقمىدىم. ئەڭ قاملاشمىغان ئوقۇش ئاتا-ئانىسىنى قىيناپ، ئۇلارنىڭ پۇلىغا چەت ئەلدە ئوقۇش. نۇرغۇن ئاتا-ئانىلار بالىلىرىنى چەت ئەلدە ئۈچ-تۆت يىل ئوقۇتۇپلا ئېغىر ئىقتىسادىي بېسىم تۈپەيلىدىن ۋەيران بولماقتا. ئىقتىسادىي ئەھۋالى پەۋقۇلئاددە ياخشى ئاتا-ئانىلار بالىسىنى ئوتتۇرا مەكتەپ باسقۇچىدا چەت ئەلدە ئوقۇتماقچى بولسا، «بالام ئاتا-ئانا مېھرىگە تازا موھتاج بولۇۋاتقان مەزگىلدە چەت ئەلگە چىقىپ كېتىپ، بىزدىن ئايرىلىپ قالسا، ئۇ يەردىكى تۇرمۇش بېسىمىغا پىسخىكا جەھەتتىن بەرداشلىق بېرەلەمدۇ-يوق؟ چەت ئەل تۇپرىقىغا ماسلىشالامدۇ-يوق؟» دېگەن مەسىلىلەرنى ئوبدان ئويلىشىپ بېقىشنى ئۈمىد قىلىمەن.

جەمئىيىتىمىزدە يۈز بېرىۋاتقان مەسىلىلەرنى ئانالىز قىلىش ئۈچۈن نەچچە توم كىتاب يازسىمۇ ئازلىق قىلىدۇ. بىر جەمئىيەتكە تەسىر كۆرسىتىۋاتقان مەسىلىلەرنىڭ بەزىلىرى ئاشكارا، بەزىلىرى يوشۇرۇن بولىدۇ. مەيلى قەشقەر ياكى خوتەن ۋە ياكى دىيارىمىزنىڭ باشقا يۇرتلىرىدا ياشاۋاتقان خەلقىمىز بولسۇن، ئۇلار ئورتاق دۇچ كېلىۋاتقان مەسىلە زامانىۋىلىق بىلەن ئەنئەنىنىڭ مۇناسىۋىتىنى قانداق بىر تەرەپ قىلىش مەسىلىسىدىن ئىبارەت دەپ قارايمەن. قاراپ باقىدىغان بولساق، ھازىر بىز زامانىۋىلىشىشقا ئەگىشىپ، نۇرغۇن قىممەتلىك ئەنئەنىلىرىمىزدىن ياتلىشىۋاتىمىز. مەسىلەن: ئۆيلىرىمىزدىن ئاپتۇۋا، چىلاپچا قاتارلىق قول ھۈنەر ۋە بۇيۇملىرىمىز بارا-بارا چىقىپ كېتىشكە يۈزلىنىۋاتىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئۇيغۇر مىسكەرچىلىكىنىڭ تەرەققىياتى چەكلىنىپ قالدى. كۆپىنچىلىرىمىز دوپپىلىرىمىزنى توي-تۆكۈن، نەزىر-چىراغتىن باشقا چاغلاردا كىيمەس بولدۇق، بۇنىڭ بىلەن ئۇيغۇر دوپپىچىلىقىنىڭ تەرەققىياتى خىرىسقا دۇچ كەلدى. مېنىڭچە، بىز ئەنئەنىۋى قول ھۈنەرۋەنچىلىكىمىزنى ساقلاپ قالماقچى بولساق، قول ھۈنەرۋەنچىلىك بۇيۇمە-

لىرىمىزنى ئىشلەتمىگەن تەقدىردىمۇ سىتۇپلىپ ساقلىشىمىز لازىم.

بىزنىڭ شەھەرلىشىش داۋامىدا دۇچ كەلگەن يەنە بىر كىرىزىسىمىز كىملىك كىرىزىسىدۇر. مېنىڭچە، باشقىلارنى قارىغۇلارچە دوراشقا ھەرگىز بولمايدۇ، چۈنكى، بىز ئاسمانغا چىقىپ كەتسەكمۇ، ئالەمنىڭ چېتىدىكى دۆلەتلەردە ياشىساقمۇ، ئۇيغۇرلۇقتىن ئىبارەت مىللىي كىملىكىمىزنى ئۆزگەرتەلمەيمىز، بىز يىلتىزى تارتقان دىيار تەكلىماكان دىيارى، بۇنداق بولغانىكەن بىز كىملىك مەسىلىسىدە چوڭقۇر ئويلىنىشىمىز كېرەك.

ئەلسۆيەر: ئەينى يىللىرى «سەرخۇش» ئىنگلىز تىلى كۇرسىدا ھەپتىدە دېگۈدەك نۇتۇقلىرىڭىزنى ئاڭلاپ تۇراتتۇق. ھەر قېتىملىق نۇتۇق بىزگە ئۆزگىچە ئىلھاملارنى بېغىشلايتتى. شۇنداق چاغلاردا سىزگە بولغان ھۆرمىتىمىز ھەسسىلەپ ئېشىش بىلەن بىللە، نۇتۇق قابىلىيىتىڭىزگە ھەۋەس قىلاتتۇق، سىزچە كىشىلەر قانداق قىلغاندا نۇتۇق قابىلىيىتىنى ئۆستۈرەلەيدۇ، جەمئىيىتىمىز ئۈچۈن نۇتۇقنىڭ قانداق رولى بار دەپ قارايسىز؟

ئۆز باش: مەن دوكتورلۇقنى تاماملىغىچە بولغان ئالتە يىلدا ئاساسەن نۇتۇق سۆزلىمىدىم، بىراق 2003 - يىلدىن 2007 - يىلغىچە بولغان مەزگىلدە «قۇرۇۋاتقان تەپەككۇر دەرىخى، قاچان كۆكلەيسەن»، «كۆڭلىمىزدىكى بىز، ئەمەلىيەتتىكى بىز»، «ئىنگلىز تىلى جاننى نېمانداق قىينايسەن؟» قاتارلىق بىر يۈرۈش نۇتۇقلارنى سۆزلىگەنىدىم. شۇ جەرياندا مېنىڭ نۇتۇق قابىلىيىتىم ئۈزلۈكسىز ئېشىپ بارغانىدى. مېنىڭچە نۇتۇق بىر جەمئىيەتنىڭ لايىھەلىنىشىدە، كىشىلەرنىڭ ئۆزلۈكىنىڭ شەكىللىنىشىدە ئىنتايىن مۇھىم رول ئوينايدۇ. مەلۇم بىر مەنىدىن ئېيتقاندا، بىزنىڭ قەلبىمىز ۋە ئۆزلۈكىمىزنى ئاڭلىغان نۇتۇقىمىزنىڭ مەھسۇلى دېيىشكىمۇ بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ھازىرقى تىل پەلسەپىسىنىڭ جۈملىسىنى بىر جۈملىگە يىغىنچاقلىساق، رېئاللىق تىلنىڭ، سۆزنىڭ، شۇنداقلا نۇتۇقنىڭ مەھسۇلى. شاھانە ئەسىرىمىز «قۇتادغۇبىلىك»تە يۈسۈپ خاس ھاجىپ بۇۋىمىز سۆز ھەققىدە ئوبرازلىق قىلىپ «ئەقىل كۆركى تىلدۇر، بۇ تىل كۆركى سۆز، كىشى كۆركى يۈزدۇر، بۇ يۈز كۆركى كۆز» دەپ تولىمۇ توغرا ئېيتقانىدى. دېمەك، بىز سۆزلەۋاتقان گەپنىڭ قانداق بولۇشى ئەتراپىمىزدىكى ئادەملەر بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىمىزگە تەسىر يەتكۈزىدۇ. شۇڭا بىز تىل ۋە نۇتۇق جەھەتتىكى ئاساسىمىزنى بالدۇر باشلىشىمىز كېرەك، بۇنىڭ ئۈچۈن ئېسىل ئەسەرلەرنى كۆپلەپ ئوقۇشىمىزغا توغرا كېلىدۇ، ياخشى ئەسەرلەر روھىمىزنى تاۋلايدۇ.

يەنە بىر تەرەپتىن ئېيتساق، نۇتۇق ئىچىمىزدىن، يۈرىكىمىزدىن چىقىدۇ. نۇتۇق قابىلىيىتىنى ئۆستۈرمەكچى بولغانلار بىرىنچىدىن، ياخشى ئەسەرلەرنى كۆپلەپ ئوقۇشى كېرەك؛ ئىككىنچىدىن، داڭلىق ناتىقلارنىڭ نۇتۇقنى ئاڭلىشى كېرەك. «نۇتۇق سۆزلىگەندە ھېسسىياتنى قانداق ئىپادىلەش كېرەك. جۈملىنى قانداق تەشكىللەش كېرەك؟ كەيپىياتنى قانداق كونترول قىلىش كېرەك» دېگەندەك بىر قاتار مەسىلىلەرنى داڭلىق ناتىقلار بىزگە ئۆگىتىدۇ. مەسىلەن: مەن ئامېرىكىدا ئوباماننىڭ نۇتۇقنى ئاڭلىدىم. ئاتاقلىق ناتىقلار سۆزلىگەن نۇتۇقلارنى توپلىدىم، ئۇنىڭدىن بۇرۇنمۇ مەن داڭلىق ناتىقلارنىڭ تەرجىمىھاللىرىنى ئوقۇيتتىم، سەرخىل نۇتۇقلارنى ئاڭلايتتىم؛ ئۈچىنچىدىن، يالغۇز قالغاندا مەشىقنى كۈچەيتىش كېرەك. ئەمەلىيەتتە، نۇرغۇنلىغان ئېسىل نۇتۇقلار مەشىقنىڭ مەھسۇلى. ئۇنداق بولغان ئىكەن بىز ئادەتتىكى ۋاقىتلاردا، ئائىلىدە داۋاملىق سۆزلەپ تۇرساق نۇتۇق قابىلىيىتىمىز ئۆسىدۇ. مېنىڭ قوللانغان ئۇسۇلۇم، يالغۇز قالغانلىرىمدا ئەينەك ۋە تامغا قاراپ نۇتۇق سۆزلەشنى مەشىق قىلىمەن. ئەينەك ۋە تام بىزگە نۇتۇق سۆزلەشنى ئۆگەتىدىغان ئەڭ ياخشى «ئۇستاز» بولالايدۇ. چۈنكى، بىز ئەينەك ۋە تامغا قاراپ نۇتۇق سۆزلەشنى مەشىق قىلغاندا، بىز ھەرقانچە ئازساقمۇ، ئۇلار بىزنى مەسخىرە قىلمايدۇ. سۆزلەش، ئىپادىلەش جەريانىدا بىزنىڭ تۇيغۇمىز يېتىلىدۇ. ئەينەككە قاراپ سۆزلەش جەريانىدا ئۆزىمىزنىڭ چىرايى ۋە كىيىنىشكە قاراپ مەنىۋىلىق كەيپىياتىغا چۈمكەلسەك بولىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا، ئۆزىمىزنىڭ ئاۋازىنى ئۆزىمىز لېنتىغا ئېلىپ ئاڭلاپ بېرىشىمىز كېرەك، مەنمۇ ئۆزۈم سۆزلىگەن نۇتۇقلارنى لېنتىغا ئېلىپ قايتا - قايتا ئاڭلاپ بېرىمەن. بۇ جەرياندا ئۆزۈمنىڭ كەتكۈزۈپ قويغان يەرلىرىمنى بايقاپ تۈزىتىمەن.

ئەلسۆيەر: سىز «ئۆزلۈك گىرۋەكلىرى» ناملىق كىتابىڭىزدا «ئىلىم چېيى»، «پىكىرلىشىش چېيى» قاتارلىق چاي شەكىللىرىنى ئۆتكۈزۈش ئارقىلىق، ئەنئەنىۋى چاي شەكىللىرىمىزنى ئۆزگەرتىش تەكلىپىنى بېرىپتىكەنسىز، بۇ

ھەقتە كۆز قارىشىڭىزنى بىلىپ باقساق؟

ئۆزباش: خەلقىمىز ئارىسىدا دوست - يارەن، خىزمەتداش، ئۇرۇق - تۇغقانلار ئايدا بىر ياكى مەلۇم مەزگىل ئىچىدە بىر يىغىلىپ قاتار چاي ۋە ياكى تۈرلۈك زىياپەت شەكىللىرىنى ئۆتكۈزۈش ئادىتى شەكىللەنگەن. بولۇپمۇ بىزگە ئوخشاش شەھەرلەردە ياشاۋاتقان ئۇيغۇرلار ئارىسىدا قاتار چايلار ئالللىبۇرۇن تۇرمۇش شەكلىمىزنىڭ بىر قىسمىغا ئايلىنىپ كەتكەن. ئۇنداقتا ھازىر بىز ئۆتكۈزۈۋاتقان قاتار چايلار قانداق شەكىلدە داۋاملىشىۋاتىدۇ؟ مېنىڭچە، بىزنىڭ قاتار چايلىرىمىز ئاساسەن 10 - 20 ئادەم بىر سورۇنغا يىغىلغاندىن كېيىن، ئۆز ئارا كۆڭۈل ئېچىشنى مەقسەت قىلغان، ئۇنىڭدا ئىلىم ھەققىدە، يېقىندا جەمئىيىتىمىزدە بولۇنۇۋاتقان ئىجادىيەت ۋە پەن - تېخنىكا يېڭىلىقلىرى، خەير - ساخاۋەت، مائارىپ ئىشلىرى قاتارلىقلار ھەققىدە مۇنازىرە ۋە مۇھاكىمىلەر بولۇنمايدۇ ياكى يوقنىڭ ئورنىدا بولۇندۇ، ھەتتا كۆپىنچە قاتار چاي سورۇنلىرىمىز غەيۋەتخورلار سورۇنى ياكى ئېچەرمەنلەر پوزۇلىغا ئايلىنىپ قالغان، نۇرغۇن پىتنە - پاساتلار، ئۇرۇش - جېدەللەر شۇ سورۇندا چىقىدىغان ئىشلارمۇ دائىم بولۇپ تۇرىدۇ. ئۈرۈمچىدىكى كۆپلىگەن قاتار چايلاردىمۇ كىملەرنىڭ ئەملىنىڭ ئۆسكەنلىكى، كىملەرنىڭ كۆپ پۇل تاپقانلىقى، كىملەرنىڭ كىيىۋالغان كىيىمىنى قەيەردە سېتىۋالغانلىقى، تۈنۈگۈن قايسى ماركىلىق ھاراقنى ئىچكەنلىكى قاتارلىق يوقىلاڭ گەپلەر بىلەن نەچچە سائەت ۋاقىت ئۆتۈپ كېتىپ قالىدۇ، شۇ سەۋەبلىكمۇ ئېيتاۋۇر قەلەمكەشلەر «قاتار چايمۇ، خاتا چايمۇ» دېگەندەك ماقالىلەرنى يېزىپ، ئۆزىنىڭ قاتار چايغا بولغان نارازىلىقىنى ئۆتكۈر قەلىمى ئارقىلىق ئىپادىلىدى.

بىر جەمئىيەت كىچىك - كىچىك مىكرو سورۇنلاردىن تەركىب تاپىدۇ. مىكرو سورۇنلارنى ئىسلاھ قىلالىساق، ياخشىلىيالىساق ئۇنداقتا پۈتكۈل جەمئىيەتنى ئاستا - ئاستا ياخشى يۆلىنىشكە قارىتىپ ئۆلگىرلەتكىلى بولىدۇ. شۇڭا خەلقىمىز ئارىسىدا ئومۇملاشقان بۇ خىل قاتار چاي ۋە ھەر خىل زىياپەتلەرنىڭ شەكلى، مەقسىتىدە يېڭىلىنىش بولۇشى كېرەك. بىز «ئىلىم چېيى»، «پىكىرلىشىش چېيى» قاتارلىق يېڭىچە چاي شەكىللىرىنى تۇرمۇشىمىزغا ئېلىپ كىرىپ، بۇنى جەمئىيەتتە بىر تۈرلۈك ساغلام بولغان مەنىۋى ھاۋاغا ئايلاندۇرۇشىمىز كېرەك. بولۇپمۇ زىيالىيلار، كۆپرەك كىتاب ئوقۇيدىغانلار باشلامچى بولۇپ، ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىش، ئۆمۈربويى ئۆگىنىش تەشەببۇسىنىڭ باش ئاغرىتىدىغان قۇرۇق شوئار ئەمەسلىكىنى ئەمەلىيلەشتۈرسە، ئىجتىمائىي ئۇنۇم، ئىقتىسادىي ئۇنۇم ئېلىپ كېلىدىغانلىقىنى ئۆز ئەمەلىيىتى ئارقىلىق باشقىلارغا ئۇقتۇرۇشى كېرەك. ئۇنىڭدىن باشقا ئىزدىنىشنى خالايدىغان ياشلار «ئۆگىنىش گۇرۇپپىسى» تەشكىللەپ ئوقۇغان كىتابلىرىدىن ئالغان تەسىراتلىرىنى ئالماشتۇرۇپ تۇرسا ھەم ئۆزىدىكى كۈندىن - كۈنگە ئېشىپ بېرىۋاتقان مەنىسىزلىك تۇيغۇسىغا خاتىمە بېرەلەيدۇ ھەم كەم قالغان يەرلىرىنى تولۇقلاپ، يېڭى ئىدىيە، يېڭى ئۇچۇرلاردىن ۋاقتىدا خەۋەر تېپىپ، كۈنسېرى ئۆزگىرىۋاتقان دەۋرنىڭ تەلىپىگە ماسلىشىش ئۈچۈن ئاساس ھازىرلىيالايدۇ.

ئەلسۆيەر: زۇلپىقار مۇئەللىم، ئاخىرىدا ۋاقتىڭىزنى چىقىرىپ زىيارىتىمنى قوبۇل قىلغىنىڭىزغا رەھمەت.

ئۆزباش: سىزنىڭمۇ ۋاقتىڭىزنى چىقىرىپ مېنى زىيارەت قىلغىنىڭىزغا رەھمەت. بۇ يۈزتۇرا سۆھبەت بولغانلىقى ئۈچۈن ھەم ئاغزاكى نۇتۇق بىلەن يازمىچە خاتىرىنىڭ پەرقى بولغانلىقى ئۈچۈن سۆھبىتىمىزدە بەزى يېتەرسىزلىكلەر ۋە چولتا قاراشلارنىڭ بولۇشى تەبىئىي، ئوقۇرمەنلەرنىڭ تۈزىتىپ ئوقۇشنى تۆۋەنچىلىك بىلەن سورايمەن.

بۇ سانىنىڭ ئەسەرلىرى «شىنجاڭ گېزىتى» باسما ئىشلىرى مەركىزى ئۇيغۇرچە كومپيۇتېر بۆلۈمىدە تىزىلدى؛ بۇ سانىنىڭ تەكلىپلىك تەھرىرى: ئايگۈل ئەمەت؛ كوررېكتورى: رەنا ئەمەت؛ مۇقاۋا ۋە قىستۇرما سۈرەتلەرنى ئىشلىگۈچى: مەريەمگۈل ئىدرىس (تەكلىپلىك)، بەتچىك: ئىسھاقجان ئىبراھىم قارايېكىن (تەكلىپلىك).

جەننەتنىڭ ئىشكى

ئابدۇرېھىم ئابلەتخان

بۇ توقۇلما ئەمەس، ھەقىقىي بولغان ئىشلار.

بىر نەچچە يىل بۇرۇن بىر بوۋاي بىلەن ئىككى كۈن بىللە تۇرۇشقا مەجبۇر بولۇپ قالدىم. دەسلەپتە بوۋاينىڭ خاتىرىسى شۇنداق ئوچۇق ئىدى. بالا چاغلىرىدىكى ئىشلارنىمۇ خۇددى بايىلا يۈز بەرگەندەك راۋان سۆزلەپ بېرەتتى، ئەمما بەزىدە ھېلىلا قىلغان ئىشىنىمۇ ئۇنتۇپ قالاتتى. تۈنجى كۈنى بوۋاينىڭ نېرۋىسىدا سەل مەسىلە بارلىقىنى ھېس قىلىپ قالدىم، ئەمما ئەتىسىگىچە بوۋاينىڭ روھىي ھالىتىنىڭ مەندىنمۇ ياخشىلىقىغا ھەيران قالدىم.

ئارىدىن بىر يىل ئۆتۈپ شۇ يۇرتقا يەنە بېرىپ قالدىم. ھېلىقى بوۋايدىن ئەھۋال سوراش ئۈچۈن ئۆيىگە باردىم. بىراق بوۋاي ئۆلۈپ كېتىپتۇ. بالىلىرى بىلەن پاراڭلاشقاچ بوۋاينىڭ ئاخىرقى كۈنلىرىدىكى بەزى ئىشلىرىدىن خەۋەر تاپتىم. بالىلىرىغا مەن ئىلگىرى بوۋايدىن ئاڭلىغانلىرىم بىلەن ئۇلاردىن ئاڭلىغانلىرىمنى بىرلەشتۈرۈپ قايتىدىن سۆزلەپ بەردىم. ئۇلارنىڭ كۆڭلى يېرىم بولدى، شۇ كۈنى ھەممىمىزنىڭ كۆڭلى يېرىم بولدى. چىرايلىق ۋە ئازادە ئولتۇردۇق، كەچكىچە بوۋاينىڭ ۋە باشقا بوۋايلارنىڭ ياخشى ئىشلىرى سۆزلەندى. ئارىدىن نەچچە يىل ئۆتكەن بۈگۈنكى كۈندە نېمىشقىدۇر شۇ ۋاقىتتىكى پاراڭلارنى سىلەرگىمۇ سۆزلەپ بېرىشنى ئويلاپ قالدىم.

... بىر بالا دادىسى بىلەن ياشايدىكەن. ئۇزاق يىللار ئىلگىرى بالىنىڭ ئانىسى ئۆلۈپ كەتكەن بولغاچقا ئۇلارنىڭ ئۆيى يازدىمۇ قىشتەك سوغۇق بىلىنىدىكەن.

بالا پەقەت ھەر ئاخشىمى دادىسى بىلەن ئۇخلاشقا ياتقاندا ئۆينىڭ ئىچى ئىسسىق بولۇپ قالىدىكەن.

بالا دادىسى ئېتىزغا كەتكەندە ئاپىسىدىن قالغان دوپپىنى كىيىۋېلىپ ھويلىدا تام تۈۋىدە كېتىۋاتقان چۈمۈلىلەرنىڭ ئالدىنى توساپ ياكى ئۇلارغا توپا ياغدۇرۇپ ئوينايدىكەن. سوقما تامنىڭ يېرىقلىرىغا پۇدەيدىكەن ياكى كىچىك ياغاچلارنى تىقىپ كولاپ باقىدىكەن.

بەزىدە سىرتتىن بالىلارنىڭ خۇشال سۈرەنلىرى ئاڭلىنىپ قالىدىكەن، بالا كونا ئىشىكنىڭ يېنىغا يۈگۈرۈپ بېرىپ ئىشىك يېرىقلىرىدىن سىرتقا قاراپ كېتىدىكەن. سىرتتىكى بالىلار ئويۇننىڭ قىزىقىدا ئىشىك يوچۇقىدىن ئۆزلىرىگە ماراپ قاراۋاتقان بىر جۈپ قارا كۆزنى سەزمەيدىكەن.

بالا پېشانىسىنى ئىشىككە تىرىگىنىچە يېرىقتىن سىرتقا قاراپ تۇرۇۋېرىدىكەن. بىر سائەت، ئىككى سائەت شۇنداق قارايدىكەن. بىر چاغلاردا سىرتتىكى بالىلار ئويۇنلىرىنى تۈگىتىپ تارقاپ كېتىدىكەن. ئەمما بالا بوش قالغان كوچىغا قاراپ تۇرۇۋېرىدىكەن. تۇرۇۋېرىپ پېشانىسى كۆيۈشۈپ ئاغرىيدىكەن. شۇندىلا بالا ياغاچقا تېگىپ ئويۇشۇپ كەتكەن پېشانىسىنى سىيلىغىنىچە ئىشىككە يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ قالىدىكەن.

بىچارە بالا ئۇزاققىچە ئولتۇرۇپ كېتىدىكەن، چۈنكى ئۇنىڭ ئاپىسى يوقكەن.

كۆز باغلانغاندا دادىسى ئېتىزدىن قايتىپ كېلىدىكەن. ئالدىراپ يۈز - قوللىرىنى يۇيۇپلا بالىسىغا تاماق ئېتىپ بېرىدىكەن. بالىنى جىق يېيىشكە زورلاپ ئۆزى بالىسىدىنمۇ ئاز يەيدىكەن. بالا تاماقنى چېچىپ قويسا دادىسىنىڭ ئاچچىقى كېلىدىكەن. ئۇنى تاماق يېگەندە تىزلىنىپ تىك ئولتۇرۇپ يېيىشكە مەجبۇرلايدىكەن، دادىسىنىڭ دېيىشىچە شۇنداق ئولتۇرسا چوڭ بولغاندىمۇ تىك ئولتۇرىدىغان ئادەم بولىدىكەن، رىزقى بار ئادەم بولىدىكەن.

بـەزىدە دادىسى تـاماق يـەۋاتقان بـالىسىغا قـاراپ جىمجىت ئولتۇرۇپ كېتىدىكەن. بالا دادىسىنىڭ قاراۋاتقانلىقىنى سېزىپ بېشىنى كۆتۈرسە دادىسى بـالىسىدىن كۆزىنى ئېپقېچىپ باشقا ياققا قارىۋالىدىكەن.

دادىسى ئۇخلايدىغان چاغدا بالىسىغا قېلىنراق يوتقانىنى يېپىپ ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۆزىنىڭ چاپىنىنىمۇ يېپىپ قويىدىكەن. ئۆزى بولسا تىتىلىپ مازلىرى ئۇ يەر، بۇ يـەرگە يـىغىلىپ قالغان (ئەمما دادىسىنىڭ دېيىشىچە بەكلا ئىسسىق) كونا يوتقانىنى يېپىنىپ ئۇخلايدىكەن. دادىسىنىڭ يـاستۇقى پـەس بولغاچقا بـالىنىڭ كـىچىك ۋاقتىدىكى يۆگىكىنى يـاستۇقىنىڭ ئۈستىگە قاتلاپ قويۇپ ياتىدىكەن، بالا دادىسىنىڭ پۇشۇلدىشىنى ئاڭلىغاچ ئۇخلاپ قالىدىكەن.

سىز يېرىل تېشىم دېگەن چۆچەكنى ئوقۇغانمۇ ؟

بۇ بالىمۇ چۆچەكتىكى يېتىم قىزدەك يىراقلارغا بېرىپ بـىرەر تـاشنىڭ ئـىچىگە كـىرىپ كـېتىشنى ئـويلايدىكەن، ئۇنداق قىلسا دادىسىنىڭ ھەر ئاخشىمى سوغۇق ئۆيدە تېخىمۇ يالغۇز قېلىشىدىن ئەنسىرەيدىكەن.

سىز ئابىھايات دېگەن چۆچەكنى ئوقۇغانمۇ ؟

بالا ئابىھاياتنى ئۆزى ئىچمەيدىكەن. ئابىھايات بىلەن ئاپىسىنى قايتۇرۇپ كەلسە چىرايلىق يوتقان ۋە بىر يـاستۇق تىكىپ بېرىدىكەن. شۇ چاغدا بـالا يـېڭى يـوتقاننى دادىسىغا يېپىپ قويىدىكەن. ھەر ئەتىگىنى دادىسىنىڭ چاينى قـاينىتىپ بولالماي ئـوچاقتىكى ئـوتۇننى تـوختىماي پـۈدىشىگە ئـىچى ئاغرىيدىكەن، ئەگەر ئاپىسى بولسا ئـۇلار ئـويغانغاندا چـاي تەييار بولۇپ تۇرىدىكەن.

ئەمما ئۇنىڭ ئاپىسى ئـەمدى كـەلمەيدىكەن. نـېمىشقا كەلمەيدىغانلىقىنى بالا بىلمەيدىكەن. ئۇ يەنە دادىسىنىڭ يۆگەكنى يۆراپ يېتىش ئۈچۈن ياستۇق قىلىۋالغانلىقىنىمۇ بىلمەيدىكەن. ئـەگەر دادىسى بـالىسىنى يېنىغا ئېلىپ يۆراپ ياتسا بالىنىڭ چوڭ بولغاندا ئەركە بولۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەيدىكەن، ئـەمما بـالا بـۇلارنى بـىلمەيدىكەن. «دادامنىڭ ياستۇقى پەس» دەپ ئويلايدىكەن.

بەزىدە دادىسىنىڭ يانچۇقىدىن بىرەر تال ئـالما يـاكى كەمپۈتتەك نەرسىلەرمۇ چىقىپ قـالىدىكەن. ئـەمما دادىسى ئۇنداق نەرسىلەرنى يېيەلمەيدىكەن، ئـۇلارنى يېسە چىشى ئاغرىيدىكەن. شۇڭا بـالىسىلا يـېيەلەيدىكەن. بـالىسى بـولسا «دادامنىڭ چىشى ئاغرىيدۇ» دەپ ئويلايدىكەن.

بالا بارا ـ بارا چوڭ بوپتۇ.

دادىسىغا ئوخشايدىغان جىمجىت ھويلىدا، ئـانىسىنىڭ چىرايىدەك ئىللىق ئاسماننىڭ تېگىدە چوڭ بولۇپتۇ.

بالا مەكتەپكە بېرىپتۇ.

دادىسى ھەر كۈنى ئېتىزغا بېرىپتۇ.

ئـۇلار يـەنىلا بـۇرۇنقىدەك ئـەتىگىنى ئـايرىلىدىكەن. كەچقۇرۇن بولغاندا كۆرۈشىدىكەن. دادىسى يۈز ـ كۆزلىرىنى قارا ـ ئالا بوياپ يۈرۈپ ئـەتكەن تـاماقنى بـىللە يـەيدىكەن، بالا تاپشۇرۇق ئىشلەيدىكەن. دادىسى ئوچاقنىڭ ئـالدىدا خىيال سۈرگىنىچە ئولتۇرىدىكەن. بەزىدە بـالا تـاپشۇرۇقنى ئىشلـەپ بـولالماي شىرەگـە بـېشىنى قـويغىنىچە ئۇخلاپ قالىدىكەن. دادىسى ئـۇنىڭ ئـۇخلاۋاتقان چىرايىغا قاراپ ئولتۇرۇپ كېتىدىكەن. قاراپ كېتىدىكەن، بىر چاغدا بېشىنى يانغا قىلىۋالىدىكەن. ئـاندىن ئـۇخلاۋاتقان بـالىسىنى ئاۋايلاپ كۆتۈرۈپ ئورنىغا ياتقۇزۇپ قويىدىكەن.

بالىنىڭ شىرەگە يېيىلىپ كەتكەن كىتابلىرىنى، دەپتەرلىرىنى رەتلەيدىكەن. كەتمەن چېپىپ، كەتمەننىڭ سېپىدەك سىلىق ۋە قاتتىق بولۇپ كەتكەن بارماقلىرى بـىلەن كـىتاب ۋاراقلىرىنى شۇرلەيدىكەن. كىتاب بەتلىرىدىكى رەتلىك تـىزىلغان قۇرلارغا ئۇزاققىچە قاراپ كېتىدىكەن. ئاشۇ رەتلـىك قۇرلارنىڭ ئارىسىدىن ياخشى بىر نەرسە چىقىپ كېلىدىغاندەك بىلىنىدىكەن. يـۈزىدىكى قـورۇقلار يـېشىلىپ، چىرايى ئېچىلىپ قالىدىكەن. ئۇخلاۋاتقان بالىسىغا قارايدىكەن، قولىنى بـالىنىڭ يـوتقىنىغا تـىقىپ ئـۇنىڭ پۇتلىرىنى ئـېھتىيات بىلەن سىلاپ قويىدىكەن.

شۇنداق قىلىپ جـىمجىت ھـويلا، جـىمجىت ئـاتا ـ بـالا بىللە ياشاپ ئون نەچچە يىل ئۆتۈپتۇ. بالا مـەكتەپنى تـۈگەتىپتۇ، ئالىي مەكتەپكە ئۆتەلمەپتۇ.

ئەمدى بالا دادىسى بىلەن ئېتىزدا ئىشلەيدىكەن، ئەتىگىنى تەڭ ئېتىزغا بېرىپ، ئاخشىمى تەڭ قايتىپ كېلىدىكەن.

بالا شۇ چاغدا ئاپتاپنىڭ قانچىلىك قىزىقلىقىنى، ئۇيقۇنىڭ قانچىلىك تاتلىقلىقىنى، قول ـ پۇتلارنىڭ قانچىلىك ئاغرىيدىغانلىقىنى بىلىپتۇ. بۇنىڭغا ئوخشاش بىلگەنلىرى يـەنە كۆپىيىپتۇ، بالا ياخشى بـالىكەن، باشقا بـالىلاردەك ئىشتىن قاچمايدىكەن، ئىككىسى شۇنداق ياشايدىكەن.

ئەمما بالا ھارغىن ئىكەن. ئۆزگەرمەس كۈنلەر، ئۆزگەرمەس تاماق ۋە تۈگىمەس ئوششاق ئەمگەكلەر ئـۇنى دادىسىغا ئوخشاش جىمغۇر قىلىشقا باشلاپتۇ.

بالا دادىسىغا قـارايدىكەن. سـەل دۈمچـەك گـەۋدىسى بىلەن ھەرىكەت قىلغاندا پۇلاڭلاپ تۇرىدىغان ئىشتان ـ چاپىنىغا يىراقتىن، بەزىدە يەرنىڭ تېگىدىن بىلىندۈرمەي قارايدىكەن.

دادىسى نېمىشقىكىن ھېرىمايدىكەن، ئىشلەۋېرىدىكەن.

بالا بىر نەرسىگە ھەيرانكەن. دادىسىنىڭ نېمىشقا ھېرىمايدىغانلىقىغا ھەيران قالىدىكەن. قۇرتتەك توختىماي مىدىراپ تۇرۇشىغا ھەيرانكەن. دادىسىنىڭ ئۆزىنى بىلگەندىن تارتىپ ئۆزگەرمەي تۇرغان سەل دۈمچەك گەۋدىسى بىلەن مەڭگۈ كونىرىمايدىغان بىر قۇر كىيىمىگە ھەيران قالىدىكەن، توختىماي ئىشلەيدىغان بۇ ئادەمگە ھەيرانكەن.

ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بالا زېرىكىشكە باشلاپتۇ.

بالا زېرىككەن بىلەن زېرىكمەيدىغان يەرنى بىلمەيدىكەن. ئۇ تەڭتۇشلىرى ئارىسىغا يۈرەكلىك كىرەلمەيدىكەن. ئادەم توپلاشقان سورۇنلارغا بارغۇسى كەلمەيدىكەن. راستىنى ئېيتقاندا، بارغۇسى كەلسىمۇ ئەيمىنىدىكەن، قورۇنىدىكەن. دادىسى بالىسىدىن باشقا تۇغقان-بۇرادىرى يوقتەك ياشاپتىكەن. ئەمدى بالىسىمۇ دۇنيادا دادىسىدىن باشقا ئادەم يوقتەك ياشايدىكەن. تەڭتۇشلىرى دادىسى ياكى باشقا تۇغقانلىرىغا ئەگىشىپ ھەرخىل ئىشلارنى قىلىدىكەن. بەزىلىرى موتوسىكلىت، ھەتتا ماشىنا ھەيدەيدىكەن. ئالىي مەكتەپكە كەتكەن ساۋاقداشلىرى تەتىل قىلىپ كېلىدىكەن، يوللاردا ئۇچرىشىپ قالسا بالا ھودۇقۇپ بېشىنى يەردىن كۆتۈرەلمەيدىكەن.

بالا باشقىلارنىڭ «نېمە ئىش قىلىۋاتىسەن؟» دېگەن سوئالىدىن خىجىل بولىدىكەن. يەنە بىرى، باشقىلارنىڭ «سىز كىمنىڭ بالىسى؟» دەپ سورىشىدىن قورقىدىكەن. نېمىشقىدۇر دادىسىنىڭ ئىسمىنى دېيىشتىن قاچىدىكەن. چۈنكى، بالىغا باشقىلار بۇنداق سوئالنى ئۆزىنى مەسخىرە قىلىش ئۈچۈن سوراۋاتقاندەك بىلىنىدىكەن. بالا دادىسىدىن نومۇس قىلىدىكەن. شۇنداق چاغلاردا ئۆزىنىڭ ئاپىسى يوقلۇقىغا كۆڭلى يېرىم بولىدىكەن.

بالىنىڭ خىيالىغا، دەرۋازىنىڭ يېرىقلىرىدىن سىرتقا قاراۋاتقان بىر كىچىك بالا كېلىدىكەن. كىچىك بالىنىڭ قارا كۆزلىرى ياش يۇقى ئىكەن، بۇلارنى ئويلاپ بۇ بالىنىڭمۇ كۆزىگە ئىسسىق ياش كېلىدىكەن.

بالا دادىسىنىڭ باشقىلارنىڭ دادىسىدەك ئەمەسلىكىنى بىلىدىكەن. ئۇ پەقەت ئېتىزدا ئىشلەشتىن باشقا ئىش قىلالمايدىكەن. بالىسى ئۈچۈن يول مېڭىپ خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇپ قويالمايدىكەن ياكى پۇل چىقىرىپ بىرەر دۇكان ئېچىپ بېرەلمەيدىكەن. بالا بۇلارنى ئويلايدىغان بوپتۇ، ئۇ چوڭ بوپتۇ. چوڭ بولغاندىلا دادىسىنىڭ ئەسكى ئۆيىدىن باشقا ھېچنېمىسى يوقلۇقىنى بىلىپتۇ.

بالا شۇ ياشقا كەلگەندىلا دادىسىنىڭ بەكلا يارىماس ئادەملىكىنى ھېس قىلىپتۇ. دادىسىدىن، جىمجىت ھويلىسىدىن زېرىكىپتۇ.

شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە دادىسى دۈيجاڭ بىلەن ئۇرۇشۇپ ئۇنىڭ قولىنى قايرىۋېتىپتۇ. ئۆزىنىڭ بولسا بۇرنى قاناپتۇ، دادىسى بىر رەھبەرنى يارىلاندۇرغانلىقى ئۈچۈن جىنايەت ئۆتكۈزۈپتۇ.

يېزىدىكى ساقچىلار دادىسىنى ئالغىلى كەپتۇ. دادىسى بالىنى ھويلىغا چىقىرىۋېتىپتۇ. ئۆيدىن دادىسىنىڭ يالۋۇرغان ئاۋازى بىلەن ساقچىلارنىڭ كەسكىن قوپال ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپتۇ.

بىر چاغدا ساقچىلار دادىسىنى ئېلىپ چىقىپتۇ. بالا ھويلىدا ئىكەن. دادىسى ئۆيدىن چىقىۋېتىپ بالىسىغا قاراپتۇ. كۆزىنىڭ ئىچىدە ھەممە نەرسىنى سۈمۈرۈپ تاشلايدىغان بىر تەشنالىق بىلىنىپ تۇرىدىكەن. دادىسىنىڭ ئىككى پۇتى نېمىشقىدۇر ئوڭلاپ ماڭالمايدىكەن، سەنتۈرۈلىدىكەن. دۈشكەللەپ ماڭغان ساقچىلارغا، پىچىرلىشىۋاتقان قوشنىلارغا... قارىمايدىكەن. ئوغلىغا قارايدىكەن. بولۇۋاتقان ئىشلارغا ھاڭۋېقىپ قالغان ئوغلىغا قارايدىكەن. بالىسى شۇ چاغدا دەرۋازىدىن چىقىۋاتقان دادىسىنىڭ كۆزىدىن ئېتىلىپ چىققان ياشنى كۆرۈپ قاپتۇ، بالا دادىسىنىڭ يىغلىغىنىنى كۆرۈپ باقماپتىكەن.

لاتا پىكاپ دادىسىنى ئېلىپ كېتىپتۇ. بالا دەرۋازىسى ئالدىغا يىغىلىۋالغان ئادەملەردىن نومۇس قىلىپتۇ. يەرگە كىرگۈدەك بوپتۇ. پىكاپ قاچانلاردا كەتتى؟ يىغىلىۋالغان قوشنىلار قاچان تارقاپ كەتتى؟... بۇلارنى بىلمەيدىكەن.

كېيىن بالا قوشنىلارنىڭ پاراڭلىرىدىن بىلىشىچە دۈيجاڭ ئەزالارغا يىغىن ئېچىۋېتىپ دادىسىغا «ھەي يارىماس، ئاۋۇ يارىماس ئوغلۇڭ بىلەن قەرزىڭنى قاچان تۆلەپ بولىسەن» دېگىنى شۇ بوپتۇ. بالىنىڭ دادىسى غالجىر ئىتقا ئايلىنىپتۇ. بۇرۇن بۇنىڭدىن ئېغىر گەپلەرگە بېشىنى تۆۋەن قىلىپ ئولتۇرىدىغان بۇ ئادەمنىڭ شۇ كۈنى نېمە بولغانلىقىنى ھېچكىم بىلەلمەپتۇ.

شۇنداق قىلىپ بالىنىڭ دادىسى كىچىككىنە ئىشقا ساراڭلىق قىلىپ جىنايەتچى بولۇپتۇ، مانا ئەمدى بالا يالغۇز قاپتۇ.

يا دادىسىنىڭ تايىنى يوق ياكى ئاپىسى يوق، باشقىلار ئالدىدا ماختانغۇدەك ھېچنېمىسى يوق بالىلارنىڭ ئەزەلدىنلا دوستلىرى بولمايدىكەن، باشقىلار ئۇلارنى قاتارغا قوشۇۋالسىمۇ پەقەت مازاق قىلىپ ئويناش ئۈچۈنلا قوشۇۋالىدىكەن.

ئەمدىلىكتە بالا تېخىمۇ يالغۇز قاپتۇ.

بوران ئۇچۇپ تۇرغان ھويلا، يىغىلماي تاشلاپ قويۇلغان يوتقان-كۆرپە، شىرەنىڭ ئۈستىدىكى پارچە-پۇرات نان ۋە رەتسىز چىنە-قاچىلارنىڭ ئارىسىدا مىدىراپ يۈرگەن بىر يالغۇز بالا قاپتۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن بالا دادىسىغا تېخىمۇ ئۆچ بولۇپ كېتىپتۇ، چۈنكى، ئۇنى ئەتراپتىكىلەر تېخىمۇ ياراتمايدىغان بولۇپ كېتىپتۇ.

بالا دادىسىنىڭ قايسى تۈرمىدە ئىكەنلىكىنىمۇ بىلمەيدىكەن، باشقىلاردىن سۈرۈشتۈرۈشتىن خىجىل بولىدىكەن. دادىسىغا ئۆچ بولغاچقا سۈرۈشتۈرۈشنىمۇ خالىمايدىكەن.

ئارىدىن يېرىم يىل ئۆتۈپتۇ.

ئىسسىق ئۆي بىلەن ئىسسىق تاماقنى يېرىم يىل كۆرمىگەن بالىغا بىر ئىسسىق چىراي ئادەم ئۇچراپتۇ. ئۇ ئادەم ئۆزىنىڭ يۇرتىدا مۇساپىر بولۇپ قالغان بالىنى ئىچكىرىگە ئېلىپ بېرىپتۇ. بۇ ئادەم قۇرۇق ئۈزۈم تىجارىتى قىلىدىكەن. ئىچكىرىدە بۇ بالىغا ئوخشاش بىر نەچچە بالىنى پارچە قۇرۇق ئۈزۈم ساتتۇرىدىكەن. بۇ بالىلار ھەر كۈنى ئۇ ئادەم ئېلىپ بەرگەن ئۈچ چاقلىق ۋېلىسىپىتكە ئۈزۈملەرنى تولدۇرۇپ شەھەر كوچىلىرىدا، بازار دوقمۇشلىرىدا ئايلىنىپ ئۈزۈم ساتىدىكەن. قانداقلا بولمىسۇن ھەر كۈنى ئىسسىق تاماق بىلەن ئىسسىق ياتاق بار ئىكەن. ئۇلار بىر قىش شۇنداق ئۈزۈم سېتىپتۇ. يازغا يېقىن ساتىدىغان ئۈزۈم تۈگەپتۇ. ھېلىقى ئادەم بىلەن قالغان بالىلار يۇرتقا قايتىش ئۈچۈن تەييارلىق قىپتۇ، بىراق بالا ئۆزىنى، دادىسىنى ھېچكىم بىلمەيدىغان بۇ شەھەردىن ئايرىلىشنى خالىماپتۇ. ئۇ ئۈزۈم سېتىش جەريانىدا تونۇشۇپ قالغان بىر نەچچە يانچۇقچى بالىلار بىلەن شۇ شەھەردە قاپتۇ. ئۇ شەھەردىن باشقا شەھەرلەرگىمۇ بېرىپتۇ، ئۇلار بىر شەھەردە ھەپتە كۈنمۇ تۇرمايدىكەن. توختىماي شەھەر ئايلىنىدىكەن. مەھەللىسىنىمۇ تولۇق ئايلىنىپ باقمىغان بۇ بالا توختىماي شەھەر ئايلىنىشقا ئامراق بولۇپ قاپتۇ. كىچىك چېغىدا بىر قاچا لەڭپۇڭمۇ يەپ باقمىغان بالا شېرىنلىكلىرى بىلەن ئېسىل تاماقلارنى، رەڭدار سورۇنلارنى بىللە كۆرۈشكە ئامراق بولۇپ قاپتۇ.

ئەمما ھەر كۈنلا بۇنداق بولۇۋەرمەيدىكەن. ساقچىلارغا تۇتۇلۇپمۇ قالىدىكەن. ئەمما ھازىرقى بالا دادىسى قولغا ئېلىنغان چاغدىكى بالا ئەمەسكەن، ئۇنچىلىك قورقۇپ-تىترەپ كەتمەيدىكەن، بۇنداق ئىشلارغا كۆنۈككەن.

شۇنداق قىلىپ بەش يىل جەريانىدا گاھىدا ھەيۋەتلىك مېھمانخانىلاردا، ئېسىل تاماقخانىلاردا، يەنە گاھىدا پەلەمپەي ئاستىلىرىدا، ئەخلەتخانىلاردا يېتىپتۇ. شۇنداق چاغلاردا ئۆيىنى ۋە دادىسىنى ئەسلەپ قويىدىكەن، ئەمما يەنىلا يۇرتىغا قايتقۇسى كەلمەيدىكەن، دادىسى بىلەن يەنە بۇرۇنقىدەك بىللە ياشاشتىن قورقىدىكەن.

كىچىك شەھەرلەردە، ئىسسىق-سوغۇقلاردا، ئاچلىق ۋە توقلۇق بىلەن چۆرگىلەپ يۈرگەن بالا بىر كۈنى شۇ شەھەردىكى بىر ئاشخانىدا ئىشلەپ قاپتۇ. ئاشخانا خوجايىنى ياخشى ئادەمكەن. بالىنىمۇ «ياخشى ئادەمنىڭ بالىسىكەنسەن» دەپتۇ. بالىنىڭ تۇنجى قېتىم باشقا ئادەمنىڭ ئېغىزىدىن دادىسىنىڭ ياخشى گېپىنى ئاڭلىشىكەن. ئەمما ئاشخانا خوجايىنى دادىسىنىڭ قانداق ئادەملىكىنى بىلمەيدىكەن. بىراق ئاشپەز يەنىلا ياخشى ئادەمكەن، گېپى جىقكەن. بالىغا ياخشى مۇئامىلە قىپتۇ. توختىماي پاراڭلىشىدىكەن، چاقچاق قىلىپ كۈلدۈرىدىكەن.

بالا شۇنداق ئىشلەپ يۈرۈپ ئۇستا ئاشپەز بولۇپ، ئاشخانىنى ئۆزى باشقۇرغۇدەك بوپتۇ.

ئاشپەز ئۇستام ئۆزىنىڭ يالغۇز قىزىنى بالىغا بېرىپتۇ. ئۇلار ئىككى باللىق بوپتۇ. بۇرۇنقى بىر ئاشخانىسى كېيىن ئۈچ بوپتۇ. نۇرغۇن پۇل تېپىپتۇ، بۇ چاغدا ئۇ 50 ياشقا يېقىنلاپ قالغان نەۋرىلىك بولغان چوڭ ئادەم بوپتۇ.

ئۇ شۇ يېشىغا قەدەر يۇرتى ياكى دادىسى توغرۇلۇق بىرەر خەۋەر ئاڭلىماپتۇ. توغرىسىنى ئېيتقاندا بۇ ئىشلارنى سۈرۈشتۈرمەپتۇ. ئۇ ئەسلىمىلەردىن قېچىپتۇ، چۈنكى، دادىسى باشقىلارنىڭ ئالدىدا ماختانغۇدەك ئادەم ئەمەسكەن. شۇڭا پۇل تاپىدىغان ئاشخانىلىرى ۋە خوتۇن-بالىلىرىدىن باشقا ھېچنېمىسى يوقتەك ياشاپتۇ.

باللىقى، ھېلىقى ھويلىسى ۋە جىمغۇر دادىسى... ھەممىسىنى ئۇنتۇپ كېتىپتۇ.

يېشى چوڭلىغانچە بوۋاينىڭ ئايالى بىلەن بالىلىرى يۇرتقا قايتىپ كېتىشنى سۆزلىشىدىغان بوپتۇ. ئۇلارنىڭ دېيىشىچە بۇ شەھەر نېمىلا قىلمىسۇن ئۆزىنىڭ يۇرتى ئەمەسكەن. ئەۋلادتىن ئەۋلادقا قەدەر بۇ شەھەردىلا ياشاپ ئۆتكىلى بولمايدىكەن. ئادەم دېگەننىڭ ئۆلۈك-تىرىكى بولىدىكەن. ھەممە ئىش ئاشۇ يىراقتىكى يۇرتتا، قولۇم-قوشنىلار ئارىسىدا ياخشىكەن. توپىلىق بولسىمۇ، ئەسكى بولسىمۇ يەنىلا يۇرت ياخشىكەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە بالىلار ھازىرغىچە كۆرۈپ باقمىغان يەنە بىر بوۋىسىنىمۇ كۆرۈشى كېرەككەن. ئۇنىڭ ئەھۋالىنى بىلىشى كېرەككەن...

كۈندە شۇ پاراڭ بوپتۇ. نەۋرىسى قاچان يۇرتقا چىقىدىغانلىقىنى ھەر كۈنى بوۋايدىن سوراپتۇ، ھەر كۈنى سورا-

ۋېرىپتۇ. ئۇلۇغ بوۋىسىنىڭ قانداقراق ئادەملىكىنى، كىمگە ئوخشايدىغانلىقىنى، ساقىلىنىڭ ئۇزۇن ياكى قىسقىلىقىنى توختىماي سورايدىكەن، بوۋاي نەۋرىسىگە ئامراقكەن.

نەۋرىسى ئاشۇنداق سوراۋېرىپ بوۋاينى ئۆزگەرتىپتۇ. يۇرتىنى، دادىسىنى ئويلايدىغان قىلىپ قويۇپتۇ. كىچىك بالا دېگەن ئاجايىپ نەرسە. ئۇ يا ئۆچمەيدۇ ياكى لاۋۇلداپ سېنى كۆل قىلىۋەتمەيدۇ. ئادەمگە ئىسسىق بىلىنىپ تۇرىدۇ. نەۋرىسىنىڭ كۈندە ئاشۇنداق ئىسسىق ئۆتكۈزۈشى بىلەن ھەممەيلەننىڭ يىراقتىكى يۇرتىغا ۋە ئۇ يەردىكى نامەلۇم بوۋىسىغا بولغان قىزىقىشى كۈچىيىپتۇ.

بوۋاي يۇرتىغا قايتىشنى ئويلاپتۇ.

ئۇلار يۇرتقا كەلگەندە بوۋاي ھېچ يەرنى تونۇيالماپتۇ. كىراچىلاردىن سوراپ يۈرۈپ مەھەللىسىگە كەپتۇ. بىراق بۇ مەھەللە ئۇنىڭ مەھەللىسى ئەمەسكەن. بوۋاي ئېسىدە قالغان مەھەللىسىنى، ئۆيىنى تاپالماپتۇ. ئەتراپتىكىلەردىن سۈرۈشتۈرسە كونا مەھەللىلەرگە يېڭى ئولتۇراق جايلار چۈشكەن ئىكەن، ئۇلار ئامالسىز مېھمانخانىغا چۈشۈپتۇ.

بوۋاي ناھايىتى تەسلىكتە ئىلگىرىكى قوشنىلىرىدىن بىرىنى تېپىپتۇ. قوشنىسىنىڭ دەپ بېرىشىچە ئۇ ئىچكىرىگە كېتىپ ئىككىنچى يىلى دادىسى تۈرمىدىن چىقىپتۇ. ئۇ تۈرمىدىن چىققاندا بەكلا ئاجىزلاپ كەتكەنىكەن، ئۇ كۈندە ئىشىكنى تاقىۋېلىپ ھويلىسىدا كۈنلەپ خىيال سۈرۈپ ئولتۇرىدىكەن. ئېتىزنىمۇ باشقىلارغا كۆتۈرە بېرىۋېتىپتۇ، ئۇنىڭ ئىشى پەقەت كۈنلەپ خىيال سۈرۈپ ئولتۇرۇشكەن، ئۇ قوشنىلار بىلەنمۇ بۇرۇنقىدەك بېرىش-كېلىش قىلمايدىكەن.

قىشنىڭ بىر كۈنى قوشنىلار ئۇنىڭ ئېتىز تەرەپكە كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ. شۇ كۈنى دادىسىنى قەبرىستان تەرەپتە كۆرگەنلەرمۇ بار ئىكەن. بەلكىم ئايالىنىڭ قەبرىسىنى يوقلىغىلى بارغان ئوخشايدۇ، بۇ قوشنىلارنىڭ ئۇنى ئاخىرقى قېتىم كۆرگىنى بولۇپ قاپتۇ.

كېيىن دادىسى ئۇدا نەچچە ھەپتە ھويلىدىمۇ كۆرۈنمىگەچكە قوشنىلار ئەنسىرەپ ئىشىكنى بۇزۇپ ئۆيگە كىرسە كاڭدا سېلىنغان ئىككى يوتقان بار ئىكەن. يېڭراقدا ھېچكىم يوقكەن. دادىسى كونا يوتقانىنى يېپىنىپ ئۆلۈپ قالغانىكەن.

قوشنىلار ئۇنى يۇيۇپ تاراپ يەرلىككە قويۇپتۇ. ئۇنىڭدىن ھېچ بىر ئىقتىساد بولمىغاچقا ئۆيىنى بىرىگە سېتىپ يەرلىككە قويۇپ نەزىرلىرىنى قىپتۇ.

بالىنىڭ دادىسى شۇنداق ئۆلۈپ كېتىپتۇ. بالىغا ئىلگىرى ھېچنېمە قىلىپ بېرەلمىگەنىدەك ئۆلۈپ كەتكەندىمۇ بىرەر مىراس قالدۇرالماپتۇ، ھەتتا بالىنىڭ ئەسلىمىسىدىكى كىچىككىنە ھويلىنىمۇ ئېلىپ كېتىپتۇ...

ئۇ يۇرتىدىن يەر-جاي سېتىۋاپتۇ. ئېسىل قورۇ-جايلار سالدۇرۇپتۇ. ئىلگىرىكى قوشنىلار بىلەن ئىزدىشىپتۇ، ھال-ئەھۋال سوراپ ئۆتتۈشۈپتۇ. يېزىلاردىكى بىر نەچچە كونا مەكتەپنى قايتىدىن يېڭىلاپ بېرىپتۇ. يول ياسىتىپ، كۆۋرۈكلەر ساپتۇ. ئاجىزلارنىڭ، يېتىملارنىڭ بېشىنى سىيلاپتۇ... ئۇ شۇ يۇرتتىكى كاتتا جامائەت ئەربابى بولۇپتۇ. ئەمما يەنىلا باللىق چاغلىرىدىكىدەك خۇشال بولالماپتۇ، داۋاملىق ئىچىنى بىر ھەسرەت تاتىلاپ ئۇنى خۇشال قىلماپتۇ.

بىر كېچىسى چۆچۈپ ئويغىنىپ كېتىپ ئۆزىنى ئىلگىرىكى ئەسكى ئۆيدە دادىسىنىڭ يېنىدا ئۇخلاۋاتقاندەك ھېس قىپتۇ. ئالدىراپ چىراغنى ياندۇرسا يەنىلا ھازىرقى ياسىداق ئۆيدە ماموق يوتقاندا ياتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ. ئىلگىرىكى بالا ھازىرقى بوۋاي «دادا!» دېگىنىچە ئۈن سېلىپ يىغلاپ كېتىپتۇ. ئايالى، باللىرى، نەۋرىلىرى يىغىلىپتۇ. ئۇنىڭدىكى بۇ ھالەتكە ھەيران قاپتۇ. سەۋەبىنى سوراپتۇ. بوۋاي ئېسەدەيدىكەن، گەپ قىلمايدىكەن. دوختۇرلارنى چاقىرىپتۇ، ئەمما ھېچكىم بىلەلمەپتۇ.

بوۋاي شۇنىڭدىن كېيىن كۈندۈزى خىيال بىلەنلا ئولتۇرىدىغان بولۇپ قاپتۇ. كېچىسى بولسا چىراغنى ئۆچۈرۈپ قويۇپ ياتىدىكەن. چىراغنى كېچىدە يېقىشقا يول قويمايدىكەن. ئۇنىڭ كېچىدە «دادا» دەپ يىغلاۋاتقانلىقىنى ئاڭلىغان باللار چىراغنى ياقسا ئۇلارنى تىللايدىكەن... كېيىنچە باللىرى كېچىدە ئۇنىڭ يىغىسىنى ئاڭلىسىمۇ چىراغنى يېقىشتىن قورقۇپ ئاۋاز چىقارماي جىم ئولتۇرىدىغان بوپتۇ، ئاستا-ئاستا بوۋاينىڭ ساراڭلىقىغا كۆنۈپ كارى بولمايدىغان بوپتۇ.

دوختۇرلار بوۋايغا «مېڭە يىگىلەش» دەپ دىياگنوز قويۇپتۇ.

قىزىق يېرى مېڭە يىگىلەشكە گىرىپتار بولغان بۇ بوۋاينىڭ يەنە بىر كېسىلى بار ئىكەن. ئۇ توختىماي سەدىقە بېرىدىكەن. خۇددى ھەممە نېمىسىنى، ھەتتا ئامال بولسا ئۆزىنىڭ ئىسسىق جېنىنىمۇ سەدىقە قىلىدىغاندەك توختىماي سەدىقە قىلىدىكەن.

بوۋاي كۈنلىرىنى خىيال سۈرۈپ ئۆتكۈزىدىكەن. ئاخشىمى بولسا يالغۇز يېتىشقا ئامراقكەن. شۇ ئارقىلىق ئۆزىنىڭ ئانىسىدىن، دادىسىدىن قالغان ئەسلىمىلىرىنى ئىزدەي-

دىكەن. ھويلىسىدا ئويناپ ئولتۇرغانلىرىنى، دادىسىنىڭ تاماق ئېتىش ئۈچۈن يانمايۋاتقان ئوتنى پۈدەۋاتقان ھالىتىنى ئەسلەيدىكەن. دۇنيانىڭ ھېچبىر يېرىدە تاپالمايدىغان ئىلگىرىكى ھويلىسىنى، ئاپىسىنىڭ دوپپىسىدەك كۆپكۆك ئاسمانىنى، ئۇنىڭ چىرايىدەك ئىللىق ئاپتاپنى خىيالىدىلا كۆرەلەيدىكەن. كۆزىنى يۇمسا ئۆزىنىڭ يۆگىكىنى پۇراپ يېتىش ئۈچۈن ياستۇق قىلىۋالغان دادىسىنىڭ پۇشۇلدىشىنى ئاڭلىغاندەك بولىدىكەن، بوۋاينىڭ بەختى كېچە - كۈندۈز خىيال سۈرۈشكەن.

ياۋاش دادىسىنىڭ دۈيجاڭنى نېمىشقا ئۇرغانلىقىنى چۈشىنىدىكەن. دادىسىنىڭ نەزەرىدە ئوغلى ھاياتىدىكى تېغى ئىكەن. تەنھالىقتىكى ھەمراھىكەن. پىلىلداپ يېنىۋاتقان كۆڭلىنىڭ ئوتىكەن. كۆزى كۆرگەن، كۆڭلى سۇ ئىچكەن بىردىنبىر ھەمراھىكەن، شۇڭا ئوغلىنى تىللىغانلىقى دادىغا بەكمۇ ئېغىر كەلگەنىكەن.

بوۋاي كۈنسېرى ئاجىزلاپ كېتىپتۇ.

بالىلىرى خىزمەت بىلەن ئالدىراشكەن. بوۋاي بىلەن كۆپ پاراڭلاشمايدىكەن، چۈنكى، بوۋاي چۈشىنىكسىز گەپلەرنى قىلىدىكەن. ئەمما ھەممىسى بوۋايغا كۆيۈنىدىكەن.

بوۋاي مەسئۇلىيەتنى بىلمەيدىكەن. چۈنكى، دادىسىغا مەسئۇل بولماپتىكەن. تۇغقانلىرى بوۋايغا مېھرىبانلىق قىلىدىكەن. بۇ ئۇلاردىكى مەسئۇلىيەت ئىكەن. بوۋاي مەسئۇلىيەتكە موھتاج ئەمەسكەن. ساناقلىق مىنۇتلىرىدا بولسىمۇ بىر نەرسىگە ئېرىشىشنى ئىزدەيدىكەن، ئەمما ئۇ نەرسە مەۋجۇت ئەمەسكەن، ئۇ مەسئۇلىيەت ئەمەس ئىكەن.

مەيلى بالىلىرى ياكى نەۋرىلىرى بولسۇن ئۇنى ياخشى كۆرىدىغانلىقىنى ئېيتىپ تۇرىدىكەن. ئەمما بوۋاينىڭ كىيىملىرىنى دادىسى يۆگىكىنى پۇرىغاندەك پۇرىمايدىكەن. پۇتلىرىنى دادىسى سىلىغاندەك سىلىمايدىكەن. بوۋاينىڭ چىرايىغا دادىسى قارىغاندەك مۇھەببەت بىلەن قارىمايدىكەن، بىراق دادىسى بىر قېتىممۇ بالىسىنى ياخشى كۆرىدىغانلىقىنى ئېيتىپ باقماپتىكەن.

بوۋاي ئاخىرقى مىنۇتلاردا ھەقىقىي مۇھەببەتنىڭ دادىسىنىڭ مۇھەببىتى ئىكەنلىكىگە ئىشىنىپتۇ. ئاشۇ ئاددىي تۇرمۇشنىڭ نامرات قەۋەتلىرىگە چىلىشىپ تۇرغان مۇھەببەتنى، كۆزلەرنى جەلپ قىلغۇدەك داغدۇغىدىن خالىي جىمجىت مۇھەببەتنى ھېس قىپتۇ.

بوۋاي بۇ مۇھەببەتنىڭ مەڭگۈلۈك ھىجرانغا ئايلانغانلىقىغا ئىشىنىپتۇ. بوۋاي قىينىلىدىكەن. بىرەر قېتىم بولسىمۇ دادىسىنىڭ بويىنىغا ئېسىلىپ تۇرۇپ «جېنىم دادا! يالغۇز دادا! مەن سېنى شۇنداق ياخشى كۆرىمەن» دېيەلمىگەنلىكىگە، سەكرات پەيتىدە يالغۇز دادىسىنىڭ ئورۇق قوللىرىنى تۇتۇپ ئىلگىرى سۆيۈپ باقمىغان ئورۇق يۈزلىرىگە قانغۇدەك سۆيۈپ ھەمراھ بولالمىغانلىقىغا، ئۇنىڭ بېشىنى قۇچىقىغا ئېلىپ ئانىسىنىڭ يېنىغا ئۇزىتىپ قويالمىغانلىقىغا پۇشايمان قىلىدىكەن.

ھاياتىدىكى پۇشايمىنى پەقەت مۇشۇكەن.

ئەگەر شۇنداق قىلالىغان بولسا دادىسىنىڭ ئۆزىدىن تۈمەنمىڭ رازى بولۇپ كېتىدىغانلىقىنى، ئۆزىنى ياخشى كۆرىدىغان ئوغلى ئۈچۈن بۇ ئالەمنىمۇ، ھەتتا جېنىنىمۇ بېرىدىغانلىقىغا ئىشىنىدىكەن.

دادىسىنى ئاخىرقى قېتىم كۆرگەن چاغدىكى قىياپىتى بوۋاينى ئۆۋۈلاپ تاشلايدىكەن. دادىسىنىڭ كۆزىدىكى شۇ نەچچە تامچە ياش كەلكۈنگە ئايلىنىپ بوۋاينى تۇنجۇقتۇرىدىكەن. دادىسىنىڭ «ئوغلۇم مېنى ياخشى كۆرمەيدىكەن» دەپ كەتكەنلىكىگە، نامرات تاۋۇتنىڭ ئالدىدا ھېچكىم ماڭمىغانلىقىغا ئۇنىڭ ھاياتلىقىدىلا ئەمەس، ئۆلگەندىمۇ يالغۇز قالغانلىقىغا ئۈنسىز يىغلايدىكەن.

بوۋاي ئاخىرقى مىنۇتلىرىدا دادىسىدەك ياتالماپتۇ. چۈنكى، ئۇنىڭ يېنىدا دادىسىنىڭ كونا يوتقىنى يوق ئىكەن. دادىسى بولسا بالىسىنىڭ يۆگىكىنى پۇراپ، ئوغلىنىڭ يوتقىنىغا قارىغىنىچە ئالەمدىن ئۆتۈپتۇ. ئەمما بوۋاينىڭ پۇرىغۇدەك ھېچنېمىسى قالماپتۇ، قارىغۇدەك ھېچنېمىسى قالماپتۇ. پەقەت ئاخىرقى دەملەردە بالىلىقتا قالغان مۇھەببەتنىڭ ھەسرىتىلا قاپتۇ، شۇنداق قىلىپ مۇھەببەتلىك ھەسرەتلەر بىلەن ئاخىر بوۋاي ئالەمدىن ئۆتۈپتۇ.

يۇرتتىكىلەر ئۇنى داغدۇغا بىلەن كاتتا ئۇزىتىپتۇ، نامىزىغا مىڭلىغان ئادەملەر قاتنىشىپتۇ، ئۇنىڭ ئەلگە قىلغان خىزمەتلىرىنى باھالاپ «كاتتا ئادەمتى» دېيىشىپتۇ.

ئەمما بوۋاي ئاخىرقى تىنىقىدا، دادىسىنىڭ ھەقىقەتەن كاتتا ئادەملىكىنى ھېس قىپتۇ. قىلغان بارلىق ياخشى ئەمەللىرىنى دادىسىغا بېغىشلاپتۇ. نەزىر - سەدىقىلەر قىلىپ ياش كەتكەن مەزلۇم ئانىسى ۋە يالغۇز كەتكەن بىچارە دادىسى بىلەن جەننەتنىڭ ئىشىكىدە ئۇچرىشىپ قېلىشنى، ئۇلارنىڭ قولىنى تۇتۇپ بىر نەچچە قەدەم بولسىمۇ مېڭىۋېلىشنى خۇدادىن تىلەپتۇ.

ئاپتور: قومۇل شەھەر شەھەر ئىچى يېزا جىگدە قۇدۇق كەنتىدە

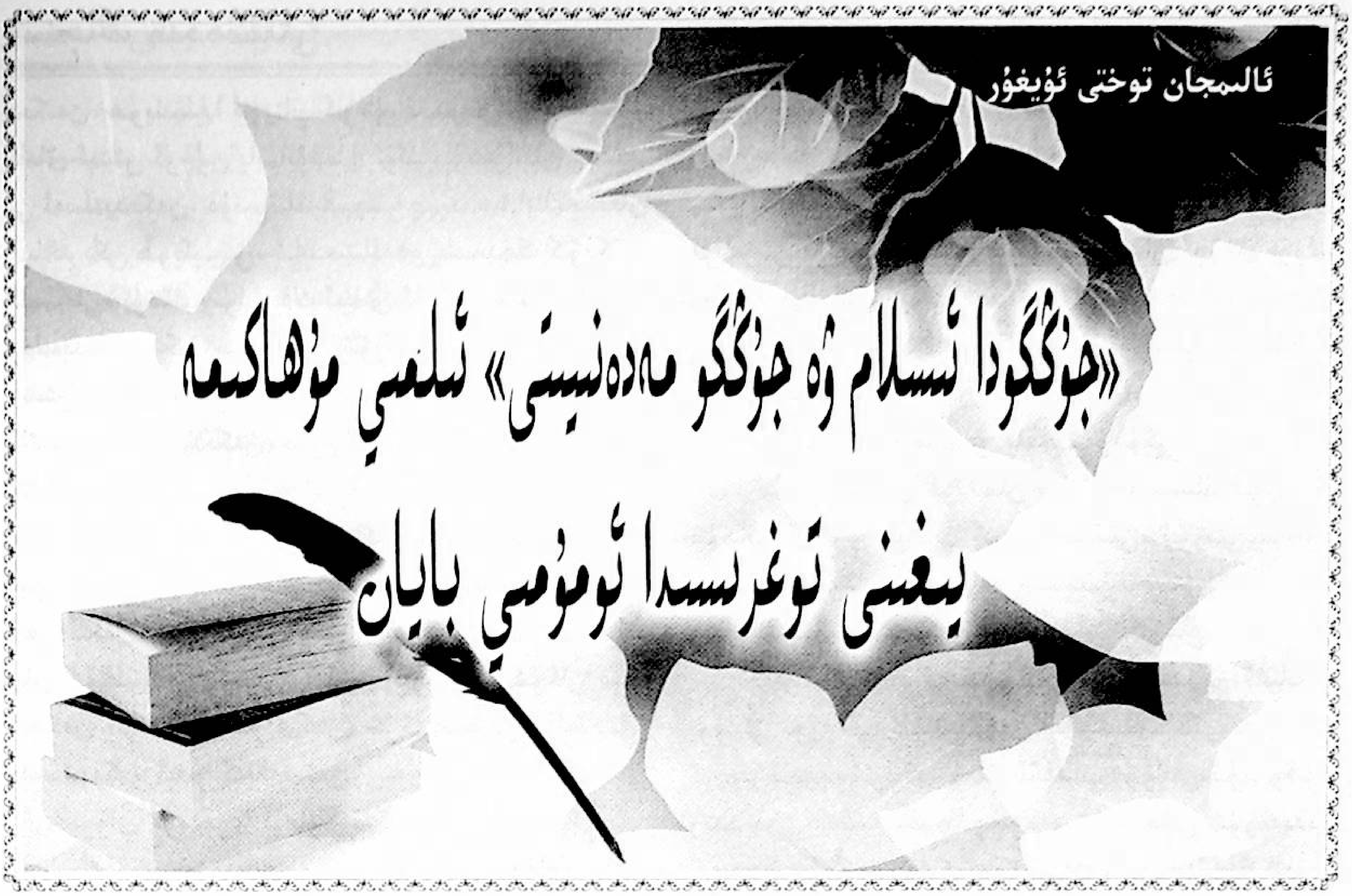

ئالىمجان توختى ئۇيغۇر

«جۇڭگودا ئىسلام ۋە جۇڭگو مەدەنىيىتى» ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى توغرىسىدا ئومۇمىي بايان

2012 - يىلى 12 - ئاينىڭ 1 - ، 2 - كۈنلىرى بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە پەنلىرى ئالىي تەتقىقات يۇرتى باشچىلىقىدا «جۇڭگودا ئىسلام ۋە جۇڭگو مەدەنىيىتى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى» بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى چېن شۈۋېن خەلقئارا تەتقىقات مەركىزىنىڭ زالىدا ئېچىلدى. بۇ قېتىملىق مۇھاكىمە يىغىنى بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە پەنلىرى ئالىي تەتقىقات يۇرتى ئۇيۇشتۇرغان «كىنان رىفاي ئىسلام تەتقىقاتى لېكسىيەسى» قاتاردىكى 2 - قېتىملىق مۇھاكىمە يىغىنىدۇر.

ئىسلام دىنى جۇڭگوغا تارقىلىپ يەرلىكلىشىش ۋە مىللىيلىشىشنى تاماملاش جەريانىدا مىڭ، چىڭ سۇلالىلىرى ئارىلىقىدىكى «ئىسلامىيەت ۋە كۇڭزىچىلىق» ۋەكىللىكىدىكى مۇتەپەككۇرلار تۈرتكىلىك رول ئوينىغان بولۇپ، «ئىسلامىيەت ۋە كۇڭزىچىلىق» ئىدىيەسى جۇڭگو ئەنئەنىۋى ئىدىيە خەزىنىسىنىڭ ئايرىلماس مۇھىم مەزمۇنى بولۇپلا قالماستىن، يەنە دۇنيا ئىسلام ئىدىيەسىنىڭمۇ مۇھىم تەركىبىي قىسمىدۇر. شۇڭلاشقا مەزكۇر تەتقىقات ساھەسىنىڭ تەرەققىي قىلىشى ئۈچۈن بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە پەنلىرى ئالىي تەتقىقات يۇرتى 2012 - يىلى 6 - ئاينىڭ 9 - ، 10 - كۈنلىرى

مەجلىسلىرىمىزدە مەدەنىيەتنىڭ گېپى

«ئىسلامىيەت ۋە كۇڭزىچىلىق دۇنيا قارىشى بىلەن جۇڭگودىكى ئىسلام تەتقىقاتىنىڭ ئەينى دەۋردىكى قىممىتى» ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى ئېچىپ، مۇشۇ قېتىم ئېچىلغان يىغىن ئارقىلىق ئىسلامىيەت ۋە كۇڭزىچىلىق دۇنيا قارىشى بىلەن جۇڭگودىكى ئىسلام تەتقىقاتىغا ئالاقىدار ئىلىم - پەن ئالماشتۇرۇشنى چوڭقۇرلاشتۇرۇپ، مۇناسىۋەتلىك ساھەلەردىكى تەتقىقاتچىلارنىڭ نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتىپ، مەدەنىيەتلەر دىيالوگى ۋە ئوخشىمىغان دىنلار، جايلار، ھازارەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئۆزئارا قوشۇلۇشقا كەڭ قورساق بولۇش ئىدىيەسىنى كۆرۈنەرلىك گەۋدىلەندۈرۈپ بەردى.

ئاندىن ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ۋەكىللىكىدىكى غەربىي يۇرت مەدەنىيىتىنىڭ جۇڭگو ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى ئىكەنلىكى توغرىسىدا سۆھبەت ئېلىپ بېرىلدى. ئۇيغۇر قاتارلىق مىللەتلەر باشقا قېرىنداش مىللەتلەر بىلەن بىرلىكتە غەربىي شىمالدىكى چېگرا رايونلارنى قوغداش ۋە قۇرۇپ چىقىشتەك ئۇزاق تارىخي جەريانىدا پارلاق مەدەنىيەتلەرنى يارىتىپ، مەزمۇنى مول، شەكلى خىلمۇخىل يەرلىك ئالاھىدىلىككە ئىگە بولغان تارىخ، ئەدەبىيات ۋە دىنغا ئائىت ئەسەرلەرنى ئىجاد قىلىپ، ئەۋلادمۇئەۋلاد ۋارىسلىق قىلىش، تولۇقلاش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش جەريانىدا ئۆزىگە خاس ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت شەكىللەندۈردى. بۇ قە-

دىمې ئەسەرلەرنىڭ ھەممىسى ئۇيغۇر قاتارلىق غەربىي يۇرتتىكى مىللەتلەرنىڭ ئىجتىمائىي تارىخى، ئىقتىسادىي، مەدەنىيىتى، ئۆرپ-ئادىتى، ئېتىكىسى، پەلسەپىسى ۋە دىنى قاتارلىق تەرەپلەردىكى قىممەتلىك ماتېرىياللار بولۇپ، ئۇيغۇرلار ۋە غەربىي يۇرتتىكى باشقا مىللەتلەرنىڭ بىلىم خەزىنىسى ۋە روھىي ئوزۇقى، شۇنداقلا مىللەتلەر مەدەنىيەت خەزىنىسىدىكى ئۆزگىچە بەدىئىي سېھرىي كۈچكە ئىگە نۇرلۇق گۆھەردۇر. شۇڭلاشقا، جۇڭگو ئىسلام مەدەنىيىتى، جۈملىدىن ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ۋەكىللىكىدىكى غەربىي يۇرت مەدەنىيىتى بىلەن جۇڭگودىكى كۇڭزىچىلار ۋەكىللىكىدىكى ھەرقايسى مەدەنىيەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئالماشتۇرۇش ۋە چۈشىنىشنى ئىلگىرى سۈرۈش مەقسىتىدە بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە پەنلىرى ئالىي تەتقىقات يۇرتى مەخسۇس يىغىن تەشكىللەپ، بۇ قېتىملىق يىغىننى ئۆتكۈزدى.

بۇ قېتىملىق يىغىنغا بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى، جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيەسى، مەركىزىي مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتى، جۇڭگو ئىسلام دىنى جەمئىيىتى، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى، شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى، شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيەسى قاتارلىق ئالىي مەكتەپ ۋە تەتقىقات ئورگانلىرىدىكى ئىجتىمائىي پەنلەر تەتقىقاتچىلىرى بولۇپ 30غا يېقىن كىشى قاتناشتى. يىغىنغا قاتناشقان مۇتەخەسسىس، ئالىملار غەربىي يۇرتتىكى ئىسلام دىنىنى چۆرىدىگەن ھالدا شىنجاڭدىكى ئىسلام دىنى بىلەن ئىچكىرى ئۆلكىلەردىكى ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت ئوتتۇرىسىدىكى ئالماشتۇرۇش ۋە ئۆزئارا تەسىر كۆرسىتىش ھەققىدە نۇقتىلىق مۇھاكىمە ئېلىپ باردى. بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە پەنلىرى ئالىي تەتقىقات يۇرتىنىڭ باشلىقى، پەلسەپە فاكۇلتېتىنىڭ ئۆمۈرلۈك پروفېسسورى، خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تەتقىقاتچى پروفېسسورى دۇ ۋېيمىڭ (杜维明) ئەپەندى تەبرىك سۆزىدە ئالىملارنىڭ يىغىنغا قاتناشقانلىقىنى قىزغىن قارشى ئالىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ، يىغىن مۇھاكىمىسىگە تولۇق قاتناشتى. يىغىن «مەخسۇس تېمىدا پىكىر بايان قىلىش»، «ئۇيغۇرلار ۋە ئىسلام»، «پەلسەپە ۋە دىن»، «تارىخ ۋە رېئاللىق»، «مەدەنىيەت ۋە كۇلتۇر»، «سوپىزم مەخسۇس تېمىسى»، «مەخسۇس تېما تەتقىقاتى» قاتارلىق يەتتە تېما بويىچە جەمئىي سەككىز باسقۇچ مۇھاكىمە ئېلىپ بېرىلدى.

يىغىن باشلانغاندىن كېيىن، دۇ ۋېيمىڭ ئەپەندى تەبرىك سۆزىدە ئالدى بىلەن ئۆزىنىڭ ئۇزاق يىللاردىن بۇيان ئىزچىل ئىزدىنىپ كېلىۋاتقان تەتقىقات تېمىسى «كۇڭزىچىلىقنىڭ زامانىۋىلاشقان ئۆزگىرىشلىرى ۋە مەدەنىيەتلىك جۇڭگو ئۈستىدە تەتقىقات»نى تونۇشتۇردى. دۇ ۋېيمىڭ ئەپەندى يەنە جۇڭگودا كۇڭزىچىلىق، بۇددا، تويىن قاتارلىق «ئۈچ دىننى بىرلەشتۈرۈش» بولۇپلا قالماستىن، بۇ «بەش دىن» (بۇددا دىنى، كۇڭزىچىلىق دىنى، تويىن دىنى، خىرىستىيان دىنى، ئىسلام دىنى)غا كېڭەيتىش كېرەك. چۈنكى، نېستورى دىنى بىلەن ئىسلام دىنى تاڭ سۇلالىسى دەۋرىدىن باشلاپ جۇڭگوغا كىرگەن دەپ قارىدى؛ ئىككىنچىدىن دۇ ئەپەندى كۇڭزىچىلىق تەتقىقاتىدىكى ئۈچ قەرەللىك ئىدىيە تەتقىقاتىنى شەرھلەپ چۈشەندۈردى ھەمدە كۇڭزىچىلىقنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن ئىسلام مەدەنىيىتى، ھىندى مەدەنىيىتى ۋە لاتىن ئامېرىكىسى مەدەنىيىتى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان كەڭ كۆلەمدىكى مەدەنىيەتلەر سۆھبىتى ئېلىپ بېرىش كېرەكلىكىنى كۆرسىتىپ ئۆتتى؛ ئۈچىنچىدىن، دۇ ئەپەندى يېقىنقى يىللاردىن بۇيانقى ئىسلام دىنى بىلەن كۇڭزىچىلىق دىنى ئارىسىدىكى دىيالوگلارغا مۇناسىۋەتلىك ئىلمىي تەرەققىيات ئەھۋاللىرىنى تونۇشتۇرۇپ ئۆتتى. ئىسلام دىنى بىلەن كۇڭزىچىلىق دىنى ئارىسىدىكى دىيالوگلار 1993-يىلى باشلانغان بولۇپ، خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتىدا كۇڭزىچىلىق، ئىسلام قاتارلىق ساھەلەردە ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدىغان مۇتەخەسسىس، ئالىملارنىڭ قاتنىشىشى بىلەن ئۇدا ئۈچ كۈن ئېچىلغان يىغىن جەريانىدا چوڭقۇر مۇھاكىمە قىلىندى. بۇ بىر ياخشى باشلىنىش بولۇپ، ئىسلام دىنى بىلەن كۇڭزىچىلىق دىنى سۆھبىتى خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتىدا بارلىققا كېلىپ، جۇڭگودا ياخشىراق تەرەققىياتقا ئېرىشتى. بۇنىڭدىن باشقا دۇ ئەپەندى مەدەنىيەتلەر دىيالوگىغا ئالاقىدار ئىلمىي ئەمگەك ۋە تۆھپىلەرگە داۋاملىق مەدەت بېرىش مەقسىتىدە ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ، مالايشىيا، ھىندونېزىيە، بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى، جۇڭگو چوڭ قۇرۇقلۇقىدىكى نەنجىڭ، كۇنمىڭ، يىنچۈەن قاتارلىق جايلاردا ئىسلام دىنى ۋە كۇڭزىچىلىق دىنى ئوتتۇرىسىدا ئىلمىي ئالماشتۇرۇش ئېلىپ بارغانلىقىنى ئېيتتى؛ تۆتىنچىدىن، دۇ ئەپەندى مەدەنىيەتلىك جۇڭگو چۈشەنچىسى دۆلەت ئىچىدىكى ھەرقايسى مىللەتلەر، ئىككى قىرغاقتىكى ئۈچ رايون، دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى جۇڭ

گولۇقلار مەھەللىسى، ئۇزاقتىن بېرى جۇڭگوغا غەمخورلۇق
قىلىۋاتقان ۋە جۇڭگو بىلەن قانداشلىق مۇناسىۋىتى بولمىغان
ھازارەتشۇناس ئالىملارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئېلىشى كېرەك. بو-
لۇپمۇ كېيىنكىلەرنىڭ خەلقئارادىكى «جۇڭگو ئوبرازى» چوڭ
دەرىجىدە شۇلار تەرىپىدىن شەكىللەندۈرۈلۈپ، «شەكىللەن-
دۈرۈلگەن»، «ئىسپاتلانغان» ھالەتتە بولىدىغانلىقى ئۈچۈن
ئالاھىدە ئېتىبار بېرىشكە ئەرزىيدۇ دەپ قارىدى؛ بەشىنچى-
دىن، جۇڭگو ئىسلام مەدەنىيىتى خۇيزۇلار ۋەكىللىكىدىكى
خەنزۇ تىللىق مۇسۇلمانلار مەدەنىيىتى ۋە ئۇيغۇرلار ۋەكىللە-
كىدىكى غەربىي يۇرت مۇسۇلمانلىرى مەدەنىيىتىنى ئۆز ئىچى-
گە ئېلىشى كېرەك، بۇ جۇڭگو مەدەنىيىتىدىكى مەنىۋى ھازا-
رەتلەرنىڭ كۆپ خىللىقىنى نامايان قىلىپ بەردى. دۇۋېيمىڭ
ئەپەندى پىكىرلىرىدە پۈتۈن دۇنيانى كۆڭلىدە قويۇپ
تۇرۇپ نەزەر سالىدىغانلىقى، نەزەر دائىرىسىنىڭ كەڭلىكى ۋە
سەممىي غەمخورلۇقىنى ئىپادىلىدى.

ئۇنىڭدىن كېيىن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق
ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ رەئىسى، پروفېس-
سور ئازات سۇلتان (شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ
سابىق مۇدىرى) «ئۇيغۇر مەدەنىيىتىدىكى ئىناقلىق ئىدىيە-
سى» دېگەن تېمىدا سۆزلەپ، شىنجاڭ مەدەنىيىتى تەتقىقاتى-
نىڭ ھازىرقى ئەھۋالى ۋە شىنجاڭنىڭ ئەينى دەۋردىكى دىنى
قاتارلىق مەسىلىلەرنى مۇنداق چۈشەندۈرۈپ بەردى: (1)
شىنجاڭدىكى ئۇيغۇر مەدەنىيىتىدە مىللىي ئالاھىدىلىك بىلەن
دىنىي ئالاھىدىلىك زىچ باغلىنىشلىق بولۇپ ئايرىۋېتىشكە بول-
مايدۇ. تارىخىي ئەسەرلەردىمۇ دىن بىلەن مەدەنىيەت سۇ
بىلەن سۈت قوشۇلغاندەك ئايرىلماس بىر گەۋدىگە ئايلىنىپ
كەتكەن بولۇپ، تۇرمۇشتىكى ئىدىيەۋى ئېڭىمىزدىمۇ ۋە
باشقا تەرەپلەردىمۇ ئۇچرايدۇ، شۇنداقلا ئالاھىدىلىكلىرىمۇ
گەۋدىلىنىپ تۇرىدۇ. (2) ئەدەبىي مىراسلار ھەرقايسى مەدە-
نىيەتلەر كاتېگورىيەسىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغانلىقى ئۈچۈن
كۆپلىگەن مۇتەخەسسىس، ئالىملار ئەدەبىيات تەتقىقات بىلەن
شۇغۇللىنىدۇ. (3) ھازىرقى تەتقىقات يۈزەكى ھالەتتە چەكلە-
نىپ قالغان بولۇپ، چوڭقۇرلاپ تەتقىقات ئېلىپ بېرىلمايۋاتى-
دۇ. (4) شىنجاڭنىڭ ئەمەلىيىتى بىزنىڭ ئىسلام دىنىنى قايتى-
دىن تونۇشىمىزغا تۈرتكە بولۇپ، جەمئىيەتنىڭ ھەرقايسى تە-
رەپلىرىدە چوڭقۇر تەتقىقات ئېلىپ بېرىش زۆرۈرىيىتىنى تۇغ-
دۇردى. (5) يۇقىرىدا بايان قىلىنغان ئەمەلىي مەسىلىلەر مۇتە-
خەسسىس، ئالىملارنىڭ دۆلەتنىڭ ئالاقىدار سىياسەتلىرىنى
چوڭقۇرلاپ تەتقىق قىلىپ، بىر سەپتىكىلەر مىللەت ۋە دىن
تارماقلىرى بىلەن بىرلىشىپ تەتقىقات ئېلىپ بېرىپ، ئاما
كۆڭۈل بۆلۈۋاتقان بۇ ئەمەلىي مەسىلىلەرنى تەرتىپكە سېلىپ،
شىنجاڭنىڭ قۇرۇلۇشى ۋە تەرەققىياتى ئۈچۈن خىزمەت قى-
لىشقا دەۋەت قىلدى. (6) 19 -، 20 - ئەسىرلەردە شىنجاڭدى-
كى ئاقارتىش ھەرىكىتى تەپەككۇر، ئىدېئولوگىيە ۋە سەنئەت
قاتارلىق ساھەلەرگە زور قوزغاتقۇچ كۈچ ئېلىپ كەلدى.
ئىسلامنىڭ جەمئىيەتتىكى ئىدىيەۋى ئېقىملارنى ئىسلاھ
قىلىش، يېڭىچە زامان ئىسلامىيىتىدىكى تۆرلۈك دىنىي ئىدىيە-
لەر، ئىچكىرى ئۆلكىلەردىكى يېڭى مەدەنىيەت ھەرىكەتلىرى،
جەمئىيەتتىكى ئىنقىلابىي پىكىر ئېقىملىرى، ئىلمىي دېموكراتىيە
پىكىر ئېقىمى قاتارلىقلار شىنجاڭغىمۇ ئورتاق تەسىر كۆرسەت-
تى. (7) بىز تارىختا ئۆتكەن داڭلىق ئالىملارنىڭ تەتقىقاتلىرى-
نى كېڭەيتىپ، مىللەتلەرنىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىگە بولغان
تەتقىقاتلارنى چوڭقۇرلاشتۇرۇپ، شىنجاڭ قۇرۇلۇشى ئۈچۈن
خىزمەت قىلىشىمىز كېرەك. (8) ئىلمىي تەتقىقاتلار رېئال جەم-
ئىيەتنىڭ ئېھتىياجى ئۈچۈن خىزمەت قىلىشى كېرەك. مەس-
لەن: مائارىپ تارماقلىرىدا ئىجتىمائىي پەن بازىلىرىنى
قۇرۇش، ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەن تەتقىقات بازىسى
قۇرۇش، تەتقىقات پونكىتلىرىنى قۇرۇپ، تەتقىقات خادىملىرى-
نى يېتىشتۈرۈپ چىقىپ، تەتقىقاتچىلار قوشۇنى بەرپا قىلىش
قاتارلىقلار. رېئاللىق ئىلمىي ساھەلەرنىڭ ئالدىنقى ئېھتىياجى
بولغاچقا، پروفېسسور ئازات سۇلتان ئۆزىنىڭ ئۇزاق يىللىق
ئوقۇتۇش تەتقىقاتى ۋە خىزمەت تەجرىبىسىگە ئاساسلىنىپ
شىنجاڭنىڭ ئەينى دەۋردىكى ئىلىم - پەن مەدەنىيەت تەتقىقاتى-
نىڭ ئەھۋالى توغرىسىدا قىسقىچە بايان ئېلىپ باردى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى
مەسلىھەتچىلەر ئىشخانىسى (تارىخ - مەدەنىيەت تەتقىقات
يۇرتى)نىڭ مۇدىرى، تەتقىقات يۇرتى باشلىقى، پروفېسسور
ئارسلان ئابدۇللا (شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە ئىنستى-
تۇتىنىڭ سابىق مۇدىرى) «تىل ھادىسىلىرى نۇقتىسىدىن
ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ ئۇيغۇر تىلىغا كۆرسەتكەن تەسىرى»
دېگەن تېمىدا لوگىكىلىقى كۈچلۈك بولغان تەتقىقات دوكلاتى
بېرىپ، تىل ھادىسىسى نۇقتىسىدىن ئىسلام دىنىنىڭ ئۇيغۇر
تىلىغا بولغان تەسىرىنى مۇھاكىمە قىلدى. ئاساسلىق مەزمۇنى
تۆۋەندىكىچە: (1) نېمە ئۈچۈن ئەرەب - پارس تىلىنىڭ

ئۇيغۇر تىلىغا كۆرسەتكەن تەسىرى چوڭراق؟ نېمە ئۈچۈن دىن تىلى روھىيىتىمىزگە ۋە دىلىمىزغا تەسىر كۆرسىتىدۇ؟ (2) تىل مەدەنىيىتىدىكى «پارسگۇيلۇق»، «ئەرەبگۇيلۇق» قاتارلىق تارىخىي مەدەنىيەت ھادىسىلىرىنى ئىنچىكىلىك بىلەن خۇلاسىلەپ چىقىپ، تەتقىقاتنى ئەستايىدىل ئېلىپ بېرىش، چوڭقۇرلاشتۇرۇش توغرىسىدا. (3) تىل مورفولوگىيەلىرىدىن كىرمە سۆزلەر، لۇغەت تەركىبى تۇراقلىقلىقى، ئوخشاش مەنىلىك سۆزلەر، سۆز مەنىسىنىڭ ئۆزگىرىش يۈزلىنىشى قاتارلىقلارنى مۇھاكىمە قىلدى. پروفېسسور ئارسلان ئابدۇللا بىر مىللىي مەدەنىيەت ئالىمى نۇقتىسىدىن چىقىپ تۇرۇپ، ئوچۇق-يورۇقلۇق بىلەن ئۆزىنىڭ كۆزىتىشلىرى، مۇلاھىزىلىرى، مىللىي ھېسسىياتى ۋە چىن قەلبىدىن چىقىپ تۇرىدىغان ئىلمىي پوزىتسىيەسىنى ئىپادىلىدى.

«ئۇيغۇرلار ۋە ئىسلام» مەخسۇس تېمىسىدا ئابدۇكېرىم راخمان (ئاپتونوم رايونلۇق «ئاز سانلىق مىللەتلەر تىل-ئەدەبىياتى» نۇقتىلىق پەنلەر يېتەكچىسى) ۋە ئابدۇبەسىر شۈكۈرى (شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە ئىنستىتۇتىنىڭ سېكرېتارى) ئايرىم-ئايرىم ھالدا «زامانىمىزدىكى ئۇيغۇرلار ۋە ئىسلام دىنى» ۋە «ئىسلام دىنىدىكى ئەخلاق تەلىماتلىرى ۋە ئۇيغۇرلار» دېگەن تېمىلاردا سۆزلەپ، ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ ئۇيغۇرلارغا چوڭقۇر تەسىر كۆرسەتكەنلىكىنى مۇھاكىمە قىلدى. پروفېسسور ئابدۇكېرىم راخمان دوكلاتىدا مۇنداق دېدى: ئۇيغۇرلار ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلغىلى 1000 يىلدىن ئېشىپ، ئىسلام مەدەنىيىتى ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ ئايرىلماس مۇھىم تەركىبىي قىسمىغا ئايلاندى. شۇنداق بولسىمۇ شىنجاڭنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىغا يۈزلەنسەك، ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە دىنىي ئىشلارنى باشقۇرۇشتا دائىم بەك قاتتىق ياكى بەك يۇمشاق ۋاستىلىك بولۇپ كېتىشتەك ئەھۋاللار يۈز بەردى. ئۇ ئاساسلىق قىلىپ بىر قانچە تەرەپلەردىن ئۆزىنىڭ كۆز قاراشلىرىنى بايان قىلدى: (1) بەزى ۋاقىتلاردا دىنىي زاتلارنىڭ قانۇنسىز دىنىي پائالىيەتلىرى ۋاقتىدا چەكلەنمىگەچكە، دىنىي پائالىيەتلەرنى قانۇن بويىچە باشقۇرۇشنى مۇكەممەللەشتۈرۈشكە توغرا كەلدى. (2) 16-ئەسىردىن كېيىن، بىر قىسىم سوپى-ئىشانلار ئوتتۇرا ئاسىيا رايونىدىن شىنجاڭ (ئاساسلىقى جەنۇبىي شىنجاڭ)غا كېلىپ، مەزھەپلەر كۈرىشى كەلتۈرۈپ چىقىرىپ، ئۇيغۇر جەمئىيىتىنىڭ ئىقتىسادىي، سىياسىي تەرتىپلىرىگە ئېغىر بۇزغۇنچىلىق قىلدى. ئازادلىقتىن كېيىن (بولۇپمۇ 1952-، 1953-يىللار) ھۆكۈمەت بىر مەھەل سوپى-ئىشانلارنىڭ جېدەللىرىنى ئومۇميۈزلۈك توسقانىدى. شۇنداقتىمۇ، يېقىنقى يىللاردىن بۇيان سوپى-ئىشانلار قايتىدىن جانلىنىپ كەتتى. بۇ مۇقەررەركى دىنىي مەزھەپلەرنىڭ بۆلۈنۈشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. (3) دۆلەت ئىچىدە جۇڭگودىكى ئىسلام دىنىغا قارىتا ئومۇميۈزلۈك ۋە سىستېمىلاشقان تەتقىقات كەمچىل بولغاچقا، مۇكەممەلرەك بولغان تەتقىقاتچىلار قوشۇنى شەكىللەنمىدى. (4) پۈتكۈل جەمئىيەتتە، بولۇپمۇ كەڭ ياشلار ئارىسىدا ماركسىزملىق دىنىي كۆز قاراش ئومۇميۈزلۈك قانات يايدۇرۇلمىدى. (5) نورمال دىنىي پائالىيەتلەر بىلەن قانۇنسىز دىنىي پائالىيەتلەرنىڭ چېگراسى ئىلمىي پەرقلەندۈرۈلمىگەچكە، «قانۇنسىز دىنىي پائالىيەت» دېگەن بۇ ئۇقۇم مىللىي قاراتمىلىققا ئىگە بولۇپ قالدى. (6) بەزى تەرەپلەردە دىنىي پائالىيەتلەر بىلەن ئۆرپ-ئادەت خاراكتېرىگە ئىگە ئاممىۋى پائالىيەتلەر پەرقلەندۈرۈلمىگەچكە زەربە بېرىش دائىرىسى كېڭىيىپ كەتتى. مەسىلەن: ئۇيغۇر قىز-ئاياللىرىنىڭ ياغلىق ئارتىشىغا، ئەرلەرنىڭ ساقال-بۇرۇت قويۇپ، دوپپا كىيىشىگە يول قويماسلىق، قۇربان ھېيت روزى ھېيت نامىزىغا قاتنىشىشقا يول قويماسلىق، روزا تۇتۇشقا يول قويماسلىق، ھەتتاكى ئۆز ئارا سالاملاشقاندا «ئەسسالامۇئەلەيكۇم» («ساڭا ئامانلىق تىلەيمەن» دېگەن مەنىدە) دېيىشكىمۇ يول قويماسلىق قاتارلىقلار. خەلق ئارىسىدا ئاللىقاچان ئەنئەنىگە ئايلانغان بۇ ئۆرپ-ئادەتلەر دىنىي پائالىيەتلەر دەپ قارالدى ۋە توسقۇنلۇققا ئۇچراپ، كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ ھېسسىياتىغا زىيان يەتكۈزۈپ، بىر خىل ئىچكى قارشىلىق كۆرسىتىشنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. (7) ئىسلام دىنى ئەخلاقى بىلەن سوتسىيالىستىك ئەخلاق ئوتتۇرىسىدىكى ئۆز-ئارا مۇناسىۋەت ئىسلام دىنى بىلەن سوتسىيالىستىك مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى ئوتتۇرىسىدىكى ئۆز ئارا تولۇقلاش رولى ئىلمىي چۈشەندۈرۈلمىدى. پروفېسسور ئابدۇكېرىم راخمان دوكلاتىدا، گەرچە ھازىرقى ئۇيغۇر جەمئىيىتى مۇسۇلمانسىز تەرەققىيات ۋە گۈللىنىشكە ئېرىشكەن بولسىمۇ، يىراق يۇقىرىدا بايان قىلىنغان سەلبىي ئامىللارنىڭ ھەرقايسى كەسىپلەرنىڭ ھالقىما تەرەققىياتىدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋاتقان رېئال مەسىلىلەر ئىكەنلىكىنى تەكىتلىدى. پروفېسسور ئابدۇبەسىر شۈكۈرى دوكلاتىدا مۇنۇلارنى دېدى: جۇڭگودا ئۇيغۇر،

خۇيزۇ، قازاق، قىرغىز، تاجىك، ئۆزبېك، تاتار، دۇڭشياڭ،
سالار، باۋئەن قاتارلىق ئون ئاز سانلىق مىللەت ئىسلام دىنى-
غا ئېتىقاد قىلىدۇ. گەرچە ئىسلام دىنى تاڭ سۇلالىسى دەۋرى-
دىن باشلاپ جۇڭگوغا كىرگەن بولسىمۇ، ئەمما دۆلىتىمىزدى-
كى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىش تارى-
خى بىر دەك ئەمەس. تەتقىقات نەتىجىلىرىگە ئاساسلانغىنىمىز-
دا، دۆلىتىمىزدىكى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان مىللەتلەر
ئىچىدە ئۇيغۇر ۋە سالار قاتارلىق مىللەتلەرنىڭ ئىسلام دىنىغا
ئېتىقاد قىلغىنىغا بىر قەدەر ئۇزاق بولغان بولۇپ، ئۇيغۇرلار
مىلادىيە 10 ـ ئەسىرلەردىن باشلاپ ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد
قىلغان، تەخمىنەن 10 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىدا، ئىسلام دىنى قا-
راخانىلار خاندانلىقى ئوردىسىدىكى خادىملارغا تارقالغان.
ساتۇق بۇغراخان ئۇيغۇرلار ئارىسىدا ئەڭ بۇرۇن ئىسلام دى-
نىغا ئېتىقاد قىلغان ۋە ئىسلام دىنىنىڭ ئومۇملىشىشىدىكى نو-
پۇزلۇق شەخسكە ئايلانغان. مۇشۇ ۋاقىتتىن باشلاپ ھېسابلى-
غاندا، ئۇيغۇرلارنىڭ ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىشى 1000
يىلدىن ئارتۇق تارىخقا ئىگە بولغان. شۇنداقلا، 1000 يىلدىن
بېرى ئۇيغۇرلارنىڭ پەلسەپە، سەنئەت، ئەدەبىيات، ئىجتىما-
ئىي تۇرمۇش ۋە تۇرمۇش ئۆرپ ـ ئادەتلىرى قاتارلىقلار
ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ چوڭقۇر تەسىرىگە ئۇچرىغان. ئەخلاق
تەلىماتلىرىنىڭ ئىسلام دىنىدىكى ئورنى ناھايىتى يۇقىرى
بولۇپ، ئىسلام دىنىنىڭ ئەسلىي ئەخلاق تەلىمات مەسىلىلىرى
«قۇرئان كەرىم»، ھەدىس شېرىپ، دىنىي ئەقىدىلەر، شەرى-
ئەت قاتارلىقلاردا نۇقتىلىق قىلىپ بايان قىلىنغان. ئۇيغۇر ئا-
لىملىرى 11 ـ ئەسىردىن تاكى ھازىرغىچە ئەخلاق تەلىماتلىرى-
غا مۇناسىۋەتلىك ئاز بولمىغان كىلاسسىك ئەسەرلەرنى
يازغان، مەسىلەن: «قۇتادغۇبىلىك»، «ئەتەبەتۇلھەقايىق»،
«قابۇسنامە» قاتارلىقلار. بۇ كىلاسسىك ئەسەرلەر ئۇيغۇرلار-
نىڭ ئىجتىمائىي ئەخلاق تەلىماتلىرىنىڭ بارلىققا كېلىشىدە يې-
تەكچىلىك رول ئوينىغان. ئابدۇبەسىر شۈكۈرى ئاساسلىقى ئا-
دىمىيلىك، خەير ـ ساخاۋەت، سەۋر ـ تاقەت، ئىتائەت، ئىستى-
قامەت، ئەپۇچانلىق قاتارلىق تەرەپلەردىن ئىسلام مەدەنىيىتى-
نىڭ ئۇيغۇر مەدەنىيىتىگە كۆرسەتكەن كونكرېت تەسىرىنى
شەرھلەپ چۈشەندۈردى.

«پەلسەپە ۋە دىن» مەخسۇس تېمىسىدا، بېيجىڭ ئۇنى-
ۋېرسىتېتى پەلسەپە ئىنستىتۇتى دىن فاكۇلتېتىنىڭ دوتسېنتى شا
زۇڭپىڭ (沙宗平) ۋە جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيە-
سى مىللەتلەر ئەدەبىياتى تەتقىقات ئورنىنىڭ تەتقىقاتچىسى
رەيھان قادىر ئىسلام مەدەنىيىتى بىلەن كۆڭزىچىلار مەدەنىيى-
تىنىڭ ئوخشاشلىقى ۋە پەرقىنى ئوخشىمىغان تەرەپلەردىن سې-
لىشتۇردى. دوتسېنت شازۇڭپىڭ «ئىسلامدىكى تەۋھىد نەزە-
رىيەسى ۋە جۇڭگونىڭ قەدىمكى زاماندىكى تەڭرى (ئىلاھ)
قارىشى» تېمىسىدا مۇنداق دوكلات بەردى: جۇڭگونىڭ قە-
دىمكى زاماندىكى تەڭرى (ئىلاھ) قارىشىنىڭ ۋەزىيىتى بىر
قەدەر مۇرەككەپ بولغاچقا، پىكىرلىرىدە ئاساسلىقى «نەزمە-
نامە»دىكى مۇناسىۋەتلىك تېكىستلەرگە ئاساسەن تەھلىل
ئېلىپ باردى. شۇنىڭغا ئاساسلىنىپ تۇرۇپ، پىكىر بايان
قىلىپ، «نەزمىنامە»دىكى ئۆزى مۇھاكىمە قىلغان قىسمەن تې-
كىستلەر ئارقىلىق مۇنداق ئىككى نۇقتىغا ئېرىشكەنلىكىنى
دېدى: (1) بۇ دەۋردىكى «ئىلاھ»، «خۇدا» ياكى
«تەڭرى» دېگەن بۇ ئۇقۇملار بىر ئىلاھچىلىق ياكى كۆپ
ئىلاھچىلىقنىڭ روشەن ئالاھىدىلىكلىرىنى ئىپادىلەپ بېرەلمە-
گەن بولۇپ، بۇ بەلكىم شېئىر تىلىنىڭ ھەددىدىن زىيادە
ئاددىي بولۇشى ھەمدە نەزمىنامەنىڭ مەخسۇس دىنىي ئەسەر
بولمىغانلىقىدا بولسا كېرەك. (2) مەيلى «ئىلاھ»، «خۇدا»
ياكى «تەڭرى» بولسۇن ھەممىسى ئىرادىگە ئىگە بولۇپ،
مۇكاپاتلاش ۋە جازالاش ئېلىپ بارالىغان. دوتسېنت شازۇڭ-
پىڭ «قۇرئان كەرىم» ۋە «نەزمىنامە»نىڭ كونكرېت چۈ-
شەندۈرۈشلىرىگە ئاساسلىنىپ، ئىككىسى ئوتتۇرىسىدىكى مۇ-
قەددەسلىك خاراكتېرىنىڭ قاتلاملىرىدا ئوخشىشىپ كېتىدىغان
بىر قانچە ئالاھىدىلىكلەرنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋاتقانلىقى-
دەك ئېھتىماللىقنى شەرھلەپ چۈشەندۈردى. تەتقىقاتچى
رەيھان قادىر «دوستلۇق يولى ۋە مۇرەسسە يولى — ‹قۇتاد-
غۇبىلىك›تىكى ئۇيغۇر ئىسلام مەدەنىيىتى ئىدىيەسى بىلەن
‹ماداراچىلىق›تىكى كۆڭزىچىلار مەدەنىيىتى سېلىشتۇرمىسى»
دېگەن تېمىدا ئىككى چوڭ كىلاسسىك ئەسەرنى شەرھلەپ
چۈشەندۈردى. «قۇتادغۇبىلىك» بولسا ئۇيغۇر ئالىمى
يۈسۈپ خاس ھاجىپ (1019ـ 1085) يازغان دىداكتىك
داستان بولۇپ، ئۇيغۇر ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ روھىنى ئاسا-
سىي مەقسەت قىلغان ھالدا پادىشاھ ۋە ۋەزىرلەرگە قانداق
قىلىپ ئۆزىنىڭ ھەرىكىتىنى قېلىپلاشتۇرۇش توغرۇلۇق پەند ـ
نەسىھەت قىلغان. بۇ ئەسەرنىڭ مەركىزىي ئىدىيەسىدە كەسپ-
لەرگە خەير ـ ساخاۋەت قىلىپ، كىشىلەرگە پايدا يەتكۈزىدى-
غان غايىۋى مەنزىل ۋە ھەرىكەت مىزانى، چەكسىز مېھىر ـ

مۇھەببىتى، ئادىل ۋە خالىس كۆڭلى ئارقىلىق ئارزۇ ـ ئۈمىدلەرگە سەۋرچان بولۇش ۋە مۇۋاپىق تاللاش. تۈرلۈك كەسىپلەرنى قوغداپ، بارلىق جانلىقلارغا ياردەم بېرىش؛ ئىناق تۇرمۇش، مۇقىم جەمئىيەت بەرپا قىلىشتىكى ئەمەلىي تەلەپلەرنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئارقىلىق «قۇتادغۇبىلىك»تىكى ئىناقلىق بوستانىغا بارىدىغان داغدام يولغا چىقىش تەكىتلەنگەن. «ماداراچىلىق»نىڭ ئەسلىي نۇسخىسى «يۇسۇننامە»دىكى بىر پارچە بولۇپ، شىمالىي سۇڭ سۇلالىسى دەۋرىدە چېڭ خاۋ ۋە چېڭ يىنىڭ قەدىرلىشى بىلەن كۇڭزىچىلارنىڭ كىلاسسىك ئەسىرىگە ئايلانغان. «ماداراچىلىق» كۇڭزىچىلارنىڭ ھەرىكەت مىزانى بولۇپ، جەمئىيەتتىكى ئادەملەر بىلەن ئادەملەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتلەرنى ھەل قىلىش، ئادەملەر بىلەن ئادەملەر ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتلىك توقۇنۇشلارنى پەسەيتىش ۋە ئالدىنى ئېلىش، ئادەملەر بىلەن ئادەملەر ئوتتۇرىسىدىكى مەنپەئەتلەر مۇناسىۋىتىنى تەڭشەپ، جەمئىيەتنىڭ ئىناقلىقىغا كاپالەتلىك قىلىش مەقسىتىدە يېزىلغان، ئۇنىڭدىن باشقا ئۆزىدە كامالەت يېتىلدۈرۈش، ئۆلىمالارنى ھۆرمەتلەش، ئۆز مىللىتىگە كۆيۈنۈپ، ۋەزىرلەرنى ھۆرمەتلەش، ئاممىنىڭ دەردىگە دەرمان بولۇپ يۇقىرىلارغا كۆيۈنۈش، ھۈنەرۋەنلەرنى رىغبەتلەندۈرۈش، يىراقتىن كەلگەن مېھمانلارنى ئوبدان كۈتۈپ، بەگلەرنى خاتىرجەم قىلىش قاتارلىق كونكرېت نىشانلارنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئارقىلىق خاتىرجەم، ئىناق بولغان جەمئىيەتكە يېتىشتەك غايىۋى مەنزىلمۇ مەقسەت قىلىنغان. «قۇتادغۇبىلىك» بىلەن «ماداراچىلىق» دەل مۇشۇ جەھەتلەردىن نۇرغۇنلىغان سېلىشتۇرۇشچانلىققا ئىگە. تەتقىقاتچى رەيھان قادىر «قۇتادغۇبىلىك»قا ئاساسلىنىپ تۇرۇپ، بۇ ئىككى پارچە ئەسەردىكى مۇرەسسەچىلىك بىلەن دوستلۇققا مۇناسىۋەتلىك ئىدىيەلەرنى كونكرېت ۋە تەپسىلىي چۈشەندۈرۈپ بەردى.

«تارىخ ۋە رېئاللىق» مەخسۇس تېمىسىدا، جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيەسى دۇنيا دىن تەتقىقات ئورنىنىڭ كاندىدات تەتقىقاتچىسى لى لىن (李林) بىلەن دىلمۇرات ئۆمەر (شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى تارىخ ۋە مىللەتشۇناسلىق ئىنستىتۇتىنىڭ مۇدىرى) ھازىرقى دەۋرىمىزدىكى ئىسلام دىنىدىكى يېڭىچە پىكىر ئېقىملىرى ۋە يېڭىچە ھادىسىلەرنى بايان قىلدى. كاندىدات تەتقىقاتچى لى لىن «زامانىمىزدىكى جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى ئەلئارا جەمئىيىتىدىكى يېڭىچە پىكىر ئېقىملىرى ۋە يېڭىچە ھەرىكەتلەر ھەققىدە دەسلەپكى تەھلىل» دېگەن تېمىدا يېقىنقى يىللاردىن بۇيانقى جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى ئەلئارا جەمئىيەتتە مەيدانغا چىققان، تەسىرى چوڭراق بولغان بىر قانچە خىل ئىدىيە ئېقىمى ۋە ھەرىكەتلەرنى تاللاپ تۇرۇپ، مۇشۇلار ئارقىلىق ھازىرقى جەمئىيەتتەكى تۈرلۈك رىقابەتلەر ئاستىدا جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى ئەلئارا جەمئىيەتتە بۇرۇنقى بىلەن قەتئىي ئوخشىمايدىغان قانداق يېڭىچە ھادىسىلەر ۋە يۈزلىنىشلەر كېلىپ چىققانلىقىنى چۈشەندۈردى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئىزاھلاپ قويۇشقا تېگىشلىكى شۇكى، ماقالىدە تىلغا ئېلىنغان بۇ بىر قانچە خىل يېڭىچە ئىدىيە ئېقىملىرى ۋە يېڭىچە ھەرىكەتلەر تازا گۈللىنىپ ھەتتاكى بەزىلىرى مۇنازىرىنىڭ باشلىنىش باسقۇچىغا بېرىپ بولغان. بۇلارنىڭ ئىچىدە بەزىلىرى جۇڭگودىكى مۇسۇلمانلار ئەلئارا جەمئىيىتىنىڭ ئىچكى قىسمىدىمۇ زور توسقۇنلۇق ۋە يەكلەشكە ئۇچرىغان. شۇڭلاشقا بۇلارنى «كىچىك ئەنئەنىلەر ئىچىدىكى كىچىك ئەنئەنە»، «ئەل ئارىسىدىكى ئەل»، «گۇرۇھ ئىچىدىكى گۇرۇھ» دەپ ئاتىشىمىز مۇمكىن. لېكىن بۇ كىچىك ئەنئەنىلەرمۇ چوڭ ئەنئەنىلەرگە تەسىر كۆرسىتىشى، ھەتتاكى ئۆزگەرتىۋېتىشى مۇمكىن. بۇلارنىڭ دائىرىسى چوڭ بولمىسىمۇ، بىراق ھەرقايسىسى ئۆزگىچە خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە يېڭىچە ئىدىيە ئېقىملىرى ۋە يېڭىچە ھەرىكەتلەر نۆۋەتتىكى جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى دۇچ كېلىۋاتقان ئەڭ جىددىي مەسىلىلەرنى تولۇق كۆرسىتىپ بېرىپلا قالماستىن، ئۆزىدىمۇ جۇڭگودىكى ئىسلام دىنىنىڭ كەلگۈسىدىكى تەرەققىيات يۆنىلىشىگە سەل قارىغىلى بولمايدىغان تەسىرلەرنى پەيدا قىلىشى مۇمكىن. كاندىدات تەتقىقاتچى لى لىن خۇيزۇ مۇسۇلمانلىرى ئەلئارا جەمئىيىتىدىكى بىر قانچە ئىدىيە ئېقىملىرى ۋە ھەرىكەتلىرى توغرىسىدىكى تەتقىقات نەتىجىلىرىنى ئاساسلىق قىلىپ بايان قىلدى. پروفېسسور دىلمۇرات ئۆمەر «شىنجاڭدىكى دىنلارنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى» دېگەن تېمىدىكى دوكلاتىدا شىنجاڭدا ھازىر ئىسلام دىنى، بۇددا دىنى، خىرىستىيان دىنى، كاتولىك دىنى، پراۋوسلاۋىيە دىنى ۋە تويىن دىنى قاتارلىق ئالتە خىل دىن بارلىقىنى ئېيتتى. (1) سانلىق مەلۇماتلارغا ئاساسلىنىپ، شىنجاڭدىكى دىنلارنىڭ «بەش ئوبىيېكت» (دىنغا ئېتىقاد قىلىدىغان ئاما، پائالىيەت مەيدانى، ئوقۇتقۇچى ۋە ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر، ئاز سانلىق مىللەت ئېتىقادچىلىرى، دىنىي پائالىيەتلەر)نى يىغىنچاقلىۋال-

دى. (2) شىنجاڭدىكى دىنلارنىڭ ئاساسلىق ئالاھىدىلىكلە-
رى: دۆلەتمىزدىكى دىنلار «بەش خۇسۇسىيەت»كە ئىگە
بولۇپ، ئاممىۋىلىق، مىللىيلىق، ئۇزاق مۇددەتلىك، خەلقئارا-
لىق، مۇرەككەپلىك قاتارلىق ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە. بولۇپمۇ
شىنجاڭدىكى دىنلارنىڭ «بەش خۇسۇسىيىتى» گەۋدىلىك رەك
بولۇپ ئۆزگىچە خاسلىققا ئىگە. (3) شىنجاڭدىكى دىنلارنىڭ
ئالاھىدىلىكلىرىنىڭ مىللەتلەر مۇناسىۋىتىگە كۆرسەتكەن تە-
سىرى: ① دىنىنىڭ ماھىيىتى ۋە ئىجتىمائىي رولى. دىنىي مە-
سىلىلەرنىڭ يادروسى ئېتىقاد مەسىلىسى بولۇپ، دەرىجىدىن
تاشقىرى تەبىئىي شەيئىلەرگە ئېتىقاد قىلىش ۋە چوقۇنۇشقا قا-
رىتىلغان، ئەمەلىيەتتە، ئۇ بىر ئىدىيە تونۇش مەسىلىسىدۇر.
② ئىسلام دىنىدىكى بەزى كۆز قاراش ۋە مەزمۇنلار توغرا
ئەمەستەك شەرھلەنگەن ۋە يېتەكلەنگەن بولغاچقا، ئاسانلا
سەلبىي تەسىرلەر كېلىپ چىققان. پىروفېسسور دىلمۇرات ئۆمەر
ئاساسلىقى يۇقىرىقى ئۈچ نۇقتا ئارقىلىق شىنجاڭدىكى دىنلار-
نىڭ ھازىرقى ھالىتىدىكى مەسىلىلەرنى بايان قىلدى.

«مەدەنىيەت ۋە كۇلتۇر» مەخسۇس تېمىسىدا شىنجاڭ
پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پىروفېسسورى ئابدۇقادىر جا-
لالىددىن بىلەن شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ
كاندىدات تەتقىقاتچىسى نۇرمۇھەممەد توختى (شىنجاڭ ئىجتى-
مائىي پەنلەر ئاكادېمىيەسى دىن تەتقىقات ئورنىنىڭ مۇئاۋىن
باشلىقى) شىنجاڭدىكى دىنلارنىڭ ھازىرقى ھالىتى، مەدەنىيەت-
لەر دىيالوگى، دىنلارنىڭ ئىناقلىق مەسىلىسى قاتارلىقلارنى
مۇھاكىمە قىلدى. پىروفېسسور ئابدۇقادىر جالالىددىن «كۇل-
تۇرەل توپلار مۇناسىۋىتى ۋە دىيالوگ ئېڭى» دېگەن تېمىدى-
كى دوكلاتىدا مۇنۇلارنى بايان قىلدى: (1) مەدەنىيەتلەر دىيا-
لوگى ئوبيېكتىپ، ھەقىقانىي ۋە باراۋەر بولۇشى كېرەك. (2)
مەدەنىيەتلەر دىيالوگى دۆلەتلەر ئارىسىدا ئېلىپ بېرىلىدىغان
دىيالوگ بولۇش بىلەن بىللە، دۆلەت ئىچىدىكى ھەرقايسى
مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىمۇ بولىدىغان دىيالوگدۇر. (3) كۇلتۇر
(ھازارەت) ھەم ئەقلىي پائالىيەت ھەم ھېسسىي پائالىيەت-
تۇر. (4) تېگى - تەكتىدىن ئالغاندا، كۇلتۇرەل دىيالوگ (مە-
دەنىيەتلەر ئارىسىدىكى دىيالوگ) ئاممىۋى قاتلامدىكى
تۇرمۇش پائالىيىتى بولۇپ، بۇ ئاۋامنىڭ غۇرۇر، ئۇمىد، شان -
شەرەپ، غەزەپ - نەپرەت، مۇھەببەت قاتارلىق كونكرېت
ھېسسىياتى بىلەن باغلانغان بولىدۇ. ئابدۇقادىر ئەپەندى
مەۋجۇت مەسىلىلەرنى مۇنۇ نۇقتىلار بويىچە كۆرسەتتى: ①
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىكى ئىسلام كۇلتۇرى (ھازا-
رەتى) بىلەن كۆكزى كۇلتۇرى (ھازارەتى) ئوتتۇرىسىدا يېتەر-
لىك چۈشىنىش يوق. ② ئۇيغۇر ئىسلام مەدەنىيىتى ھەققىدى-
كى تەتقىقات ھامان سەزگۈر مەسىلە بولۇپ، تۈزۈك قولغا ئې-
لىنمىدى. ③ ئۇيغۇر ئىسلام مەدەنىيىتىگە ئالاقىدار گەپ-
سۆزلەردە ئۇيغۇر بىلىم ئادەملىرىنىڭ ئاۋازى يوق. پىروفې-
سور ئۇيغۇر جەمئىيىتىدىكى زىيالىيلار (بىلگەنلەر)نى ئىتالىيە-
لىك ئانتونىي گىرامشىنىڭ نۇقتىئىنەزەرى بويىچە ئۈچ تۈركۈمە-
گە ئايرىيدۇ: ① ئەنئەنىۋى تۈستىكى مەھەللىۋى زىيالىيلار،
ئىماملار، قارىلار، يۇرت كاتتىلىرى مۇشۇ تۈركۈمگە تەۋە
بولۇپ، جامائەتنىڭ ئىشلىرىغا يېتەكچىلىك قىلىدۇ. ②
ئورگان زىيالىيلىرى، بۇلار ھۆكۈمەتنىڭ ھەرقايسى فۇنكسىيە-
لىك ئورگانلىرىغا قويۇلغان مائاشلىقلار تۈركۈمى بولۇپ، ھا-
زىرقى شارائىتتىكى ئاساسىي ئېقىم ئىدېئولوگىيەسىنى بويلاپ
مەۋجۇت بولىدۇ. ③ ئاۋام زىيالىيلىرى. بۇ تىپتىكى زىيالىيلار
ئاجىز ھالەتتە، ئابدۇقادىر ئەپەندى سۆزىنىڭ ئاخىرىدا،
خەلق ئاممىسىنىڭ ھەمىشە كۆزىتىلىش ھالىتىدە تۇرىدىغان
پاسسىپ ئىجتىمائىي ئورنىغا خاتىمە بېرىپ، خەلق ئاممىسىنىڭ
مەدەنىيەتلەر دىيالوگىدىكى ئاكتىپ ئورنىغا كاپالەتلىك قىلىش
كېرەكلىكىنى، مەدەنىيەتلەر دىيالوگىغا دائىر ئىلمىي پائالىيەت-
لەرگە بولغان تونۇشى ۋە ئاكتىپ پوزىتسىيەسىنى ئىپادىلىدى.
كاندىدات تەتقىقاتچى نۇرمۇھەممەد توختى «جەمئىيىتى خا-
تىرجەم، دىنلىرى ئىناق بولغان شىنجاڭ» دېگەن تېمىدا تۆ-
ۋەندىكى مەزمۇنلاردا دوكلات بەردى: (1) شىنجاڭدىكى
دىنلارنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى. (2) شىنجاڭدىكى ئىسلام دىنى-
نىڭ ئاساسىي ئالاھىدىلىكى: ئاممىۋىلىق، مىللىيلىق، كۆپ تە-
رەپلىملىك، تارىخىي تىنىدۇرمىچانلىق، دۇنياۋىلىق قاتارلىق-
لار. (3) 1949 - يىلىدىن بۇيانقى شىنجاڭدىكى ئىسلام دىنى-
نىڭ تەرەققىياتىدىكى ئالتە ساھە: ئېتىقاد ئەركىنلىكى،
مەسچىت ۋە ئۇنىڭ خىزمەتچىلىرىنى مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇ-
رۇش، دىنىي زاتلارغا ئېتىبار بېرىپ كۆڭۈل بۆلۈش، ۋەتەن-
پەرۋەر ئىسلام دىنى تەشكىلاتلىرىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ۋە
قۇرۇپ چىقىش، ۋەتەنپەرۋەر ئوقۇتقۇچى ۋە ئىشچى - خىز-
مەتچىلەرنى تەربىيەلەش، دىنىي كىتاب، ژۇرناللارنى نەشر
قىلىش قاتارلىقلار. خۇددى ماقالىنىڭ ماۋزۇسىدا دېيىلگىنى-
دەك، ئاپتورنىڭ نۇقتىسىدىن قارىغىنىمىزدا، شىنجاڭ جەمئى-
يىتى خاتىرجەم، دىنلىرى ئىناق بولغان شىنجاڭدۇر.

«سوپىزم مەخسۇس تېمىسى» دېگەن مەخسۇس تېمىدا، بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى چەت ئەل تىللىرى ئىنستىتۇتىنىڭ پروفېسسورى تاڭ مېڭشېڭ (唐孟生) ۋە جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيەسى دۇنيا دىن تەتقىقات ئورنى ئىسلام دىنى تەتقىقات ئىشخانىسىنىڭ تەتقىقاتچىسى (سابىق مۇدىرى) جوۋ شيفەن (周燮藩) ئايرىم - ئايرىم هالدا سوپىزمنىڭ پاكىستاندىكى هازىرقى ئەھۋالى ۋە شىنجاڭغا تارقىلىش ئەھۋالىنى مۇھاكىمە قىلدى. پىروفېسسور تاڭ مېڭشېڭ بايان قىلغان پىكىرلەرنىڭ ئاساسلىق مەزمۇنى تۆۋەندىكىچە: (1) پاكىستاندىكى ئىسلام دىنىنىڭ پاكىستان جەمئىيىتىدىكى ئاكتىپ رولى. (2) بىزنىڭ پاكىستاننىڭ ئىسلام دىنى خىزمەتلىرىنى ھەل قىلىش ۋە مۇسۇلمانلار خىزمىتىدىكى بەزى سىياسەتلىرىنى ئۆلگە قىلىشىمىز كېرەكلىكى. (3) دىنىي مەكتەپلەردە ساقلىنىۋاتقان ئېھتىياجلارغا ئەھمىيەت بەرگەن ئاساستا تەتقىقات ئېلىپ بېرىشىمىز كېرەكلىكى، ئەمەلىي تەتقىقات ئېلىپ بارغاندىلا، ئاندىن توغرا تونۇپ يەتكىلى بولىدىغانلىقى. (4) جۇڭگولۇقلارنىڭ پاكىستاندىكى كونكرېت دېلولىرىنى مىسال قىلىپ تۇرۇپ، ئىچكى جەريانلارنى تەھلىل قىلىپ، ئىككىلا تەرەپ پايدا ئالالايدىغان تىنچ ھەل قىلىش ئۇسۇلىنى مۇھاكىمە قىلدى. بۇنىڭ ئىچىدە مەدەنىيەتلەر دىيالوگى ۋە مەدەنىيەتلەر چۈشىنىشىدىكى ئىچكى مەزمۇنلارمۇ ئاز ئەمەس. (5) چېگرا سىرتىدىكى ئىسلام دىنىنىڭ هازىرقى تەتقىقات ئەھۋالىغا چوقۇم راستچىللىق بىلەن چوڭقۇر چۈشىنىشىمىز ۋە چېگرا ئىچىدە ئىسلام دىنى ئەمەلىي پائالىيەتلىرىنى ئىگىلەپ، ئەمەلىي هالدا تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىپ، پەقەت ئەدەبىي مىراسلارغىلا تايىنىپ ھۆكۈم چىقارماسلىق كېرەكلىكىنى ئوتتۇرىغا قويدى. پىروفېسسور تاڭ مېڭشېڭ دۆلىتىمىزنىڭ چېگرادىشى بولغان پاكىستاندىكى دىنلارنىڭ هازىرقى ئەھۋالى ھەمدە دۆلىتىمىزنىڭ شىنجاڭ رايونى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى قاتارلىق جەھەتلەردىكى ئەڭ يېڭى تەتقىقات نەتىجىلىرىنى بايان قىلدى. تەتقىقاتچى جوۋ شيفەن «سوپىزمنىڭ ئەڭ دەسلەپكى شىنجاڭغا كىرىشى ھەققىدە ئومۇمىي بايان» دېگەن تېمىدا دوكلات بېرىپ سوپىزمنىڭ ئەڭ دەسلەپكى شىنجاڭغا كىرىش تارىخىنى ئىنچىكىلىك بىلەن بايان قىلدى: (1) ئىسلام دۇنياسىدا شەخسلەرنىڭ دىن تارقىتىشى مەيلى ئىچكى قىسىم ياكى چېگرا رايونلاردا بولسۇن، دائىم تەسەۋۋۇپقا كىرىش هادىسىلىرى بىلەن ئايرىلالمايدىغان باغلىنىشچانلىققا ئىگە بولۇپ كەتكەن؛ ئۇ يەنە قارا قىتانلار دەۋرىدە يەسسەۋىي تەرىقىتىنىڭ تۈرك قەبىلىسىدە ئومۇملۇق تارقىلىپ، 14 - ئەسىردە ئوتتۇرا ئاسىيادا نەقشىبەندىيە تەرىقىتىنى قۇرۇپ، 15 - ئەسىردىن باشلاپ، شىنجاڭغا كىرىشكە باشلىغانلىقىنى مۇھاكىمە قىلىپ، 16 - ئەسىردىن بۇيانقى شىنجاڭ ئىسلام تارىخىنىڭ ئاساسلىقى ئىشانلار مەزھىپى، سوپىزم تەرىقەتچىلىرىنىڭ تارىخى ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بەردى. (2) تۈركلەر ئىسلام دىنىغا ئىستېلا قىلىنغان بولماستىن، بەلكى ئىسلام دىنىنى ئۆزلۈكىدىن تاللاپ ئېتىقاد قىلغان بولغاچقا، ئىزچىل چەت رايونلاردىمۇ ئىسلام دىنىنىڭ ئالاھىدىلىكلىرىنى ساقلاپ كەلگەن ۋە شۇنداقلا ئوتتۇرا ئاسىيا، غەربىي يۇرت، ھەتتاكى دۇنيا مەدەنىيەت تارىخىنىڭ شەكىللىنىشىگە ئىنتايىن چوڭ تەسىر كۆرسەتكەن.

«مەخسۇس تېما تەتقىقاتى» دېگەن مەخسۇس تېمىدا، جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيەسى دۇنيا دىن تەتقىقات ئورنى ئىسلام دىنى تەتقىقات ئىشخانىسىنىڭ تەتقىقاتچىسى ۋاڭ جۈنرۇڭ (王俊荣)، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پروفېسسورلىرىدىن غەيرەتجان ئوسمان، راھىلە داۋۇت ۋە شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ لېكتورى ئادىلجان غاپپار قاتارلىقلار ئايرىم - ئايرىم هالدا «مۇھىيىددىن ئىبنى ئەرەبى يازغان ‹ھېكمەتنامە›نىڭ تەرجىمىسى، تەپسىرى ۋە تەتقىقاتى»، «يۇقىرىقى قازىرىق كەنتىنىڭ دىنىي ئېتىقادىنى تەكشۈرۈش»، «ئۇيغۇر مەدەنىيىتىدىكى مازار مەدەنىيىتى» ۋە «ئۇيغۇر مەدەنىيىتىدىكى شامانىزم هادىسىسى» دېگەن تېمىلاردا سۆزلەپ، ئۆزلىرىنىڭ ئەڭ يېڭى تەتقىقات ئۇتۇقلىرىنى تونۇشتۇرۇپ بايان قىلدى. تەتقىقاتچى ۋاڭ جۈنرۇڭ سوپىزمنىڭ جەۋھەرلىك ۋە مەركەزلىك بولغان ئىدىيەسىنى بايان قىلىپ، تەسەۋۋۇپچىلار بىلەن سوپىزم ئىدىيەسىنىڭ ئىجتىمائىي مەدەنىيەت بايلىقىمىزنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بەردى: (1) مەزكۇر تەتقىقات تېمىسىنىڭ دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى تەتقىقاتىنىڭ هازىرقى ئەھۋالى ۋە ئەھمىيىتى. (2) تەتقىقاتنىڭ ئاساسلىق مەزمۇنى، نېگىزلىك پىكىرلەر ۋە ئۇسۇللار قاتارلىقلار. ئاخىرىدا ئۆزىنىڭ تەتقىقاتىدىكى كۆزىتىش نۇقتىسى ۋە مېتودى قاتارلىق تەرەپلەرگە بولغان كۆز قاراشلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، دىنشۇناسلىق ۋە ئىدىيە تارىخى نۇقتىسىدىن ئەسەرنىڭ تەرجىمىسىنى تونۇشتۇردى، شۇنداقلا تەتقىقات ئېلىپ بارغاندىلا، ئاندىن

سوپىزمنى توغرا چۈشەنگىلى بولىدىغانلىقىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئوبيېكتىپ باھالاش ئاساسىدا دىنشۇناسلىق ۋە ئەدەبىيات تارىخىي نۇقتىسىدىن مەزكۇر كىلاسسىك ئەسەرنىڭ تەرجىمىسىنى تونۇشتۇرۇپ، ھەقىقىي ئىلمىي ھالدا تەتقىق قىلدى. ئەسلىي ئەسەرگە سادىق بولۇشنى مۇھىم پرىنسىپ قىلىپ، خەت مەنىسىنىڭ تەرجىمىسى بىلەن ئاتالغۇلارنىڭ ئەزاھاتىنى بىرلەشتۈرۈپ، ئاپتورنىڭ مەزكۇر ئەسەردىكى ئەدەبىي ۋە ئۇسلۇبىنى ئىگىلىگەن ئاساستا ئىپادىلەپ بېرىشكە ئەڭ زور دەرىجىدە تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ، ئاساسسىز يەشمىلەردىن ۋە ئۇزارتىۋېتىشتىن ساقلانغانلىقىنى ئېيتتى. شۇنداقلا بۇنىڭ ئەڭ ياخشى ئامالنىڭ سېلىشتۇرما دىنشۇناسلىق ئىكەنلىكى، چۈنكى تەسەۋۋۇپ كىلاسسىك ئەسەرلەرى بىلەن باشقا بىر قىسىم دىنىي ئەسەرلەرنىڭ ھەممىسى ئىنسانىيەتنىڭ مەدەنىيەت تارىخىدىكى نەتىجىلىرىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى بولۇپ، ھەرقايسى چوڭ دىنلاردا ئورتاق بولغان مەڭگۈلۈك قىممەت قاراشلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغانلىقى ۋە ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ بەردى. ھازىر ئىلىم ساھەسىدە «ئىلمىي ئىلاھىيەتشۇناسلىق»، «دۇنياۋى ئىلاھىيەتشۇناسلىق»، «دۇنيا دىن پەلسەپىسى» قاتارلىقلار بار بولۇپ، ھەممىسىنىڭ نىشانى دىنلارنىڭ ئورتاق خاراكتېرىنى ۋە ئۆزگىچە خاراكتېرىنى مۇھاكىمە قىلىپ تولۇق ئۆزلەشتۈرۈش ئارقىلىق بۈيۈك بىرلىككە قاراپ مېڭىش كېرەكلىكى، بۇنىڭ ئىنسانىيەتنىڭ ئىدىيەسىنى بېيىتىپ، دۇنيادىكى دىنلار دىيالوگى ۋە مەدەنىيەتلەر ئالماشىشىنى ئىلگىرى سۈرىدىغانلىقىنى ئېيتتى. بىزنىڭ تەتقىقاتىمىزنىڭ ھەرقايسى دىنلارنىڭ ئاساسلىق دىنىي ئەھكاملىرىنى چۈشىنىش ۋە تونۇشقا ئېھتىياجلىق بولۇپلا قالماستىن، تېخىمۇ ئېھتىياجلىقى بىر خىل دۇنياغا يۈزلەنگەن تۇيغۇ ۋە نەزەر دائىرەدۇر. تەتقىقاتلارنىڭ مەقسىتى ئىلاھ بار - يوقلۇقىنى ئىسپاتلاپ بېرىش، ئاللاغا ئىشىنىش ياكى ئىشەنمەسلىك ئەمەس، بەلكى دىنغا ئىشىنىدىغانلار بىلەن دىنسىزلارنى خەير - ساخاۋەتكە يېتەكلەپ، ياخشى ئەمەللەرگە مەپتۇن قىلىش قاتارلىق جەھەتلەردە ئورتاق نىشانغا يېتىشنى تەرغىب قىلىش بولۇپ، بۈگۈنكى كۈندىكى ئىلىم ساھەسى ۋە دىن ساھەسىدىكىلەرمۇ مۇناسىۋەتلىك تەتقىقاتلىرىدا مۇشۇ نىشانغا قاراپ تىرىشىۋاتقانلىقىنى دېدى.

پىروفېسسور غەيرەتجان ئوسماننىڭ «يۇقىرىقى قازىرىق كەنتىنىڭ دىنىي ئېتىقادىنى تەكشۈرۈش» ناملىق ماقالىسىنىڭ ئاساسلىق مەزمۇنى تۆۋەندىكىچە: (1) قازىرىق كەنتىنىڭ دىنىي ئېتىقادىنى تونۇشتۇرغان، بولار مەسچىت، مەسچىت باشقۇرۇش ھەيئىتى، دىنىي ئاملار قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. (2) نۆۋەتتە كەنتتە تارقىلىپ كېلىۋاتقان ئىسلام دىنىغا مۇناسىۋەتلىك ھەرخىل ئۆرپ - ئادەتلەر. (3) دىنىي تۇرمۇشنىڭ ئۆزگىرىشى. (4) دىنىي تۇرمۇشتا ساقلىنىۋاتقان مەسىلىلەر. (5) كەنتنىڭ ئىجتىمائىي تۇرمۇشى بىلەن دىنىي تۇرمۇشى ھەققىدىكى مۇلاھىزىلەر. (6) ئاز ساندىكى كىشىلەرنىڭ دىنىي ئېتىقادقا تۇتقان پوزىتسىيەلىرىنى يىغىنچاقلىدى: ① كادىرلار ئىشلەۋاتقاندا دىنغا ئىشەنمىسىمۇ، پېنسىيەگە چىققاندىن كېيىن ئىشىنىدۇ. ② تېنى ساق ۋاقتىدا ئىشەنمىسىمۇ، ئاغرىپ قالغاندا ئىشىنىدۇ. ③ يۈزەكى جەھەتتىن ئىشەنمىسىمۇ، مەخپىي ھالدا ئىشىنىدۇ. ④ ياش ۋاقتىدا ئىشەنمىسىمۇ، ياشانغاندا ئىشىنىدۇ. ⑤ بىر مەزگىل ئىشەنمەسىمۇ، مەلۇم ۋاقىتتىن كېيىن يەنىلا ئىشىنىدۇ. ⑥ ھۆكۈمەت ئورگانلىرىدا ئىشەنمىسىمۇ، ئۆيىدە ئىشىنىدۇ. ⑦ ئاغزىدا ئىشەنمىسىمۇ، دىلىدا ئىشىنىدۇ. پىروفېسسور غەيرەتجان ئوسمان بىر قەدەر راستچىللىق بىلەن نۆۋەتتىكى دىنىي ئېتىقاد ئومۇمىي مەۋجۇتلۇقىنىڭ ھازىرقى ھالىتىنى ئېچىپ تاشلاپ، قىسمەن جۇڭگولۇقلارنىڭ ئېتىقادىنىڭ شەكىللىنىشىدىكى بىر قانچە ئورتاق ئالاھىدىلىكلەرنى، جۈملىدىن دىنشۇناسلىق تەتقىقاتىدا ئېتىبار بېرىشكە تېگىشلىك ئاساسىي مەزمۇنلارنى گەۋدىلەندۈرۈپ بەردى.

پىروفېسسور راھىلە داۋۇت «ئۇيغۇرلارنىڭ ئېتىقادچىلىق تۇرمۇشىنىڭ بەدىئىي ئىپادىلىنىش شەكلى — مازار مەدەنىيىتى» دېگەن تېمىدىكى دوكلاتىدا ئاساسلىقى مۇنۇلارنى چۈشەندۈرۈپ بېرىشكە تىرىشچانلىق كۆرسەتتى: ئۇيغۇر خەلقى ئارىسىدىكى ئېتىقادنىڭ ئىپادىلىنىش شەكلىنىڭ مەزمۇنى مول. شەكلى خىلمۇخىل ھەممىدە مەلۇم دەرىجىدىكى يەرلىك ئالاھىدىلىككە ئىگە بولۇپ، تەركىبىگە بىر خىل بەدىئىي ئىچكى مەزمۇن سىڭىپ كەتكەن. بۇ خىل ئوبرازلاشتۇرۇلغان بەدىئىي ئىپادىلىنىش شەكلى ئۇيغۇرلارنىڭ مازارغا تاۋاپ قىلىشىدا ئەڭ تولۇق دەرىجىدە نامايان بولغان. كىشىلەر سىمۋوللۇق بۇيۇملار ئارقىلىق ئۆزلىرىنىڭ ھەر خىل ئېھتىياجلىرىنى ئىپادىلىگەن ياكى قاندۇرغان. ئۇنداقتا بۇ خىل ئىپادىلىنىش شەكلى زادى قانداق شەكىللەنگەن؟ ئۇ بىزگە قانداق

مەدەنىيەت ئۇچۇرلىرىنى يەتكۈزۈپ بېرىدۇ؟ بۇ خىل سىمـ
ۋوللۇق بەدىئىي ئىپادىلەش شەكلىنىڭ يەرلىك ئالاھىدىلىكلە
رى قايسىلار؟ پىروفېسسور راھىلە داۋۇت ئاساسلىقى مەلۇم
خىل ئېتىقاد قىلىش ۋە مەنپەئەت ئېلىش مەقسىتىدە مازار ئەتـ
راپىغا قويۇپ قويۇلغان ھەر خىل بۇيۇملار ھەققىدە تەتقىقات
ئېلىپ باردى. شۇنداقلا مەزكۇر تېمىغا بولغان تەتقىقات بىزنى
مازارنىڭ شەكىللىنىشى ۋە تەرەققىي قىلىشى، بولۇپمۇ ئۇيغۇر
ئىسلام دىنىنىڭ ئالاھىدىلىكلىرىگە بولغان پىكىرلىرىمىزنىڭ
يېڭىلىنىشىغا تۈرتكە بولدى. راھىلە داۋۇتنىڭ بۇ ماقالىسى مەـ
دەنىيەت ئىنسانشۇناسلىقى تەتقىقاتىدىكى بىر پارچە نادىر
ئىلمىي ئەسەر بولۇپ، ماقالىدە تۇغ ـ ئەلەم، لاتا، بۆشۈك،
لاتا قونچاق، 11 دىنىي مەزھەپ، تاش قاتارلىق ماددىي نەرـ
سىلەر ئارقىلىق كىشىلەرنىڭ ئۆي ـ ئوچاقلىق بولۇشقا ئىلتىجا
قىلىشى، ئېغىر ئاياغ ئاياللارنىڭ تاشنى چۆرىدەپ ئۈچ قېتىم
ئايلىنىشى (تۇغۇتنىڭ ئوڭۇشلۇق بولۇشىنى تىلەيدۇ). مۇھەبـ
بەتنىڭ ئوقياسىغا ئېرىشىش، ئايىغى ئاغرىتىۋەتكەن پۇتىنى داـ
ۋالىتىش قاتارلىقلارنى مۇناسىۋەتلىك سۈرەتلەر ئارقىلىق ناماـ
يان قىلىپ بېرىش ۋە مۇھاكىمە قىلىش ئاساسىدا مازار تاۋاپ
قىلىشتىكى مول مەزمۇنلارنى ۋە رېئال تۇرمۇش بىلەن
بولغان زىچ مۇناسىۋىتىنى بىر قەدەر ياخشى چۈشەندۈرۈپ
بەردى. ئەڭ ئاخىرىدا لېكتور ئادىلجان غاپپار «ئۇيغۇر مەـ
دەنىيىتىدىكى شامانىزم ھادىسىسى» دېگەن تېمىدا مۇنداق
دوكلات بەردى: 11 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ئىسلام دىنىنىڭ
غەربىي يۇرت ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا رايونىغا تارقىلىشىغا ئەگەـ
شىپ، ئۇيغۇرلارمۇ ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىشقا باشلىدى.
ئۇلار تارىختا ئېتىقاد قىلغان تەبىئەت ئېتىقادچىلىقى، توتېم ئېـ
تىقادچىلىقى، ئەجداد ئېتىقادچىلىقى، شامان دىنى قاتارلىق ئىپـ
تىدائىي دىنلارنىڭ ئېتىقادى ئۆرپ ـ ئادەتلىرى ۋە كۆز قاـ
راشلىرى بىلەن ئىسلام دىنىدىكى دىنىي ئەھكام ۋە ئۆرپ ـ
ئادەتلىرى بىرىكىپ ئىسلام دىنىغا يەرلىكلىشىپ،ئۆزىگە خاس
ئىسلام مەدەنىيىتى شەكىللەندۈردى. كۈنىمىزدىكى ئۇيغۇرـ
لارنىڭ ئىجتىمائىي تۇرمۇشىدا يەنىلا شامان دىنى قاتارلىق
بىر قىسىم ئىپتىدائىي دىنلارنىڭ ئېتىقادى ئۆرپ ـ ئادەتلىرى
ۋە كۆز قاراشلىرى مەۋجۇت بولۇپ كېلىۋاتىدۇ. شامان مەدەـ
نىيىتىنىڭ بۇ قالدۇقلىرى ئارقىلىق شامانغا ئىخلاس قىلىش،
پال ئاچقۇزۇش، شامانلارغا كېسەل داۋالىتىش، پېرىخونلۇق،
ھەر خىل سېھىرگەرلىكلەر قاتارلىق ئېتىقادى كۆز قاراش ۋە
مۇراسىم ئادەتلىرىنىڭ شەكىللىرىمۇ ئۇلارنىڭ ئىجتىمائىي
تۇرمۇشىدا ساقلىنىپ كەلمەكتە. بۇنىڭ سەۋەبىنى مۇنداق بۆـ
لۈشكە بولىدۇ: (1) شامان تۇرمۇشىمىزدا ساقلىنىپ كەلمەكتە.
(2) كىشىلەرنىڭ ئىدېئولوگىيەسىدە يەنىلا شامانلارغا ئىخلاس
قىلىدىغان مايىللىق مەۋجۇت. (3) شامان مەدەنىيىتى بىلەن
ئىسلام مەدەنىيىتى ئالەم قارىشى، روھ قارىشى، كىشىلىك
تۇرمۇش قارىشى قاتارلىق پەلسەپۋى قاراشلاردا ئورتاقلىق
ئاملىلىرىغا ئىگە. (4) شامان دىنىدىكى بىر قىسىم مۇراسىملارـ
نىڭ ھەممىسى ئىسلاملىشىپ كەتكەن. تەتقىقاتچىلارغا ئاساسـ
لانغاندا، ئۇيغۇر ئىسلام مەدەنىيىتىدىكى بىر قىسىم شامان مەـ
دەنىيىتى ھادىسىلىرىنىڭ يەنىلا كىشىلەرنىڭ فىزىيولوگىيەلىك،
روھىي ۋە ئىجتىمائىي ئېھتىياجلىرىنى قاندۇرۇش فۇنكسىيەسى
بار. شۇڭلاشقا كۈنىمىزدىكى ئۇيغۇر ئىجتىمائىي مەدەنىيىتىدە
يەنىلا شامان مەدەنىيىتى ھادىسىلىرى ساقلىنىپ كېلىۋاتىدۇ.

بۇ قېتىملىق يىغىندا جۇڭگو ۋە چەت ئەللەردىكى مۇناـ
سىۋەتلىك تەتقىقات ساھەسىدە ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدىغان ئاـ
لىملار جەم قىلدى، شۇنداقلا ياش تەتقىقاتچىلارنى يېتىشتۈـ
رۈشكىمۇ ئېتىبار بېرىلدى. يىغىن مەيدانىنىڭ كەيپىياتى
جانلىق، مۇلاھىزە جەريانلىرى كەسكىن بولۇپ، يىغىن قاتناشـ
قۇچىلىرى ئارقا ـ ئارقىدىن ئۆزلىرىنىڭ ئېسىل پىكىرلىرىنى
ئوتتۇرىغا قويدى. مەزكۇر مۇھاكىمە يىغىنىنىڭ ئېچىلىشى
جۇڭگونىڭ غەربىي يۇرتتىكى ئىسلام دىنىغا ئالاقىدار ئىلمىي
ئالماشتۇرۇشلارنى چوڭقۇرلاشتۇرۇپ، مۇناسىۋەتلىك ساھەـ
لەردىكى تەتقىقاتچىلارنىڭ نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتىپ، مەـ
دەنىيەتلەر دىيالوگى ۋە ئوخشىمىغان دىنلار، جايلار، مەدەنىـ
يەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئۆزئارا سىڭىشىپ كېتىش ئېڭىنى ئۇـ
نۇملۇك گەۋدىلەندۈرۈپ بەردى. بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى فـ
لولوگىيە پەنلىرى ئالىي تەتقىقات يۇرتى بۇنىڭدىن كېيىنمۇ داـ
ۋاملىق مۇناسىۋەتلىك لېكسىيە ۋە سېرىيەلىك مۇھاكىمە يىغىنـ
لىرىنى تەشكىللەپ تۇرىدۇ.

ئاپتور: بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە پەنلىرى ئالىي
تەتقىقات يۇرتىدا

خەنزۇچە ئارگىنال نۇسخىسىغا ئاساسەن **مەمتىلى ئەنۋەر**
تەرجىمىسى

تىلماچ: شىنجاڭ سانائەت قۇرۇلۇش ئىنستىتۇتى سانائەت
قۇرۇلۇشى فاكۇلتېتى 2010 ـ يىللىق 4 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى.

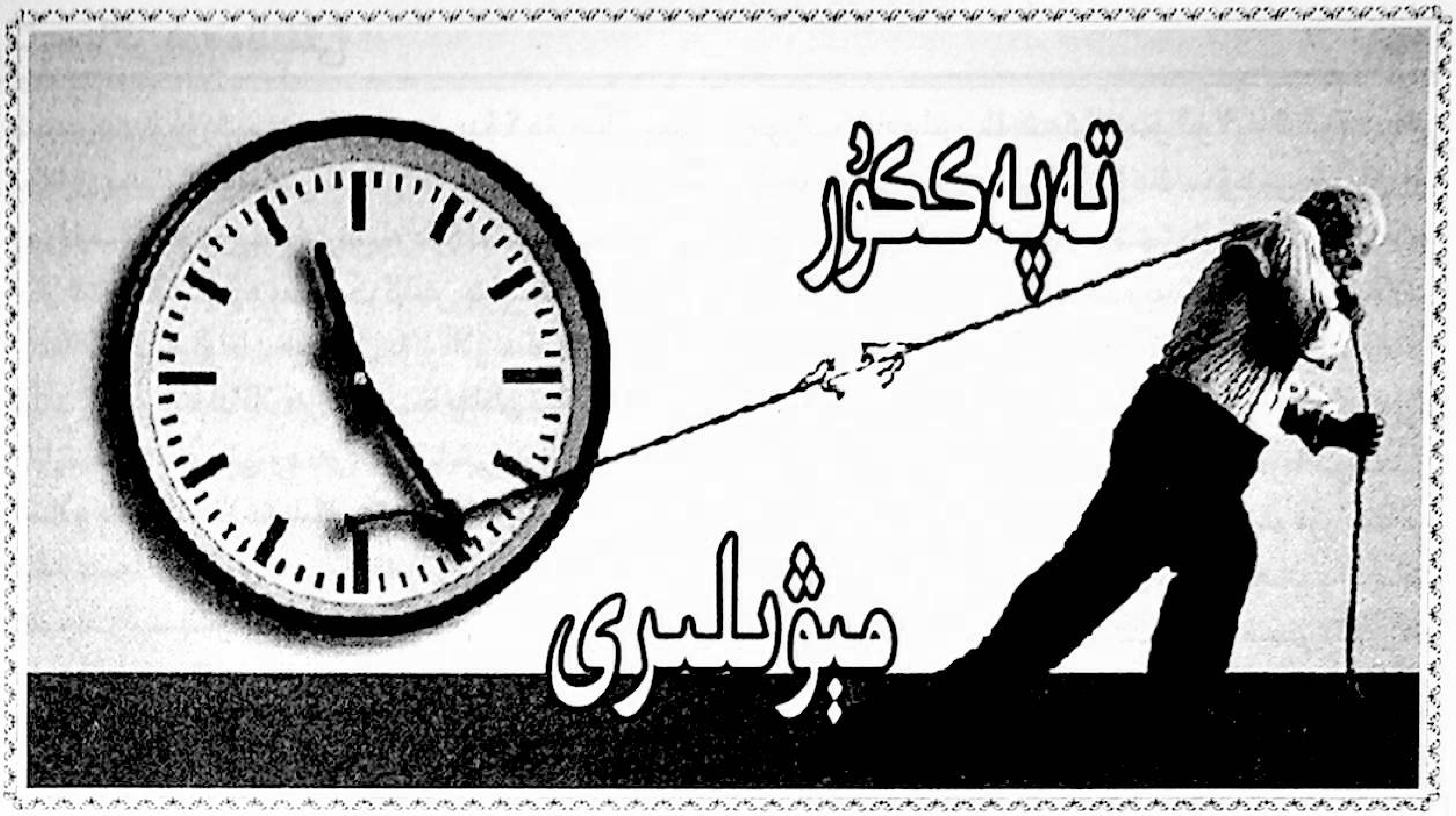

تەپەككۇر يۇلتۇزلىرى

▲ ھاياتلىق يولۇڭنىڭ ھەر بىر ئىزناسى سېنىڭ ئانداق ياشىغانلىقىڭنىڭ ئىسپاتى.

▲ ئادەم كۆپ ھاللاردا ئۆزىنىڭ ۋاقىت چەكلىمىسىگە ئۇچرىغانلىقىدىن زارلىنىدۇ. بۇنىڭ سەۋەبى بىرلا: ئۇ بولسىمۇ بەلگىلىك ۋاقىت ئىچىدە ئۆزىمىزگە نىمىنىڭ مۇھىم، نىمىنىڭ مۇھىم ئەمەس ئىكەنلىكىنى ئېنىق ئايرىيالمىغانلىقىمىزدا.

▲ ئېرىشمەكچى بولغان نەرسە ئۈچۈن بەدەل تۆلەش كېرەك. لېكىن بەدەل تۆلەشتىن ئاۋۋال ئېنىق بىر مۇددىئانى ئايدىڭلاشتۇرۇۋېلىش كېرەك.

▲ ئۆزۈڭنىڭ كىملىكىنى بىلمەكچى بولساڭ ئەينەكتىكى ئەكسىڭگە قارىما، ھەقىقىي ئۆزۈڭنى كۆرمەكچى بولساڭ، باشقىلارنىڭ قەلبىدىكى ئوبرازىڭغا قارا، بىراۋنىڭ ساڭا بەرگەن ھەقىقىي يۈرەك ساداسىنى قوبۇل قىل.

▲ كەمتەرلىك ئۆزىنى مۇكەممەللەشتۈرۈشنىڭ شوتىسى.

ھەسەن ئاباق

ئاپتور: شىنجاڭ قاتناش كەسپىي تېخنىكا ئىنستىتۇتى يوك ترانسپورت 421 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى.

ھايات ھەقىقەتلىرى

▲ كېيىنكى ئەۋلادلارنىڭ بەخت ـ سائادىتى ئالدىنقى كىشىلەرنىڭ بەدەل تۆلىشى بىلەن قولغا كەلگەن بولىدۇ.

تەپەككۇر كۆزى

▲ كىشى كېسەل بولۇپ قالغىنىدا، ھەممىدىن ئۆزى تارتىۋاتقان كېسەلنىڭ ئازابى قاتتىق دەپ ئويلايدۇ. ئۇ كېسەلدىن ساقىيىپ باشقا كېسەلگە گىرىپتار بولغاندىلا، ئاندىن ھەممە كېسەلنىڭ ئازابىنىڭ قاتتىق ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپ يېتىدۇ.

▲ ئۆتمۈشتىكى دەرد ـ ھەسرەتلىك كۈنلەر تەقدىرنىڭ بىزگە قىلغان سىنىقى، ئالدىمىزدىكى بەخت ـ سائادەتلىك كۈنلەر بىزنىڭ ئامانىتىمىزدۇر.

▲ گۆھەر توپا ئاستىدا قانچە ئۇزاق تۇرسىمۇ ئاشكارا بولغاندا شۇنچە بەك نۇر چاچىدۇ.

▲ ھاياتتا تەلەيلىكلەر تەلىپى بىلەن، تەلەيسىزلەر تەجرىبىسى بىلەن، دانالار تەدبىرى بىلەن ياشايدۇ، ھەم شۇنداق ياششى كېرەك.

▲ كىشىلەر ئاغزىدىن «مەڭگۈ» دېگەن سۆزنى كۆپ ئاڭلاپ تۇرىمىز، مەڭگۈلۈكى بولمىغان بۇ دۇنيادا نەدىمۇ مەڭگۈلۈك نەرسىلەر بولسۇن.

▲ سەن ماڭا قويغان تېخى تەمى چىقمىغان ئاشۇ بىر پىيالە چايدىن، كىشىلىك ھاياتنىڭ سەن دەملىگەن ئاشۇ بىر پىيالە چايغا نەقەدەر ئوخشايدىغانلىقىنى بىلىپ قالدىم.

▲ سېنىڭ كۆرۈۋاتقان كۈنلىرىڭ ئىلگىرى قىلغانلىرىڭنىڭ جازاسى ياكى كېيىن كۆرىدىغان كۈنلىرىڭنىڭ نەتىجىسى ئۈچۈندۇر.

▲ پۇل قوش يۈزلۈك مەخلۇق، پۇل سېھرىلەنگەن قەغەز، قارىغانسېرى كۆڭلىمىز ئۇنىڭغا مايىل بولىدۇ، تاپقانسېرى تاپقىمىز كېلىدۇ.

▲ مۇشەققەت تارتىپ ئاققان ھەر تامچە تەر بىلەن گۇناھلار يۇيۇلىدۇ.

▲ باياشاتلىقتا ئۆتكەن كىشىلەرنىڭ ئەسلىمىسى ئاسان خىرەلىشىدۇ.

▲ قىز ـ ئاياللارنىڭ نادان ـ جاھىللىقلىرى ئۇلارنىڭ كېيىن تۆكىدىغان كۆز ياشلىرىنىڭ قارا سايىسى.

تۇرغۇن مۇھەممەد

ئاپتور: توقسۇ ناھىيە توقسۇ بازار توقسۇ 2 ـ يول 34 ـ قورۇدىن.

سەھرا سەزگۈلىرى

▲ بىر يۇرتقا نىسبەتەن، ئەمەلدار، بايلار ئاش ـ نانغا ئوخشايدۇ، ئادەم ئاش ـ نان بولمىسىمۇ، بىر نەچچە كۈن ياشىغىلى بولىدۇ، بىراق ئالىم ـ زىيالىيلار ساپ ھاۋا بىلەن سۇغا ئوخشايدۇ، ھاۋا بىلەن سۇ بولمىسا بىر كۈنمۇ ياشىغىلى بولمايدۇ.

▲ ھالال پۇل كۆڭۈلنى خۇش قىلىدۇ، ھارام پۇل ئېتىقادنى بوش قىلىدۇ.

▲ مال ـ دۇنيانى ئاسان تاپقان ئادەمنىڭ كۆڭلى توقلىشىدۇ، مىجەزى شوخلىشىدۇ، ئاخىر بېرىپ، يا دوختۇرنى، يا تۈرمىنى يوقلىشىدۇ...

▲ خەققە يارىمىغان ئىشلىك «ھەق»قىمۇ يارىمايدۇ.

▲ پۇل ياردىمى پور ياردەم، ئەقىل ياردىمى زور ياردەم.

▲ بىر باينىڭ ۋاپات بولغىنى ئائىلىگە ھازا كەلگىنى، بىر ئالىمنىڭ ۋاپات بولغىنى شۇ ئەلگە ھازا كەلگىنى.

▲ قولۇم ـ قوشنا، تۇغقانلار بىلەن ئىناق ئۆتكەن مەۋلەۋى ئالىم، ئىناق ئۆتمىگەن بەدەۋى زالىمدۇر.

▲ ئەمەلگە ئايلانمىغان پىلان ـ ئىش، خۇمداندا پىشالمىغان كېسەك ـ خىش.

▲ نادان، پاسىق ئەمەلدارنىڭ قولىغا قالغان ئەل، ھازازۇل ئۆگەي ئانىنىڭ قولىغا قالغان باللارغا ئوخشايدۇ.

▲ ياخشى تەربىيەلەنمىگەن بالا، ئەۋرەز يولى تازىلانمىغان خالا.

▲ باللارنىڭ ۋاپاسى، ئاتا ـ ئانىلارنىڭ شىپاسى.

▲ پۇل ـ مالنى ئۆزىگە ئىشلىتىش ھەر كىشىنىڭ ئىشىدۇر. ئەل ـ يۇرتقا خەجلەش ئەر كىشىنىڭ ئىشىدۇر.

▲ ئابرۇيغا كۆپ كىتاب يىغقان ئادەم، ئاستىغا بېھساب ئالتۇن كۆمۈلگەن تاغنى ساقلاپ ياتقان پىخسىق ئادەمگە ئوخشايدۇ.

▲ خەلقنىڭ باھاسى، ھەقىقەتنىڭ باياناتى.

▲ ئاكاڭ قارىغاي دېگەن ئادەم تەقلىدىي ئادەم، كەمتەر كىچىك پېئىل ئادەم ھەقىقىي ئادەم.

▲ ئىلىم ئالىملارنىڭ پاسپورتى، ئۇلار شۇ پاسپورت بىلەن دۇنيانىڭ ھەممە يېرىگە بارالايدۇ ۋە ئابرۇيي تاپالايدۇ.

▲ ئاتا ـ ئانائىنى قاقشاتقىنىڭ، كېيىنكى ھايات يولۇڭغا مىنا كۆمگىنىڭ.

ئابلىتىپ مامۇت

ئاپتور: پىچان ناھىيە تۇيۇق يېزا شا كەنت 1 ـ مەھەللىدە، دېھقان.

بىخ سۇرگەن تەپەككۇرلار

▲ كىشىلىك ھايات — ياخشى يېزىلغان ھېكايىگە ئوخشايدۇ. بوۋاقلىقىمىز — تۇگۇن، ئۆسمۈرلۈكىمىز — راۋاج، ياشلىقىمىز — كولمىناتسىيە، ياشانغان ھالىتىمىز بولسا — يېشىمدۇر.

▲ كىشىلىك ھايات ھېكايىسىنى — تەقدىر ئورۇنلاشتۇرىدۇ، شۇ ئادەم ئۆزى يازىدۇ. تارىخ — خاتىرە قالدۇرىدۇ، مانا بۇ مەڭگۈلۈك ھەقىقەت.

▲ باشقىلارنى ئالداش ئانچە ئازابلىق بولمىسىمۇ، ئۆزىنى ئالداش تولىمۇ ئازاب.

▲ ھەقىقىي چىن مۇھەببەت — تارىخ سۇرۇشتۇرمەيدۇ.

▲ ئىپپىتى بۇزۇلغان قىز — پەيلىرى تۇزۇپ كەتكەن توزغا ئوخشايدۇ. ئۇنىڭدىن ئاق قۇشقاچ ياخشىراق. ئۇ يەنە تۇزۇغان گۈلگە ئوخشايدۇ، ئۇنىڭدىن كۆكلەپ تۇرغان ياۋا ئوت ياخشىراق.

▲ ئىشەنچسىز مۇھەببەت — يىلتىزى قۇرۇپ كەتكەن گۈلگە ئوخشايدۇ. ئۇنىڭغا پەرۋىش قىلىمەن دەپ ئاۋارە بولغىنىڭ ئۆلۈكنىڭ ئېغىزىغا سۇ تېمىتقاندەكلا بىر ئىش، خالاس.

▲ ئاداش — ئاغىنە دېگەننىڭ ياخشىلىقىدىن يامانلىقى كۆپ بولسا، ئۇ ئاداش ـ ئاغىنە ئەمەس بەلكى دۈشمەندۇر.

▲ ھەسەتتىن غەيۋەت پەيدا بولىدۇ، غەيۋەتتىن ھەسرەت تۇغۇلىدۇ، ھەسرەتتىن نەپرەت تۇغۇلىدۇ. نەپرەتتىن ئۆچ ـ ئاداۋەت تۇغۇلىدۇ. ئۇنىڭدىن... دېمەك ھەسرەت، غەيۋەت ئەڭ چوڭ جىنايەت.

▲ ئەگەر دۆلەتنى ئادەمگە ئوخشاتساق، چىرىكلىك ئەيدىزگە ئوخشايدۇ. ئۇنىڭ ئالدىنى ئېلىشقا بولىدۇ، ئەمما ئەۋج ئېلىپ كەتسە ئادەمنىڭ ھاياتى خەۋپكە ئۇچرايدۇ.

ئابدۇراخمان ئابدۇغېنى سەھرايى

ئاپتور: لوپ ناھىيە ھاڭگىيا يېزا لەڭگەر ئېرىق كەنتىدە.

تەپەككۇر ھاسىلاتلىرى

▲ بىلىمسىزلىكتىنمۇ قورقۇنچلۇق نەرسە بار، ئۇ بولسىمۇ بىلىملىكلەر سىياقىغا كىرىۋېلىش.

▲ چۈشكۈنلەرگە ئېچىنىش — ئۆلگەنلەرگە قايغۇرۇشتىن يامانىدۇر.

▲ يامان خىيالدىن ئىللەت، يامان ئىدىيەدىن ئاپەت تۇغۇلىدۇ.

▲ قەلبكە ئورناشقان ياخشىلىق بەختكە ئاپىرىشنىڭ يول خېتى.

ئەكبەر رۇسۇل تەۋەككۇل

ئاپتور: ئۈرۈمچى شەھىرى ئاتلان تىل تەربىيەلەش مەركىزىنىڭ كۇرسانتى.

ھېكمەت بۇلاقلىرى

▲ ئۆتمۈشكە قانچە ئۇزاق نەزەر تاشلىسىڭىز، ئالدىڭىزغا شۇنچە ئۇزاق نەزەر تاشلىيالايسىز.

▲ دۇنيانىڭ چوڭ يولى قىستا - قىستاڭ بولىدۇ.

▲ مېنى بىر كىم قانچىكى ئەيىبلىسە، شۇنچىكى قەيسەرلىشىپ كېتىمەن، پىتنە - ئىغۋا، تۆھمەت - بوھتانلار مەن ئۈچۈن قۇۋۋەت دورىسىدۇر.

▲ تۇرمۇش خۇددى پىيازغا ئوخشايدۇ، ھەر قېتىم بىر قاتنى سويغاندا كۆزىڭىزدىن ياش چىقىرىدۇ.

▲ يىگىرمە ياشتا ئىرادە، ئوتتۇز ياشتا ئەقىل، قىرىق ياشتا ھۆكۈمگە تايىنىمىز.

▲ ھايات بىزنىڭ مۇھەببەتلىك خەزىنىمىزنى تولدۇرىدۇ.

▲ بىر ئادەم توختاۋسىز ئىنتىلىپ ياشايدىكەن، قېرىمايدۇ.

▲ مۇھەببەت جەڭگە ئوخشايدۇ، باشلىماق ئاسان، يىغىشتۇرماق تەس.

▲ سۆيگۈ قېرىماس، ئۇ ئەبەدىيلىك يالقۇن ھەم ئۆچمەس نۇرنى قالدۇرىدۇ، دۇنيا شۇڭا مەۋجۇت بولىدۇ.

▲ سۆيگۈ چەكسىز سەۋر، مەڭگۈ ئىشەنچ ھەم ئاجىزلىماس ئۈمىد نۇرىدۇر.

▲ گۈلنى ياخشى كۆرگەن ئادەم ئۈزۈۋالىدۇ، سۆيگەن ئادەم سۇغۇرىدۇ.

▲ خۇشامەت سۆزلىرى سېغىزغا ئوخشايدۇ، چايناشقا بولىدۇ، يۇتۇشقا بولمايدۇ.

▲ تىل كىچىك بولسىمۇ، بىر شەھەرنى ۋەيران قىلىدۇ.

▲ رەزىل قەلبنى داۋالايدىغان دوختۇر — تىل.

▲ ھەقنى سۆزلەشنى خالىماسلىق جاھىللىق، ھەقنى بىلەلمەسلىك نادانلىق، ھەقنى سۆزلەشكە پېتىنالماسلىق قۇللۇق.

▲ مۇۋەپپەقىيەت قازانغان قەلب گويا بىگىزگە ئوخشاش بىرلا نۇقتىنى تېشىدۇ.

▲ پۇرسەت ئوغرىغا ئوخشايدۇ، شەپىسىز كېلىدۇ، كەتكەندە زىيان جىق بولىدۇ.

قەلب بۇلاقلىرى

▲ ھۇرۇنلۇق نامراتلىق زاۋۇتىدۇر.

▲ ئالدىراش بولغىن، ئالدىراش ئۆتكىن، بۇ — دۇنيادىكى ئەڭ ئەرزان دورا.

▲ غەيرەت بىلەن تىرىشىپ ئىشلىسەڭ ئۇيۇلتاشتىمۇ نەقىش ئىشلىيەلەيسەن.

▲ رىقابەتتىكى ماھىرلىق — مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشنىڭ ھالقىسى.

▲ ئالغا ئىنتىلىش كىشىلىك ھاياتنىڭ مۇھىم بۇرچى.

▲ ئالىيجاناب رىقابەت بارلىق ئالاھىدە ئىقتىدارلارنىڭ بۇلىقى.

▲ ئەستايىدىللىق مۇۋەپپەقىيەتنىڭ ئاچقۇچى، بىپەرۋالىق مەغلۇبىيەتنىڭ ھەمراھى.

▲ يۈكسەك پەللىگە يەتمەكچى بولساڭ ئىشنى ئەڭ تۆۋەندىن باشلا.

▲ ئادەمنىڭ ئارزۇسى بىلەن نەتىجىسى ئوتتۇرىسىدا بىر بوشلۇق بولىدۇ، بۇ يەردىن پەقەت ئۈمىد ئارقىلىقلا ئۆتكىلى بولىدۇ.

▲ بىز شان - شەرەپ ئىچىدە كۆتۈرۈلىمىز، تەكەببۇرلۇق ئىچىدە چۆكىمىز.

▲ ھۇرۇنلۇق غەيرەتسىزلىك، ئۈمىد ۋە مۇۋەپپەقىيەتنىڭ كۈچىنى خورىتىدىغان كېسەللىك.

▲ ئىككى خىسلەت، يەنى شىجائەت ۋە قەيسەرلىك ئىنسانغا ھەر ئىشتا مۇۋەپپەقىيەت بەخش ئېتىدۇ.

ئىمىن ھاشىم

ئاپتور: تېكەس ناھىيە بازارلىق خەلق ھۆكۈمىتىدىن.

ئۇلۇغ - كىچىك تىنىقلار

▲ ۋاقىتنى ياخشى ئورۇنلاشتۇرالمىساڭ ئۇ سېنى ئالدىغا سېلىپ يۈگۈرتىدۇ.

▲ قۇۋلۇق ئالدىدىكى ئاق كۆڭۈللۈك ھامان ئادەمنى قان - ياشلىق قىسمەتكە دۇچار قىلىدىغان ئاق كۆڭۈللۈكتۇر.

▲ تاش سانىيالايدىغانلىقىڭدىن مەغرۇرلىنىپ يۈرسەڭ، ئۇنداقتا، قۇم سانىيالايدىغانلارنىڭ قولىدا مەغلۇبىيەتكە ئۇچرايسەن.

▲ ئۆزىڭنىڭ زىممىسىدىكى ئەڭ ئۇلۇغ بۇرچ ھەم

مەسئۇلىيەتنى ئۈستۈپ قالغان ئادەم ئەڭ يارىماس، ئەخلەت ئادەمدۇر.

▲ ساڭا ھاجىتىم چۈشكەندىلا ئوتتۇرىمىزدىكى دوستلۇقنىڭ پەقەت ئېغىزدىكى دوستلۇق ئىكەنلىكىنى چۈشەندىم.

ئەركىن ئابدۇكېرىم تەنھا تورغات

ئاپتور: جۇڭگو خەلق جۇمھۇرىيىتى تورغات چېگرا مۇداپىئە تەكشۈرۈش پونكىتىدا ئوفىتسېر.

تەپەككۇر مېۋىلىرى

▲ تۇترۇقسىز ئۆزگىرىشلەردىن خالىي بول، ئۇ سېنىڭ ئەسلىڭنى يوقىتىدۇ.

▲ ئەخلاق جەھەتتىن ئېتىراپ قىلىنغان جەمئىيەت مەنىۋىيەت دۇنياسىدىكى ھۆكۈمراندۇر.

▲ ئەگەر باشقىلار بىلەن چىقىشىپ ئۆتمەكچى بولسىڭىز ئۆزىڭىز ۋە باشقىلاردىن شەكىللەنگەن بىر فورمۇلا تۈزۈپ چىقىڭ.

▲ كۆڭۈلسىز تۇرمۇش — قاناتسىز قۇش.

▲ بىرىنچى قېتىملىق مەغلۇبىيەت — مۇۋەپپەقىيەتكە ئىشارەت، ۋاز كەچكەنلەرگە خىجالەت.

▲ قۇرۇق خىيال تەپەككۇرنىڭ ئەڭ چوڭ دۈشمىنى.

مەمەتتۇرسۇن سوپى

ئاپتور: شىنجاڭ مائارىپ ئىنستىتۇتى مائارىپ پەنلىرى شۆبە ئىنستىتۇتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى.

▲ بەزىلەر ئۆزى ئۆتكۈزگەن سەۋەنلىكلەرنى شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىسى بىلەن قىلغانلىقىنى ئېتىراپ قىلىدىيۇ، ئەمما شەيتاننىڭ رولىنى ئۆزىنىڭ ئېلىپ شۇ گۇناھلىق ئىشلارغا يول قويغانلىقىنى ئېتىراپ قىلىشقا پېتىنالمايدۇ.

▲ ئارىمىزدا بىر ئۆمۈر بىر پارچە كىتاب سېتىۋالمايدىغان كىشىلەرمۇ بار. ئۇلارنىڭ ئۆمرى پەقەت يەپ-ئىچىش، كىيىش، ئۆي ياساش بىلەنلا ئۆتىدۇ. سىرتى ھاي-ھاي بولغىنى بىلەن مەنىۋىيىتى پۇچەك، بۇنداق كىشىلەرنىڭ ھاياتى ئورەكلەردە يىغىلىپ سېسىپ كەتكەن سۇغا ئوخشايدۇ.

▲ ئىنساننىڭ ئۇلۇغلۇقى، ياخشىلىقى، كامىللىقى ئۇنىڭ ھەشەمەتلىك قەبرىگە دەپنە قىلىنغانلىقىدا ئەمەس، بەلكى باشقىلارنىڭ بەختى ئۈچۈن جاپا چېكىپ ياراتقان ئەجرىدە كۆرۈلىدۇ.

▲ پايدا-مەنپەئەتنى كۆزلىگەن دوستلۇقنىڭ ئاخىرى قۇمغا يېزىلغان خەتكە ئوخشاش ئۆمرى قىسقا بولىدۇ.

دۇنياغا كۆز ئېچىشنىڭ ئۆزى بىر سوئال. ھېكمەت دەرياسىدىن قەلب تەشنالىقىنى قاندۇرۇپ، تۈرلۈك سوئاللارغا جاۋاب ئىزدەۋاتقانلارنىڭ ۋىجدانەن ياشاش ئېتىقادىنى مەڭگۈ سۇندۇرغىلى بولمايدۇ.

ئابلەتجان قادىر

ئاپتور: قەشقەر يېڭىسار ناھىيەلىك تولۇق 1-ئوتتۇرا مەكتەپتىن.

تۈنجى ھېسلىرىم

▲ ۋاز كېچىشنى ئۆگىنىپ قوي، بەزى ئەھۋاللاردا ۋاز كېچىش ساڭا خۇشاللىق، بەخت ئاتا قىلالايدۇ.

▲ كىچىككىنە پايدا-مەنپەئەتتىن ۋاز كېچەلىسەڭلا ئالدىڭدا ئۈنۈمىڭدىن كۆپ پايدا-مەنپەئەت ۋە ياخشى نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرەلەيسەن.

▲ بۇ ھايات ساڭا سەن كۈتكەننى ئەمەس، سەن كۈتمىگەننى ئېلىپ كېلىدۇ.

ماخمۇت ھاكىم

ئاپتور: شىنجاڭ يېزا ئىگىلىكى ئۇنىۋېرسىتېتى جۇڭگو تىللىرى ئىنستىتۇتى تەييارلىق 1-سىنىپ ئوقۇغۇچىسى.

▲ يۈرەك دەردكە تولغاندىلا، كۆز ياشقا تولىدۇ.

▲ غەپلەت ئۇيقۇسىدا ياتقۇچە، كەلگۈسىنىڭ ئۈستىدە خىيالغا پات.

▲ شەرم-ھايادىن ئايرىلغان قىزلار، ھەر قەدەمدە قالدۇرار خاتا ئىزلار.

▲ مەغلۇبىيەت ۋۇلقان بولغاندا، ئىرادەڭنى قالقان قىلالىساڭ، مەڭگۈ مەغلۇبىيەتچى بولمايسەن.

▲ كۆڭۈلگە كەلگەن ئىشنىڭ، كۆڭۈلدىن كەتمىكى تەس.

▲ ئەگەر بىزدە بىر-بىرىمىزنى قوللايدىغان ئاڭ بولسا ئىدى، كۈچلۈكلۈك مەڭگۈ قولىمىزدىن كەتمىگەن بولاتتى.

▲ كىشىلەرگە ئەقىل كۆزى بىلەن ئەمەس، ھېسسىيات كۆزى بىلەن قارىغۇچىلار ھامان پۇشايمانلىق قەلبىنىڭ ئىگىسىگە ئايلىنىدۇ.

▲ ئۆز يۈرەك تۇيغۇسىنى ھېس قىلالمىغان ئادەم قانداقمۇ باشقىلارنىڭ يۈرىكىدىكىنى ھېس قىلالىسۇن؟!

ئانىقىز ئابدۇغېنى يەكدىل

ئاپتور: قەشقەر شەھەرلىك 1-ئوتتۇرا مەكتەپ تولۇق 3-يىللىق 7-سىنىپ ئوقۇغۇچىسى.

مېھرىگۈل ئابلىز ئەزەر

جان...

(ھېكايە)

دامكۇ يېزىسىنىڭ ياڭاقلىق يولىدا كېتىۋاتاتتۇق. ماشىنا رادىيوسىدا ناخشا بېرىلىشكە باشلىدى، بىردەم سەۋدا كېسىدىغان بولدۇق دەپ خۇشال بولۇپ تۇرساق، بىر ناخشا تۈگە- تۈگمەيلا غايىبتىن تومۇر تۇتىدىغان ئەۋلىيا ئەزەمەلەرنىڭ ساغلاملىق بىلىملىرى بويىچە مەسلىھەت بېرىشى باشلاندى. ئوچۇق- ئاشكارا جىنسىيەت ھەققىدىكى سۆھبەت «ئىلانى»نى ئاڭلاپ ئەنۋەر ئىككىمىزنىڭ كۆزى ئىختىيارسىز لەپپىدە ئۇچرىشىپ قالدى، ئاشۇ قىسقىغىنە دەقىقە ئىچىدە ھەر ئىككىلىمىز قارشى تەرەپنىڭ كۆزلىرىدىن چەكسىز خىجىللىق، پۇتمەس- تۈگمەس نەپرەت ۋە ئېغىر خورلۇق ئۇچقۇنلىرىنى كۆرۈپ ئۈلگۈردۇق، كۆڭلىمىزدىن ئاچچىق خىياللار ئەگىدى. نېمىدېگەن بىمەنە گەپلەر بۇ ھە؟ بۇنداق گەپلەرنى تولا ئاڭلاۋەرسەك بەزىلىرىمىزنى ئۆزىدىن گۇمانسىراپ ساراسىمىگە چۈشمەيدۇ دېگىلى بولامدۇ؟ كېسەللىك دېگەن مانا مۇشۇنداق ۋەھىمە ۋە ئۆزىگە ئىشەنمەسلىكتىن پەيدا بولىدىغان نەرسىغۇ. يەنە كېلىپ بۇنداق گەپلەرنى ئاياللىرىمىز ئاڭلاپ قالسا تېخىمۇ ئۇيات ئەمەسمۇ؟ رادىيو ئاڭلاۋاتقان بالىلارنىمۇ يوق دېگىلى بولمايدۇ. ئەخلاق بۇزۇلدى، شەرم- ھايا قالمىدى دەپ زارلىنىمىز، قاقشايمىز. ئەيمەنمەي مۇشۇنداق گەپلەرنى ئوچۇق- ئاشكارا دەپ يۈرۈپ ئاياللىرىمىزدا ياتباش ئەرلەرگە قىزىقىش ھېسسىياتىنى ئۆزلىرىمىز مەجبۇرىي قوزغاپ قويىمىز، بالىلىرىمىزنى ئەنئەنىدىن ياتلاشتۇرىمىز. ئاندىن ئۇلارنى تاپتىن چىقىپ كېتىۋاتىدۇ دەپ ئالدى- كەينىدە تىللاپ ئەيىبىمىزنى بوشىتىمىز. ئەخلاق دېگەن ئېغىزدا شوئار توۋلاپ قويۇش، كەيپ بولۇپ قالغاندا شالىنى چاچرىتىپ ھارغۇچە سۆكۈش، قورساق كۆپۈكى بوشىغۇچە تىللاش بىلەن ئەمەس، بەلكى قىلغان بىر جۈملە ھەق سۆزى، ياخشىلىق ئىزدەپ قىلغان كىچىككىنە ئىش- ھەرىكىتى ئارقىلىق نامايان بولۇپ بارىدىغان نەرسىغۇ. ئازغىنە نەپ ئۈچۈن شېرىك مەھسۇلاتلىرىنى داڭلاپ، تىرىك جان بىلەن ئوينىشىپ، ھەتتا شەرم- ھايانى پۇلغا ساتىدىغان بۇنداق كىشىلەرنىڭ كۆڭلىدە مەنپەئەت ۋەسۋەسىسىدىن باشقا يەنە نېمىلەر باردۇ؟ ئۇلار مېلىنى سېتىۋالسىلا بولىدى، بىر جاننىڭ ئۆلۈپ- تىرىلىشى بىلەن كارى يوق.

— ناخشا ئاڭلىمايلىمۇ ئاداش، — ئۇ شۇنداق دېگەچ، بايامقى بىمەنە گەپلەرگە رادىيو ئەيىبلىكتەك رادىيو كۇنۇپكىسىنى زەردە بىلەن پاسسىدە بېسىۋېتىپ، ماشىنىنىڭ ئۈنقويغۇسىغا پىلاستىنكا سالدى. ئاۋازى سۈزۈك بىر قىزنىڭ مۇھەببەت لىرىكىسى قەلبلەرگە شۇڭغۇپ كىرىشكە باشلىدى.

ئەڭ تاتلىق سۆيگۈنىڭ رىشتىنى ئۈزۈش،
سىنىڭچە شۇنچىلىك ئاسان ئىشمىدۇ؟

ئەدەبىيات گۈلزارى

يا سۆيگۈ رىشتىسى كونا يىپ بولسا،
يۈرىكىڭ ھېسسىياتسىز بىر تال خىشمىدۇ؟
...

قىزنىڭ ئاۋازى يېقىملىق ئىدى، لېكىن ھېلىلا يىغلايدىغاندەك مىسكىن ئېيتىلغاچقا، ئادەمنىڭ يۈرىكىنى ئېزىپ ھالىنى قويمايتتى. ناخشا دېگەن بۇ نېمە نەقەدەر جىق نەرسىلەرگە تۇتۇشىدۇ-ھە؟! ئادەم خۇش بولسىمۇ غىڭشىپ ناخشا ئېيتىدۇ، غەم باسسىمۇ دەردىنى ناخشا بىلەن چىقىرىدۇ. بولۇپمۇ ئادەم مۇھەببەتلىشىۋاتقان ۋە مۇھەببەتتىن جۇدا بولغان ۋاقىتتا لىرىك ناخشىلارنى ئاڭلاشقا تېخىمۇ ھېرىسمەن بولۇپ كېتىدۇ. مۇھەببەت ئازابىتىن ئايرىلالمىغاندەك، ئازابمۇ ناخشىدىن ئايرىلالمىسا كېرەك.

— بۇ بومايتىكەن، شوخراق ناخشا ئاڭلايلى، پىلاستىنكا بار ئاۋۇ قاپنى ئۈزىتىۋەتكىنە، — دېدى ئەنۋەر. دېمىسىمۇ ماشىنىدا كېتىۋاتقاندا بەك مۇڭلۇق ناخشىلارنى ئاڭلىسا ئادەمنى غەم ۋە ئۇگدەك بېسىۋېلىپ، يول ئاۋۇمايتتى. ناخشا تېكىستىنى يازغۇچى، مۇزىكا ئىشلىگۈچى ۋە ناخشىنى ئېيتقۇچىنىڭ دەرد-قايغۇسى قوشۇلۇپ ئاڭلىغۇچىغا يۆتكىلىدىغاندەك ناخشىنىڭ مۇڭى قەلبلەرنى ئىسكەنجىگە ئېلىپ، يول ئۈستىدىكى گۈزەل مەنزىرىلەردىن، تەبىئەتنىڭ سىر-ھېكمەتلىرىدىن، تونۇش كوچا، ناتونۇش دوقمۇشلاردىن، قىسقىسى ھەرقانداق نەرسىدىن ھۇزۇر ئالغىلى بولمايتتى. بۇ جەھەتتە ئىككىمىزنىڭ قارىشى ئورتاق بولۇپ، ماشىنا ھەيدىگەندە رىتمى تېز، جۇشقۇنراق ناخشىلارنى ئاڭلاشنى ياخشى كۆرەتتۇق. ئۇنىڭ دىققىتى چېچىلىپ كەتمىسۇن دەپ:

— سەن ماشىنىنى ھەيدەۋە، پىلاستىنكىنى مەن ئالماشتۇراي، — دېدىم.

— ھە بوپتۇ، سەن تاللا.

ئەمدىلا پىلاستىنكا ئالماشتۇرۇپ تۇرۇشۇمغا سىرتتىن غەلىتە بىر ئاۋاز ئاڭلاندى، ئەنۋەر ماشىنىنى كۈچەپ تورمۇزلىدى. قاتتىق سىلكىنىشتىن ماشىنا ئەينىكىگە ئۇسسۇۋالغىلى تاسلا قالدىم، بىرەر نەرسىنى بېسىۋەتكەندىمىزمۇ دېگەن ئەندىشىدە يۈرىكىم ئاسقىپ كەتتى.

ئىككىمىز ئالدىراپ ماشىنىدىن چۈشتۇق ۋە ماشىنا ئاستىغا ئېڭىشىپ قارىدۇق. ماشىنا تېگىدە بىر توخۇ ياتاتتى. خۇداغا شۈكۈر، ھەر نېمە بولسا ئادەم بېسىۋەتمەي توخۇنى بېسىۋەتكىنىمىزگە خۇش بولۇپ يېنىك تىن ئالدۇق. بولسىغۇ توخۇنىمۇ بېسىۋەتمەي خاتىرجەم ماڭغان بولساق ياخشى بولاتتى، لېكىن «بالا-قازا كۆرۈنۈپ كەلمەس، پۇت-قولنى ساڭگىلىتىپ» دېگەندەك، ئادەم بەزىدە كۈتۈلمىگەن ئاۋارىچىلىقلاردىن ساقلىنىمەن دەپمۇ ساقلىنالمايدىكەن.

دەرۋازىنىڭ غارتىدە ئېچىلغان ئاۋازى ئاڭلاندى، بىز تەڭلا قارىدۇق، يولغا قارايدىغان يېشىل سىرلىق تۆمۈر دەرۋازىدىن ئوتتۇرا بوي، قاڭشارلىق، كەكە ساقال، ئالدىغا سەل ئېڭىشىپراق ماڭىدىغان بىر بوۋاي چىقىپ ئاۋۋال بىز بىلەن كۆرۈشتى، ئاندىن:

— بىرە ئىش بومىغانتۇ؟ — دەپ سورىدى.

— ئېھتىياتسىزلىقتىن بىر... بىر توخۇنى بېسىپ قويدۇق، — دېدى ئەنۋەر دۇدۇقلاپ. بوۋاي ماشىنىنىڭ تېگىگە قارىدى، چاق ئاستىدا جىممىدە ياتقان توخۇنى كۆرۈپلا:

— ۋاي ئاللا، ۋاي بىچارە مىكىنام، — دەپ ۋارقىرىۋەتتى. بىز شۇندىلا ئۇنىڭ «مەرھۇم توخۇ»نىڭ ئىگىسى ئىكەنلىكىنى جەزم قىلدۇق.

— ئاكا، كەچۈرسىلە، — دېدى ئەنۋەر. بوۋاي ئۈندىمىدى. مەن ئاستا ئېڭىشىپ مىجىلىپ كەتكەن توخۇنى ماشىنىنىڭ تېگىدىن ئالاي دەپ تۇرۇشۇمغا ئۇ كىشى ئۆزى كېلىپ توخۇنى ئاۋايلاپ قولىغا ئالدى. ئاندىن توخۇسىغا سىنچىلاپ قارىدى، تىنىقىنىڭ بار-يوقلۇقىنى بىلمەكچى بولغاندەك يۈزىگە يېقىن ئېلىپ كەلدى، پۈردى، پاخپىيىپ كەتكەن تۈكلىرىنى تىترەپ تۇرغان بارماقلىرى بىلەن ئەلەملىك سىلىكىدى. ئەنۋەر بۇ پالاكەتچىلىكتىن تېزرەك قۇتۇلۇپ يولىمىزغا ماڭساق بولاتتى دېگەندەك جىددىيلىشىپ ھېلى ماشىنىغا، ھېلى ئالدىدا سوزۇلۇپ ياتقان ئەگرى-توقاي يولغا قارايتتى. مەن ئوڭايسىزلانغان ھالدا بوۋاينىڭ ھەر بىر ھەرىكىتىگە، نېمىشقا ئۆلگەنلىكىنى بىلىشكە ئۈلگۈرمەيلا جان بەرگەن بىچارە توخۇغا زەن سېلىپ قاراپ تۇراتتىم. توخۇنىڭ بەدىنى ياپىلاقلىشىپ قالغانىدى، كىچىككىنە كۆزلىرىنىڭ بىرى رەزىللىككە تولغان بۇ ۋاپاسىز جاھاننىڭ ھەرقانداق غوۋغاسىنى كۆزۈم كۆرمىسۇن دېگەندەك يۇمۇلۇپ قالغان، يەنە بىرسى ئەلەمدىن مېھرى ئارتۇق، سوغۇقدىن ئىسسىقى يېقىشلىق، گۈزەل يارنىڭ ئوتىدەك كۆيدۈرۈپ تۇرىدىغان ئۇشبۇ يورۇق دۇنياغا قىيمىغاندەك يېرىم

ئېچىلىپ تۇراتتى. توخۇنىڭ ئۆلۈم ھالىتىدىكى بىئىلاج
تۈرقى يۈرەكلەرنى ئېزەتتى. ئۆلۈم دېگەن قاش بىلەن كىر-
پىكنىڭ ئارىلىقىدا دېگىنى راستكەن. ماشىنا توخۇنى بېسىپ
تورمۇزلانغىچە بىر مىنۇتمۇ ۋاقىت كەتمىگەندۇ. مانا ئاشۇن-
چىلىك ۋاقىت بىر جانىۋارنى ھاياتىدىن ئايرىپ تاشلىيالايدى-
كەن. دېمەك، ۋاقىت بىلەن ھادىسە نۇرغۇن ئىشلارنى ئۆز-
گەرتىۋېتەلەيدىكەن. بەزىدە ۋاقىت ئادەمگە ئۇنچە مۇھىم
نەرسە ئەمەستەك، بوگۈن ئۆتۈپ كەتسە ئەتە، ئەتىنىڭ
سانىسىز ئەتىسى بىزنى ساقلاپ تۇرۇۋاتقاندەك تۇيۇلۇپ، بە-
خۇدلىشىپمۇ قالىمىز. لېكىن ھەل قىلغۇچ بىر مىنۇتقا، بىر سې-
كۇنتقا، بىر دەقىقىگە دۇچ كەلگەندە ئاندىن ۋاقىتنىڭ قانچە-
لىك مۇھىم ئىكەنلىكىنى ئويلاپ قالىمىز. ناۋادا ۋاقىتنى كەي-
نىگە كىچىككىنە ياندۇرغىلى بولغان بولسا بۇ توخۇ ئۆلۈپ
كەتمىگەن بولاتتى. تولىمۇ ئەپسۇسكى، ۋاقىتنىڭ ئەڭ رە-
ھىمسىز ۋە ئەڭ كەسكىنلىكى دەل ئۇنىڭ تۇتۇق بەرمەي
جىمجىت ئۆتۈپ كېتىدىغانلىقى ۋە كەينىگە بىر دەقىقىمۇ ياز-
غىلى ئۇنىمايدىغانلىقىدا.

دېھقاننىڭ ھەسرەتلىك يىغىسى خىيالىمنى بۆلۈپ مېنى
كۆڭۈلسىز رېئاللىق قوينىغا قايتۇرۇپ كەلدى. رېئاللىقتا كى-
چىككىنە بىر ھاياتلىق جان تەسلىم قىلغان بولۇپ، ئۇنىڭ
ئۆلۈمىگە بىز سەۋەبچى ئىدۇق.

— ۋاي ئىسىت مېكىينام، ئۆزۈم بېقىپ قوللاق يادۇرۇپ
چوڭ قىلغان ئەمەسمىدىم سېنى، — دەپ ھازا ئاچتى
بوۋاي. ئەنۋەر ماڭا لەپپىدە قاردى. ئۇنىڭ بۇ قارىشىدا
ئۆلگىنى ناھايىتى بىر توخۇغۇ، شۇنىڭغىمۇ مۇشۇنچىۋالا
قىلىش كېتەمدۇ؟ ئەر كىشى بولغاندىن كېيىن پوتلىسىنى ئېقى-
تىپ يۈمەي نەچچە پۇل ئالىدىغانلىقىنى شاققىدە دېسە،
بىزمۇ دېگىنىنى غاچچىدە بېرىۋەتسەك ئىش پۈتمەمدۇ؟
دېگەن مەنە روشەن ئەكس ئېتىپ تۇراتتى.

— ئاكا، ئۆزلىرىنى بېسىۋالسىلا، بىز ناماقۇل، —
دېدىم مەن تۆۋەنچىلىك بىلەن.

— ناماقۇل بوغانغىلا تۈگەيتقان ئىشمىكەن بۇ.

— شۇ... دىققەت قىلماي قېپتىمىز.

— شوپۇرلۇق كىنىشكەڭلىنى ئوقۇۋاغانما يا قاراڭغۇۋا-
زادىن سېتىۋاغانما؟

توۋا، بۇ ئادەم پىراۋىدىن چۈشتىغۇ ئەمدى؟ دېمىسى-
مىغۇ ھازىر پىراۋىنى ئوقۇماي تۇرۇپ غەيرىي يوللار بىلەن
ئالىدىغانلار جىقلاپ كەتكەنمىش، ئۇنداقلار جىقلاپ كەت-
كەنسېرى قاتناش ھادىسىلىرىنىڭ يۈز بېرىش نىسبىتىمۇ يۇ-
قىرىلاپ كەتكەنمىش. گەپنىڭ ھەممىسى ئاشۇ پىراۋا بېرىدى-
غانلاردا، ئۇلار ئازراق نەپ ئۈچۈن ئۆتكەلنى نېرى - بېرى
تەڭشەپ قويۇشىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئارىلىقتىن چوڭ يوچۇق
ئېچىلىپ قالىدۇ. بۇ يوچۇقنىڭ سوئال - سوراقلىرىغا مانا
ئەمدى بىزنىڭ قېلىشىمىزنى خىيالىمغىمۇ كەلتۈرمەپتىكەن-
مەن. «كىنىشكىنى ئوقۇپ ئالايلى ياكى قاراڭغۇ بازاردىن
سېتىۋالايلى بۇنىڭ بىلەن سىلىنىڭ نېمە كارىلىرى» دېگۈم
كەلدىيۇ، لېكىن ھازىر بوۋاينىڭ ئالدىدا تىل قىسىنچىلىقىمىز
بولغاچقا، ئۇ ھەرقانداق گەپ قىلسىمۇ ئۆزىمىزنى بېسىۋې-
لىپ سوئال - سورىقىغا لايىقىدا، سىيلىق جاۋاب بەرمىسەك
بولمايتتى.

— ئەلۋەتتە ئوقۇپ ئالغان، — دېدىم، ئۆزۈمنى ھەر
قانچە بېسىۋالسامۇ ئاۋازىم قېيىدىغاندەك چىقىپ كەتتى.

— ئانداۋوسا پاسالىقتىن موزاي يۈگۈرۈپ چىققاندەي
ھەيدىمەي كۆزەڭلىنى ئابدانىراق ئېچىپ ھەيدىمەمسىلە؟

— ئۇ توخۇنىڭ يولدا يۈگەنلىكىنى كۆمەي قېپتىمىز.
خاپىومسىلا، — دېدى ئەنۋەر. ئۇ شۇ ئارقىلىق توخۇنىڭ
ئۆلۈشىدە ئۇنىڭمۇ يولدا يۈرۈشتەك بىر ئۆلۈش سەۋەنلىكى
بارلىقىنى پۈرىتىپ ئىشنى بىزگە پايدىلىق تەرەپكە بۇرىماق-
چى بولغاندەك قىلاتتى. لېكىن قارىماققا گاللىۋاڭدەك كۆرۈن-
گەن بۇ ئادەم ئەمەلىيەتتە ناھايىتى سەگەك ۋە ھوشيار
بولۇپ، ئەنۋەر قويغان ھۆل خىشقا ئاسانلىقچە دەسسىمەي-
دىغاندەك تۇراتتى.

— توخا يولدا يۈسە بومايتۇ دەپ قاسى قانۇنغا يېزىق-
لىقكەن؟ ئۇمۇ بىي جانىيا قالاڭلا، كۆڭلى تاتىپ يۈسە يۈگەن-
دۇ مانداغ.

— بىز پۇلىنى تۆلەپ بېرىلى.

— خىجىل ۋوماي تۆلەپ بېرىلى دەۋاتقىنىنى. قاندا
تۆلەپ بېرەلىيسىلە؟ — دېدى ئۇ.

— نەچچە پۇل دىسىلە شۇنچە پۇل بېرىلى.

ئۇ ئادەمنىڭ ساقاللىرى تىترەپ، چىرايى بىردىنلا دات
باسقان تۆمۈرنىڭ رەڭگىگە كىردى.

— سىلە پۇل بىلەنلا ھەممىنى تۆلەپ بەگلى بۇتۇ
دەپ ئويلايتىكەنسىلە - ھە؟ ئاڭلاپ قۇياڭلا، بىلمىسەڭلا
بىلىپ قېڭلا، سىلىنىڭ ئىككى - تۆت تال پۇلۇڭلا ھەممىگە

قادىرمەس.

— ئۇنى بىلىمىز ئاكا، بىز پەقەت توخۇلىرىنى تۆلەپ بىرىلى، سىلىگە زىيان بومىسۇن دەۋاتىمىز.

— سىلىنىڭچە بىي جان ئۆلسە ئۇنىڭغا پۇل بىرىپ قويساڭلىلام زىيان تۆلەنگەن بولامتا؟ بىي جاننىڭ خۇنىنى تۆلىيەلىگۈدەك پۇل شۇنچىۋالا يۇغان نەسىما؟ ئۆلدى، كەتتى. ئۇنىڭغا ھېچنېمە ئارا تۇرامايتۇ.

— ئۇغۇ شۇنداغ ئاكا، ئۆلگىنى كەتتى، تىرىكلەر ئۇچۇن ئازراق تەسەللى بولامىكى دەپ ئويلاتىمىزكەن ئەمدى دېسىلە، نەچچە پۇل بىرتىمىز؟

— ماڭا پۇلۇڭلا لازىمەس.

— ئەمىسە نېمە لازىم؟

— ئۆزۈمنىڭ توخۇسى.

ماۋۇ كىشىگە نېمە بولدى ئەمدى؟ بىر توخۇنىڭ دەردىدە ئەقلىدىن ئازمىغاندۇ ـ ھە؟!

— ئۆزلىرىنىڭ توخۇسى بەختكە قارشى ئۆلەپ كەتتى ئاكا، بىز سىلىگە ئۇنىڭ پۇلىنى تۆلەپ بىرىلى.

— ئۇنىڭ نەچچە پۇلغا يارايتقانلىقىنى بىلەمسىلە؟

— بازا نەقى بويىچە 30 كويلارغا يارا شۇ.

— مانا، مانا، سىلە توخا بېقىپ باقمىغاندىكىن بىلمەيسىلە ئەينا. ماچچىدە بېسۋەتكىنىڭلا كاللىنىڭ پوقى ئەمەس، تىرىك پۇتۇن بىي جان ئاۋۇ. قالاپ تۇرۇپ 30 كوي دېگىنىنى. تىرىك بولسا 300 كويغىمۇ ساتمايتتىم ئۇنى.

ئاللا، ئاللا. تىرىكلىكىدە 30 كويغا ياراش ـ يارىماسلىقىنى بىلگىلى بولمايدىغان كىچىككىنە بىر شاتراق مېكىيىنىنى قاراپ تۇرۇپ 300 كويغا ساتمايتتىم دەۋاتقىنىنى ماۋۇ ئادەمنىڭ. 300 كوي دېگەن بىر تېكىچەكنىڭ پۇلغۇ.

— توخۇلىرى... توخۇلىرى قانداق توخۇ ئىدى شۇنچە پۇلغا ساتمىغۇدەك؟ — دېدى ئەنۋەر.

— بىلمەيتقان ئوخشايسىلە، بەزى نەسلىنىڭ قىممىتىنى پۇل بىلەن ئۆلچىگىلى بومايتۇ.

ئەنۋەر سەل خاپا بولۇپ قېلىۋاتاتتى، ئويلىمىغان يەردىن بىر ئېغىز يامان گەپ قىلىپ ئىشنى بۇزۇپ قويمىسۇن دەپ ئارىغا چۈشتۈم.

— ئاكا، بىزنى كەچۈرسىلە، بوغۇلۇق بولاپ بولدى، ھەرقانچە قىلساقمۇ ئۇنى تىرىلدۈرەممىمىز ئەمدى، شۇڭا ئۆزلىرىنى بېسۋېلىپ بىر نېمە دېسىلە، دېگەنلىرىنى تۆلەپ بىرىلى.

— توخامدىن ئارىلىپ يارا بولغان كۆڭلەمنى تۆلەپ بېرەلەمسىلە؟

— ئاكا، بىز... بىز بەك ئۆندەرىيتتۇق.

— ئۆندەرگەن يولدا قالا دىگەننى بىلمىگەچكە بوغان ئىش بۇ. ئۆندەرمىيتقان ھېچكىم يوق بۇ جاھاندا.

بوۋاي راست دەيتتى، ھەممىمىز نېمىگىدۇر ئالدىرايتتۇق، ئالدىراپ يۈرۈپ بىر ئىشلارنى بۇزۇپ قوياتتۇق، شۇنىڭ شالتىقىنى ئادالاپ بولالماي ھەرەج تارتىپ يۈرەتتۇق. شۇنچە ئالدىراپمۇ يەنە كۆڭلىمىزگە پۈككەن ئىشلارنى تۈگىتەلمەي بۇ جاھاندىن ئارمان بىلەن كېتىپ قالاتتۇق.

— ئاكا، بۇ توخۇلىرى ئۆلمەسلىكنىڭ دارىسىنى يېمىگەن بوغىيتتى؟ بىزدەي ئادەملىمۇ ھامان بىر كۈنى ئۇ دۇنياغا سەپەر قىتىمىزغۇ. بىر توخۇلىرىنىڭ ئۆلەپ كېتىشى شۇنچە ئېغىر ئىشما؟ — دېدى ئەنۋەر.

— ئۆز ئەجلىدە ئۆلەش بىلەن، باشقىلارنىڭ قولىدا بىئەجەل ئۆلەش ئوخشىمايتۇ.

قارىغاندا ئىشنى ئىتتىكرەك پۈتتۈرۈپ بۇ يەردىن ئىلدام كېتىۋالمىساق ئۇ كىشى قۇرۇق شاختىن ھۆل پۇتاق چىقىرىپ بىزگە رەسمىي يېپىشىۋالدىغاندەك قىلاتتى. جاھاندا مۇشۇنداقمۇ كىشىلەر بار، قارىغۇنى تار يەردە قىستاشقا ئۇستا. بىز قەستەن بېسۋەتمىگەندىكىن ئۇنچە ئۇششۇقلۇق قىلىشنىڭ نېمە ھاجىتى؟

— ئاكا، — دېدىم مەن، — بوپتۇ، توخۇلىرىغا 50 كوي بىرىلى، رازى بوسىلا، بىزمۇ يولىمىزغا كىتىۋاللى.

مەن شۇنداق دېگەچ يانچۇقۇمدىن پۇل چىقىرىپ ئۇنىڭغا ئۇزاتتىم، ئۇ پۇلغا قاراپمۇ قويمىدى.

— پۇل دېگەننى تاپقىلى بوغان بىلەن بۇنداق يارام توخۇنى تاپقىلى بومايتۇ، — دېدى ئۇ. يائاللا، جىلىڭ كۆكەمە، بۇدۇشقاقتا يولۇقتۇقمۇ نېمە؟ گەپ يەنە بىردەم سوزۇلسا ئۇ تەپتارتماي ئۆلگەن توخۇسىنى ئالتۇن تۇخۇم تۇغىدىغان توخۇ ئىدى، سۇمۇرغ بولاتتى دېيىشتىن يانمايدىغاندەك قىلاتتى. بىر توخۇغا تۇخۇم سېلىپ بەرسە بىر قېتىمدا نەچچىنى يېرىپ چىقىرىدۇ بۇنداق چىشقاق توخۇدىن. ئۇنىڭ ناھايىتى شۇ باشقا توخۇلاردەك پىچاق ئاستىدا جان بەرمەي، شەرەپ بىلەن ماشىنا ئاستىدا «ۋاپات» بولغىنىنى دېمىسە باشقا توخۇلاردىن پەرقلەنگۈدەك قانداق يېرى

بولسۇن؟

— ھوي ئاكا، نېمانچە ئۇششۇقلۇق قىلىسىز؟— دېدى ئەنۋەر ئاۋازىنى سوزۇپ،— توخۇڭىزنى بىز قەستەن باستۇرۇۋەتمىدۇق، ئۆلگۈسى كەلگەن چېغى، چاقنىڭ ئاستىغا ئۆزى كىردى. بىز ئىنساب قىلىپ تۆلەپ بېرىلى دەۋاتىمىز. ئاسىڭىز مۇشۇ 50 كويىنى ئېلىڭ، بومىسا بىزنىڭمۇ سىزگە بىكادىن بىرىتقان ئېشىپ-تېشىپ تۇغان پۇلىمىز يوق.

— «مال ئىگىسىدىن ئوغرى كۈچلۈك» دېگەندەي قاتىللىقنى ئۆزەڭلا قىلىپ قويۇپ چوڭ سۆزلەيسىلىغۇ. پۇلۇڭلىنى چېكەڭلىگە تېڭىۋېلىڭلا، ماڭا ئۆزەمنىڭ توخۇسىنى تۆلەپ بەمگۈچە بۇ يەردىن كېتەلەيتىمىز دەپ خام خىيال قىلماڭلا.

— نوچىيا سەن؟!— دېدى ئەنۋەر يېڭىنى شىمايلاپ.

— يوقسۇ، مەن نوچىمەس، كەتمەنچى.

— ئىم بوساڭ كارىم نېمە؟

بۇ يەر نېمىلا دېگەنبىلەن مۇشۇ دېھقاننىڭ ئۆيىنىڭ ئالدى، بىز بۇ يەردە ئىش چىقىرىپ قويۇپ يەنە چوڭ گەپ قىلىساق بولمايتتى. يەنە كېلىپ خاتالىق بىزدىن ئۆتكەنىدى. شۇڭا مەن يەنە ئارىغا چۈشۈپ سالا-سۆلھى قىلىشقا باشلىدىم. قەدىم-قەدىمدىن باشلاپ جانغا تاقىلىدىغان تالاي ئىشلارنى سالا-سۆلھى بىلەن بىر تەرەپ قىلىپ قېيىن ئۆتكەلدىن ئوڭۇشلۇق ئۆتۈپ بۈگۈنگە ئۇلاشمىدۇقمۇ.

— ئاكا، بىز ھەقىقەتەن يامان ئىش قىلىپ قويداق، بىزنى ئەپۇ قىلىسلا. يول يۈگەندە دىققەت قىلىساق بۇتتى. بۇ بىزگە بىي قېتىملىق ساۋاق بولدى، بۇندىن كىن چوقۇم دىققەت قىلىمىز. كۆڭەللىرىدىكىنى دېسىلە، بۇ ئىشنى سىلىچە قانداق ھەل قىلىساق بولا؟

دېھقان ماڭا قارىدى، مەنمۇ ئۇنىڭغا قارىدىم. كۆزلىرىدىن غەزەپ ئۇچقۇنلىرىنىلا كۆرىمەنغۇ دەپ ئويلىغانىدىم، لېكىن ئۇنىڭ كۆزلىرىدە ئەكس ئەتكەن ئىلاجسىزلىق، قىيالماسلىق، مۇسىبەت شوللىرىنى كۆرۈپ يۈرىكىم ئىختىيارسىز سىيرىلىپ كەتتى.

— بوغۇلۇق بولاپ بولدى، ئەمدى ئونىغا كەمىتۇ،— دېدى ئۇ مەيۈس ھالدا. ئۇ بۇ گەپنى بىزگە دەۋاتامدۇ ياكى ئۆزىگىمۇ بىلەلمىدىم.

— ئاكا، كۆڭەللىرىنى يېرىم قىلمىسىلا، دېمىسىمۇ بىر توخۇنى يادۇرۇپ، بېقىپ قاتاغا قوشاش ئانچە ئاسان ئىشمەس. بۇ پۇل توخۇلىرىدىن ئايرىلىپ زېدىلەنگەن يۈرەكلىرىنىڭ يارىسىغا مەلھەم بولالمايتۇ. شۇنداغدىمۇ ...— گېپىمنى داۋاملاشتۇرالمىدىم. قولۇمدىكى پۇلنى ئۇنىڭغا تەڭلەش-تەڭلىمەسلىكنىمۇ بىلەلمەي تېڭىرقاپ قالدىم. ئالسىغۇ ئالدى، ئالماي «جىنىنىڭ قەستى شاپتۇلدا» دېگەندەك، سېنىڭ مەقسىتىڭ ماڭا ئاشۇ پۇلۇڭنى بېرىپلا ھەممىدىن قۇتۇلۇش ئىكەن-ھە، دەپ قالسا نېمىمۇ دەرمەن؟

— ئۇنىڭ قانداغ توخۇلۇقىنى سىز بىلمەيسىز،— دېدى دېھقان مەيۈس ھالدا،— ئۇنى يادۇرۇپ ئۇزاق ئۆتمەيلا ئانىسىنى تۈلكە يەپ كەتتى. 11 چۈجە يېتىم قالدى. ئۇلارنىڭ ئانىسىنى ئىزدەپ نالە قىلىشلىرى، چوكۇلداشلىرى ھېلىمۇ قۇلاق تۈۋۈمدىن كەتمىتۇ. ئۇلانى مۇھاپىزەتىمگە ئالدىم، لېكىن ئاستىمغا ئاغلى قانىتىم، ئاغزىغا دان سېپ قويغىلى تۇمشۇغۇم يوقتى. شۇنداغدىمۇ ياما بېرىپ، ئوتياش چاناپ، سۈيىنى تەڭشەپ كۈن بويى ئۇلارنىڭ كەينىدىنلا يۈدۈم. قايەنى بەك چۈۋەكسە، شۇ يەردىن ئاسان چاتاق چىقىتقان چېغى، 11 چۈجىدىن ئونى ئون خىل سەۋەب بىلەن ئۆلەپ قېلىپ، مۇشۇ بىيىسلا ئەي بولدى. ئەگەر بۇمۇ ئۆلەپ كەتكەن بوسا مېنىڭ بارچە تىرىشچانلىقىم، ئەجرىم بىكا بۇتتى. تەلىيىمگە ئۇ ئۆلەپ كەتمەي ساق چوڭ بولدى. ئۇنىڭدىن باشقىمۇ بىي مۇنچە توخۇلىرىم بېيدى، لېكىن نېمىشقىكىن ھەقانداغ بىي توخۇنى ئۇنىڭغا تەڭ قىغۇم كەمىيتتى. ئۇ ماڭا ئالامەت كۆنەپ قاغان، مەنمۇ ئۇنىڭغا شۇنچە كۆنۈككەن ئىدىم. ئۆيدىن ھويلىغا چىقسامىلا ئىشىك ئالدىدا ئۇنىڭ مېنى ساقلاپ تۇغىنىنى كۆرەتتىم. باغقا كىيسەممۇ، ئېغىل تەرەپكە باسامۇ بالامدەك كەينىمدىن ئەگىشىپ بىللە باراتتى. مەن بىيمۇنچە توخۇلىنىڭ ئاۋازى ئىچىدىن ئۇنىڭ سۈزۈك ئاۋازىنى ئېنىق ئايرىيالايتتىم. ئۇ تۇخۇم قوشۇپ بولاپ چىرايلىق قاقىلداشلىرى بىلەن مېنى قىچىرتتى، ئۇۋىسى ئەتراپىدا ساقلاپ تۇرتتى، مەن تۇخۇمنى ئېلىپ بوغاندىن كىن ئاندىن ئايرىلتتى. ئۇ ماڭا ئالامەت سادىقتى، بېشىمغا كۈتۈلمىگەن قىسمەتلەر كەسە ئۇنىڭغا سۆزلەپ ئىچىمنى بوشىتىتتىم. ئۇ ھەممىنى چۈشىنىدىغاندەي جىممىدە قۇلاق سېپ ئاڭلايتتى. ئۇنىڭغا دىۋالسامىلا ئىچىم بوشاپ قاغاندەي بۇتتىم. ئۇ بەزىدە لىككىدە سەكلەپ قۇ-

چىقامغا چىقىۋالتى. ئۇنىڭ ئۇستى بېشىنى يېنىك سىلىسام كۆزلىرىنى يۇمۇپ باغرىمغا سىڭىپ كېتىتتى. مانا ئەمدى ئۇ... ئۇنىڭمۇ دەدى با بوغىيدى، تىلى بومىغاچقىلا ماڭا تۇكەممىيتتى. لېكىن مەن چۈشىنەتتىم، ھەممىنى چۈشىنەتتىم. ئۇ ئانىسىدىن ۋاقىتسىز ئايرىلغان ئىدى، قېرىنداشلىرىدىنمۇ ئايرىلغان ئىدى، بۇنداق دەردكە ئادەم بالىسىنىڭ چىدىمىقىمۇ تەس بوغان يەردە كىچىككىنە بىي توخۇنىڭ قاندا چىدىغانلىقىغا بەزىدە ئەقلىم ھەيران قاتتۇ. مانا ئەمدىلىكتە ئۇ بۇ دۇنيادىنمۇ ۋاقىتسىز ئايرىلدى. نېمىشقا بۇنداق كۆلپەتلە ئۇنىڭ بېشىغىلا كىتۇ دەيمەن؟ ئۇ بىز ئادەملىگە ھۆددەس يامانلىق قىمىغان ئىدىغۇ.

دېھقان گېپىنى داۋاملاشتۇرالماي بۇقۇلداپ يىغلىۋەتتى، مېنىڭمۇ كۆزلىرىم نەملەشتى. مەن ئادەملەر بىلەن توخۇلار ئوتتۇرىسىدىمۇ بۇنچە چوڭقۇر ۋە مۇستەھكەم مۇھەببەت رىشتىسىنىڭ بولىدىغانلىقىنى ئويلاپمۇ باقماپتىكەنمەن. دېھقانىنىڭ گەپلىرىدىن قەلبىم ئىختىيارسىز لەرزىگە كەلگەندەك بولدى، توغرا، بىر توخۇنىڭ جىسمىنى پۇل بىلەن تۆلەش مۇمكىن. بىراق ئۇنىڭ روھىنچۇ؟ توخۇ بىلەن باققۇچى ئوتتۇرىسىدىكى نەچچە يىللىق مېھىر - مۇھەببەت ۋە رىشتىنىچۇ؟ بۇنىمۇ پۇل بىلەن تۆلىگىلى بولامدۇ؟

شۇنداقمۇ كىشىلەر باركى، توخۇسى تۇگۇل، تۆگىسى يوقاپ كەتسىمۇ پەرۋا قىلماي يۈرۈۋېرىدۇ. مۇنۇ دېھقانىنىڭ ئۆزى ئەجىر قىلغان، مېھرى سىڭگەن نەرسىنى سۆيۈش، ئاسراش، قەدىرلەش تۇيغۇسى قەلبىمدە تەڭسىز ھەسرەت بىلەن قوشۇلۇپ چوڭقۇر ھۆرمەت قوزغىماقتا ئىدى.

بۇ ئادەمنى باياتىن ئۇششۇق دەپ ئويلىغىنىمغا بىردىنلا پۇشايمان قىلىپ قالدىم. بىرەرسى بىزنىڭ توخۇيىمىزنى ئەمەس، بىزگە تەۋە يەردىكى بىرەر قۇشقاچنى بىسوراق ئۆلتۈرۈپ باقسۇنا قېنى، ئاچچىقىمىز كېلەمدىكەن، كەلمەمدىكەن؟ بۇ كىشىنىڭ ئۇ توخۇغا سىڭدۈرگەن ئەجرى ئاز ئەمەسكەن، ئۇنى ئاجايىپ ياخشى كۆرىدىكەن، ئۇمۇ دېھقانىنىڭ ئەجرىگە يارىشا كۆندە قويۇپ بېرىدىكەن. بەلكىم دېھقان ئاشۇ تۇخۇملارنى قوقاسقا كۆمۈپ پىشۇرۇپ، ئاردىسىغا سوقۇلغان بوزۇغا بىلەن تۇز ئارىلاشتۇرۇپ يەپ پۇت - قولىغا ماغدۇر توپلايدىغان بولغىيتتى، بەلكىم يېيىشكە قىسىلىپ يىغىپ قويۇپ بازار كۈنى سېتىپ ئۆيىنىڭ پارچە - پۇرات خىراجەتلىرىنى قامدايدىغان بولغىيتتى. بەلكىم ئۆزى يېيىشكە قىيماي يىغىپ قويۇپ، نەۋرە - چەۋرىلىرى كەلگەندە پىشۇرۇپ بېرىپ ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ئالىدىغان بولغىيتتى. مانا ئەمدى ئۇ ئاز بولسىمۇ قۇۋۋەت ۋە كىرىم مەنبەسىدىن، «سۆيگۈ مەبلىغى»دىن ئايرىلىپ قالغانىدى، شۇڭا ئۇنىڭ ئەجرىنى، دەردىنى، ھالىنى چۈشىنىشكە بولاتتى. ئۇنىڭغا نېمە دەپ تەسەللى بېرەي، نېمە دەپ ئەپۇ سوراي، بەرىبىر ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ توخۇسىغا بولغان قايغۇسىنى يېنىكلىتەلمەيدىغانلىقىمنى ھېس قىلدىم. ئەنۋەرمۇ ئىختىيارسىز جىم بولۇپ قالدى، ئېنىقكى، ئۇمۇ دېھقان ئېيتقاندەك بىزگە ھېچقانداق يامانلىق قىلمىغان بىر جاننى بىكاردىنلا ئۆلتۈرۈپ قويغىنى ئۈچۈن خىجالەت بولۇپ، چىش يېرىپ بىر نېمە دېيىشكە جۈرئەت قىلالمايۋاتاتتى.

دېھقان خېلى ئۇزاق يىغلىدى، بىز ئۇنىڭغا يا تەسەللى بېرەلمەي، يا ئۇنى تاشلاپ كېتەلمەي بېشىمىزنى ئېگىپ سۈكۈتكە پاتتۇق. بۇ تۇرقىمىزدا بەئەينى دېھقانغا ھەمراھ بولۇپ ئۆلۈپ كەتكەن توخۇنىڭ نامىزىنى چۈشۈرۈۋاتقانغا ئوخشايتتۇق. بىز شۇ تەرىقىدە خېلى ئۇزاق تۇردۇق. بىر چاغدا گۈدۈك - گۈدۈك قىلىشقان ئاۋازلارنى ئاڭلاپ بېشىمىزنى كۆتۈردۇق.

بىردىن - ئىككىدىن كېلىپ ئەتراپىمىزغا خېلى كۆپ ئادەم يىغىلىپ قاپتۇ. ئېنىقكى، ئۇلار بۇ يەردە نېمە ئىشلار بولغانلىقىنى كۆرۈپ بېقىشقا كەلگەنلەر ئىدى. بۇ جاھاندا بەزى ئىشلار شۇنداق بولاتتى، بىراۋلار ئۈچۈن ئۆلۈم بولغان ئىش يەنە بىراۋلار ئۈچۈن كۈلكە بولاتتى، ھېسداشلىق قىلىدىغانلاردىن تاماشا كۆرىدىغانلار، شۇنداق بىر پالاكەتلەرگە ئۆزلىرىنىڭ يولۇقماي باشقىلارنىڭ يولۇققىنىدىن خۇش بولىدىغانلار جىق ئىدى. زەن قويغانلار ئاشۇ ئىشلاردىن يەنە يېڭى ئەقىل، يېڭى يول تېپىپ قالاتتى. مەنمۇ شۇ تاپتا توپلىشىۋالغان ئادەملەرنى كۆرۈپ بۇ ئىشنى ھەل قىلىشنىڭ بىر چارىسىنى تاپقاندەك بولدۇم.

— بىز يولدىن ئۆتەپ كېتىۋېتىپ ئېھتىياتسىزلىقتىن بۇ ئاكىمىزنىڭ توخۇسىنى ئۆلتۈرۈپ قويدۇق. تۆلەپ بېرەيلى دېسەك تۆلەشكە قۇربىمىز يەتمەيۋاتىتۇ. بىرەرسىڭلار ئۇبدان مېكىيىنىڭلاردىن بىرەنى 50 كويغا سېتىپ بەرسەڭلا قانداغ؟

— دېدىم. بازاردا بىر توخۇنى ناھايىتى بەك ئالسا 30 كويغا ئالاتتى، بۇلاردىن بىرەرسى توخۇسىنى سېتىپ بەرسە 20 كوي پايدا ئالغان بولاتتى، يەنە كېلىپ بۇلارنىڭ ھەممىسى

پايدا - زىيانىنى ئۆزىنىڭ توخۇسىدىن ئايرىلغان بوۋايدەك ئىنچىكە دەتلاپ بولالىشى ناتايىن ئىدى، شۇڭا بۇلارنىڭ ئارىسىدىن توخۇسىنى سېتىپ بېرىدىغانلارنىڭ چىقماي قېلىشىغا ئىشەنمەيتتىم. شۇ تاپتا مەسىلىنى ھەل قىلىشنىڭ بۇنىڭدىن باشقا ئوبدانراق چارىسىمۇ يوق ئىدى. بىز ئادەملەرمۇ كونا ياردىن ئايرىلغان كۆڭلىمىزگە تەسەللى بېرىش ئۈچۈن بەزىدە يېڭى يارنىڭ ۋىسالى ئارقىلىق ئۆزىمىزنى بەزلەيمىزغۇ. يېڭىدىن بىر توخۇ پەيدا بولسا دېھقان بىلىپ - بىلمەي ئۇنىڭغا كۆنۈپ قالسا، كونىسىنىڭ دەردى بېسىقىپ قالسا ئەجەب ئەمەس. دېمىسىمۇ ئادەم نېمىگە كۆنمەيدۇ دەيسىز؟ ئۆز پۇشتىدىن تامغان بالىسى ۋاقىتسىز قازا قىلسىمۇ ئۇنىڭ كەينىدىن بىللە كەتكىلى بولمايدۇ. ئاللادىن ئۆزىگە سەۋر ۋە چىدام تىلىمەكتىن ئۆزگە چارە يوق.

ئەتراپتا تۇرغانلار جاۋاب قايتۇرۇپ بولغۇچە توخۇنىڭ ئىگىسى چۇقان سالدى:

— ياق، ماڭا باشقا توخۇ ئېپ بەسەڭلىمۇ رازى بومايتمە، ماڭا ئۆزەمنىڭ توخۇسى كېرەك.

ئۇنىڭ بۇ نالىسى ماڭا بايامقىدەك قوپال ۋە زېرىكىشلىك بىلىنمىدى. ئۇ ھەقىقەتەن ئىلاجسىز قالغانىدى. ئايرىلىشنىڭ ھەرقاندىقى ئەنە ئاشۇنداق ئېچىنىشلىق بولاتتى. ھاياتتىكى ھەر بىر ئايرىلىش يۈرەكنىڭ بىر پارچىسىنى شۇلۇۋالاتتى، بەزىلەر بۇ دەردكە چىدىماي ئېلىشىپمۇ قالاتتى.

ئەتراپتىكىلەر گۇدۇڭلىشىشقا باشلىدى. بىرلىرى بىر نېمە دەيتتى، يەنە بىرلىرى ئۇنىڭغا قاراپ بېشىنى چايقىغاچ يەنە بىر نېمە دەيتتى. ئۇلارنىڭ بىز تەرەپتە ياكى ئۇ كىشى تەرەپتە تۇرۇپ سۆزلىشىۋاتقانلىقىنى بىلگىلى بولمايتتى. ئاللاھازەل خېلى ئۇزاق گۇدۇڭلاشقاندىن كېيىن بىرسى توخۇنىڭ ئىگىسىگە يېقىنراق كېلىپ:

— سۇلايمىناخۇن، «جان با يەدە قازا با»، «مېلىۋانىڭ مېلىغا، مېلى يوقنىڭ جېنىغا» دەپتىكەن. باشلىرىغا كەگەن بالا - قازانىڭ ھەققىدە بوسۇن، ئۇلارنىڭ پۇلىنى ئاسلا، — دېدى.

— ۋاي جېنىم قوشنام، سىلى مېنىڭ مۇشۇ توخۇنى ئەي قىغۇچە قانچىلەك جاپا تاتقىنىمنى ئابدان بىلىلا. مەن ئۇنىڭ مەردىن قانداق كېچەلىيتمە؟

— بىيمۇنچە توخۇلىرى بوغاندىكىن كۇرۇك بوغان بىيسىگە تۇخۇم سېپ بېرىپ مۇشۇنداقتىن بىنى يادۇرىۋالالا.

— يادۇرتمە دېگەنگىلا مۇشۇنداغنى يادۇغىلى بۇلامتى قوشنام؟ يا قېلىپتىن چىقتىقان قىش بومسا ئۇ.

— باشقىدىن بىنى ئېۋالالا ئەمىسە.

— گەپ مانا مۇشۇ يەدە. باشقىسىنى ئاسامۇ، يېڭىدىن يادۇسامۇ ئۇنىڭ خۇي - پەيلىنى بىلىپ بوغىچە جېنىمغا ئۆۋال ئەمەسما؟ بۇ توخۇنىڭ نەسلى ئېسىل، تېگى پاكىزدى، باشقا توخۇلىدەك ئاچ كۆز ئەمەستى، پوق يېمەيتتى. داننىڭ توقلىرىنى ئىلغاپ يەپ، سۇنىڭ پاكىزىنى ئىچىپ كۈن ئاتالاتماي قۇشۇپ بىرتى. يېڭىدىن يېتىشتۈيگىنىم ياكى بازاردىن ئاغىنىم ماڭا كۆنمىسە قانداغ قىلامە قوشنام؟ ياساپ بەگەن كاتاكتا قۇيماي باشقا كاتاكلىغا قۇشۇپ قويسا قانداغ قىلامە؟ قېرىغاندا توخامنى ئىزدەپ نەلىدە يۈرەمە؟ قولۇم - قوشنىلار تۇخۇم تالىشىپ ئېگىز - پەس گەپلىشىپ قاتقان ئىش بولاپ قاسا قانداق قىلامە؟ داننى ئىلغىماي يەپ، كۈن ئاتلىتىپ قۇشىدىغان چىقىپ قاسا قانداق قىلامە؟ خالىغان يېرىگە شاتراقلاپ ھويلامنى توخۇ پوقىغا مىلىۋەتسە قاندا قىلامە؟ قېرىغاندا توخۇ پوقىغا تېيىلىپ يىقىلىپ كەتسەم كىم يۆلەپ قويا مېنى؟ بىنى قۇشۇپ بوغىچە ئۇنى قۇيغاددەك قاقىلداپ قۇلاق مېڭەمنى يەپ كەتسە قانداغ قىلامە؟ تۇخۇم سېپ بەسەم يېرىمى يېلىتىپ ئوبدان ياماي قالسا قانداغ قىلامە؟ ئۇنىمۇ دەيتمە، بۇنىمۇ دەيتمە يەنىلا ئۆزۇمنىڭ توخۇسىغا يەتمەيتۇ ئەمەسمۇ. ۋاي مېكىينام، ئېيست مېنىڭ مېكىينام! ماڭا كۈنەگ ئىدىڭ، نېمە دەپ يولغا چىققانسە؟ نېمە دەپ بۇ نائۇستا شوپۇرغا يولىقاپ قاغانسە؟

بۇ كىشىنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ ئۇنىڭ بىر توخۇغا نېمە ئۈچۈن شۇنچە قىلىپ كېتىدىغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى تېخىمۇ ئوبدان چۈشەنگەندەك بولدۇم. راست، ئۆزىنىڭ توخۇسىغا نېمە يەتسۇن؟ خۇي پەيلى ئۆزىگە ئايان، نەدە دانلاپ، نەدە قۇيىدىغانلىقىنىمۇ، نەدىكى قونداقتا چىقىپ نەدە تۈنەيدىغانلىقىنىمۇ باققان ئادەم ئۆزى ئوبدان بىلىدۇ. قارىغاندا ئۇ كىشىنى ئۇششۇقلۇق قىلدى، ئاشۇرۇۋەتتى دەپ ئاغرىنىشىنىڭ ئۆزى ئۆچىغا چىققان ئەخمەقلىق بولاتتى. مەن دېھقانغا قايتىدىن ناماقۇل بولۇشنى، يېلىنىپ يالۋۇرۇشنى ئويلىدىم، لېكىن ناماقۇل بولۇش، پۇل تۆلەپ بېرىش، يالۋۇ-

رۇش، يېڭىدىن بىر توخۇ ئېلىپ بېرىشلەرنىڭ ھېچقايسىسى
ئۇنىڭ ئۆز توخۇسىغا بولغان مېھىر ـ مۇھەببىتىنىڭ ئورنىنى
ئالالمايدىغانلىقىنى، يېڭىسى ئارقىلىق كونىسىنى ئۇنتۇلدۇ ـ
رۇشقا زورلاشنىڭ ئۆزىنىمۇ، ئۆزگىنىمۇ بىھۇدە قىيناشتىن
باشقا نەرسە ئەمەسلىكىنى چىن مەنىسى بىلەن ھېس قىلىۋاتات ـ
تىم. دېھقاننىڭ يۈرىكىدىكى يارىنى كۆرۈۋاتقاندەك، بارماق ـ
لىرىم بىلەن سىلاۋاتقاندەك، ئۇ يارا بارماقلىرىم ئارقىلىق
ماڭا يۇقۇپ يۈرىكىمگە ئۆتۈپ كېتىۋاتقاندەك ئازابلىق
تۇيغۇ ئىچىدە قىلدەك تولغىنىپ كېتىۋاتاتتىم. بەزىدە قايغۇ ـ
مۇ يۇقۇملۇق بولىدۇ، ئالدىمدا بىرسى ھەسرەتتىن ئۆرتى ـ
نۇپ نالە قىلىۋاتسا سەن ھەرقانچە تاش يۈرەك بولغان ھا ـ
لەتتىمۇ ھېچ ئىش بولمىغاندەك ھېجىيىپ تۇرالمايسەن ـ دە.
ئۇنىڭ قايغۇسىغا ئورتاقلاشقۇم، يەڭگىللەتكۈم كېلىدۇ. ئۇ ـ
نىڭغا قۇربىم يەتمىسە ئۆزۈمنىڭ قايغۇلىرى ئېسىمگە كېلىپ
روھىم سۇنىدۇ. چۈنكى، ھاياتتا خۇشاللىقنىڭ مەنبەسى ئو ـ
مۇمەن ئوخشىشىپ كەتكىنىگە ئوخشاش، قايغۇنىڭمۇ يىلتى ـ
زى تۇتۇشۇپ كېتىدۇ. بۇ جاھاندا قايغۇرۇشنى بىلمەيدىغان
ئادەمدىن ئۆتە قورقۇنچلۇق مەخلۇق بولمىسا كېرەك. ئۇن ـ
داقلارنىڭ قەلبى ھەسەت، شۇملۇق ۋە ياۋۇزلۇق بىلەن لىق
تولغان بولىدۇ. بىراۋلار ئۇچۇن ياخشىلىق تىلىمەيدۇ، ئۆزد ـ
مۇ ياخشىلىققا ئېرىشەلمەيدۇ.

ئەتراپتا تۇرغانلار قوشنىسىغا نېمە دەپ نەسىھەت قى ـ
لىشنى، بىزنى نېمە دەپ يولغا سېلىشنى بىلەلمەي بىر ـ بىرد ـ
گە قارىشىپ تەڭقىسلىق ئىچىدە تۇرۇۋاتاتتى. ھازىر ئۇنىڭغا
ھەرقانداق نەسىھەت كار قىلمايتتى. قانداق قىلغاندا بۇ كى ـ
شىنىڭ دەز كەتكەن كۆڭلىنى چاندۇرماي قاداتقىلى
بولاركىن؟!

— ئاكا، بۇ...

گېپىمنىڭ ئاخىرىنى دېيەلمەي بېشىمنى ساڭگىلاتتىم.
خىجالەتچىلىك ئىچىدە قولۇمدىكى ھېلىقى 50 كويغا يەنە 50
كوي قوشۇپ ئۇنىڭغا ئۇزاتتىم. شۇ تاپتا ئۇنىڭغا بۇنىڭدىن
باشقا نېمىمۇ قىلىپ بېرەلەيتتىم؟ ئۇ پۇلغا لەپپىدە قاراپ
قويدى، ئاندىن نەزەرىنى يۆتكەپ:

— بولدى، ماڭا پۇل لازىممەس. ئۆزۈمنىڭ توخۇسى ـ
دىن ئايرىلىپ قالغىنىمغا تەن بەمەي ئامالىم يوق، بۇ توخۇنى
بېقىمغا ئەكىشىپ بىي تۇپ دەرەخنىڭ تۈۋىگە كۆمەپ
قوياي، پېشانەمگە پۈتۈلگەن قىسمەت شۇ ئوخشايتۇ، — دې ـ

گىنىچە ئۆلۈك توخۇنى باغرىغا باسقان پېتى، بېشىنى غەمكىن
ئېگىپ، ھارغىن قەدەملەر بىلەن ھويلىسىغا قاراپ ماڭدى.
شۇ تۇرقىدا ئۇ كۆزۈمگە خۇددى جەڭ مەيدانىدا ناھەق
ئوق يەپ قازا قىلغان ئوغلىنىڭ جەسىتىنى كۆتۈرۈپ ئېغىر
قايغۇلۇق ھېسسىيات ئىلكىدە ئۇنسىز كېتىۋاتقان غەمگۇزار
دادىغا ئوخشاش كۆرۈنۈپ كېتىۋاتاتتى.

مەيلى توخۇنىڭ بولسۇن، مەيلى ئادەمنىڭ بولسۇن
ھاياتى ئوخشاشلا ھايات، ئۇلار بىر قۇدرەت ئىگىسىنىڭ شا ـ
پائىتى بىلەن ئۆزى بىلمەيلا يورۇق دۇنياغا كۆز ئاچقان.
يەنە قاچان، قانداق يەردە، قانداق بىر ھالەتتە جان تەسلىم
قىلىدىغىنىنى ئۆزلىرى بىلمەيدۇ. تۇغۇم بىر نىيەت بىلەن ۋۇ ـ
جۇدقا چىقسا، ئۆلۈم يەنە ئاللىقانداق بىر سەۋەبلەر بىلەن
ئۇلارنى ئۆز قوينىغا ئالىدۇ. كىم بىلىدۇ، مەنمۇ بىر كۈنلەر ـ
دە چاق تېگىدە جان بېرىمەنمۇ، تۈز يولدا كېتىۋېتىپ يىقى ـ
لىپ چۈشمەنمۇ ياكى بىر يۇتۇم سۇ گېلىمگە تۇرۇپ قېلىپ
ئامانەتنى ئىگىسىگە تاپشۇرىمەنمۇ؟ ئىشقىلىپ شۇنداق بىر
كۈن ھامان بېشىمدا بار.

يۈرىكىم مۇجۇلۇپ سوغۇق تەرگە چۆمۈلدۈم. ئۆزۈمـ
نى چىڭراق تۇتۇپ تۇرمىسام كۆكرەك قەپىزىم ۋاقىدە يې ـ
رىلىپ جان قۇشۇم ئۇچۇپ چىقىپ كېتىدىغاندەك قىلاتتى.

ئۆزىنىڭ توخۇسىدىن ئايرىلىپ قالغان دېھقان ئېغىر
قەدەملەر بىلەن بىزدىن ئاستا ـ ئاستا يىراقلاپ ھويلىسىغا
كىرىپ كەتتى. باشقىلار بىزگە بىردەم قاراپ تۇرۇشقاندىن
كېيىن، بىردىن ـ ئىككىدىن تارقىلىشتى. ئۇلارنى دەسلەپتە
بېلەتسىز ئويۇن كۆرۈشكە بولغان تەلۋە قىزىقىش بۇ يەرگە
باشلاپ كەلگەن بولسا، ئەمدىلىكتە ئۆزلىرى ئويۇن دەپ
بىلگەن ئىشنىڭ ئەمەلىيەتتە ئۆلۈم بىلەن باغلىنىشلىق ئىكەن ـ
لىكىنى، ئىشلارنىڭ ئۆزلىرى ئويلىغاندەك ئۇنچىۋالا ئاددىي
ئەمەسلىكىنى، شۇڭا ھەرقانداق ئىشقا يەڭگىللىك ۋە بىپەرۋا ـ
لىق بىلەن مۇئامىلە قىلىشقا بولمايدىغانلىقىنى چۈشەنگەن ـ
دەك ئويچان ھالدا ئېغىر، ۋەزمىن قەدەملەر بىلەن كېتىۋا ـ
تاتتى. ئۇلار يىراقلاشقانسېرى ئۆزۈمنى خۇددى يالغۇزلۇق
قوينىغا غەرق بولۇپ بارغانسېرى يىگىلەپ كېتىۋاتقاندەك
ھېس قىلىشقا باشلىدىم. ئەنۋەر قانداقراق تۇيغۇدا بولۇۋات ـ
قاندۇ؟ بۇرۇلۇپ ئۇنىڭغا قارىدىم. ئۇنىڭ چىرايى تاتىرىپ،
لەۋلىرى جۇدۇن سوققان ياپراقتەك تىترەپ، نېمە دېيىشنى،
نېمە قىلارىنى بىلمەي تەمتىرەپ تۇرۇپتۇ.

قولۇمدا ھېلىقى 100 كوي پۇل خۇددى نادان بالىنىڭ مەشىق دەپتىرىدىن يىرتىپ پۈرلەپ تاشلىۋەتكەن پۇچۇق قەغەزدەك قىممەتسىز، ئېتىبارسىز ھالدا سالپىيىپ تۇراتتى. بىردىنلا ئۇ قەغەزگە ئوت تۇتاشقاندەك بولدى، ئوت تەپتى بارماقلىرىمنى كۆيدۈردى، بارماقلىرىمدىن ئۆتۈپ يۈرىكىمنى كۆيدۈرۈشكە باشلىدى، ئوت كۆيۈۋەردى، ئىس-تۈتەكسىز، يالقۇنسىز ھالدا كۆيۈپ يۈرىكىمنى چۇچىلىغا ئايلاندۇرۇپ قويۇۋاتاتتى. ئوت تۇتاشقان پۇلنى شۇئان تاشلىۋەتكۈم كەلدى، لېكىن تاشلىۋېتىش ياكى باشقا بىرەر سەۋەب بىلەنمۇ بۇگۈن يۈز بەرگەن ئىشنىڭ ئازابىنى ئۇنتۇلدۇرغىلى بولمايتتى.

توخۇ ئىگىسىنىڭ بىزدىن ئاستا ئۇزاپ كېتىۋاتقان قوشنىسىنى چاقىرىپ ئۇنىڭغا:

— ئاكا، ئېغي كۆمەي مۇشۇ پۇلنى توخۇنىڭ ئىگىسىگە بېرىپ قويغان بوسلا، — دېدىم.

نېمىلا بولمىسۇن قولۇمنى كۆيدۈرۈپ تۇرغان بۇ ئوتنى تاشلىۋەتكەن ياكى ئوتنى ئۆچۈرۈپ يانچۇقۇمغا قايتا سالغاندىن كۆرە، ئۇنى توخۇ ئىگىسىنىڭ قولىغا تەگكۈزسەملا ئاندىن ۋىجدان ئازابىدىن بىر ئاز يېنىكلەپ قالىدىغاندەك تۇيغۇدا بولۇۋاتاتتىم. بەلكىم بۇ كۆزلىرىنى رەھىمسىزلىك بىلەن چەكچەيتىپ تۇرغان بەتبەشىرە رېئاللىقتىن ئۆزۈمنى بىچارىلەرچە قاچۇرغىنىمدۇر، سۇغا غەرق بولغان بىر ئادەمنىڭ ئۆزىنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن كۆرسەتكەن ئاخىرقى ئۇرۇنۇشلىرىدۇر ۋە بەلكىم پۇلنىڭ قىممەتسىز نەرسە ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ يەنە شۇ پۇل ئارقىلىق يول خېتى سېتىۋالماقچى بولغان بىر ھاماقەتنىڭ تەكرار ھاماقەتلىكىدۇر.

دېھقاننىڭ قوشنىسى كۆڭلۈمدىكىنى چۈشەنگەندەك ئارتۇق قارشىلاشماي پۇلنى ئالدى، كەتتى. لېكىن پۇلنى تۇتقان بارماقلىرىم ھېلىغىچە كۆيۈشۈپ تۇراتتى. تۇۋا! مەن قاچانلاردىن باشلاپ پۇلنى بۇنچە چوڭ كۆرىدىغان، ھەممە ئىشنى پۇل ئارقىلىق ھەل قىلىشقا كۆچەيدىغان بولۇپ قالغاندىمەن؟ ھەتتا ئۆلۈم ئىشىنىمۇ ھە. بۇ پۇل قولىمىزدىكى قان يۇقىنى يۇيۇپ تاشلىيارمىدى؟ يۈرىكىمىزنى سەگىتەلەرمىدى؟ بىر توخۇنىڭ دەردىنى ئۇنتۇلدۇرۇشقىمۇ قۇربى يەتمەيدىغان ئاشۇ نەرسە بىلەن ئىنسانىي مېھىر-مۇھەببەتنى سېتىۋالغىلى، دەز كەتكەن يۈرەكنى قاداتقىلى بولاتتىمۇ؟

ئۇنى ئۆزلىرىمىز ياسىغانۇ، يەنە ۋىجدانىمىزنى، ھېسسىياتىمىزنى ئۇنىڭ خالىغانچە تالان-تاراج قىلىشىغا تاشلاپ بېرىش ئارقىلىق بىز نېمىگە ئېرىشىشنى ئىزدەيدىغانىمىز؟ ئۇ بىزگە نېمىلەرنى بەردى ۋە يەنە بىزنى نېمىلەردىن مەھرۇم قىلىۋاتىدۇ؟ بىز زادى قانداق قىلىشىمىز كېرەك؟ پۇل كىشىلەر ئارا ئىنسانىي مېھىر-مۇھەببەتنى سۇسلاشتۇرالىغۇدەك، شەرم-ھايانى ئۇنتۇلدۇرالىغۇدەك، ئېتىقادنى ئاجىزلاشتۇرالىغۇدەك شۇنچىۋالا سېھىرلىك، شۇنچىۋالا قۇدرەتلىك نەرسىمۇ؟ ئەمەلىيەتتە ئۇ ناھايىتى ئۆزىمىز ياسىغان بىر ۋاراق قەغەزغۇ. بەزىدە كىشىلەرنىڭ يۈرىكىنى دىر-دىر تىترىتىپ ئەتراپىدا پىر-پىر ئايلاندۇرۇۋېتىدىغان ئاشۇ قەغەز پارچىسى بۈگۈن دېھقاننىڭ كىچىككىنە بولسىمۇ مەيلىنى تارتىشقا نائىل بولالمىدىغۇ؟ كىچىككىنە بىر توخۇنىڭ خۇن داۋاسىغا ئارا تۇرالمىدىغۇ؟ دېمەك، ئۇ ئۇنچە سېھىرلىك، ئۇنچە قۇدرەتلىك نەرسە ئەمەس. بىر جان ئالدىدا، مېھىر ئالدىدا، رىشتە ئالدىدا تولىمۇ ئەرزىمەس بىر نەرسىدۇر. پەقەت بىز ئۇنى ھەددىدىن زىيادە چوڭ كۆرۈپ، چوقۇنۇپ، باش قويۇپ يۈرگىنىمىز ئۈچۈنلا قىسمەت-تەقدىرىمىز ئۇنىڭ قولىغا ئۆتۈپ كەتكەن. ئەسلىدە بىزنىڭ ئىددىيەمىز، ھەرىكىتىمىزگە پۇل ئەمەس، بەلكى پۇلغا بىز قوماندانلىق قىلىشىمىز، ئۇنى ھەق ئۈچۈن، ھاياتتىكى بىز ئەڭ ئېھتىياجلىق بولغان نەرسىلەرگە، ئەڭ كېرەكلىك يەرلەرگە سەرپ قىلىشىمىز كېرەك ئىدى. شۇنداق بولغىنىدا نۇرغۇن ئىشلار ھازىرقىدىن باشقىچىرەك بىر ھالەتتە بولار ئىدىغۇ.

بىز گەپ قىلماي ماشىنىغا چىقتۇق. ئەنۋەر ماشىنىنى ئوت ئالدۇرۇۋاتقاندا مەن يېشىل سىرلانغان دەرۋازىغا بۇيۇنداپ قارىدىم. ماشىنا قوزغالدى، بىز دەرۋازىدىن بارغانچە يىراقلاپ كەتتۇق، قۇلىقىم تۈۋىدە ھېلىقى دېھقاننىڭ «ماڭا ئۆزۈمنىڭ توخۇسى كېرەك» دېگەن ئاۋازى ئۈزۈلمەي ياڭراپ تۇردى. بۇ ئاۋاز يىلدىن-يىلغا كۈچەيدى، ئۆزى بىلەن بىللە يەنە نۇرغۇن نەرسىلەرنى بېيىتتى، تولۇقلىدى. ماڭا نۇرغۇن نەرسىلەرنى ھېس قىلدۇردى، چۈشەندۈردى، ئۆگەتتى. قارىغاندا مەن ھازىردارنىڭ «ئۇمۇ تىرىك بىر جان ئىدىغۇ» دېگەن ئاشۇ پىغانلىق، ئاشۇ ھەسرەتلىك نىداسىنى ئۆمۈر بويى ئۇنتۇيالمايدىغان ئوخشايمەن.

ئاپتور: چىرا ناھىيەلىك سىياسىي كېڭەشتە.

بەگمەت يۈسۈپ

بوسۇغا ئاتلاش خاتىرىسى

(نەسر)

يامغۇر چۈشكەن يەر

يامغۇر چۈشسكەن دەيمەن، چۆل دېگەن ئاتالغۇنى دېڭىزدىكىلەر چۈشەنمەيدۇ. چۆل كىشىلىرى دېڭىزنى كۆرۈپ باققۇسى كېلىدۇ. دېڭىز بەك يىراق، ئۇ كېلەچەكنىڭ كۆڭۈل ئېكرانىدەك.

ھەر قېتىم يامغۇر ياغقاندا سەن ئېسىمگە كېلىسەن. چۈنكى، سەندە دېڭىزنىڭ شوخلۇقى بار، چۆلنىڭ غېرىبلىقى ھەم شوخلۇق قاينىغان يەرنىڭ بىر ئاۋات كەيپىياتى، ياڭراق ناخشىسى بار. غېرىبلىق ھۆكۈم سۈرگەن زېمىننىڭ ئۆزىگە خاس پەلسەپىۋى قاراشلىرى بار. پەيلاسوپنىڭ ناخشا ئېيتقۇسى، شوخلۇق قىلغۇسى كېلىدۇ. ناخشىچى پەيلاسوپتىن ئەيمىنىپ تۇرىدۇ - يۇ، ئۇنىڭ كەينىگە ئۆزىنى قويغۇسى كەلمەيدۇ. ناخشا بىردەملىك ھۇزۇر. پەلسەپە ئۇزاق مۇددەتلىك ئەقىل، يامغۇر ئەنە شۇ پەلسەپىنى بايقىغۇچى، ئاشكارىلىغۇچى. يامغۇر ئەنە شۇ ناخشىنى ئېيتقۇچى. ئۇ سۇدىن بۇلۇتقا، بۇلۇتتىن يەرگە، يەردىن گۈلنىڭ ۋۇجۇدىغا ئايلانغاندا يەنە بىر ھاياتلىق پەلسەپىسىنىڭ ئۇلۇغۋاتقانلىقىنى بىلەمدىغاندۇ. مەن ئۇنى بىلدىم، مەن ئۇنى سەن دەپ، سېنىڭ كارامىتىڭ دەپ بىلدىم، ناۋادا تىلىمىزنى ئۇقۇشقان بولساق بۇ ھېكمەتنى ساڭا سۆزلەپ بەرگەن بولاتتىم.

يامغۇر چۈشسكەن دەيمەن. دېڭىز بۇ يەردىمۇ تىرىلسكەن دەيمەن. ئەمەلىيەتتە، دېڭىز ئۆلمەيدۇ، چۆل ئۆلمەيدۇ. بەلكى بىزنىڭ چۈشەنچىمىز ئۆلىدۇ، ھېسسىياتىمىز ئۆلىدۇ. بىزدەك يامغۇرغا تەشنا كىشىلەر ئەڭ تۆۋەن ئۆلچەمدە ھاياتلىقنى چۈشەنگۈمىز كېلىدۇ. دېڭىزغا تۇپراق كېرەك، تۇپراققا سۇ، بۇ بىر ئۆزئارا تولۇقلاش جەريانىدۇر. قىممەت يارىتىش كۈرىشىدۇر، كۈرەش ئارقىلىقلا مەقسەتكە يەتكىلى بولىدۇ.

سەن قۇملۇقنى ئۆلگەن دەپ قارامسەن؟ ئۇ ئەزىز بىر ئانىغا ئوخشايدۇ. مەن يامغۇر تىلەۋاتقان ۋاقتىمدا ئۇ بىر قېتىم تىترەيدۇ. مۆجىزە شۇكى، ئۇ ئۆزىنىڭ ھايات ئىمكانىيىتىنى يۇلغۇن چېچىكى ئارقىلىق ئىسپاتلايدۇ ۋە باشقىلار بار يەنە، يۇلغۇن چېچىكى — قەھرىمانلىق شەجەرىسى.

يامغۇر چۈشسكەن دەيمەن، ئۇ بىزنىڭ شۇئارلاشىلىرىمىز، قول كۆتۈرۈپ ئوقۇغان دۇئالىرىمىز، تىلەكلىرىمىز، كۆكىرىش ۋە كۆپىيىش ئىستىكىمىز. بىز چۆل ئادىمىدىن بوستانلىق قوۋمىگە ئايلانغۇچىلارمىز، بوستانلىق قوۋمىنىڭ ئەقلى بىلەن، چۆل ئادىمىنىڭ شىجائىتى بىلەن دېڭىزدەك شاۋقۇن سۈرگۈچىلەرمىز. يىراق دېڭىزنىڭ

ھېكايىلىرى بىزدە كۆپ، چۆل ئەپسانىلىرى تېخىمۇ كۆپ.
باللار بۇنىڭدىن ئوزۇق ئالدۇ، ئۇلار يامغۇردەك ھۆللە-
نىپ، گۈلدەك چېچەكلەپ، دەرەخلەردەك يەنە ۋە قايتا
مېۋە بەرگۈچىلەردۇر.

سەن سايىنى جانسىز دەپ ئويلامسەن؟

ئۇ كۈچ تولۇقلىغۇچى يەنە بىر كۈچتۇر. چاتقاللار-
نىڭ سايىسى بار، گۈللەرنىڭ سايىسى بار، دەرەخلەرنىڭ
سايىسى بار، دېمەك، بىزدە كۈچ بار. كۆرۈپ باقمىغانلار
كوردۇر. ئاڭلاپ باقمىغانلار گاستۇر، قىلىپ باقمىغانلار
مەھكۇمدۇر. بىز كۈچ ئىلكىدە ياشىغۇچىلارمىز، كۈچ ئىل-
كىدە كۈچلەنگۈچىلەرمىز، يامغۇر چۈشكەن يەر مانا مۇ-
شۇنداق خاسىيەتلىكتۇر.

يامغۇر چۈشسىكەن دەيمەن. ئىككىمىز شۇ جايدا كۆ-
رۈشسەككەن دەيمەن، بىرىمىز بىرىمىزگە گۈل بولۇپ،
دەرەخ بولۇپ، مېۋە بولۇپ، ھەتتا سايە بولۇپ...

2013 ـ يىلى 6 ـ ماي ئۈرۈمچى

تۇيۇقسىز پەيدا بولۇش خاتىرىسى

ساقلاۋاتىمەن، ساندۇقتا ساقلىغاندەك خېتىڭنى، سېنى
ۋە ياكى ئۇچۇرۇڭنى.

كۆلكەمنى يېمەكتە خىياللار ۋە ئېغىر بىر سۈكۈت.
مەن ملڭ قېتىم يىغلاي، سەن بىر قېتىم كۈل. كۈلكىلىرىم
كارىز سۈيىدەك بارسۇن يېنىڭغا.

قار ياغماقتا قىشنى ياشنىتىپ، گۈل ئۈنمەكتە قىشنى
قاقشىتىپ، شامالLاردىن باھار سورايمەن، باھار كەلسە
سېنى كېلەر دەپ.

ساقلاۋاتىمەن. ياز ئايلىرى كەلدى، مېۋىلەرگە قاراپ
قويىمەن. سېنى بىر تال يەۋالسۇن دېدىم. يەنە ئۈچ
ئاي كۆزنى ساقلىدىم. كۆز مېۋىلىرىگە ئوغرى كىرىپتۇ.
لېكىن ئۇلار ئوغرىلاپ خورىتىپ بولالمىغانىدى. ھەش ـ
پەش دېگۈچە قىش كىرىپ كەتتى. قىشنىڭ قىشچە
كۆڭلى بار، بۇ كۆڭۈلنى ئىسسىق ئۆيدە قوبۇل قىلدىم،
سوغۇق دالىدا چېچەككە ئايلاندۇردۇم، سېنى كەلسە تۇ-
تارمەن دەپ.

ساقلاۋاتىمەن، ئازادە بېزەلگەن ئايرىمخانىدا
قىزىق قەھۋەنى دەملەپ، مۇزىكا ئاڭلىغاچ ئەمەس، ھا-
ياتلىق سەپىرىمنىڭ جاپاسىنى تارتقاچ، پىتنە ـ پاساتچى-
لارنىڭ پىتنىسىنى ئاڭلىغاچ ۋە ئۇنىڭغا پىسەنت قىلمى-
غاچ.

ساقلاۋاتىمەن، ئاجىزلار كۈچلۈكلەرنى ئەيىبلەيدى-
كەن، مۇشۇلار بولغاچقا بىز ئاجىز ھېسابلىنىمىز دەپ، پاس-
سىپلار ئىلغارلارنى تىللايدىكەن، مۇشۇلار بولغاچقا بىز
پاسسىپ ھېسابلىنىمىز دەپ، كىچىكلەر چوڭلارنى ئەيىبلەي-
دىكەن، ئۇلار كىچىكلىكنى چوڭلىتىپ ياشاۋاتقانلار
دەپ... ئىشقىلىپ ھەركىمدە ھەر خىل قاقشاش. ئۇلار قاق-
شاۋەرسۇن، تەقدىرنى ئۆزگەرتىش قاقشاش بىلەن ئەمەل-
گە ئاشىدىغانلا بولسا. چۈنكى، بىز ياخشىلىقنى ياقلىغۇچى-
لارمىز، ھەممىنىڭ ياخشى بولۇپ كېتىشىنى ئۈمىد قىلغۇچى-
لارمىز.

ساقلاۋاتىمەن. شەخسىيەتسىز بىر گەۋدە ھامان ئال-
دىمدا پەيدا بولىدۇ. پەيدا بولغىنى سېنىڭمۇ ئالدىڭدا پەيدا
بولىدۇ، خۇددى ئاسمان ـ زېمىنغا قارىغاندەك، بۇ بىر قا-
نۇنىيەت.

ساقلىشىمدىن شۇنداق بىر كۈنلەر كېلىدۇكى، سەن
نەدە ئىدىڭ دەپ سورىمايمەن، ئەمما شۇنچە تۇيۇقسىز،
شۇنچە تېز،شۇنچە چىرايلىق بىر كۈن ! ئۆلۈپ كەتكەن
ئانام تىرىلىپ قالغاندەك، يوقاپ كەتكەن دادام تېپىلىپ
قالغاندەك، ئايالىم ئاچچىقىنى بېسىۋېلىپ بالامنى قايتۇرۇپ
بەرگەندەك، ھەقەمسايىلىرىم مۇۋەپپەقىيىتىمنى مۇبارەك-
لەپ مېھمانغا چاقىرغاندەك، خۇشاللىق ئەتراپىمدىكى ھاۋا-
دەك ئازادە ۋە ئەركىن، خۇشۋاق!

ساقلاۋاتىمەن، ساقلاش ئۈمىدۋارلىق دېمەكتۇر.

ساقلاۋاتىمەن، ساقلاش كۈتۈۋاتقانلارنىڭ كېلىشى
دېمەكتۇر.

ساقلاۋاتىمەن، بىر يېقىملىق تۇيغۇ ماڭا ھەمراھ.

ساقلاۋاتىمەن، ماڭا ياردەم قىلىدىغان، مېنى ساقلاشقا
مەجبۇر قىلىدىغان بىر كۈچ بار...!

2013 ـ يىلى 7 ـ ئىيۇن

لاي ھەيكەل

سەن ئىشەنگەنگە سۇ ئىشەنمەيدۇ، سۇ ئىشەنگەنگە ئوت ئىشەنمەيدۇ، ئوت ئىشەنگەنگە بوران ئىشەنمەيدۇ، بوران ئىشەنگەنگە تام ئىشەنمەيدۇ. تام ئىشەنگەنگە چاشقان ئىشەنمەيدۇ، چاشقان ئىشەنگەنگە ئادەم ئىشەنمەيدۇ، ئادەم ئىشەنگەنگە ئەقىل ئىشەنمەيدۇ... ئەقىل ئىشەنگەنگە جانسىزلار ئىشەنمەيدۇ!

2013 - يىلى 7 - ئىيۇن

يول ۋە يىغا - زارە

(ئوغلۇمنىڭ تۇغۇلغان كۈنىگە)

ئەي مېڭىۋاتقان كىشىلەر، سىلەر كۈلىسىلەر يا يىغلايسىلەر، ۋەجىنى سورىسام ھەممىڭلارنىڭ قەلب دۇنياسىدا بىر ئارزۇ قۇياشى پارلاپ تۇرسىكەن دەيسىلەر. بۇ قۇياشنى كۆرۈۋاتقانلار كۈلىدىكەنسىلەر، كۆرەلمەيۋاتقانلار يىغلايدىكەنسىلەر. يولۇڭلارغا قاراڭلار، يول تاغقا تىرەلگەن بولسا، ئەلۋەتتە قۇياشنى كۆرەلمەيسىلەر، يول دالىغا سوزۇلغان بولسا قۇياش ئەنە شۇنداق ئوچۇق زاھىر بولۇۋاتامدۇ. بىراق، تاغنىڭ ئۈستىگە چىقىپ قاراپ بېقىشنى ئويلاشتىڭلارمۇ؟! توغرا، تاغقا ياماشماق ھەقىقەتەن تەس. قۇياشنى كۆرمەك تېخىمۇ تەس. بىراق، ھەممىلا جايدا چوقچىيىپ تۇرغان تاغ بولۇۋەرمەيدۇ، شۇنىڭدەك ھەممىلا جايدا تۈپتۈز دالامۇ مەۋجۇت ئەمەس. مېڭىڭلار، مېڭىشىڭلار توختىمىسۇن. يولدا يىغا بىلەن كۈلكە بىر - بىرىگە ئورۇن بوشىتىپ تۇرىدۇ. يىغا مەڭگۈلۈك ئەمەس، كۈلكىمۇ ھەم شۇ. ھەرقانداق يولنىڭ باشلىنىش نۇقتىسى بولغىنىدەك ئاخىرلىشىش نۇقتىسىمۇ بولىدۇ. يول يۈرۈش داۋامىدا تاللاپ مېڭىڭلار، ئىشەنچ بىلەن مېڭىڭلار، ئاسانلاشتۇرۇپ مېڭىڭلار، نىشانلاپ مېڭىڭلار. ئەلۋەتتە، بۇ جەريان جاپالىق ھەم زېرىكىشلىك.

جاپا راھەتنىڭ كۆۋرۈكى، بۇ كۆۋرۈكتىن ئۆتسەڭلار، كۆۋرۈك ئاستىدىكى دۇنياغا ئوخشىمايدىغان بىر دۇنياغا ئۇلىشىسىلەر.

زېرىكىش سەۋر تەلەپ قىلىدۇ. سەۋرگە نائىل بولغىنىڭلاردا بىر جۇشقۇن ھايات سىلەرگە قۇچاق ئاچقان بولىدۇ، سىلەر بۇ جۇشقۇن ھايات قوينىدا خالىغانچە كۈلەلەيسىلەر. لېكىن كۈلكەڭلەر ئون قېتىمدىن ئېشىپ كەتمىسۇن. «ئون كۈلكىنىڭ بىر يىغىسى بار» دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ، ئون يىغلاپ بىر كۈلكىگە ئېرىشىش دېگەن مانا شۇ. روھىڭلارنى پاكىز ھەم ئۈمىدۋار تۇتۇڭلار، روھى پاكىز بولمىسا تەن پاكىز بولمايدۇ. تەن پاكىز بولمىسا كىيىم پاكىز بولمايدۇ. كىيىم ئادەمنى نامايان قىلىپ تۇرىدىغان تاشقى كۆرۈنۈش. بۇ تاشقى كۆرۈنۈشكە قاراپ باشقىلاردا ۋاقىتلىق چۈشەنچىلەر پەيدا بولىدۇ. بۇ ۋاقىتلىق چۈشەنچە بەزىدە ئادەمنى ۋاقىتلىق بىخۇدلاشتۇرىدۇ. كىچىككىنە بىخۇدلۇق بەزىدە ئۆمۈرلۈك پۇشايماننىڭ سەۋەبكارى بولۇشى مۇمكىن. بىر ئېغىز سۆز، بىر قېتىملىق ھەرىكەت تەقدىرنى ئۆزگەرتىۋېتىشى مۇمكىن. بۇمۇ شۇ ھاياتلىق سەپىرىدىكى ھەر بىر قەدەم خاتا دەسسەلسە نامەلۇم ئورەككە چۈشۈپ كېتىشىمىز مۇمكىن. شۇنىڭ بىلەن قەدەم ۋە نىشاننىڭ رىتىمى بۇزۇلىدۇ. رىتىم بۇزۇلسا نىشان قالايمىقانلىشىدۇ. نىشان قالايمىقانلاشسا ھەرەج ۋە مۇشەققەت كۆپ بولىدۇ، مۇشەققىتى كۆپ يولنىڭ يىغا - زارىسى كۆپ بولىدۇ.

2013 - يىلى 6 - ئاي

مېنىڭ قەلبىم باشقا بىر دۇنيا

ئۇنىڭ ئىشىكى ئۆڭكۈرنىڭ ئاغزىدەك ئوچۇق ئىدى. مەن بۇ ئىشىكتىن كىرمەكچى بولاتتىمىيۇ، كۆل بويىدا ئولتۇرغان بېلىقچىدەك سەۋرچانلىق بىلەن ئۇنى كۈتۈشكە مەجبۇر بولدۇم. ئۇ مۇشۇ ئىشىكتىن كىرىپ كەتتى. توغرىسىنى ئېيتقاندا مۇشۇ ئۆي، مۇشۇ ئېغىز ئۇنى يەپ كەتتى.

بىر سائەت ئۆتۈپ كەتتى، ئىككى سائەت بولاي

دېدى. ئۇ ھېچ بىر چىقاي دېمەيتتى. مەن كارىدوردا ئۇياقـ
تىن بۇياققا، بۇ ياقتىن ئۇ ياققا ئاستا مېڭىشقا باشلىدىم. ئىشـ
كىنىڭ پېشانىسىگە چاپلاپ قويۇلغان «باش دىرېكتور ئىشـ
خانىسى» دېگەن خەتكە پات - پات قاراپ قوياتتىم. ئۇ
شۇنچە سالاپەتلىك بىر ئايال. باش دىرېكتور، قول ئاستىدا
نۇرغۇن خادىم بار، ئىگىلىكى كۈندىن - كۈنگە روناق تېپىـ
ۋاتقان كارخانىچى.

مەن ئۇنى دەسلەپتە كۆرگەندە قارا كېچىدەك
سۇمبۇل چېچى ئارىسىدىن مارىلاپ تۇرغان تولۇن ئايدەك
يۈزىگە، قارا قوشچاقتەك سېھىرلىك كۆزىگە دىققەت قىلغانـ
دىم. ئابياق كوپتىنىڭ ياقىسىنى چىقىرىپ كىيىۋالغان كۆك
رەڭلىك كاستيۇم - يوپكىسى ئارتۇقى ئەمەس، كېمى
كەم ئەمەس، بوي - بەدىنىگە بەكمۇ ياراشقانىدى. بۇ ئۇنىڭـ
دىكى تاشقى سالاپەت. ئىچكى «سالاھىيتى» بولسا تونۇغاـ
نىدىن كېيىن ئايان بولدى.

ئۇ دەسلەپتە ماڭا تېلېفون قىلغانىدى.

— سىز مېنى تونۇيسىز، مەن سىزنى تونۇيمەن. بىر
پىيالە چېيىمغا داخىل بولۇشقا قىممەتلىك ۋاقتىڭىز چىقارمىـ
كىن.

— ئۆزىڭىز كىم بولىسىز؟

— مەن سىزنىڭ كەسپداشىڭىز، تەپسىلاتىنى كۆرۈشـ
كەندە دەپ بېرىمەن.

— قەيەردە كۆرۈشىمىز؟

— «تۇۋەنتۇرا» چايخانىسىدا ئورۇن زاكاز قىلىپ
قويغانىدىم.

— ...

— ئەمىسە سىزنى كەچ سائەت 6 دە ساقلايمەن.

* * *

كەچنىڭ قاراڭغۇلۇقى پۈتۈنلەي ئۇنتۇلغانىدى. چىراغـ
لار قۇياشتەك نۇر چېچىپ كۈندۈزدەك ئازادە ۋە يورۇق
ھاياتقا بىزنى باشلاپ كىرگەنىدى.

بىز ئولتۇرغان ھەشەمەتلىك ئايرىمخانە ئالەمگە ئوخـ
شايتتى.

بىز ئولتۇرغان يۇملاق ئۈستەل يەرشارىغا ئوخشايتـ
تى.

ئۈستەلگە تىزىلغان يەل - يېمىشلەر دۆلەتلەرگە، قورۇـ
مىلارنىڭ تۈرلىرى مىللەتلەرگە ئوخشايتتى.

بىرىمىز شىمالىي مۇز ئوكياندىن، يەنە بىرىمىز ئانتەـ
راكتىدادىن ئورۇن ئېلىشقانىدۇق. چوكىلىرىمىز بىردەم ئۇ
دۆلەتتە، بىردەم بۇ دۆلەتتە ھەرىكەت قىلاتتى. بىز دۇنيانى
بۆلۈپ - بۆلۈپ يېمەكتە ئىدۇق. شۇ تاپتا دۇنيانىڭ خوجايىنـ
لىرىغا ئايلانغان بىز توختىماي تەقدىر - قىسمەتلەر، كەلمىش -
كاپالەتلەر ھەققىدە سۆھبەتلەشمەكتە ئىدۇق. ئۇ پەقەت ئۇ
بولۇشقا، مەن پەقەت مەن بولۇشقا تىرىشماقتا ئىدۇق.
ۋاقىت ئاداققى سەۋرىسىنى سەرپ قىلىۋاتقاندا سورۇن يېرىـ
مىدا «مەن» «بىز»گە ئايلىناي دەپ «بىز» يەنە سورۇن
ئاخىرىدا «ياتلار»غا ئايلاندى.

چۈنكى، مەن ئۇنى تونۇپ قالغانىدىم.

* * *

ئالىي مەكتەپنىڭ دەسلەپكى يىللىرى قىزلار گۈل تۇۋـ
گۈنچىكىدىن غۇنچىگە ئايلىنىدۇ. غۇنچىلار يەنە ۋاقىتنىڭ
ئۆتۈشى بىلەن بەرگىلىرىنى كۆرسىتىشكە باشلايدۇ.

شېرىن شەنبە، كەچ - ئايدىڭ كېچە،
شىلدىرلايدۇ ياپراقلار يېنىك.
كۆل بويىدا ئادەم يوق، ئەمما —
ئاڭلىنىدۇ كۈلكىلەر ۋىلىق.

مەيىن شامال ناخشىدۇر ناخشا،
قەلبلەردە ئۈيتىلار ئاستا.
ئۇنى پەقەت ئاڭلايدۇ كىملەر —
ھېسسىياتقا تويۇنۇپ راسا...

دېگەن مىسرالار مانا شۇ چاغلاردا يېزىلىدۇ. بۇلارنى
بىز شېئىر دېسەك مەزمۇن ئاخىرلاشمىغان، شېئىر ئەمەس
دېسەك ياش قەلبنىڭ لىرىك كۈيى جاراڭلاپ تۇرىدۇ. ياش
ئاۋاملار مانا مۇشۇ مىسرالارنىڭ داۋامىدۇر. تاكى ئالىي
مەكتەپنى تۈگەتكىچە بۇ مىسرالارنىڭ كەينى چىقمايدۇ.
كەينى چىققاندا بولسا تىنىق كۆل سۈيىگە تۆكۈلگەن ياپراقـ
لاردەك ھەر تەرەپكە ئېقىپ كېتىدۇ. بەزىلىرى بىللە، بەزىلەـ
رى جۇدالىق...

جۇدالىق ياپراقلار ھەسرەتلىك بەرگىلىرى بىلەن ۋىدـ
ساللىق كۈنلەرنى قەلب خاتىرىلىرىدىن ئىزدىشىدۇ. بۇ خاتىـ
رىلەرنىڭ بەزىلىرى ئاق قالغان، بەزىلىرى نەسر ۋە شېئىرغا
تويۇنغان. پەقەت ۋە پەقەت ھاياتنىڭ بىر قىسمى بولۇپ

قالغان.

مەن ئۇنى ئاشۇ خاتىرىلەر ئىچىدىن ئىزدىدىم. ئۇنىڭ ئىسمى ئېسىمدە قالغان، يېقىملىق گەپ قىلىدىغان گىلاستەك لەۋلىرى ئېسىمدە قالغان. بولاق سۈيىدەك ئىمىسلاپ كۈلىدىغان زىناقلىرى ئېسىمدە قالغان... ئەڭ ئاخىرقى بىر ئېغىز گېپى ئېسىمدە قالغان: «كەچمىشلەر قايىنىمىدا يەنە كۆرۈشۈپ قالارمىز» بۇ «ئۆلمىسەك يەنە كۆرۈشەرمىز» دېگەن جۈملىنىڭ يەنە بىر خىل ئىپتىلىشى ئىدى. بۇ بىر ياپراق گۈل بەرگىنىڭ يېرىمىدەك لەۋلەر ئارىسىدىن چىققان «هايا-تلا بولساق...» دېگەن ئاخىرقى ئاگاھلاندۇرۇش ئىدى. بۇ بىر لىرىك ھېسسىياتنىڭ ئەڭ ئاداققى نىداسى ئىدى.

گۈللەر ئۆز پەسلىدە يالغۇز ئېچىلمايدۇ. ھۆپپىدە ئې-چىلغان گۈللەر گۈلزارلىقتا ئايلانغاندا كۆزلەر كۆكۈلگە ئاي-لىنىپ بۇ پەسلىنى ئاۋاتلاشتۇرىدۇ. يىگىتلەر ئالدىراش، قىزلار ئالدىراش، ئاتا - ئانىلار تېخىمۇ ئالدىراش بولۇپ كېتىدۇ. ھەممەيلەننىڭ ئاغزىدا بەخت تىلىكى، كىمكى بۇ مەيداننىڭ ئاساسلىق پېرسوناژىغا ئايلانغان چاغدا پۈتۈن ئالەم ئاشۇ پېرسوناژغا كۈلۈپ بېقىۋاتقاندەك تۇيغۇلار...

شۇنداق ئەمەسمۇ؟! يىگىت بولۇپ باققانلار، قىز بولۇپ باققانلار بۇنى چۈشىنىدۇ. ئەمما، چاي ئىچكەن چىنە-لەرگە دەز كەتكەندە بەزىلەر «ئىست» دېيىشىدۇ، بەزىلەر نېمە بولغانلىقىنى بىلمەي ھاڭۋېقىپ قالىدۇ. بەزىلەر ئېغىر-يېنىك تىنىشىدۇ. مەن مانا مۇشۇنداق تىنىقلار ئىچىدە ئۇنى يەنە ئۇچرىتىپ قالدىم. گۈل تۈگۈنى غۇنچىغا، غۇنچىسى بەرگىگە ئايلانغان بىر قىزنى.

— مەن مانا پۇل تاپتىم، تاپقاندىمۇ كۆپ پۇل تاپتىم، — دېدى ئۇ قەھۋە قاچىسىنىڭ قىرىغا لېۋىنى تەگكۈزۈپ تامشىپ تۇرۇپ، — قېنى ئېلىڭە، بۇ ئېسىل قەھۋە.

مەن ئۇنىڭ كۆزىگە قارىدىم. بۇ كۆز بىر قىزنىڭ قەلبى ئىدى، بۇ قەلب بىر دۇنيا ئىدى، بۇ دۇنيا رېئاللىقتەك مۇرەككەپ ئىدى.

— پۇلۇمنىڭ يېرىمىنى ئۆيدىكىلەرگە بەرمەكچىمەن، قالغان يېرىمىنى سىلەرنىڭ ئۆيدىكىلەرگە.

بۇ گەپ بىر قانچە قېتىم تەكرارلاندى. مەن چايخانىدا دەملەنگەن بۇ قەھۋەگە ئاخىر ئېغىز تەگدىمدە شاراب ئىچ-كەندەك گۈپپلا قىلىپ ئىچىۋەتتىم ۋە چاپىنىمنى مۈرەمگە ئارتىپ ئۇنى خوشمۇ دېمەي چىقىپ كەتتىم.

سىرتتا سىمىلداپ يامغۇر يېغىۋاتاتتى. بۇ يامغۇر سىمىل-داپ ياغقىنى بىلەن مەڭزىمنى ھۆل قىلىۋەتكەنىدى. دەرۋەقە مەڭزىمدە ئاققىنىنىڭ يا يامغۇر، يا ياش ئىكەنلىكىنى پەرق ئېتەلمەس بولۇپ قالدىم. پات - پات كەينىمگە قاراپ قوياتتىم. ئالدىمدا بولسا بىر قاراڭغۇلۇق يوپۇرۇلۇپ كەل-مەكتە ئىدى. كەينىمدە قالغان كوچىلار ئازادە ھەم يورۇق بىلىنىدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭمۇ كۆزۈمگە، قەلبىمگە قارىغانلىقىنى ئەسلەپ قالدىم.

مەن قاراڭغۇلۇققا كەينىمنى قىلغاچ: «مېنىڭ قەلبىم باشقا بىر دۇنيا» دەپ پىچىرلىدىم.

2013 - يىلى 10 - ئىيۇن، ئۈرۈمچى

كەينىمگە قاراپ

كەينىمگە قاراپ ئۆزۈمنىڭ ھايات ئىكەنلىكىمنى ھېس قىلدىم. ئالدىمدا بىر قاراڭغۇلۇق بار. مەن ئۇنىڭ كەينىدە نېمە بارلىقىنى بىلمەيمەن. چۈشكۈنلىشىپ كەتتىممۇ دەپ ئۆز - ئۆزۈمدىن سوراپ باققۇم كەلدى. خاتا جاۋابقا ئېرىشىپ قېلىشتىن قورقتۇم. شۇڭا سورىمىدىم. بەزىدە ئادەم شۇنداق ئويلاپ قالىدىكەن. «ھەممە ئادەم ئەمەس، ھەممىسلا ئادەم ئەمەس». دېمەك، مەن كۆرۈۋاتقان رېئاللىق يېرىم يۈزلۈك كۆرۈنۈش، مەن دوست دەپ ئەقىدە قىل-غانلار دوستلۇقنى نامايان قىلالماي قالىدۇ. مەن دوست ئەمەس دەپ يۈز ئۆرىگەنلەر دوستانە بەدەللەر بىلەن خىجىل قىلىپ قويىدۇ. يەسلىدىكى چاغلىرىمدا غۇبارسىز بىر مۇئەللىم بار ئىدى. ئۆسمۈرلۈك چاغلىرىمدا سوئاللار مېنى قىينىدى. ياشلىق چاغلىرىمدا سەۋدالىق كېسىلىگە گە-رىپتار بولدۇم. مانا نەۋقىران چاغلىرىمدا ئەقلىمدىن ئازدىم. نەگە ماڭدىڭ دەپ سورىغۇچىلار بولدى. مەن ئۇلارغا جاۋاب بېرەلمىدىم. توغرىسى جاۋاب بەرمىدىم.

ماڭا گەپ قىلغۇسى بارلار بار، گەپ قىلغۇسى يوقلار بار. گەپ قىلغۇسى يوقلارنى گەپ قىلغۇزغۇم كەلدى. گەپ قىلغۇسى بارلارنىڭ گېپىنى ئاڭلىمىدىم. ئادەم بەزىدە مانا مۇشۇنداق يالغۇز قالىدىكەن. يالغۇز قالغاندا ئادەم-

لەرنى ئىزدەيدىكەن. قىزىق جاھان ـ دە، بۇ.

جىمجىت كېچىلەردە كۈندۈزدەك يورۇق پىكىر قىلا-
لىغانلار سېنىڭ دوستۇڭ ئەمەسمىدى ئەسلىدە. قۇياش نۇ-
رىدەك ئىللىق پىكىرلەرگە قەلبىڭنى قاقلاپ خۇش كەيپى-
يات تۇرغان چاغلىرىڭدا گۇگۇم پەيتىدەك سىرلىقلىشىۋال-
غانلار سەندىن غەرەز سورايدۇ، يول سورايدۇ، جاۋاب
سورايدۇ. جاۋاب بەرمىسەڭ دۈشمىنىڭگە ئايلىنىدۇ. موھ-
تاجلىق يامان ئاقىۋەتكەن. ئاقىۋەت دېگەن ئالدىڭغا قا-
راشمۇ ياكى كەينىڭگە چېكىنىشمۇ؟ غىلاپ ـ خەنجىرىڭدىن
قورقىدىغانلار بار، ھۆرمەت شارابىدىن يۈز ئۆرۈيدىغانلار
بار، ھېچنېمە بەرمىسەڭمۇ ئادىمىيلىكنى خالىس يەتكۈزىدى-
غانلار بار. دۇنيا ساڭا: «تاللىۋال، تاللىۋال» دەپلا تۇرى-
دۇ. تاللاپ بولغىچە شۇ دۇنيا يوق ياكى سەن شۇ دۇنيادا
يوق. ئەمدى مەن دۇنيادىن رەنجىشىم كېرەكمۇ ياكى ئۆ-
زۈمدىن؟

مەن كەينىمگە قارىدىم. ياش بىر ئەقىل دەسلەپتە
ئۈملەپ، ئاندىن تىك تۇرۇپ ماڭا قاراپ كەلمەكتە. مەن
ھاڭنىڭ لېۋىگە بېرىپ قالغىنىمدا ئۇنىڭ تېزرەك يېتىپ كې-
لىشىنى تەشنالىق بىلەن كۈتتۇم. ئارىمىزدىكى يول بارغان-
سېرى ئۇزىراپ كېتىۋاتاتتى. مەن ھەيران قالدىم. قىسقا-
راق يول ماڭسامچۇ، ئاۋايلاپراق يول ماڭسامچۇ. بەك
ئۇزۇن مېڭىپ كەتكەن يوللار ئەھمىيەتلىك ئەمما قىسقا
ماڭغان يوللارنى قالايمىقانلاشتۇرۇۋەتكەندى.

2013 ـ يىلى 11 ـ ئىيۇن ئۈرۈمچى

«سەن چىرايلىق، مەن ئامراق»

بۇ خەلقىم ناخشىلىرىدىكى بىر مىسرا. كۆپ قايرىلغان-
دىكى يامغۇر تامچىسىدەك بۇ مىسرا سېغىز تۇپراققا چۈش-
كەندەك يۈرىكىمنى راھەتلەندۈرىدۇ. يەنە بىر تامچە
خۇددى يەنە بىر مىسرا، بۇ خۇددى يۈرەكتىن يۈرەككە
ئۆتكەن يېقىملىق سېزىم. يۈرىكىمنى ياشارتقان، ياپراقلا-
رى ئارىسىدا گۈللەرنى ئېچىلدۇرغان ھاياتلىق ئېتىزىمنى
گۈلزارلىققا ئايلاندۇرغان ئاۋازىڭدىن ئۇخلاۋاتقان بولسام
ئويغۇمنى، ئىشلەۋاتقان بولسام ئىشىمنى قويۇپ ساڭا يۈز-
لىنىمەن. سېنى ئىزدەيمەن، سېنى كۈتىمەن. ئەڭ ئاخىرىدا
يەنە ساڭا باشقىچە ئامراق بولىمەن. بۇ مىسرالارنى ئاڭلى-
غىنىمدا كۆل بويىدا ئولتۇرغان بولسام تىنىق كۆل سۈيى
يېنىك چەمبىرەكلەرنى ھاسىل قىلىپ ئويناقشىيدۇ. باغدا
ئولتۇرغان بولسام بۇلبۇللار كېلىپ ئۈنسىز ناخشامغا جور
بولىدۇ. يولدا كېتىۋاتقان بولسام قەدەملىرىم يېنىك ـ يېنىك
سىلكىنىدۇ... مەن باشقىچە بىر ئادەمگە ئايلىنىمەن. بوۋاي-
لار ياشلىقىغا قايتىۋاتقاندەك، مومايلار قاشلىرىغا ئوسما قو-
يۇۋاتقاندەك، چوكانلار تويغا چاقىرىلىۋاتقاندەك، باللار تا-
ماشا كۆرۈۋاتقاندەك ئەترابىم لەرزىگە كېلىدۇ. ئەي، سې-
ھىرلىك مىسرا، مەن ساڭا نۇرغۇن مەنە ئاتا قىلغان ئاشۇ
خەلقىمدىن قانداق مىننەتدار بولۇۋاتقىنىمنى سورىغۇم كېلى-
ۋاتىدۇ.

مەن مەشۇقلار مۇراسىمىدىكى مەرتىۋە بولدۇم.
چۈنكى، بىغەم بوستانىدا جۇلالانغىنى ئەخلاق تاجى، ئەدەپ
زىننىتى، ئەقىل گۆھىرى، ھەرىكەت ئەڭگۈشترىدۇر؛ قەلب
ئاسمىنىمدا پارلاۋاتقىنى غايە قۇياشى، ئىزدىنىش نۇرى،
جۈرئەت يورۇقلۇقى، چىدام سەپىرى، پاكلىق ئەھدىسى، ئې-
تىقاد چىرىغىدۇر؛ ۋۇجۇدۇم قەسرىدە جاراڭلاۋاتقىنى
ئۈندەش ناخشىسى، ئىبرەت قوڭغۇرىقى، چۈشەنچە ناۋاسى،
قەتئىيلىك مېلودىيەسى، كەسكىنلىك خىتابنامىسىدۇر!

يەنە بار جېنىم، يەنە بار.

مېنىڭ جېنىم روھىم سىماسى، روھىم كۈلسە جېنىم كۈ-
لىدۇ. روھىم ئالىمىدە جانغا ئىملداش بىر يىپ بار. بۇ يىپ
تىنىقىمغا تۇتاشقان. بۇ تىنىق خۇددى بىر تامچە يامغۇرغا
ئوخشايدۇ، بىر تامچە يامغۇر — بىر تامچە ياش. بۇ ياش
ھەرگىزمۇ كۆزۈمدىن ئاقمىسۇن. مەن مۇشۇ چىرايلىق
ياشنىڭ ئاپىرىدىسىمەن.

ئەي، بىر تامچە ياش، سەن ئۆز قەسىمىدە تېخىمۇ
چىرايلىق، مەن ئۆز لەۋزىمگە مەڭگۈ ئامراق!

2013 ـ يىلى 13 ـ ئىيۇن، ئۈرۈمچى

* ئاپتورنىڭ نەشر قىلىنىش ئالدىدا تۇرغان **«ئاچچىق-لانمايدىغان ئادەملەر»** ناملىق نەسرلەر توپلىمىدىن تاللاپ ئېلىندى.

ئاپتور: شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سەنئەت تەتقى-قات ئورنىدا.

گۈزەلنۇر ئەبەي

مەشرەپ ـ مۇقاملىرىمىزنىڭ شان ـ شەرىپىدۇر

غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسلىرىمىزغا نەزەر

2005 ـ يىلى 25 ـ نويابىر سائەت 9 دىن 23 مىنۇت ئۆتكەندە، ب د ت مائارىپ، پەن ـ مەدەنىيەت تەشكىلاتىنىڭ پارىژدىكى باش ئىشتابىدىن ئۇيغۇر كىلاسسىك مۇزىكىسى ئون ئىككى مۇقامنىڭ 3 ـ تۈركۈمدىكى «ئىنسانىيەتنىڭ ئاغزاكى ۋە غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسلىرى ئىچىدىكى ۋەكىللىك ئەسىرى» بولۇپ باھالانغانلىق خەۋىرى تارقىلىپ، ئېلىمىزگە، جۈملىدىن مۇقام سۆيەر خەلقىمىزگە زور شان ـ شەرەپ ئاتا قىلدى.

ئون ئىككى مۇقامنىڭ دۇنياۋى تەسىرگە ئىگە بۇنداق كاتتا شان ـ شەرەپكە ئېرىشىشى ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ مەدەنىيەت ساھەسىدىكى مۇناسىۋەتلىك رەھبەرلەرنىڭ ھەم مۇتەخەسسىلەرنىڭ يۇكسەك دەرىجىدىكى دىققەت نەزەرىنى قوزغىدى. نەتىجىدە ئاپتونوم رايون مىقياسىدا غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسلىرىنى قوغداش، قۇتقۇزۇش، رەتلەش ھەم يۇقىرى دەرىجىلىك ئورگانلارغا ئىلتىماس قىلىش خىزمىتى تەخىرسىز مۇھىم خىزمەتلەر كۈنتەرتىپىگە قويۇلدى. بۇ شەرەپلىك خىزمەتنىڭ تۇنجى قەدىمى ئۇيغۇر مەشرەپلىرىنى ب د ت مائارىپ، پەن ـ مەدەنىيەت تەشكىلاتىغا «ئىنسانىيەتنىڭ ئاغزاكى ۋە غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسى» سۈپىتىدە ئىلتىماس قىلىشتىن باشلاندى.

2010 ـ يىلى 19 ـ نويابىر كۈنى كېنىيە پايتەختى نايروبىدا ئېچىلغان «دۇنيا غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسلىرىنى قوغدىغۇچى ھۆكۈمەتلەر بىرلەشمە كومىتېتى»نىڭ 5 ـ نۆۋەتلىك يىغىنىدا ئۇيغۇر مەشرەپلىرى «ئىنسانىيەتنىڭ ئاغزاكى ۋە غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسلىرى ئىچىدىكى جىددىي قۇتقۇزۇشقا تېگىشلىك ئەسەر» تىزىملىكىگە كىرگۈزۈلۈپ، ئېلىمىز ھەم ئاپتونوم رايونىمىزغا يەنە بىر قېتىم شەرەپ ئېلىپ كەلدى. بۇ قېتىمقى يىغىندا، «دۇنيا غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسلىرى ئەھدىنامىسى»گە ئەزا 132 دۆلەت يوللىغان نەچچە يۈز تۈر ئىچىدىن 29 دۆلەتنىڭ 51 تۈرلۈك مەدەنىيەت مىراسى ب د ت مائارىپ، پەن ـ مەدەنىيەت تەشكىلاتى تەرىپىدىن «ئىنسانىيەتنىڭ ئاغزاكى ۋە غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسلىرى» تىزىملىكىگە كىرگۈزۈلگەن. ئۇيغۇر مەشرەپلىرى قاتارلىق تۆت تۈر «جىددىي قۇتقۇزۇشقا تېگىشلىك ئەسەر» تىزىملىكىگە كىرگۈزۈلگەندى. شۇنىڭ بىلەن ب د ت مائارىپ، پەن ـ مەدەنىيەت تەشكىلى ھازىرغىچە رويخەتكە ئالغان «ئىنسانىيەتنىڭ ئاغزاكى ۋە غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسلىرى ئىچىدىكى ۋەكىللىك ئەسەر»لەر 213 تۈرگە، «ئىنسانىيەتنىڭ ئاغزاكى ۋە غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسلىرى ئىچىدىكى جىددىي قۇتقۇزۇشقا تېگىشلىك ئەسەر»لەر 16 تۈرگە يەتكەن.

ئۇيغۇر مەشرەپ ـ مۇقاملىرىنىڭ ئارقا ـ ئارقىدىن بۇنداق شان ـ شەرەپلەرگە نائىل بولۇشى ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ مەدەنىيەت سېپىدىكى مۇتەخەسسىسلەر، كەسىپداشلارنىڭ ئالدىغا «ئاغزاكى ۋە غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسى» دېگەن نېمە؟ ب د ت مائارىپ، پەن ـ مەدەنىيەت تەشكىلاتى قارمىقىدىكى «ئاغزاكى ۋە غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسلىرى» باھالاش كومىتېتى قانداق ئورۇن؟ «ئىنسانىيەتنىڭ ئاغزاكى ۋە غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسلىرى»نى باھالاپ بېكىتىشنىڭ قانداق ئۆلچەم پرىنسىپلىرى بار؟ دېگەندەك بىر قاتار سوئاللارنى تاشلىدى:

1794 ـ يىلى فرانسىيە ھۆكۈمىتى دۇنيادا تۇنجى بولۇپ مەدەنىيەت مىراسلىرىنى قوغداشقا دائىر لايىھەنى تۈزگەن، 1871 ـ يىلدىن باشلاپ ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت مىراسلىرىنى قانۇن ئارقىلىق قوغداشقا باشلىغان. 1950 ـ يىلى ئېلان قىلىنغان «مەدەنىيەت بايلىقلىرىنى قوغداش قانۇنى»دا تۇنجى بولۇپ «شەكىلسىز مەدەنىيەت مىراسلىرى» دېگەن ئاتالغۇنى قوللانغان. ئېلىمىزدە 1950 ـ يىلى «قەدىمكى تارىخىي ئىزلارنى قوغداش بۇيرۇقى»، 1961 ـ يىلى «مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى قوغداشنى باشقۇرۇش چارىسى»، 1982 ـ يىلى «مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى قوغداش قانۇنى» ئېلان قىلىنغان. 1984 ـ يىلدىن باشلاپ «ئۈچ توپلام» خىزمىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، قىممەتلىك خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى مىراسلىرى كەڭ كۆلەمدە قۇتقۇزۇلغان. 2003 ـ يىلدىن باشلاپ «خەلق مەدەنىيىتىنى قوغداش، قۇتقۇزۇش قۇرۇلۇشى» يولغا قويۇلغان. بۇ يىللاردا يەنە دۇنيادىكى نۇرغۇن دۆلەت ئىلگىرى ـ ئاخىر بولۇپ مەدەنىيەت بايلىقلىرىنى قوغداشقا دائىر تۈرلۈك قانۇن ـ نىزاملارنى تۈزدى. بولۇپمۇ 1972 ـ يىلى ب د ت مائارىپ، پەن ـ مەدەنىيەت تەشكىلاتى پارىژدا «دۇنيا تەبىئەت ۋە مەدەنىيەت مىراسلىرىنى قوغداش ئەھدىنامىسى»نى ئىمزالىغاندىن كېيىن، قىممەتلىك مەدەنىيەت مىراسلىرىنى قوغداش خىزمىتى دۇنياۋى تۈستە

قانۇنلاشتۇرۇلغان. نەچچە ئون يىللىق ئىزدىنىش، مۇلاھىزە ـ مۇھاكىمىلەر داۋامىدا «مەدەنىيەت مىراسى» ئۇقۇمىمۇ ئايدىڭلىشىپ، ئاخىر «دۇنيا ئاغزاكى ۋە غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسى» دېگەن ئاتالغۇ قېلىپلاشتى ھەم ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان تۈر ساھەلەر ئايدىڭلاشتى.

2003 ـ يىلى ماقۇللانغان «دۇنيا ئاغزاكى ۋە غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسلىرى ئەھدىنامىسى»دە: ««غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسلىرى» دائىرىسىگە ئاغزاكى ئەنئەنىلەر ۋە ئەنئەنىۋى ئىپادىلەش شەكىللىرى؛ ئورۇنلاش سەنئىتى، ئىجتىمائىي ئەمەلىيەت، مۇراسىم ۋە مەرىكە پائالىيەتلىرى؛ تەبىئەت ۋە ئالەمگە مۇناسىۋەتلىك بىلىم ھەم ئەمەلىيەت، شۇنداقلا ئەنئەنىۋى قول ھۈنەرۋەنچىلىك بىلىملىرى كىرىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدىكى بىر ئىجتىمائىي توپقا ياكى پۈتكۈل مىللەتكە ئورتاق ئەنئەنە سۈپىتىدە ئەۋلادتىن ـ ئەۋلادقا داۋاملىشىپ كەلگەن، ئۆزىدە ئىنسانلارنىڭ مەۋجۇتلۇقىغا پايدىلىق تىرىك مەدەنىيەت نەمۇنىلىرىنى ساقلاپ قالغان، لېكىن تۈرلۈك سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ۋارىسلىق مۇناسىۋەتلىرى بۇزۇلۇپ، يوقىلىش گىردابىغا بېرىپ قالغان تۈرلەر پۈتكۈل ئىنسانىيەتنىڭ قىممەتلىك مەدەنىيەت مىراسلىرى سۈپىتىدە قوغدىلىدۇ» دەپ بەلگىلەنگەن.

ئېلىمىزنىڭ ئەمەلىيىتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، «مىللەتلەرنىڭ خەلق ئارىسىدىكى ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتى» دېگەن ئاتالغۇ بۇرۇندىن باشلاپ ئومۇملىشىپ، مەزمۇن جەھەتتىن خەلق ئارىسىدا كەڭرى تارقىلىپ، دەۋردىن ـ دەۋرگە ئۇلىشىپ كەلگەن ناخشا ـ قوشاق، مۇزىكا، ئۇسسۇل، ئەلنەغمە، رەسساملىق، ئېيتىشىش، ۋاھىزلىق، قەغەز قىيىمچىلىق، توقۇمىچىلىق، بوياقچىلىق، سىرچىلىق، كىيىم ـ كېچەك، زىبۇ ـ زىننەت، ئويمىچىلىق، بىناكارلىق، ساپالچىلىق ھەم بەلگىلىك مەدەنىيەت رايونى قاتارلىقلارنى كۆرسىتىپ كەلدى. شەكىللىك ھالەت جەھەتتىن يۇقىرىقى نەمۇنىلارنىڭ ئاساسىي قىسمى شەكىلسىز بولغاندىن تاشقىرى، يەنە شەكىللىك گەۋدىسىمۇ بار ئىدى. مەسىلەن: ئېغىز ئەدەبىياتى، تىل، ئەنئەنىۋى ئورۇنلاش سەنئىتى، ئەنئەنىۋى قول ھۈنەر ـ سەنئىتى، فولكلور، ئەنئەنىۋى بىلىم چۈشەنچىلەر، بەلگىلىك مەدەنىيەت مەيدانى قاتارلىقلار. ئۇنىڭ شەكىللىك قىسمى ئاشۇ شەكىلسىز مەدەنىيەت بايلىقلىرىنى خاتىرىلەپ ياكى ساقلاپ قالغان ماددىي فورما ھالىتىنى كۆرسىتەتتى. مەسىلەن: ئەنئەنىۋى گۈزەل سەنئەت ئەسەرلىرى، قەدىمكى يازما ۋەسىقىلەر، كىيىم ـ كېچەك، تۇرمۇش بۇيۇملىرى قاتارلىقلار. بۇ مەدەنىيەت مىراسلىرىنىڭ شەكىلسىز قىسمى دەۋردىن ـ دەۋرگە ئۇلىشىپ كەلگەن خەلق ئارىسىدىكى ئىجادچى ـ ئىجراچىلار بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، ئۇنىڭ ئەڭ زور ئالاھىدىلىكى — بەلگىلىك مىللەت، بەلگىلىك قوۋمنىڭ تۇرمۇشىدىن ئايرىلمىغانلىقىدا ھەم تۇرمۇش، ئىشلەپچىقىرىش شەكلىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى سۈپىتىدە مىللىي خاسلىق، يەرلىك ئېتنىك ئالاھىدىلىكلەرنى ئۆز ئىچىدە ساقلاپ قالغانلىقىدا ئىدى.

ئېلىمىزنىڭ «مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى قوغداش قانۇنى» ئاساسەن شەكىللىك مەدەنىيەت مىراسلىرىنى قوغداشقا قارىتىلغان بولغاچقا، يىللاردىن بۇيان شەكىلسىز مەدەنىيەت مىراسلىرىنى قوغداش خىزمىتى قانۇننىڭ سىرتىدا تۇرۇپ كەلگەنىدى. بىراق يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، بۇ مەسىلىلەر ھەر دەرىجىلىك تارماقلارنىڭ دىققىتىنى تارتتى. 2003 ـ يىلى مەدەنىيەت مىنىستىرلىقى ۋە مالىيە مىنىستىرلىقى «جۇڭگودىكى مىللەتلەرنىڭ خەلق مەدەنىيىتىنى قوغداش قۇرۇلۇشى»نى يولغا قويۇپ، دەسلەپكى قەدەمدە دۆلەت دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان تۈردىن 39 نى تۇرغۇزدى. ھەرقايسى ئۆلكە، شەھەرلەرمۇ تۈرلۈك قوغداش خىزمەتلىرىنى ئىشلىدى. بۇ جەرياندا ئاپتونوم رايونىمىز تەۋەسىدىن ئىلتىماس قىلىنغان بىر قىسىم تۈرلەر دۆلەت دەرىجىلىك، ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسى بولۇپ تەستىقلاندى، نۆۋەتتە بۇ خىزمەت ئىنتايىن نەتىجىلىك ئىشلەنمەكتە.

ئۇيغۇر مەشرەپ ـ مۇقاملىرىنىڭ ب د ت مائارىپ، پەن ـ مەدەنىيەت تەشكىلاتى تەرىپىدىن «ئىنسانلارنىڭ ئاغزاكى ۋە غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسلىرى ئىچىدىكى ۋەكىللىك ئەسىرى» ھەم «ئىنسانلارنىڭ ئاغزاكى ۋە غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسلىرى ئىچىدىكى جىددىي قۇتقۇزۇشقا تېگىشلىك تۈر» سۈپىتىدە تەستىقلىنىشى شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىنىڭ، جۈملىدىن، ئۇيغۇر ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت ـ سەنئىتىنىڭ يوشۇرۇن ھاياتىي كۈچىنى مۇنازىرە تەلەپ قىلمايدىغان دەرىجىدە ئىسپاتلىدى. لېكىن بىز ئۇيغۇر مەشرەپ ـ مۇقاملىرىنىڭ دۇنياۋى شان ـ شۆھرىتىدىن پەخىرلىنىش بىلەن بىللە، ئىلمىي قىممىتى، بەدىئىي سەۋىيەسى جەھەتتىن مۇقام ۋە مەشرەپكە مۇناسىۋەتلىك قىممەتلىك بىلىم ـ چۈشەنچىلەر بار ئىدى. ھالبۇكى كېيىنكى يىللاردا بۇ ساھەدىمۇ ۋارىسلىق قىلغۇچىلارنىڭ ئۈزۈلۈپ قېلىشى بىلەن يوقىلىشقا يۈزلىنىش ھادىسىسى شەكىللەندى. گەرچە ئالىي مەكتەپ، تەتقىقات ئورۇنلىرىدىكى مۇتەخەسسىسلەر ھەر تەرەپلىمە تىرىشچانلىق كۆرسىتىۋاتقان بولسىمۇ، ئەمما يەنىلا يېتەرلىك بولمايۋاتىدۇ، مېنىڭچە بۇ تۈرمۇ قانۇن ئارقىلىق قوغدىلىشقا موھتاج.

قىسقىسى، «ئۇيغۇر مەشرەپ ـ مۇقاملىرى ھادىسىسى»دىن ئىلھام ئېلىپ، قانائەتلىنىپ قالماي، ئۇيغۇر خەلق ناخشىلىرى، ئۇيغۇر داستانچىلىق مەدەنىيىتى قاتارلىق يوقىلىشقا يۈزلەنگەن مەدەنىيەت مىراسلىرىمىزنى «ئاغزاكى ۋە غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسى» سۈپىتىدە يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇنلارغا ئىلتىماس قىلىش باش تارتىپ بولمايدىغان مۇھىم خىزمەت بولۇپ قالدى.

ئاپتور: ئاقسۇ شەھەرلىك مەدەنىيەت يۇرتىدا.

«ئۇيغۇر ئۇسمۇرلىرىنىڭ ئەنئەنىۋى ئويۇنلىرى» (تۆت توم)، «ئۇيغۇر بالىلار ئېغىز ئەدەبىياتى قامۇسى»، «ئۇيغۇر بالىلار ئويۇنلىرى» (ئىككى توم)، «ئۇيغۇر بالىلار قوشاقلىرى ۋە تېپىشماقلىرى»، «ئۇيغۇر بالىلار چۆچەكلىرى» قاتارلىق كىتابلارنى تۈزگۈچى ۋە نەشر قىلدۇرغۇچى، نەسرچى، بالىلار ئەدەبىياتى تەتقىقاتچىسى، كاندىدات ئالىي مۇھەررىر مۇھەممەتجان ئابلىز بۆرەيار ئەپەندى

《新疆文化》（维吾尔文）

综合性文学双月刊

主管单位：新疆维吾尔自治区文化厅

主办单位：新疆维吾尔自治区艺术研究所

编辑出版：《新疆文化》杂志编辑部

国际标准刊号：ISSN1008-6498

国内统一刊号：CN65-1073-I

海外发行：中国图书进出口（集团）总公司出口部

代理者地址：中国北京朝阳区工体东路16号

P.O.BOX 88, 16 Gongti East Road, Beijing 100020, China

海外发行代号：6498BM

发行范围：国内外发行

地 址：乌鲁木齐市文化路28号井源办公大楼7楼

邮 编：830002 电话：（0991）2856942

印 刷：《新疆日报》印务中心

发 行：乌鲁木齐市邮局

订 阅：全国各地邮局

邮发代号：58-22 定价：6.00元

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» 2013 - يىلى 5 - سان (ئومۇمىي 322 - سان)

(قوش ئايلىق ئۇنىۋېرسال ئەدەبىي ژۇرنال)

باشقۇرغۇچى: ش ئۇ ئا ر مەدەنىيەت نازارىتى

چىقارغۇچى: ش ئۇ ئا ر سەنئەت تەتقىقات ئورنى

تۈزۈپ نەشر قىلغۇچى: «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمى

خەلقئارالىق نومۇرى: ISSN1008-6498

مەملىكەتلىك نومۇرى: CN65-1073/I

چەت ئەللەرگە تارقىتىش ئورنى: جۇڭگو كىتاب

ئىمپورت - ئېكسپورت (گۇرۇھى)

باش شىركىتى ئېكسپورت بۆلۈمى

چەت ئەللەرگە قارىتا ۋاكالەت نومۇرى: 6498BM

مەملىكەت ئىچى ۋە چەت ئەللەرگە تارقىتىلىدۇ

ئادرېس: ئۈرۈمچى شەھىرى مەدەنىيەت يولى 28 - نومۇر جىڭيۈەن خىزمەت بىناسى 7 - قەۋەت

پوچتا نومۇرى: 830002 تېلېفون نومۇرى: (0991)2856942

باسقۇچى: «شىنجاڭ گېزىتى» باسما مەركىزى

ئۈرۈمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلىدۇ

مەملىكەتنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى پوچتىخانىلار مۇشتەرى قوبۇل قىلىدۇ

پوچتا ۋاكالەت نومۇرى: 22 - 58 باھاسى: 6.00 يۈەن

مۇساجان ۋاھاب ماي بوياق ئەسەرلىرىدىن

رەسسام مۇساجان ۋاھاب

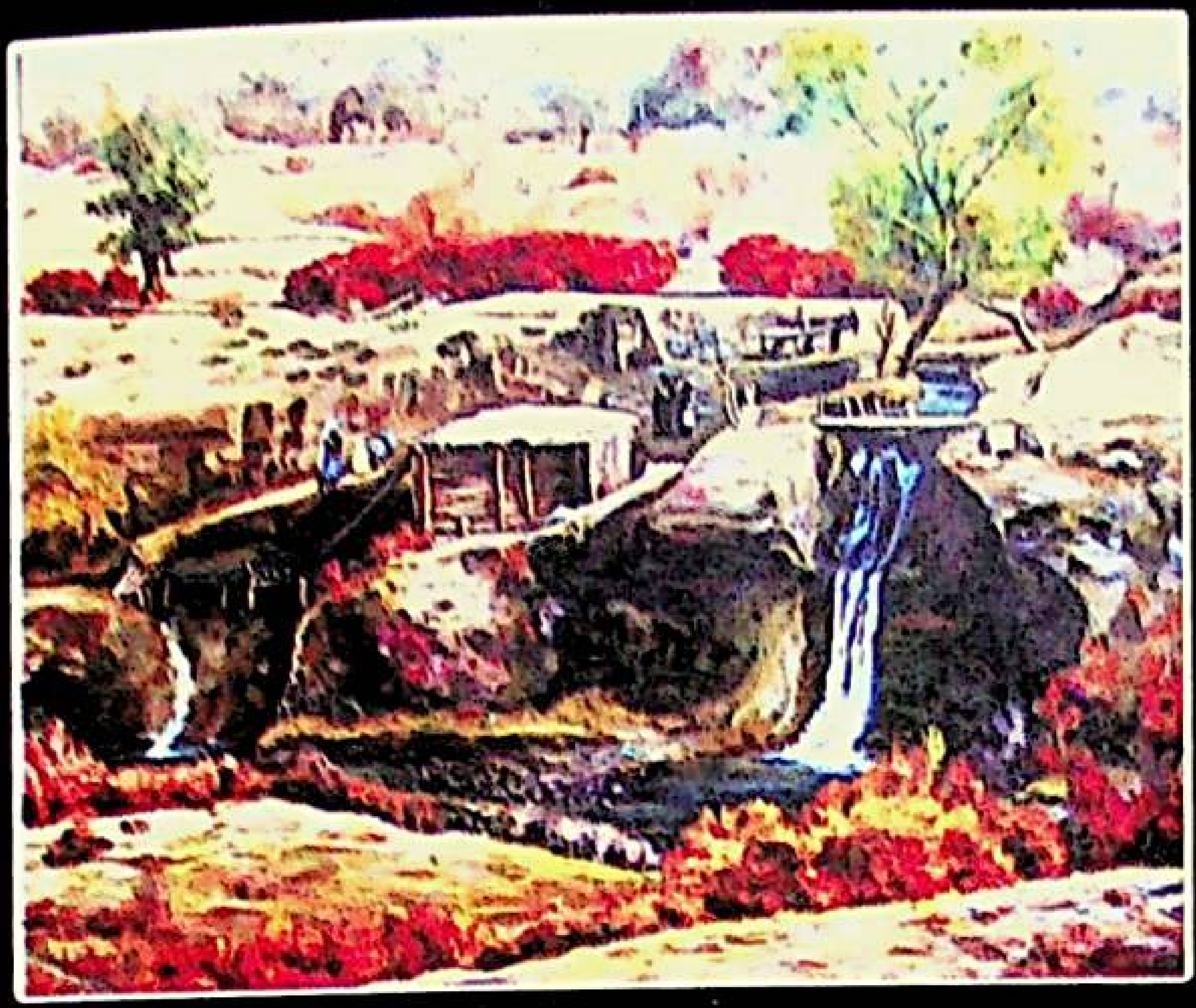

سەھرادىكى ئەقىل - پاراسەت

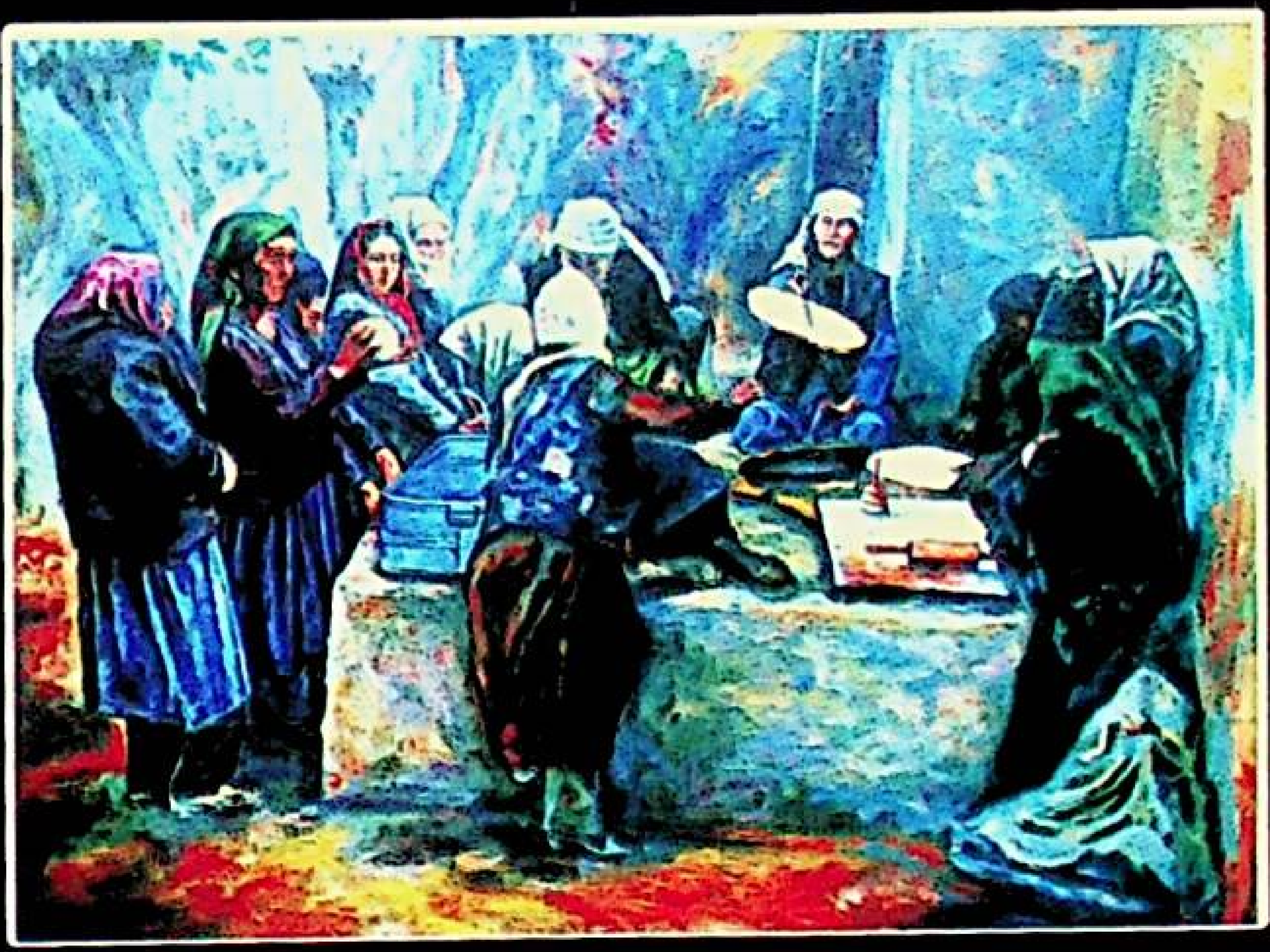

نان

كونا تۈگمەن

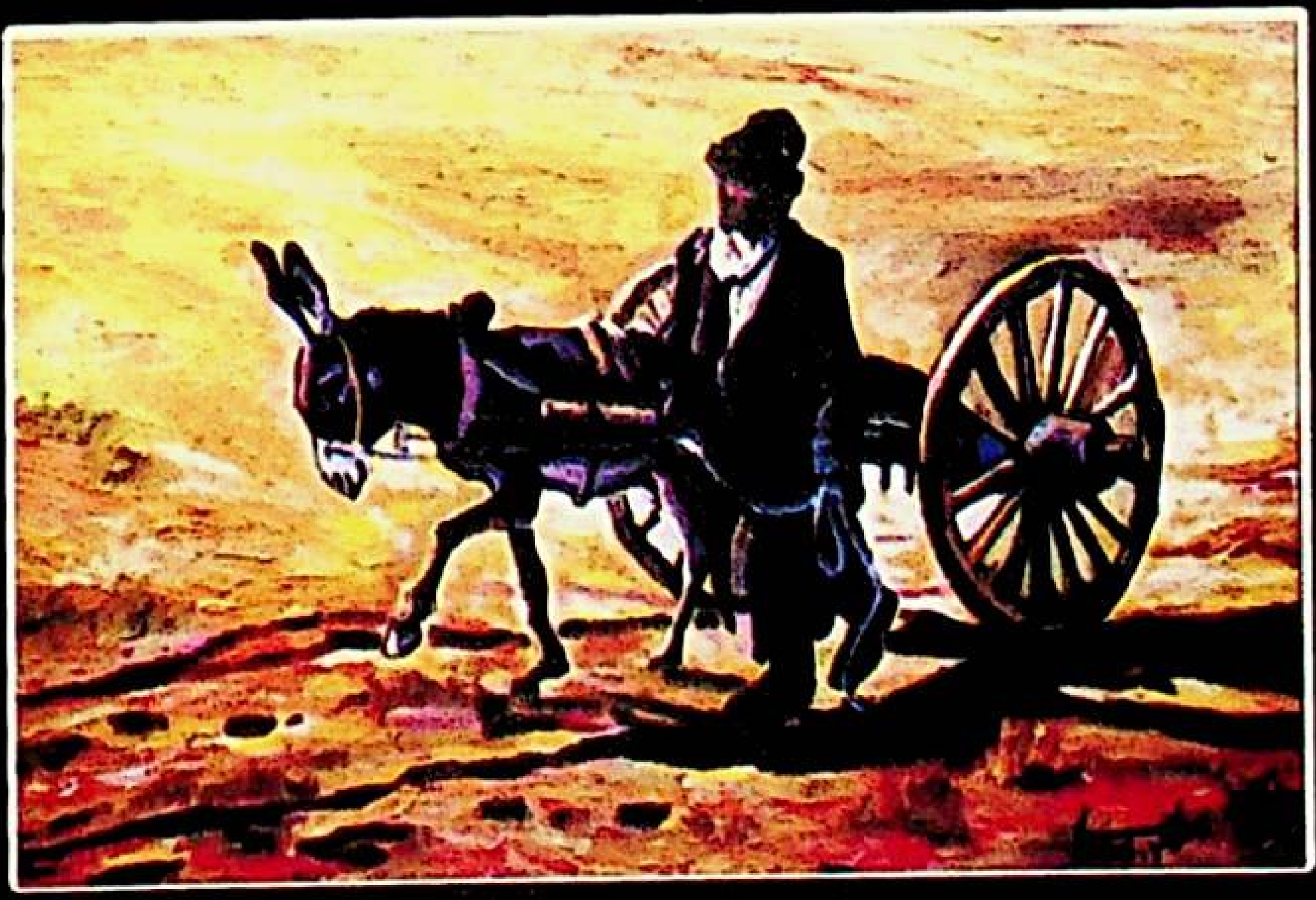

تىرىكچىلىك يولى

قىشتىكى قورساق غېمى